

حکومتا هه رێما کوردستانی - عێراق

وهزارهتا پهروهردی

رێشه بهریا گشتی یا پروگرام و چاپه مه نیا

میژوویا نوی و هه قه رخ

بو پولا دوازدی ئاماده یی وێژهی

دانان

نازه نین محمد وهبی

دارا محمد عبدالله

عطا عبدالله معروف

هاتییه کرمانجیکرن ژ لای

قیس صباح حمید

لشکر حاجی محمد طاهر

کروان مصطفی مصطفی

پیداچوونا زانستی

کروان مصطفی مصطفی

پیداچوونا زمانی

محمد عبدالله أحمد

۱۴۳۶ مشهختی

۲۰۱۵ زایینی

۲۷۱۵ کوردی

چاپا دووی

سهرپه‌رشتی زانستی یی چاپی: قیس صباح حمید
سهرپه‌رشتی هونه‌ری یی چاپی: عثمان پیرداود کواز — سعد محمد شریف صالح
تایپکرن و دیزاین: عدنان أحمد خالد
بهرگ: زاگرووس محمود عرب

یشکا ئیکی

مەملەتە ئۆسۈمى - ئىرانى ۋە كارىگەرلىك ۋە ئىسە كوردستانى

عوسمانی و دهسییکا ده رکه فتنه وان :-

عوسمانی ب توخم (رڼگهز) سهر ب هۆزډکا تورکی فه دچن کو ژ نافه پراستا
ئاسیا هاتینه ل ژیر سهرۆکتیا میر (نهرتوغرول) ی ل دهسپیکین سه دی سیژدی
ژ ترسا راهیلا (مهغولان) بهرف باکورئ رۆژنا فایا (نهنادول) ی چووینه.
پاشی ژ نهگه ری چه ند هۆکارمکان عوسمانی شیان میرگه هه کی بنا فی (عوسمان
کورئ نهرتوغرول) ی ل سالأ ۱۲۹۹ز دروست بکه ن و نافئ (عوسمانی) لسه ر دانا.
عوسمانیان ب دریژاهیا هه ردو و سه دی ن چار دی و پاز دی زایینی ده سه لاتا
خۆ بسه ر ئاسیا. پچویک و نیمچه گزیرتا (بهلقان) دا سه پاندیه، نه ف
ده سه لات و گافه افیتن و به فره کرنا نه ردی ل نه وروپا یا نافه راست و
روژه لاتیدا ب دریژی فه کیشا، خۆ هه تا پشتی هه رفاندنا ئیمپراتوریه تا
بیژمندی و کهفتنا (قوسه تننیه) پایته ختی وان ژ ی بدهستی سولتانی
عوسمانی (مه مه د فاتح) ل سالأ (۱۴۵۲ز).

داگیر کرنا قوستەنتىنيە و ژنافرنا دولەتا بېژەنتى لەسەر دەستى سولتان محەمەد فاتح بويىە ئەگەرمكى ھاريكار و پالەدرمكى پاش بۇ دولەتا عوسمانى ژ بۇ بەيز ئىخستنا خۇ و باومرى بخۇ ئىنان و ھەولەن بۇ بەرفرھ خوازىيا دەرەمكى ل رۇژنافا ھەتا گەھشتىنە نىژىكى قىيەننا، بەلى دگەل ھاتنا سولتان (ياوزى سەلىمى ئىكى ۱۵۱۲-۱۵۲۰)ز بۇ تەختى دولەتا عوسمانى، گوھۆرىنەك

د سیاستا دولهتیدا رویدا، ئەو گووژپین ژى ئەفە بوو کو چوونا سەر
رۆژئافای راومستاند و بەرف رۆژهلەلاتی (کوردستانی و نیشتمانی عەرمبی)
چوون، ئەوژى ژبەر ئەفان ئەگەران:

۱- ل دەستپیکین سەدى شازدى عوسمانیان ل ئەورۇپا زیدەتر هەلویستى
بەرفانیکنى وەرگرت، نەك هەلویستى هیرش کرنى، ژبەر هندى وان چاره
نەماوو، پتنى ئەو نەبیت کو جەهەكى تازەتر فەبیین ژ بو بەرفەرە خوازیا
خۆ ئەو جە ژى پیکهاتبوو ژ کوردستانی و نیشتمانی عەرمبی.

۲- لدمى کو رۆژئافا یا عەرمبی و ئافین ژیریا عەرمبی تووشى داگیرکاریا
ئىستعمارا پرتوگالی ببوون، دەرفەت بو عوسمانیان هەلکەفت کو بهینه
رۆژهلەلاتى و پاشى دا بخینه بن دەستى خۆ.

۳- سەرهلەلانا دولەتا سەفەوى ل وەلاتى فارسى (ئىرانى) و گافهافیتنا وان بو
کوردستانی و عیراقى وەل دولەتا عوسمانى کر، ئەوژى بهیتە دناف
کوردستانیدا و پاشى نیشتمانی عەرمبی ژى، بو بەررسنگرتن و ریکگرتنا
دەسەلاتا سەفەویان.

سەرهلەلانا دولەتا سەفەوى ل ئیرانى:-

نافى دولەتا سەفەوى فەدگەریتن بو نافى (شیخ صفى الدین) کو ل سالاً
(۱۳۳۴)ز وەغەرکریه، ئەمفی شیخی ل (ئەردەبیل) نافودەنگى خۆ هەبویه و
خودانى ریکەکا (سۆفی گەرى) بوویه و خەلکەكى زۆر تاگریا وی کریه ل
(نازربەيجانى).

دگھل دەستپیکە سەدئ شازدئ ترازییا سیاسی ل دەفەرە را پۆژەهەلاتا نافین
هاتە گوھۆرپین ژ ئەگەرئ لاوازییا دەولەتا (ئاق قوینلۆ) و دەسەھەلات و نافودەنگئ
بنەمالا سەفەوی زیدەتر لیھات، ل وی دەمی ئیسماعیلئ سەفەوی ئەف لاوازییا
(ئاق قوینلۆ) و ب دەلیقە زانی و ل ئازربەيجانا ئیرانی دەولەتا سەفەوی
رابگەھینیت (سال ۱۵۰۱ز) و خوژی ب شاھئ ئەفئ دەولەتئ دەستنیشاندکەت و
باژیرئ (تەفریز) ئی ژى دكەتە پایتەختئ دەولەتا خو و مەزھەبئ (شیعی) ژى
دكەتە مەزھەبئ فەرمى یئ فئ دەولەتئ، پاشى دەسەھەلاتا خو بسەر تامامییا
ئیرانییدا سەپاند.

ئەفجا کەفتە پیکۆلا داگیرکنا دەفەرپن هەفسوین خو ژ وانا کوردستان و
عیراق. دشین چاف تییرین و هەولدانین شاھ ئسماعیلئ سەفەوی بو داگیرکنا
کوردستانئ و عیراقئ بزفرینینەفە بو چەند ئەگەرمکان ژوانا:-

۱- خرابی و پاشکەفتنا بارئ سیاسی یئ کوردستانئ و عیراقئ ژبەر کویی
پربوونا

ژ ئاژو و تیکدان و هەفرکیین نافخویی.

۲- عیراقئ بهایەکی تایبەت و گرنگ هەبوو بو بنەمالا سەفەویا، ژبەر کو
مەزارین گەلەك ئیمامین شیعه لیبوون، بئ گومانژى دەولەتا سەفەوی ب
هەمان شیوه دەولەتەما مەزھەب شیعه بوو.

۳- گرنگیا جە و ئەردئ کوردستانئ بو چاندنئ ژبەر قەلەوی و خیروبییرین
ئاخا وی، و بنگەهەکی گرنگی بازرگانی بوو ژبەر ستراتیژییا جە وی.

لدهستپيكي شاه ئيسماعيل سەفەوى سىياسەتەكا نەرم دگەل مېر و دەربەگيەن كوردان پەيرەوگر، بەلى پىشتى ھنگى دەمى كو دەسەلاتا خو بنەجەكرى ب دژواری پەفتار دگەلدا گر، ھەتا دژى ئەوان مېرېن كوردان ژى بوو ئەوین كو بو دیاركرن و نیشاندا پىشتەفانیا خو بو دەولەتا سەفەوى و پېرۆزباھیا سەرگردایەتیا دەولەتى سەردانا وان كرى، بەلى بەروفاژى ھزر و بوچوونین مېرین كوردان و بەروفاژى رەوشتى مروفايتى، ل جەي ریز و سوباسيین وان بو مېرین كوردان، دەست ب گرتن و زیندان كرن و لادانا وان كر ل وان دەفەرین كو وى دەسەلات لىسەر وان ھەبوو گوھارتن و لچەي وان تاگرین خو ژ قزلیپاشان دانان.

ل سال ۱۵۰۶ ز ئیکەم ھیرشا سەفەویان بو سەر كوردستانى دەستپيكر ب تالانكرن و كوشتن و ژنافرنا خەلكى بى گونەھى كوردستانى و سىياسەتا دژى كوردان بكارئینا. ھەر وەسا شاه ئيسماعيلى د دريژيا بەرفەرھە خوازيین خودا ل سال ۱۵۰۸ ز شيا بەغدا داگيربەكتە و داويى ب دەسەلاتا دەولەتا ئاق قوينلو بينيت كو حوكم ل ویرى دكر.

شەرى چالديران و کاریگەرییا وى لىسەر كوردان :-

عوسمانى بدژى ئەوى بەرفەرھە خوازيی راوستان ئەوا كو شاه ئيسماعيلى ل دەفەرین كوردستانى وعیراقى كرى، چونكى وەكى دیار د وى دەمیدا عوسمانیان ئەو بەرفەرھە خوازی ب دەست تیۆەردانا ناف سنوورى خو ئانكو سنوورى دەولەتا عوسمانى دادنا، ژبلى ھندى كو سنوورى كوردستانى یى جەگروریك و

پېك نەبوو، ب ځي جوړى كيښا سنوورئ بوويه نهگهرمكى كاريگهر بؤ ههلبوونا
شەرو ناكوكيئ دناڤبەرا عوسمانيان و سەفەوييان دا ئەفە زېدمبارى هندئ
ئەوين كو ژ دەستئ دەسەلاتا سولتانى نانكو سولتانى عوسمانى درمڤين هەوارا
خؤ بؤ دەولەتا سەفەوى دېر، ئەوان ژى بړيكا تاگرو هەف هزروربړيئ خؤ
كەفتنه پالډانا خەلكئ ئەنادولئ كو شۆرمشئ ب دژى عوسمانيان بكەن.

سولتان سەليمئ ئيكي ب هەمان شيوه كەفتە گيانئ ئەو كەسيئ كو سەر ب
سەفەوييان فەبوون د دەولەتا عوسمانيدا و د پشكا ئەورؤپادا تەرا و بەراكرن.
هەروەسا مەترسيا بهيزكەفتنا دەسەلاتا سەفەوى ئەگهرمكى ديتير بوو كو
سولتان پالډاي هەتا لەشكرمكى مەزن بەرمف ئەنادولئ و كوردستانئ بهنيړيت،
ئەفجا سولتان سەليمى تاگرو ديقەلانگيئ شاھ ئيسماعيلي را مالين و دەليشەكا
باش بؤ پەيدابوو كو پرانيا ميړگەهيئ كوردى بؤ لايئ خؤ راکيشيت و دژى
سەفەوييان كار بكەن.

پاشى ل ٢٣ ئ تەباخئ (١٥١٤) ز ل دؤلا چالديران كو دكەڤيته پشكا باكورئ
رؤژئاڤا يا دەرياچا ئورميئ شەري چالديران دناڤبەرا عوسمانيان و سەفەويياندا
رپوويدا كو بسەركەفتنا عوسمانيان بداويها، ئەف شەرە ب شەرەكى دپروكي
دەيتە دانان ژ بەر كو ئيکەم شەربوو دناڤبەرا ئەفان هەردوو دەولەتاندا و
عوسمانى شيان سەفەوييان بشکينن و راهيلىن و شاھ ئيسماعيلي سەفەوى ب
بريندارى رمڤى و تەڤريزا پايتەختئ دەولەتا خؤ بچە هيللا و سولتان سەليمى
داگيرکر و پشتى دەمەكى سولتان سەليمى تەڤريز بچە هيللا و ڤەگريافە
ئەماسيە) ل نافەراستا ئەنادولئ.

پشتی قەگەپانا سولتان سەلیمی بۆ ئەماسیە شاھ ئیسماعیلی سەفەوی زەفریقە تەفریزی و دەست ب خۆ بەرھەفکرنی کر بۆ تۆلقەکرنی ژ عوسمانیان. سەرکەفتنا عوسمانیان د شەری چالديراندا بسەر سەفەوویاندا ب ھاریکاریا کوردان بوو، چونکی شاھ ئیسماعیلی سەفەوی گەلەك خرابی دگەل کوردان کربوون، ژبەر ھندی کوردان ژ، بریکا مەلا ئدریسی بەدلیسی بوونە تاگرین دەولەتا عوسمانی بدژی سەفەوویان، بقی رنگی عوسمانی شیان دەفەرەکا مەزنا کوردستانی بیخەنە دبن دەستی خۆ قە ژبەر وی تاگریا ئەوان نیشاندا ی بۆ دەولەتا عوسمانی، بەلی پشتی ئەفی سەرکەفتنا دەولەتا عوسمانی دشری چالديرانی، ئەف دەفەرە ل جەھ داگیرکەری سەفەوی بوو داگیرکەری عوسمانیی تورک.

ئەنجامین شەری چالديران (۱۵۱۴) ی ژ:-

- ۱- دابەشبوونا (پارچەبوونا) کوردستانی دناقبەرا ھەردوو دەولەتاندا پشکەك کەفتە دبن دەسەلاتا دەولەتا سەفەوی دا و پشکا دی کەفتە ژیر دەسەلاتا دەولەتا عوسمانی.
- ۲- عوسمانیان ب ئەگەری داگیرکنا پشکا ھەرە مەزنا کوردستانی شیان پارێزگەریا سنووری رۆژەلاتا دەولەتا خۆ بکەن.
- ۳- سەر دەمەکی نوی ژ شەرو ھەفرکی دناقبەرا دەولەتین ئیرانی و دەولەتا عوسمانی دا دەسپیکر کو ژ سەدی شازدی و ب وی جۆری مایە ھەتا دەسپیکین سەدی بیستی.

نیزیک بوونا عوسمانیان - کوردان و پۆلی مه‌لا ئدریسی به‌دلیسی:-

دهمی گو شاه ئیسماعیلی سه‌فه‌وی ده‌وله‌تا سه‌فه‌وی دامه‌زراندی و داوی ب ده‌سه‌لاتا ئاق قوینلو ئینای هه‌ر چ ده‌فه‌رمکا دبن ده‌سه‌لاتا ئاق قوینلو‌فه بوو هه‌می داگیرکرن و ئیخستنه دبن ده‌ستی خو‌فه، لوی ده‌می مه‌لا ئدریسی به‌دلیسی ب نه‌چاری باژیری ته‌فریزی بجه هیلا، هه‌ر چه‌نده نه‌و و خیزانا خو به‌ری هنگی ل سالاً (١٤٦٩ز)، ژ دیار به‌کری (نامه‌د) ی چپوونه ته‌فریزی، لی بجه هیلا، چونکی وی دزانی نه‌و نه‌شیته دگهل شاه ئیسماعیلی سه‌فه‌وی سه‌رده‌ریی بکه‌ت و بژیته ژبه‌ر گو وی بدژواری ده‌ستدابوو (مه‌زه‌هب) ی شیعی و شیعه‌رگه‌ریی.

نه‌چار بوو بریارا فه‌گه‌ریانا خو بدته ژ ته‌فریزی بو ده‌وله‌تا عوسمانی و بتایبه‌تی پشتی هاتنا سولتان سه‌لیمی ئیکی ل سالاً (١٥١٢) ز بو سه‌ر ده‌سه‌لاتا ده‌وله‌تا عوسمانی و له‌سه‌ر داخازا سولتان سه‌لیمی مه‌لا ئدریسی به‌دلیسی فه‌گه‌ریا‌فه.

سولتان سه‌لیم مه‌لا ئدریسی به‌دلیسی ده‌که‌ته شیره‌تکاری خو ژبه‌ر گو نه‌و ئیک بوویه ژ ره‌وشه‌نبیری زیره‌ک و ژیه‌اتیین سه‌ر ده‌می خو، هه‌ر چه‌نده وی نفیسینین خو ب زمانی تورکی و عه‌ره‌بی و فارسی نفیسینه، به‌لی ئیک بوویه ژ ژیه‌اتیین کورد، و سولتان سه‌لیمی داخاز ژێ کریه، وه‌کو شیره‌تکارمکی کورد پیکۆلا ئینانا میرگه‌هین کوردی بکه‌ت بو بن ده‌ستی عوسمانیان و هه‌ول بدته کوردان بکه‌ته تاگری عوسمانیان ب هه‌ر ریکه‌کا هه‌بیت، نه‌وژی ئانکو - مه‌لا

ئدریس لدویف ھەڤکارییەکی دگەل سولتان سەلیمیدا، شیا تاگری و پستەفانی
میرگەھین کوردی بۆ دەولەتا عوسمانی دابین بکەت، بیی کو ئەو میرین کورد
دەست ژ دەسەلاتا نافخوییا ھۆزین خۆ (میرگەھین خۆ) بەردەن.

پاشی مەلا ئدریسی بەدلیسی پەیمانەکا تایبەت ب سولتان سەلیمی دا
دەرکرن کو ئەف بەندە تیدا ھاتبوون:

۱- پارێزگەری ل سەرخۆبوونا میرگەھین کوردی (ئانکو دەسەلاتا عوسمانی ھەر
بتنی دی ب ناف بیت د میرگەھاندا).

۲- مللەتی کورد د شەراندای ھاریکاریا عوسمانییان کەت.

۳- جەگرييا دەسەلاتی د میرگەھاندا دی پشتاوپشت بیت، ئانکو ژ بابی بۆ
کۆری و نەقییین وان بمینیت، یان پەیرەوکرن ئەوی ریبازی بەیتە کرن کو
د وان دەفەراندایا بەربەلافە.

۴- کورد زمکاتی و باجی (خویک) ی و خەراجی بدنه گەنجینەیا دەولەتا
عوسمانی.

ئەوا ژ ھەژێ گوتنی یە ئەو ھەو کو لدەستپیکێ دەسەلاتا دەولەتا عوسمانی
ھەر ب ناف بوو ھەتا رادەپەکی باش پیکھاتبوو ژ دەرکرن فەرمانان و ناف
لینانا میرو دەرپەگان و بەلافکرنا دیاریان ل سەر وان، سولتانێ عوسمانی ھەر
میرەکی ناسنافی (بەگلەربەگ) ی دای، ئانکو (سەرۆکی بەگان).

داگیرکاری و بهر فرده خوازیا دهوله تا عوسمانی ل کوردستانی :-

سولتان سه لیمی پشتی چهنگی چالديران ئيك ژ فه رماندين خو کو نافى وى (فه رهاد پاشا) بوو هيللا لوى دمه رى، دا کو داگیر کرنا وان باژيرو دمه رين کوردستانی تمام بکه ت کو که فته بوونه سهر سنوورى عوسمانی و هه تا سالأ ١٥١٥ز وان پشکه کا مه زن داگیر کر ژ وانا: (ميردين، ره ها (ئورفا)، موسل، شنگال، ته له عفر، جزیرا ئبن عومه ر (جزیرا بو تان)، ئامیدی و هه ولیر و که رکوکى دگهل (ره فه) ل سوریا.

ره تکرنا دهسته ه لاتا عوسمانی ژ لای کوردانته :-

میرگه هین کوردان هه ر چه نده د سهر بخو بوون و تاگیریا دهوله تا عوسمانی دکر، به لی گه له ک فه نه کیشا دهوله تا عوسمانی نه و په یمانین خو کو دگهل کوردان و سهر کرده و میرین میرگه هین کوردی گیرداین شکاندن و خیانه ت ل سوژین خو کرن و میرگه هین کوردی فه وتاندن، ب راده یه کی کو ل داوییا سه دی هه فدی بتنی چه ند میرگه هه کین کوردی یین کیم مابوون ژ به ر هندی ل هنده ک ده مان شو ره ش و سهرهلدان بدژی عوسمانیان به رپا دیوون.

پیکدادانا ئیکى پشتی چارده سالان ژ سهرده دانا سولتان سلیمانى قانونی بو کوردستانی ل سالأ (١٥٢٨)ز بوو کو میرى میرگه ها نه رده لان میر (حسین) ده ست ب سهرهلدانى کر دژى دهسته ه لاتا عوسمانی، به لی دهوله تا عوسمانی هی ره کا مه زن کره سهر وسهرهلدان وى ژنافیر. به لی جارمکادی ل سالأ (١٥٤٩)ز میرى میرگه ها نه رده لان سهرهلدان ده ست پی کره فه، به لی عوسمان پاشای والیى چه له بى ب هیزه کا زورا ئاگرى و ئاسنى سهرهلدان فه مرانده فه و ژنافیر، نه فه زی دمه بارى چه ند شه رو سهرهلدانین دیت یین میرگه هین دیین کوردی و مگو میرگه ها سو ران و میرگه ها بو تان و بابان کو دپشکا چاریدا دى به حس که یین.

ململانا عوسمانى - سەفەۋى و كارىگەرى يا ۋى لسەر كوردستانى :-

سەدى شازدى ململانەيەكا مەترسیدار دناقبەرا ھەردوو دەولەتین ئىسلامى، عوسمانى (توركى- سەنە مەزھەب) و سەفەۋى (ئىرانى- شىعە مەزھەب) دا بخۇفە دیت، ژ پىخەمەت سەپاندنا دەسھەلاتا خۇ وبەر فرەھ كرنا ناخا خۇ لسەر وەلاتین دىيىن ئىسلامى ل رۇژھەلاتا نافىن، چونكى لدەستپىكا سەدى شازدى ئەف ھەردوو دەولەتە (عوسمانى و سەفەۋى) دگوپىتكا ھىزو شىانین خۇدا بوون و ھەر ئىك ژوان دىفيا لسەر حسابا ئەۋى دى پىنگافىن بەرفرەھ خوازا خۇ پتر بکەت و دەولەتا خۇ بەرفرەھتر لى بکەت.

بۇ فى مەرمى وان گەلەك رىك تىدا بكارئىنان ومكى (ھىز و فىل وفندو فىلبازى و ھندەك جاران ژى گەف و سۆزىن مەترسیدار)، شەپرو ململانەيىن دناقبەرا وان دا ھەمى بوونە ئەگەرى دروست كرنا كارمسات و ویرانكارىي و گوشتن و برىن و تىكدانى بۇ دىفەرى، بتایبەتى كوردستانى، چونكى كوردستان دكەفىتە دناقبەرا ھەردوو دەولەتان و ھەفكىشا ئەفى ململانا سیاسى- سەربازى دا، و بوو شانویا جەنگ و پىكدادانا ھىزىن ھەردوو دەولەتین (عوسمانى و سەفەۋى)، و پىرانيا شەپىن ھەردوو لا ولەشكر كىشیا وان دناف ناخا كوردستانىدا دبوورین و دىربازدبوون، ئەف شەپ و لەشكەر كىشیه ژى كو دناقبەرا فان ھەردوو دەولەتاندا دھاتە كرن، چ بىافەك بۇ كەلتورو دىزگەھىن نافخویى نە ھىلا، ھەر وەسا كوردستان دىفەرا سنورىيا جودا كەرا ھەردوو دەستەلاتان بوو و دىرگەھەكى فەكرىژى بوویە، بۇ لەشكەر كىشیا سەفەۋى بۇ عىراقى كو جەپىن پىرۆزىن مەزھەبى شىعى ب خۇفە گرتىنە و ھەردەم بۇ

فارسان بنگههكی گیانی (روحی) یی پیرۆز بوویه، ژبلی هندئ کو عراق تهك رپكا سوفهوی بوو، بۆ سهر دهريایا نافهراست. و کوردستانژی ههر وەکی مه بهحس کری، ژبهه کو کهفتیه دناقههرا ههردوو دهولهتان دا (عوسمانی و سهفهوی) تشتهکی ئاسایی یه کو ببیته قادا سهههکی یا فی ململانا دناقههرا ههردوو دهولهتاندا، و گهلی وئ (کوردستانی) مهزنتین بههر ژ فی وپرانکاریی بهرکهفت، ژ کارساتین شهري، بتایبهتی ژبهه کو یا پارچه پارچه ژي بوو، چهند مهگرهههکین دهرهههگاتی ههبوون کو چ ژوان نه دشیان بتنی بهر سینگئ داگیرکههرا بگرن.

رژیم دهرهههگاتی کو ل وی دهمی یا بهربهلافبوو ل کوردستانی، ئاستهنگهك بوو د ریئا ئیگرتنا گهلی کورد و کۆمکرنا مهگرههین کوردان لبن ئالایی ئیک دهولهتدا کو بشیت بهرهفانیی ژ کوردستانی بکهت و هیرشا بیانیان بۆ سهر وهلاتی خو نه هیلیت و ژ مهترسییا شهري دوور بیخیت، ئەو شهري کو چ ههقههندی یهك ب گهلی وئ فه، ئانکو گهلی کورد ل کوردستانی فه نهبوو، نه ژدوور نه ژنزیکفه.

ئیمپراتۆرییا عوسمانی د سهدی شازیددا د سهر دهمی زبیرینی هیزا خو دابوو، ژبهه هندئ نه دشیئا لههههه بهرهههه خوازیین ئیمپراتورییهتا سهفهوی بیدهنگ بیت، و دناقههرا ئەهان دوو هیزین ههفرکین مهزهههبی و نهتهوی دا مهرو بهگین کوردان کو پرانیا وان ب مهزهههه سننه بوون، نه دشیان بنه ب هیزا سییی دوی دهقهههیدا، زیددههاری نه بوونا ههستی نهتهوی دناف کورداندا لوی دهمی ب رامانا نوی، کو بشیت هیزو شیانا ههمی کورین کورد کومبکهت، بهلکو ههستی مهزههههی ئایینی یی زالبوو بهسهر واندا، ئەفه بوویه ئەهههه

هندی فەرمانرواییڻ عوسمانی و سەفەوی مفای ژى وەر بگرن و بکاربینن هەتا کوردان بۆ لایى خۆفە رابکیشن.

زیدمبارى سیاسەتا دوژمنکارییا دەولەتا سەفەوی بەرامبەر میرگەهین کوردان، هەر هەندە بۆ کوردان هیلا کو بدویف تاگرى و پالیشتیا ئیمپراتۆریا عوسمانی بکەفن ژ بۆ پاراستنا خۆ ژ گەفین سەفەویان، کو ئەفەژى ئیکەمین پینگا دياردا دىقەلانکیەکا نەچارى بوو کو ل ناف میرگەهین کوردیدا دەرکەفتى، ئەفە زیدمبارى لاوازییا میرگەهین کوردی ل هەمبەر ئەفان هیزان کو بتنى نەدشیان بەر سینگى دوژمنى بگرن، ژبەر هندی هەر ئیک ژ وان میران ژ بۆ پاریزی و پاراستناخۆ دبن کارتیکرنا هەستى ئایینی و مەزەهەبى دا دچوونە دگەل ئیک ژ وان هەردوو دەولەتان.

داگیرکاری و بەرفەرەخوازییا دەولەتا عوسمانی ل نیشتمانى عەرەبى:-

داگیرکرنا عوسمانی بۆ نیشتمانى عەرەبى ل سەر دەمى سولتان سەلیمى ئیکى (۱۵۱۲-۱۵۲۰) ز و سولتان سلیمان قانونى (۱۵۲۰-۱۵۶۶) ز بوو، دفی ماویددا دەسەلاتا عوسمانی شیا وەلاتى شامى و مسرى و حىجازى و یەمەنى و عىراقى و رۆژئافایا عەرەبى داگیربکەت و ب فی شیوهى:-

۱- داگیرکرنا وەلاتى شامى و مسرى و حىجازى و یەمەنى (ژئاقبرنا مەمالیکان):-

پشتى کو عوسمانی ژ شەرى چالدىران ۱۵۱۴ ز سەرکەفتین بسەر سەفەویاندا و دەست ب سەر دەفەرەکا زۆرا کوردستانیدا گرت، هەولدان دەستەهلاتا خۆ ل سەر حسابا مەمالیکان زیدەتر بەرفەرە بکەن. مەمالیکان ل وی دەمى

حوکمرانیا مسری و شامی و حیجازی و یەمەنی دکر، عوسمانیان دەستیپیکا
هیرشین خۆ بۆ سەر مەمالیکان ژ شامی دەستیپیکر، ژبەر ئەفان ئەگەرین
خاری:

- ۱- دەست گرتنا وان بێسەر شامیدا ئانکو دەست گرتنا وان بۆ بێسەر رۆژەلاتا
دەریا یا نافەرەست.
- ۲- ب دەستبێسەر داگرتنا شامی ریکا هاتن و چوونا بازراگانیا وان مسۆگەرتر
دبوو هەر وەسا ژ دەریایا سوور ژێ نزیک دبوون، کو دچیتە سەر زەریای
هندی و پرتوگالی تیدا بە لاف ببوون.
- ۳- ژالبوونا عوسمانیان لێسەر دەریایا نافەرەست هاریکاریا وان دکر کو دەستەلاتا
خۆ بگەهیننە رۆژنایا عەرەبی.

لدهستپيكي هه قبه ندى دنا قبه را عوسمانيان و مه ماليكان دناساي بوون، به لي ژ نه نجامي به فرده خوازييا عوسمانيان بو سهر ميرگه هين دهوروبهر وهكي ميرگه ها (ذي القدر) ل شامي، هه فركي كهفته دنا قبه را واندا. به هانه يا عوسمانيان بو هيرشكرنا سهر نهفي ميرگه هي نهوبه وو كو نهف ميرگه هه وهكي ناسته نكه كي بوو ل بهر سينگي سوپايي عوسمانى لدهمي هيرشي دكه نه سهر نيراني. بغي جوړى جهنگ ل نافي به را هه ردوو لادا دهستپيكر و دهر نه نجام له شكه ري عوسمانى و مه ماليكان ل شهري (مهرج دامق) ل نزيكي حه له بي ل ٢٢/ته باخ/١٥١٦ز رووي ب رووي ئيكودوو بوون د نه نجامدا عوسمانى بسهر كه فتن و دهسته لاتا خو بسهر وهلاتي شامي دا سه پاند.

پشتي نهفي شهري سولتان سهليمي ئيكي نامه يهك بو (طومان باي) جيگري سولتاني مه ماليكان ل مسري فريكر و داخاز ژي كر كو دانپيداني ب دهسته لاتا عوسمانى بكهت و بنافي سولتاني عوسمانى دهسته لاتي ل مسري بكهت. به لي ب نه گه ري كارتپكرن و فشارا ميرين (مسري) ژ ترسين وي چه ندي نه كه (طومان باي) وهكو سولتانهك دهسته لاتا وي لسهر (مسري) و ميرين وي دا بمينيت، وان ميران وهليكر كو رازي نه بيت ب دهسته لاتا عوسمانى و دان ب عوسمانيان نه دانيت ل مسري. له ورا داخازا سولتاني عوسمانى په سهند نه كر. ژ بهر هندي سولتان سهليمي بريار دا هيرشي ببه ته سهر مسري، دهر نه نجام له شكه ري عوسمانى ل كانوونا دووي ١٥١٧ز ل شهري (الريدانيه) سوپايي (طومان باي) شكاند چوونه دناف باژيري قاھيره دا، نهفه زي بوويه نه گه ري ژناف چوون و نه مانا دهسته لاتا مه ماليكان ل مسري، بغي رهنكي مسر هاته داگيركرن و بوو پشكهك ژ دهوله تا عوسمانى.

لدهمىٰ ڪو دهولهتا مهمالڪان ل شامىٰ و مسرىٰ ژنافچووى، ئىدى تشتهكىٰ
ئاساى بوو ڪو (حيجاز) ژى بکهفیتہ دبن دهستىٰ دهولهتا عوسمانىٰ فه نهو بوو
(شەریف بەرەکات) ڪو (شەریفیٰ مەكکەهئ) بوو، ڪورىٰ خو بنافىٰ (ئەبو نەمر)
هنارده دهف سولتان سهليمىٰ ل قاهره بو هندىٰ گوهدارىٰ و ملکهچياخو بو
سولتانىٰ عوسمانىٰ رابگههينيت، سولتان سهليمىٰ ژى پيشوازىٰ ل (ئەبو نەمر)
ى ڪر و دهستهلاتا حيجازىٰ رادستىٰ بابىٰ وى ڪر ئهفىٰ رادستكرنىٰ هاريڪاريا
شەریف بەرەکاتىٰ ڪر ڪا دهست بو دهستيا دهستهلاتا شەریفان يا چاوابوو
لسەر دهمىٰ مهمالڪان هەر ب وى رهنكىٰ بمينيت.

و ل يهमेنىٰ ژى سولتان سهليمىٰ داخاز ژ (ئەسكەندەرىٰ چەرکەسىٰ) ڪر ڪو
والىيٰ يمهنىٰ بوو لسەر دهمىٰ مهمالڪان، ڪو بنافىٰ دهولهتا عوسمانىٰ حوڪمرانيا
يهمهنىٰ بکهت، ئەسكەندەرىٰ چەرکەسىٰ ژى رازيبوو، و دانپيدان ب دهستهلاتا
عوسمانىٰ ڪر ل يهमेنىٰ.

بهلىٰ دهستهلاتا عوسمانيان ل يهमेنىٰ جيگير نه بوو چونكىٰ يهमेنىٰ
بهردوام رويروى ئەوان لەشكران دبوون ئەوين ڪو سولتانين عوسمانىٰ
دهناردنه سەر وان هەتا سالاً ١٥٢٨ز دهمىٰ ڪو عوسمانيان عهدهن داگيرڪرىٰ و
دەرگهئ دهرتهنگىٰ (باب المندب) ل بهر سينگىٰ پورتگاليان داخستىٰ، بهلىٰ
عوسمانىٰ نهشيان ل ئاقيٰ رۆژههلاتىٰ (كهنداڻ) ڪارهكىٰ ژوى جوړى بکهن
چونكىٰ كهشتيگهلىٰ وان ژ بنگههين سهرهكيين خو ژ دهريايا نافهپراست
دويركهفتبوون، هەروەسا ژبەر مەملانا وان دگهل ئيرانيان ڪو ههفپيمانين
پرتوگاليان بوون، دگهل هندىٰ ژى ل سالاً (١٥٥٥ ز) دهستهلاتا عوسمانيان
گههسته بههرهين.

٢- داگیرکړنا عیراقی ژ لایي دهلته عوسمانی څه :-

عیراق دبن دهلته لاته سهفه وویاندا مابوو. بارودوځی چڅاکی و نابوووری و رهوشه نیری یی عیراقی دبن دهلته لاته سهفه وویاندا بهر د خراب تر بوو، سولتان سلیمان قانونی لاسال ١٥٢٤ز بیی هیچ بهرنگاری یهك بهغداد داگیرکړ و ژبن دهلته لاته سهفه وویان درئیځست، هه فدهم (راشد کوری نه لغامس) ی فهرانر وایی به سرا ملکه چیا خو بو سولتانی عوسمانی راگه هاند، نانکو به سرا زی بیی بهرنگاری که فته دبن دهلته لاته دهلته عوسمانی څه لسه رده می سولتان سلیمان قانونی بوو پشکهك ژ دهلته عوسمانی و لاسال (١٥٤٦ز) بهر می داگیرکړنا به سرا ژ لایي عوسمانیان څه هاته راگه هاند. هه زی گوتنی یه ل سال ١٦٢٢ز شاه عباسی سهفه وی شیا جاره کادی بهغداد داگیر بکه ته فته هه تا سال ١٦٣٨ز به لی عوسمانیان ب سهر کردایه تییا سولتان مورادی چاری دهست به سر بهغداد دا گرته فته.

٣- داگیرکړنا روژنافایا عهره بی ژ لایي عوسمانیان څه :-

پشکا روژنافایا عهره بی هه زووی رووی ب رووی هیرش و داگیرکارییا نه وروپی ببوو. هه چهنده هندهك ژ سهر کردی دهریایی عهره ب وهك (عروج) ی و (خهیره ددین) ی برایی وی بهر سینگی وان داگیرکهران دگرت به لی نه شیان وی دمه ری ژ نه وروپیان رزگار بکه ن، نهو بوو (عروج) هاته کوشتن و (خهیره ددین) ی زی داخاز ژ عوسمانیان کر هاریکاریا وی بکه ن. عوسمانی زی ب هاریکاریا گه لی دمه ری شیان ئیك لدویف ئیکیدا هه ری می ن

رۆژئافيا عەرمبى ژ دەستەلاتا ئەورۇپىيان رزگار بکەن و پىشتى رزگارکرنە
 دىفەرېن وان ژى دەستەلاتا عوسمانيان تىدا بنەجە دىبوو، ل سالا ۱۵۵۱ز پىشتى
 دەرئىخستنا ھىزىن (قەدىس يوحەننا) ژ لايى ھىزا دەريایا عوسمانى قە، لىبىيا
 بوو پىشکەك ژ دەولەتا عوسمانى، سالا ۱۵۷۴ز ژى تونس گەفتە بن دەستى
 عوسمانيان پاشى جەزائىر ژى ھەتا دگەھىتە سنوورى مەراکشى (مەغرب).
 بەلى دەستەلاتا عوسمانيان ل ھەردوو سەدىن ھەژدى و نۆزدى ل رۆژئافيا
 عەرمبى بەرھەف لاوازیى دچوو، ئەگەرئى قىژى قەدگەریت بۆ ھندى کو
 ویلايەتین رۆژئافيا عەرمبى دووربوون ژ ئىکۆدو و ژ پايتەختى دەولەتى ژى،
 دگەل ھندى لاوازیيا ئەوى ئامرازى کو پىدقەییە بۆ ھەر دەولەتەکا بقیىت یا زال
 بیت لىسەر ئەوان ویلايەتان، ئەوژى ھىزا دەریایى یە.

روپیڙیونا عه‌ره‌بان دگهل ده‌سته‌لاتا عوسمانی:-

ژ نه‌نجامی سیاستا خراب یا عوسمانیان ل نیشتمانی عه‌ره‌بی ل نیفا دووی ژ سه‌دی شازدی عه‌ریان ده‌ست ب سه‌ره‌لدان و به‌ره‌فانیی کر ل هه‌مه‌به‌ر خراپ‌کاریین عوسمانیان. ئەف سه‌ره‌لدانه ل سه‌دی هه‌ژدی گه‌هسته ئاسته‌کی بلندتر و رووبه‌رمکی به‌ره‌ره‌ هه‌ژ نیشتمانی عه‌ره‌بی ژی فه‌گرت.

عیراق ئیک ژ بنگه‌هین نه‌فان سه‌ره‌لدانان بوو، سه‌ره‌لدانا عه‌به‌دولعه‌نی جمیل مو‌فتی کو ل به‌غدا دژی عوسمانیان سه‌ره‌لدا، دیاترین ژ وان سه‌ره‌لدانا بوو. خرابیا باری ئابووری و سیاسی و چ‌قاکی ل عیراقی پشتی که‌فتنا ده‌سته‌لاتا داود پاشا ل سالاً ۱۸۲۱ هۆ کاری سه‌رمکیی فی راپه‌رینی بوو.

ل (۲۸)ی گولانا سالاً ۱۸۲۲ز خه‌لکه‌کی زۆر ژ ئاکنجیین به‌غدا به‌مه‌رما هه‌رشکرنی به‌ره‌ف (سه‌را) ی چوون کو جهی خو‌جه‌یا والیی عوسمانی بوو ل به‌غدا، لقیره شه‌رمکی گه‌رم دنا‌قه‌ه‌را خو‌ نیشاندهران و زی‌ره‌فاناندا رویدا. والیی عوسمانی شیا هه‌یزین خو‌ کوم که‌ت و خو‌ نیشاندهران بلا‌فه‌ بکه‌ت و زیانه‌کا زۆر ژ ب وان تاخان و جهان که‌فت نه‌وین خو‌ نیشاندهر و سه‌رکردین سه‌ره‌لدانی تیدا کۆمبووین.

ل (لوبنان) ی ژی چه‌ند سه‌ره‌لدانه‌ک چیبوون، ژ هه‌میان گرنگتر نه‌و سه‌ره‌لدان بوون یین کو ل سه‌دی نو‌ژدی رویداين و ب (عامیات) د هاتنه‌ نیاسین. عامیات ب وان بزافان ده‌یته‌ گوتن کو گهل ژپه‌خه‌مه‌ت به‌ده‌سته‌ئینانا مافین خو‌ ب دژی داگیرکه‌ران به‌ره‌پادکر. ئیک ژ وان سه‌ره‌لدانیین گهلان ژی

(عامیات) پیکھاتبوو ژ سەرهلدانان گەلی ئەنتلیاس ب ئەگەرئ ھندئ کو والیئ
 عەککا عەبدوللا پاشای داخاز ژ میر بەشیرئ شەھابی کر کو فەرمانرەوایی
 دقەرە (جەبیل) بوو، داکو پارمیەکی زۆر بو کۆم بکەت، ژ ئەنجامئ فی، خەلکی
 پەییوھندی ب ئاکنجییین گوندان کر، داکو ھەمی ل باژیرئ ئەنتلیاس کۆمبەن،
 دوئ کۆمبوونیدا ھەمی ب ئیک دەنگ بریاردا، کو بەر ھنگاریا ئەفی داخازی
 بکەن و بەرھەف نە بوون وی برئ پارەدی بدەن. ئەفی روییریبوونی ل سال
 ۱۸۵۰ ھەتا ۱۸۵۱ز ئ ھەکیشا سالەکی پشتی ئەفی سەرهلدانئ سەرهلدانەکادی
 بدژی میر بەشیری و دەرەبەگان رویدا کو ب (عامیا کەرب و کین) ئ دەاتە
 نیاسین. ل سال ۱۸۵۸ یژی ل دقەرە کەسرەوان جوتیاران بدژی دەرەبەگان
 سەرهلدا، چونکی باجەکا (خویک) مەزن ب سەرواندا سەپاند بوو، ئەف
 سەرهلدانە ژ ب (عامیا کەسرەوان) یا بەر نیاسبوو. ل سوریا ژ چەند
 سەرهلدانەک رویدان ژوانا سەرهلدانین سال ۱۷۹۸ ئ ل دیمەشقی و سال ۱۸۸۶ ئ
 ل (جبل العرب)، ھەر وەسا سەرهلدانان سال ۱۸۹۹ ئ وەکو نە رازیبوونەک ل
 ھەمبەر کاربەدەستین عوسمانی سەرهلدا ل دەمی کو وان دفی چەند
 سەربازگەھەکان ل (سویدا) دا مەزینن.

ل مسرئ ژ ئیک ژ مەزنە بەرپرسین مەمالیکان کو نافئ وی (عەلی بەگ)
 بوو شیا سەرخۆبوونا مسرئ رابگەھینیت و دەولەتەکا بەیز دروست بکەت.
 ژبلی فان چەندین سەرهلدانین دیژی ل تونسئ و لیبیا و دیشکا رۆژنافایا
 عەرەبیدا رویدان.

پشکا دووی

۱- پهیمان و ریکهفتنامین عوسمانی- ئیرانی و ههڤه‌ندییا وان ب گه‌لی کوردقه:-

دهوله‌تا عوسمانی (تورکی - سننه) و دهوله‌تا ئیرانی (فارسی - شیعه) مه‌زه‌ه‌ب، ب درێژیا دیرۆکا حوکمرانیا خۆ ب تایبه‌تی ل سه‌دی شازدی و ژ نه‌گه‌ری به‌رفره‌ه‌بوونا ده‌سته‌ه‌لاتا وان لدقه‌ری، ب به‌ردوامی کیشه و هه‌فرکیین مه‌زن دناقه‌ه‌را واندا هه‌بووینه، ئەف کیشه و هه‌فرکییه ژێ پرانیا وان فه‌دگه‌رن بۆ چاف چنووکیا وان (دلی‌خۆبرن) لسه‌ر وێ ئا‌خا دکه‌فیه‌ته دناقه‌ه‌را هه‌ردووکاندا، کو نه‌وژی پیکه‌اتبوو ژ کوردستانی کو نه‌ ژ دویر و نه‌ ژ نزیك چ هه‌ڤه‌ندیه‌ک ب هه‌چ لایه‌کی ژوانقه‌ نه‌ بوویه و نه‌ته‌وه‌کی خویی تی‌دا ژیايه‌ کو نه‌وژی (کورد)، به‌لی ئەفان هه‌ردوو ده‌وله‌تین (عوسمانی و سه‌فه‌وی) به‌هر شیومه‌کی و به‌ایه‌کی هه‌بیت قیاییه‌ داگیرکه‌ن و نه‌و سه‌ر خۆبوونا کو دوی ده‌میدا میرگه‌ه‌ین کوردی هه‌ر ئیکی ژ وان لدقه‌ه‌را خۆیا تایبه‌ت تی‌دا هه‌بوویه، ژناف ببه‌ن و بیخنه‌ بن ده‌ستی خۆفه‌. له‌ورا گه‌له‌ک جارن نه‌گه‌ر ده‌سته‌ه‌لاتا میرگه‌هه‌کی به‌ره‌ف هه‌یزبوونی چوبیت وان مه‌ترسی ژێ هه‌لگرتیه و پیلانین تایبه‌تی بۆ دارشتینه‌ ژ بۆ لاوازکرن و ژ نافه‌رنا نه‌وی هه‌یزو ده‌سته‌ه‌لاتا کو په‌یداکریه‌، نه‌گه‌ر ب هه‌فکاریی ژێ نه‌بیت، ئیک لدویف ئیکی دا هه‌رش کرینه‌ سه‌ر و لاوازکرینه‌، وه‌کی نه‌وا کریه‌ سه‌ر میرگه‌ها سو‌ران و بابان ئیک لدویف ئیکیدا ب مه‌رهما لاوازکرن سوپایین به‌یژین وان.

ژبه‌ر هندێ گه‌له‌ک جارن ده‌وله‌تا عوسمانی و ئیرانی قیاییه‌ توخیی خۆ زیده‌که‌ن لسه‌ر سنووری کوردستانی، هه‌ر چه‌نده‌ گه‌له‌ک جارن ئەف هه‌فرکیین

دناڤبهرا واندا ب شهری بداوی هاتینه، وەك شەڕی چالديران، بەلای هەندەك دەمان ژى بریكا ریکهفتنامان و دابهشكرنا كوردستانی دناڤبهرا واندا بداوی هاتینه.

بۆ هەندى زیدەتر لدمفمه ئاشكرابیت دى ل خاری چەند ریکهفتنهكا دناڤبهرا عوسمانی- ئیرانی ئیخه بهرچاف دگهل وى کاریگهريیا كو لسه كوردستانی هه‌بوویه ژوان ریکهفتنامین دناڤبهرا وان ژى وەك:-

ئیک:- ریکهفتناما ئەماسیه ل سالاً (۱۵۵۵) ز:-

جەنگی بیست سالی دناڤبهرا سولتان سلیمانی قانونی یی عوسمانی و شاه (تەهماسب) سەفەوی ب زنجیرەكا گرنگا شەڕین ئەفان دوو دەولەتان دەیتە دانان كو پڕانیا وان لسه ناخا كوردستانی رویدان و پشكهكا مەزن یا قوربانیین وانژی گەلەك بوون و زۆر بوون به‌هرا پتر ژ ھوزین كوردین بن دەستی هەردوو لا‌بوون.

سولتان سلیمانی قانونی ل سالاً (۱۵۵۴) ز ھیرش کره سەر ئیرانی و شیا تەفریزی و ئەسەفەھانی ژى داگیربکەت.

ئەفجا شاه (تەهماسب) ی سەفەوی نه چار بوو پایتەختی سەفەوی ژ تەفریزی فەگوھیزیتە قەزوین، داکو ژ دەستی گەفین عوسمانیان رزگاربیت، پاشی شاندەك ھنارتە دەف سولتانی عوسمانی و داخازا ناشتی و ریکهفتنی ژى کر، دەرئەنجام ل ۲۹/گولان/۱۵۵۵ ی ل باژیری ئەماسیه ل نافەزاستا ئەنادۆلی ئیکەمین ریکهفتناما ناشتی دناڤبهرا عوسمانیان و سەفەویان دا ھاتە مۆرکرن بنافی ریکهفتناما ئەماسیه كو تیدا داکوکی ل سەر خالین گرنگ کر کو ئەفە بوون:

۱- قه‌گه‌پ‌اندنا ویلایه‌تا قارس و که‌لها قارس کو لبن دهستی سەفه‌ویان بوون، بۆ بن دهستی عوسمانیان.

۲- دیارک‌رنا سنوری ویلایه‌تا شه‌هره‌زووری کو کیشه و هه‌فرکییه‌کا مه‌زن دناقبه‌را هه‌ردوو دهوله‌تاندا (عوسمانی و سەفه‌وی) لسه‌ر هه‌بوو.

۳- دابینک‌رنا سه‌لامه‌تیا چه‌جی و گه‌شتیارین ئیرانی، ژ لایئ عوسمانیان هه‌. کو دهاتن بۆ سه‌ره‌دانا ئیمامین شیعه ل عیراقی.

دوو:- ریککه‌فتناما زه‌ها و (په‌یماننا ریک‌خستنا سنووری)، (۱۶۳۹) ز:-

ئه‌ف ریککه‌فتنامه ل ۱۷/گولانا/۱۶۳۹ دناقبه‌را سولتان مورادی چاری و شاه صفی ئیرانی دا ل باژیری زه‌ها و (سه‌ریپیل زه‌هاب) نزیک‌ی قه‌سر شرین ل رۆژه‌لاتا کوردستانی هاته‌ گریدان لدویف ئه‌فی ریککه‌فتنامی جه‌نگی دوور و دریژی دناقبه‌را عوسمانی و سەفه‌ویدا بداویهات.

ئه‌گه‌ر ئه‌م به‌ریخۆ بدینه‌ فی ریککه‌فتناما دناقبه‌را دهوله‌تا عوسمانی و سەفه‌وی دا دی بۆمه‌ دیار بیت کو:-

ئه‌ف ریککه‌فتنامه ل ناف ئا‌خا کوردستانی هاته‌ مۆرک‌رن و ژ لایه‌کی دیژی هه‌، ئیکه‌مین دابه‌شک‌رنا ئا‌خا کوردستانی بوو بشیوه‌کی ره‌سمی دناقبه‌را هه‌ردوو دهوله‌تین عوسمانی و ئیرانی دا، و هه‌ر و‌سا ته‌ف به‌ندین ئه‌فی ریککه‌فتنامی و نه‌ چ ریککه‌فتنامین دی، کو لسه‌ر چاره‌ نفیس و دابه‌شک‌رنا ئا‌خا کوردستانی دهاتنه‌ گریدان و مۆرک‌رن، نه‌ ب ئا‌گه‌هدارییا کوردان و چ نوینه‌ره‌کی کورد ژی تیدا پشک‌دار نه‌ بوویه.

لگور بهندیڻ ئهڦي ريککهفتنامي کوردستان بڦي رهنڱي لي دهيت دناڦههرا
واندا کو ئهڦ بهنده ژ گرینگترين بهنديڻ ئهڦي ريککهفتنامي بوون:-

۱- ئهڦ دمڦهريڻ کو دکهڦنه ناف سنوري دهولته عوسماني: (بهدره، جهسان،
مهندهلي، دهرنه، سهرپيل، و نهو گونديڻ کو دکهڦنه دناڦههرا کهلها زنجير
ههتا کهلها زهلم ل شههرمزوور و هه می چيايڻ دهورو بهريڻ ئهڦي کهلهي
ههتا وي دهرزينکا بو شههرمزووري دچيت خالا سنووري يا ههردوو
دهولتهان پيکدئينيت، زيده باري کهلها قزلجه ودهورو بهريڻ وي).

۲- دڦيت حکومهتا ئيراني دستيودرداني نهکەت وخو نه ئيخيته دناف سنوري
وان هه می کهلهان و ئهردين دکهڦنه سنوري فارس و واني و شههرمزووري
و نهو کهلين (کهلهين) دييڻي کو سنوري عوسماني دپاريژن.

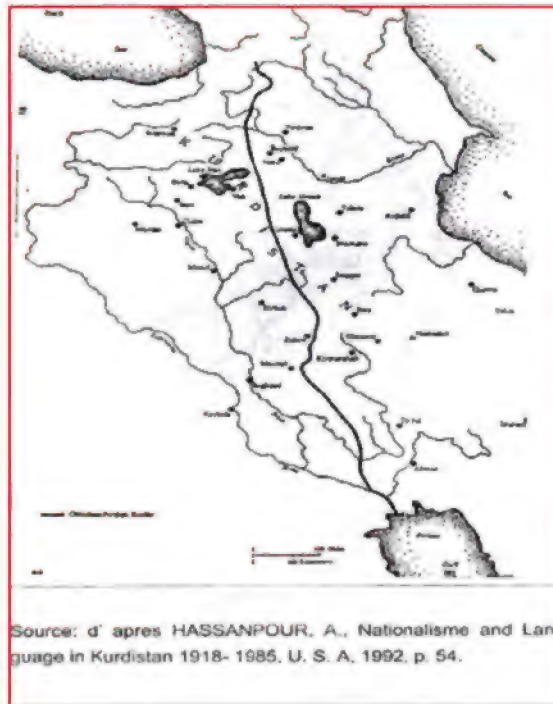
۳- دڦيت حکومهتا ئيراني دست ژ گوتين نه شرين و خه بهران بهردەت
دمرحهڦين خهليفين راشدين و ئهسحابيان دا.

۴- نهو کهلهين دکهڦنه وي رهخي دناڦههرا مهندهلي و دهرتهنگ و جهين دي:
بيره، يهکه، زمردوهاوا، و گوندو کهلهين روژههلاتا کهلها زنجير و مهريوان
و دهورو بهريڻ وان بو ئيراني نه، و نابيت دهولته عوسماني دست د
کاروباريڻ وي و مردەت.

۵- ههردوو بنه ماليڻ (بيره) و (زمردوي) يڻ عهشيرهتا جاف دي بسهر ئيراني
ڦه مينن.

۶- ههرفاندنا کهلها زنجير و ههردوو کهلهين قوتور و ماکو کو دکهڦنه سهرافا
(وان) و کهلها (موغازبرد) دکهڦيته دمڦههرا قارس.

۷- ههردوو دهولته دست دکاروباريڻ ئيکودوو وهرنه دهن.

ئەف پەیمانە شیا بۆ
ماوئ نیزیکی هەشتی
سالان جەنگ و کوشتنی
دناقبەرا هەردوو دەولەتان
(عوسمانی و ئێرانی) دا
راگریت.

ئەگەر ب هویری بەری
خۆ بدەینە ئەفئ
رێککەفتنامی، دئ بۆ مە
دیاریت کو کاریگەرییا
وئ ل سەر کوردستانی
گەلەک هەبوویە ئەوژی
زێدەباری دابەشکرنا

(پارێشکرنا) کوردستانی دناقبەرا هەردوو دەولەتێن عوسمانی و سەفەویدا، کو
ب ئیکەمین دابەشکرنا رسمی (فەرمی) یا کوردستانی دناقبەرا واندا دەیتە
دانان.

دیسان ئەفئ پەیمانئ هەر ژ رۆژا ئیکئ یا مۆرکرنا وئ، هەردوو دەولەت دئ
هاریکاریا ئیکودوو گەن دژی هەر بزافەکا رزگاری خوازا کوردی ل کوردستانی
ئەگەر ژ پیخەمەت سەر خۆ بوونی هاتە کور.

پشتی ئەفئ رێککەفتنامئ ئیدی عوسمانیان ترس ژ سەفەویان نەما، و هەر
وەسا کار ژ ب کوردان نەما، کەفتنە چەسپاندنا سیاسەتا مەزگەزی (نافەندی)
ل کوردستانی و ب بەروفاژی وان هەمی سۆزو پەیمانئ کو وان داینە
میرگەهئ کوردی و هئدی هئدی کەفتنە لاوازکرن و رامالین وداگیرکرنا
کوردستانی و نەهیلانا دەستەهلاتا میرگەهئ کوردی.

سى: رېڭكەفتناما ئەرزرەۋما ئىككى (۱۸۲۳) و كارىگەرىيا وى و ھەقبەندىيا وى

ب كوردان قە :-

كىشە و شەرى دوور و دريژ دناقبەرا عوسمانى و ئىرانى دا گەلەك سالان
قەكىشا، دەرئەنجام ھەردوو دەولەت قايلبوون و تىگەھشتن كو دەست ژ شەرى
بەردەن و پىڭقە رېڭكەفتن، بۆ ئەقى مەردمى ژى دانوستاناندەك ل باژىرى
(ئەرزەروم) ل باگورى كوردستانى دناقبەرا نوينەرىن ھەردوو لاندە دەستپىكر
و رېڭكەفتنەك ژى پەيدابوو ل (۲۸/تيرمەھا/۱۸۲۳) ئ ھاتە ئىمزاكرن، كو ب
رېڭكەفتناما ئەرزرەۋما ئىككى ھاتە نافكرن، ئەف رېڭكەفتنامە بوو ئەگەرى
ئاشتىي دناقبەرا ھەردوو دەولەتىن عوسمانى و ئىرانىدا.

نافەرۇكا ئەقى پەيمانى دەريخست كو كىشا دناقبەراواندا كوردستانە،
چونكى ژ گرنگىزىن بەھسىن وان ھەردوو دەولەتان بوويە، ئانكو كوردستان
مەسەلە و بابەت و بەھسىن گرنگىن وى رېڭكەفتنامى بوو دناقبەرا ھەردوو
دەولەتىن عوسمانى و ئىرانى دا.

ژبۆ سەلماندا ئەقى راستى ژى، ئەوھ كو ژ ھەفت ماددىن وى رېڭكەفتنامى
سى ماددان ھەقبەندى ب كوردستانى قە ھەبوو، كو ئەوژى ماددى ئىككى و
دويى و سىي بوو، كو پىڭكەتپىنە ژ:-

ماددى ئىككى:- دەست تىۋەرنەدان دكارو بارىن ئىكودودا، ئىران نابىت

دەستىۋەردانى بکەت دناف كاروبارىن كوردىن ويلايەتا شەھەرزوووریدا، كو
دەولەتا عوسمانى ب پشكەك ژ ويلايەتىن خو دزانىت، ژ وانا:-

نافەند و سنجەقین (قەزا) کوردستانى ئەوین کو کەفتینه دناڤ سنوریدا ب
چ رەنگان و ب ھەر روویەکیفە بیت، دەولەتا ئیرانى نابیت ریکى بدەتە
دەستیۆەردانى:

ماددى دووی: - ھەردوو لا (عوسمانى و ئیرانى) لەسەر ھەندى ریککەفتن
فیلارین (الفارین) ئیکودو نە ھەوینن و پشەقانیان وان نە کەن و دەربارەى
عەشیرەتان ژى ھەر ب وی رەنگى رەفتارى بکەن.

ماددى سییى: - ھەقبەندى ب عەشیرەتین کوردی (حەیدەران) و (سیبیکى)
قە ھەیە، کو بووینە ئەگەرى ھەلبوونا شەرى دناقبەرا ھەردوو دەولەتاندا و
نەۆ ژى دەولەتێ عوسمانیاندا ئاکنجیبووینە، دەولەتا عوسمانى لدویڤ ئەڤى
ریککەفتنامى سۆزى ددەت کو ریکى ل ھیرشین وان عەشیرەتان (حەیدەران) و
(سیبیکى) بو ناپ ناخا ئیرانى بگريت.

ماددى دىین ئەڤى ریککەفتنامى ب کورتى ئەڤەنە: -

ماددى چارى: - چ دەولەتەك فیلارین دەولەتا دی نە ھەوینیت.

ماددى پینجى: - ئەڤ ریککەفتنامە کاروبارین بازرگانیزى بخۆڤە گرتینە.

ماددى شەشى: - سەرو سامانى ئیرانىان د دەولەتا عوسمانیدا بچە ھیلاین دى
بو وارسین وان یین شەرى قەگەریننەڤە.

ماددى ھەفتى: - ریککەفتنا ھەردوو لا (عوسمانى و ئیرانى) ژ بو گوھۆرینا

بالیۆزین خو ھەرسى سالان جارەكى بیت.

رېځكهفتناما ئەرزەرمۇما ئىككى نەشىيا وەكو پېدھى چارەسەرييا كېشىن
سنورى يېن (عوسمانى - ئىرانى) بىكەت، چونكى كېشىن ئەفان ھەردوو دەولەتان
ھەقبەندى ب سنورى وەلاتى سىي فە ھەيە كو ھەردوويان بى لېەر چاف
وەرگرتنا بىافى جوگرافى و تەكنىكى و رەوشى ژى دناقبەرا خۇدا دابەش
كربوو كو ئەو وەلات ژى (كوردستانە).

لەورا ھەر دناف كېشا ھەقبەندىيىن سنورى ھەردوو دەولەتاندا (عوسمانى -
ئىرانى) كېشا سنورى وەلاتەكى بى سنور بەر چاف دكەفیت دناف ئەفى كېشىدا
ھاتبوو فەشارتن.

كېشىن سنورى عوسمانى و ئىرانى پاشى يى ئىرانى و عىراقى و ھەمر وىسا
يى عىراقى و توركى چ جاران نەشىن ئارامىي بخوفە بىيىن چونكى ب نە
رەوايى ب ناف كوردستانى كەفتن و چ ھەلكەفتەكا نەتمەوى كورد لېەر چاف
وەرنگرت.

ھەردوو دەولەت لگۆر وى رېځكهفتنامى باش تىگەھشتبوون كو كورد
ناستەنگە سەرەكىنە د رېكا وان ھەردوو دەولەتان دا و دقیت كېشا كوردان
بىنرېكەن بۆ فى مەرەمى دوو رېك لېەر سىنگى وان بوون:

ئىك:- لگۆر وى رېځكهفتنامى ب ھەمى شىيانان بۆ ژناف برنا ھەر جۆرە
لشىنەك و بزافەكا كوردان لسەر سنورى دى ھارىكارىيا ئىكودو كەن و راددمكى
بۆ ھاتن و چوونا عەشىرەتېن كوردان كو سنورى ھەردوو لا دېەزاندا دانن.

دوو:- داويى ب دەستەھلاتدارىيا مىرو بەگىن كوردان دناف وەلاتىن خۇدا
بىيىن.

بریارا ریککهفتناما ئهزمرؤما ئیکێ سیاسهتهکا نوی یا دارشتیا دهلتهتا عوسمانی و ئیرانی بوو، کو ب رازیبوونا دوو هیژین مهزن یین جیهانی (روسیا و ئینگلیزی) دهرحهقی کوردان بریقهچوو، ئهو بریار دبنیاتدا دهستپیکرنا بنرکنا نهتهوا کورد بوو، ل ههردوو پارچین کوردستانی یین بن دهستهلاتا عوسمانی و ئیرانی.

ئیدی ههقبهندییا کوردان رۆژ بۆ رۆژی پتر کهفته دتهنگافیا ژیانیدا و سهربهستییا نافخویی یا وان تیگچوو، قوناغهکادی دهستپیکر کو پیکهاتبوو ژ دهستپیکا پهیدابوونا ستهما (زۆرداریا) ههمی لایهنییا نهتهومی یا کوردان لسه دهستی فان ههردوو دهلتهتان.

چار: ریککهفتناما ئهزمرؤما دویی (١٨٤٧ز) و ههقبهندییا وی ب گهلی کوردقه :-

ریککهفتناما ئهزمرؤما ئیکێ (١٨٢٣ز) دا گیانی دانوستاندنی و دئیکودوو گههشتن و ههفکاریی دناقبهرا دهلتهتا عوسمانی و ئیرانیدا دامهزrand بوو، ری بۆ ههردوو لا خۆش کربوو ژ بۆ چارمهسرکنا کیشه و ههفرکیین خۆ، کو ئیدی ژ نهۆپیقه پهناپی بۆ شهري نهبهن، و ریکه چارهیین سیاسی بۆ فهبینن. ب وی رهنگی ژي گهلهک کیشه چارمهسرنهکری ما بوون، کو چریسکا ئاگری شهرو کیشین کهفن و دوویر و دریژ دبن سهري وانرا بوو و ههمی سهري ئیک کومببوون. زیدمباری هندی جاروباران ئهو ههفرکی د بوونه ئهگهري پیکدادانان و بهردهوام دبوون وکی ئهوا ل سالآ (١٨٢٧ز) پویدای دهمی عهلی رزا پاشا والیی بهغدا باژیری موحهممهره (خورهمشههر)ی داگیرکری، و ئیرانیانژی ل سالآ (١٨٤٢ز) باژیری (کهربلا) داگیرکر.

ئەف شەپە ژى ھاتنە كرن ژبەر ديارنە بوونا ھيلا سنۆرى دناقبەرا واندا و
سكالایا سەرەدانىيىن كەربەلا و نەجەف كو ژ لايى عوسمانيانقە ھاتبوونە
ئيشاندن و زىدەبارى وى ھەفرکیيا لسەر باژير و بەندەرى(موحەمەدە)
دەستپيکرى.

ھەر چەند دەم بەرەف پيش دچوو، ھند دەست تيۆمردانا روسيا و ئنگليزى
دناف دمولەتا عوسمانى و ئيرانى دا زىدەتر لیدھات، زىدەبارى ھندى ئەگەر
ئەو ھەردو دمولەتین مەزن (روسيا و ئنگليز) نەبانە دەمى لسالاً (۱۸۴۲)
ئيرانيان كەربەلا داگیرکرى، دا شەرمكى گەلکى مەزن و خوينى وى دناقبەرا
واندا (عوسمانى و ئيرانى) ھيتە كرن، روسيا و بریتانیا ژبەر پاراستنا
بەرژموندیين خو ژ لايى ئابوورىقە، ھەر ئيکى ژ وان ژ روپى بەر فرەھ بوونا
دەستھەلاتا يیدی، نافېژى (بەرەفانى) دکر.

دانوستاندنن جارەکا دى ل باژيرى ئەرزەرومى دناقبەرا نوینەرین عوسمانى
و ئيرانى ب چافدیرييا ئنگليز و روسيا دەستپيکرن. وان لیژنەيەك پيکئينا كو
ژ نوینەرین ھەر چار دمولەتان پيکھاتبوو كو ئەوژى نوینەرین عوسمانى،
ئيرانى، ئنگليزى، و روسيا بوون و ئەف لیژنە بنافى لیژنا تیکەل ھاتە نياسين.
پشتى دانوستاندين زۆر شيان كو ريککەفتنامەيەكى ل باژيرى ئەرزەرومى
بنافى ريککەفتنا ئەرزەرومى دووى ل سالاً (۱۸۴۷ز) مۆربکەن.

لدويىف ئەفى ريککەفتنامى ھەردوو دمولەتین عوسمانى و ئيرانى
دەستپوەردان د کوردستانیدا کر و جارەکا دى دناقبەرا خۆدا دابەشکرەقە.

ئەف رېككەفتنامە ژ ((نەھ)) ماددا پېكھاتىيە، كو ديسان پرانيا ماددىن وئ
هەقبەندى ب كوردانقە ھەيە كو پېكھاتبوون ژ ماددىن: دويى، سىي، پېنچى،
ھەشتى كو ھەر ئىك ژ وان بياقەكى بخوۋقە دگريت ودىكى:-

ماددى دووي: - دەولەتا ئىرانى سۆزى ددەت دەست ژ دەشتىن پشكا رۇژئاقايا
زەھاو بەردەت بۇ دەولەتا عوسمانى، و دەولەتا عوسمانى ژى ب ھەمان شىوہ
سۆزى ددەت دەست ژ پشكا رۇژھەلاتا دقھەرا زەھاو بەردەت بۇ ئىرانى. ئانكو
ھەمى دقھەرىن چىايىين زەھاو دگەل (دۇلا كرنە) بۇ دەولەتا ئىرانى.
ھەروسا ئىران بگەرمى پەيمانى ددەت كو دەست ژ ھەمى خواستىن خو
بەردەت بەرامبەر باژىرو دقھەرا سلىمانىي و ھىچ دەمەكى و بەيچ رەنگەكى
دەست نە ئىخىتە ناف سەروەرىيا دەولەتا عوسمانى كو ل وان دقھەران ھەيە.

ماددى سىيى: - ھەردوو لا بى پشت گوہ ئىخستەن دى كەسىن تايبەت وپسپۇر
ژ ئەندازىاران دەستنىشان كەن بۇ ھەندى لدويىف ماددى دويى سنۆرى ھەردوو لا
دەستنىشان بگەن.

ماددى پېنچى: - ھەردو دەولەتىن عوسمانى و ئىرانى سۆزى ددەن كو لگۇر
رېككەفتناما ئەرزەرۇما ئىكى گشت پەنابەرىن خو بدەنە دەست ئىكۇدو.

ماددى ھەشتى: - ھەردوو دەولەتان سۆزدا بۇ رېگرتن ژ دزىي وريگريى
(قطاع الطرق) بۇ قى مەرەمى ژى رېكا رويپراپوونين (اجراءات) پيدفى دانن.

زیدمباری مۆرکنا ریککهفتناما ئه‌رزهرۆما دوی ل سالاً (١٨٤٧ز) شه‌رو کیشا سنۆری ههر درێژی هه‌بوو، هه‌تا دووماهی جار ئنگلیز و روسیا گه‌ف ل وی ده‌وله‌تی کرن ئەوا کو ریزو رومه‌تا سنۆری بشکینیت، ئانکو ئه‌گهر ههر لایه‌کی ریزی ل سنۆری لایه‌نی دی (ده‌وله‌تا دی) نه‌ گريت دی ئینگلیز و روسیا چنه‌ دگهل لایه‌نی دیت، ههر هاریکاریه‌کی ژ دی پیشکیشی وی که‌ن، دژی لایه‌نی دی.

ب فی شیوه‌ی ریککهفتناما ئه‌رزهرۆما دوی ل سالاً (١٨٤٧ز) داوی ب ده‌سته‌لاتا نافخویا کوردان ئینا، و ل سالاً (١٨٤٩ز) و پشی هنگی ده‌فه‌را شه‌هره‌زۆر ئیکسه‌ر ب ئیسته‌نبولی فه‌ هاته‌ گریدان، و پشی جه‌نگی جیهانیی ئیکی ژ هه‌تا ئه‌فرۆ وکو میراته‌کی نه‌ ره‌واو ده‌وله‌تا ناسیونا لیستا عیراقا عه‌رمبی مایه‌. پشی ریککهفتناما ئه‌رزهرۆما دوی، هه‌تا رادده‌یه‌کی باش ناشتی

دناښهه را دوهلته عوسمانی و ئیرانی دا بڼه جې بوو و ههفرکیښ وان ههتا راددیهکی کیم بوون، نهغهژی ژ نهگهړئ هندئ بوو کو نهف رپککهفتنامه ب چافدیږیا دوهلته ننگلیزی و روسیا بوو کو ههتا راددیهکی ژور ههردو لا پټه دپیگیربوون.

نهغی ژ و مکر کو مهترسیږین عوسمانیان کیم بڼ ژ دسستهلاتا ئیرانی، و ههروسا دوهلته عوسمانی کار ژ ب کوردان نهما و ژ وان سۆزین داینه کوردان پهشیمان بوون و لیقهبوون.

ب- کوردستان ژ رووی (کارگیږی، رامیاری، جفاکی، نابووری) هه لسه دهمی دوهلته عوسمانی:-

کوردستان ژ رووی کارگیږی هه:-

دوهلته عوسمانی ژ رووی کارگیږی هه هندهک گوهوړین کرن ب تایبهتی پستی چاکسازيږ سولتان (مهمودئ دوی) دغهړین کورد ناکنجی ئیکسه ر ئیخستنه بڼ دسستهلاتا نافهندی و عوسمانیان بخو بریقه دبرن و والی بو دغهړین کورد ناکنجی دادنان.

ئیک ژ والی یږ دلسۆزین دوهلته عوسمانی کو نهوژی مهدهت پاشا بوو ل سالاً (۱۸۶۹-۱۸۷۲) ز پیکولین باش کرن ژ بو بجهئینانا سیاستا مهړکهزی و گریډانا ویلايهتین ژیر دسستهلاتا دوهلته عوسمانی ب نهستهنبولی هه (نافهند- پایتهخت) ل هه می دغهړان ب کوردستان ژیهه، ژبه ر هندئ هه می ههولین خو ئیخستنه کاری بو فی مهردمی چهند پینگاف ژ ب هافییتین، ژ وانا:-

ههولدا دهره به گان وسهر كردان بو لايي خو رابكيشيت، بو نهفي مهردمي زي
هندهك ژ نهردي دمهلهتي فروشته وان و چهندين چاكسازي دبيافين نافديري
و نافه دانكرني دا بجهنينان و ههولا پيشنيخستنا پهرومردهي دا ب فهكرنا
خواندگه هان و بسانا هيكرنا ريو ريارارين هاتن و چووني، پيكولا چاككرنا
جفاكي ههتا رادهيهكي ب نهنجام گه هاند.

دوماهي كاري مه دحهت پاشاي ريخستنا كارگيري بوو بو نهوان دمفهري
كو نه فرو ب كوردستانا باشوور دهينه نياسين، نافي وي زي كره (ويلايهتا
مووسل)، نهف ويلايهته زي كره سي سنجهق كو پيكهاتبوون ژ:-

۱- سنجهقا نافه ند (مووسل) كو ژ فان قهزاين پيكهاتبوو:

(دهوك، زاخو، ناميدي، شنگال، ئاكري)

۲- سنجهقا كهركووكي كو پيكهاتبوو ژ فان قهزاين:

(ههفلير، رانيه، رهواندوز، كويه، كفري)

۳- سنجهقا سليمانيي كو ژ فان قهزاين خاري پيكهاتبوو:

(بازيان، ههلهپچه، شههمزور، مهرگه)

پشتي داگيركرنا كوردستانا باشوور ژ لايي ننگليزي فه پشتي جهنگي
جيهانيي ئيكي، ويلايهتا موسل ب ههمان شيو ريخستنا كارگيريا بهري
هنگي كهفته بن دهسته لاتا ننگليزي، و پاشي كهفته دناف چارچووفي سنووري
عيرافا عهربي ل سالا (۱۹۲۲) ز دويقدا زي سنجهق بوونه ليوا، و پاشي ليوا زي
بوونه پاريزگه ه.

كوردستان ژېوويي رامياريشقه :-

ژلايى ههقبهنديين رامياريشقه، پشكهكا زؤرا مهزن يا ههريميمي پؤژههلاتيئ
ئيمپراتوريهتا عوسمانى، ب ناف لبن دهستههلاتا سولتاني عوسمانيدا بوون.
ژ ئهجامي ئهوى باردؤخى كو ل كوردستاني پهيدا بووى، ميريئ كوردان،
ئهويئ بسهدهها سالان خودان ميرگهه بوون، پيكلو كرن جهئ پي خو
بچهسپينن (موكوم بكهن).

دهمي سولتاني عوسمانى دانپيدان ب مافي ميرگههيئ دهرههگيئ كوردى
گرى، بوونه تاگريئ سولتاني، ئهوان دانپيدانان روخسارمكي دهرههگى ههبوو،
و كيئ و زيده ژ ههژى مافي سهرداريئ ميرگههيئ كوردى نه بوو ل ههريميميئ
ژير دهستي واندا.

ل دهستيپيكا سهدي نوزدي چهند ميرگهههكيئ مهزنيئ كوردى ل كوردستاني
پهيدا بوون، لخاري ل ههريما سليمانيئ و شههرمزووري ميرگهها بابان ههبوو.
ل باكوري ژى ميرگهها سؤران كو دهفهرمكا گهلهك بهرفرهه و مهزن فهگرتبوو
و بههرا پتر پاريزگهها ههفليري يا نهؤ فهدگرت.
ل پؤژئافايا سؤان ژى ميرگهها بههدينان ههبوو كو پايتهختي ويئ ئاميديئ
بوو.

ل ژوووريا ميرگهها سؤران ل دهفهرين چيائي ميرگهها (ههكاري) ههبوو.
و ل پؤژئافايا ههكاري و بههدينان ميرگهها بؤتان ههبوو، كو پايتهختي ويئ
جزيره بوو، كو دكهفندا ناف و دهنگيا خو ئينابوو.

كوردستان ژېوويي جفاكيښه :-

دهمى ئىستهنبولى ههولداى سنوورى ههريميڼ خو ژ روويي بريښه برنى
فه بهرفرهتر لى بكهت، مهردم نهوبوو كو كاريگهرييا ريښهبرنى زيدهتر
بسهردا ب سهپينيت، زيدهبارى نهوان ههمى ههول و بزافين ئستهنبولى دوى
بياښيدا كرين، بهلى روخسارو نافهروكا رژيما بريښهبرنى ههتا راديهكى زور
بدهستى دمرههگان بوو زيده بارى هندى كو دماوى (تهنزيماقان) دا ئانكو د
ريڅخستنندا چهند چاكسازى يهكيڼ ريښهبهريي (كاركيڼى) هاتنه كرن، پشتى
سال (١٨٦٤) ز تشتهكى نوى ئانكو ئيكهتیهكا كارگيرييا مهزنتر لجهي ئهياهلتي
هاته دانان كو نهوژى (ويلايهت) بوو، نهوژى ژ چهند ئهياهلتان پيښهات بوو.
د بارودوخهكى هوسادا ههر جوړه چاكسازيهكى نهو بارودوخ پتر شيل و بيل
دكر و شهپرزمتر لى دكر، چونكى بدهستنه ئينانا نهوان چاكسازيان بدهستى
وان كاربدهستان بوو، كو ههر هند كاردكر دا كو سنوورى يهكيڼ كارگيريڼ خو
گوهورينان بسهر دا بينن، ههردهم يهكيڼ كارگيري دگهل هاتنا ههر پاشايهكى
نوى دگوهورينيڼدا بوون، نهف گوهورينه كيڼ و زيده لسهر راددى پشت گهرمى
و نزيكى يا وى پاشاى ژ كوچكا سولتاني راوهستابوو.

ل دهفهرين دوور دهست و جهين فهدمر، وهك نوينهريڼ كار بهدهستين
نافهندى (مركهزى) دهستهلات بدهستى وانبوو، ههر وهسا زى دمرههگين كورد
خودان دهستهلات بوون، نهف جووته باره ل وى سهر دهمى كو د بارودوخهكى
پر ئاژاوگيري و بهره لايى و بى ياسايى دا، بهربهلاف ببوو، د بارودوخهكى
هوسادا ههر تشتهك ب دهستى دمرههگين كوردان بوو، ببوو نهرك و بارمكى

گەلەك گران لسەر ملین جۇتاریین ھەژار.

ل داوییا سەدئ ھەژدئ ئەو جۆرئ خودان مولکداریا دەرەبەگی یاجاران نە
ما، ئانکو ئەو دەرەبەگین ژ ئەنجامئ خزمەتا پشکداریا شەری ئەرد پئ ھاتیە
دان، لجهئ وان خودان زەفی و زارین نیف دەرەبەگ ھاتنە گۆرئ، لدەستپیکا
سەدئ نوزدئ بشیوہیەکی فەرمی یاسا یا رژیما بەخشینا (دانا) زەفییا ھەمبەر
شەری بدایھات خودان مولکین نوی جھئ وان گرت.

ئەو میرین کوردان یین کو مفا ژ مافی دەرەبەگاتی وەرگرتی دەست بسەر
زەفی و زارمکی بەرفەھدا گرت، ئەو زەفی و زارین سولتانئ پئ داین ئەو ماف
بۆ نەفیین خو بجھ ھیلا و چەسپاندن.

د فی بارۆدۆخیدا ئەوان میران ھەولدان سنوورئ مولکین خو بەرفەرھتر لی
بکەن و ئەوژى پتر د سەر بخۆ بن.

دەستھەلاتا سولتانئ گەھشتە وی رادەى ھەر ب ناف بیت دەستھەلاتا وی
ھاتە سەر ھندئ پیکھاتبیت ژ وی چەندئ کو میرین کوردان دیارییان بۆ
بھنیرن و جارو باران ژى ب رازیبوونا خو ھیزەکا چەکدار بۆ ئەفی یان ئەوی
سوپایی تورکی بھنیرن.

شەر و تیکدان و دووبەرەکی و دەست دریژی کرنا کوردان لسەر ئیکۆ دوو ژ
ئیک دوو کرن و دویر ئیخستن. دام و دەرگەھین سولتانئ عوسمانی مفا ژ فی
دووبەرەکی ددیت و ئاگرئ وی دووبەرەکی دناقبەرا عەشیرەتین کوردیدا
خۆشتر لیدەر، ھەر ب پیکا فیژی ئیستەنبول دشا دەستھەلات و فەرمانرەواویا
سەر زاریا خو پتر بپاریزیت و بەرفەرھتر لی بکەت.

كوردستان ژېوويي نابووری څه :-

سته مکاری و رویتکرن و خوین میژیا رژيما دهره به گاتی ل کوردستانی
روخسارمکی تایبه تی دهر بار دی ملله تی هه بوو، نهو ملله تی کو پیکهاتبوو ژ
هه می جوړین ئاکنجیان، ئانکو نهوین ب زهفین چاندنی څه دمژویل بوون و
دگهل واندا ژي نیف کوچه ر هه و دسا ژيانا عه شیر دتگه ری ژي هه بوون.

کوردین نیف کوچه ر نهوین کو بخودا کرنا تهرش و که والی (مه پرمالات) څه
دمژویل بوون دهمی هاتینه سهر هندئ کو بنه جه بن و بکه فنه چاندنا
زهفییان، نهفی کریاری رنگ و روخسارمکی ئالوز و تایبه تی خو ودرگرت.

کوردین نیف کوچه ر، نهوین کو مژویلی زهفی چاندنی و بخودا کرنا تهرش
و که والی بوون، گه له ک بدژواری وی بجوړئ نابوو ریښه دگریډایبوون، باشرین
نموونه ژي عه شیرم تا جافه ل نه یاله تا (شه هره زووری)، هه می چه قین نهفی
عه شیرم تا مهن سئ پشک و جوړین زهفییان هه بوون:-

۱- زهفی و زاری زهستانی، ل قهزا سلیمانی.

۲- چه روان ل کوردستانا روژه هلات لدمقه را سنه.

۳- پارچه زهفییه ل دهشتا شه هره زووری.

نهفه زیده باری هندئ کو ل به راهی مه به حسکر کوردستان د ماوی
دهسته هلاتا عوسمانی دا بسهر چهن دین میرگه هیڅ جودا جودا دابهش ببوون،
هه ر ئیک ژ وان میرگه هان جوړه کی سهرخوبونی هه بوو، ئاکنجیین نهفان
میرگه هان ژ باژیرو گوندو هوزین کوردان پیکهاتبوو، سهرۆکی گوندی خودانی
گوندی و زهفی یین چاندنی بوو، چوتارین کورد د خزمه تا نهوان دا بوون و

كارى وان دكر، سەرۆكىن مەزن بەرپرسىن سەرۆكىن بچويكتر بوون، ئانكو شىوازي ئان ھۆزان شىوازي دمرىبەگاتى بوو. وى سەر دەمى ژى سىستەمى دمرىبەگاتى د كوردستانى دا يى بەر بەلاڧ بوو، و كوردستان ژى دەمى مە بەحسكى دەڧەرمكا زاخ و ڧەلەو و بەرەكەت بوو بۇ چاندنى و بخودانكرنا ئاژەلى، وەك ئەوا كو پرانيا ھۆزان ل دەڧرىن جودا جودا يىن كوردستانى پىڧە د مژويل بوون وەكو عەشیرەتا جاف كو لىبراھىي مە بەحسكى.

ھەر دەمى د وى دەمىدا ژى ھەردو دەولەتین عوسمانى و ئیرانى كوردستان داڭیر كرىوو و دناڧبەرا خۇدا دابەشكرىوو. ئانكو كوردستان بخۇنە ئەوہ كو بەس خودانا زەمىنەكا باش نە بوو ژ روويى ئابوورى ڧە، بەلكو تا رادىيەكى باش ژى ببوو جەي پاشكەڧتەنا جڧاكى و راميارى بۇ گەلى كورد.

كوردستان ژ روويى سامانى سروشتى (خوازيى) و كەرستى خاڧى پىشەسازى ڧە وەلاتەكى دەولەتمەندىوو، بەلى كاربەدەستىن عوسمانى وەكو پىدڧى پويته ب وان ژىدەران نەدايە، و دەڧرىن دویر دەست ژ لايى خىرابىيا بارى ئابوورى ڧە گەھشتەبونە ئاستەكى زۆر مەترسىدار كو دچاندنىدا ھىشتا ئامىرىن ھەرە كەڧن دەاتنە بكارئىنان.

زىدەبارى چاندنى ل كوردستانى، بخودانكرنا تەرش و كەوالى ھەر دەمى چاندنى گرنگىيەكا دىترا ئابوورى كوردستانى بوو، چونكى خودان چەروانەكى زۆرى خورست و سروشتى بوو ل دول وبنار و چىايىن ویدا، ئەڧى ژى وەلىكرىوو كو سنوورى بخودانكرنا تەرش و كەوالان گەلەك بەرفرەھ بیت.

كوردستانى سامانهكى زۆر يى سروشتى ههبوو، ب وى سامانى خو دشيا
 پيشهسازيا خومالى پيش بيخيت و گهشه بكهت، بهلى وەكو مه بهسكرى
 دهولهتا عوسمانى وەك پيدفى پويته نه ددايى، زيده بارى ههبوونا كانين زۆر
 ل بن ئەردى كو چەندەها جوړين كانزاىي يين بها تيدا بوون، ئەفە ژبلى هندى
 كو ئەف كانزاىه ژ روويى ئەردى هند نيزيكبوون كو ژ لايى دەرئىخستنى ئە
 پارەكى زۆر نه دفا، هەتا ئەفەژى ئانكو ئەو كانزا ژى ژ لايى بازركانين
 بچويكفە د سنوورى پيدفيى وى دمفەريدا دهاته بكار ئينان ومفا ژى دهاته
 وەرگرتن.

ل دمفەرين (خانەقين- مەندەلى) نەفت (پترۆل) ژ ئەردى دهاته دەرى و
 درشته ناف رويباران، هەتا ئيك ژ وان رويبارين نزيكى مەندەلى نافى (نەوت-
 چا) ليدانا بوو. ئەف ئەردين زاخ و قەلەو و ب بەرمكەت دابوونه بكرى و
 نەفتا وان دفرۆشته خەلكى.

بەرهمى پيشهسازى يى هريى و كاغەزى ل باژيري ديار بەكر (نامەد) ئ
 سالانه (٦٠٠) هزار (روبل) بوون، ئەو بەرهم دهاتنه هئاردن بو مووسل و
 بەغدا دمفەرين ديين كوردستانى و دهولهتا عوسمانى.

كوردستانى بەرهمەكى زۆر يى روينى زەيتونان و كونجيان ههبوو، ئەو
 بەرهم ژى بەهرا پتر بو دمرفە دهاته هئاردن. ئەفە زيدهبارى هندى كو
 كوردستان ژيەرمكى مەزنى دەرهمەتى بخودانكرنا تەرش و كەوالى بوو.

ل باژيري حەلەبى و ديمەشقى و باژيرين دييين رۆژهەلاتا نيزيك، ل
 زفستانى و بهارى هژمارەكا زۆرا وان تەرش و كەوالان دكرين و درژيانە

(دهاتنه) كوردستانى، ئەفان د ھەر جارمكىدا نىزىكى (۴۰) ھزار سەر ژ تەرش و كەوالى دكرين، ئەفە زىدە بارى وئ چەندى كوردان ب خۆزى ھژمارەكا زۆر يا تەرش و كەوالان دھناردە دەرۋە، نەك بتنى بۆ دەرۋەزىن نىزىك، بەلكو ھەتا بۆ ئستەنبولى و مسرى دھنارد.

بەلى ژ روويى سەپاندنا باجى (خويك) ۋە ژ لايى دمولەتا عوسمانى ۋە وئ بارمكى گران ئىخستبوو سەر ملين ھەفۋەلاتيىن كورد، ل وان جھان ھەژارى و بى دەرۋەتى بەلاۋبىبوو. ئىك ژ وان باجىن كو گەلەك دگران بوون و كەفتبوو سەر ملين وان پىكھاتبوو ژ باجا (خانى) ئانكو باجا (خانوبەرى).

بۆ كومكرن و وەرگرتنا باجا خانى، زەلامىن بەر نياس دھاتنە دانان، ئەفان ژى مفا ژ وئ دەرۋەتى وەردگرت و پشكەكا وان باجان بۆ خۆ رادكر.

سەروكىن ۋەزا و ناحيان، ئەوان خۆ بتنى بخودان دەرۋەلات دادنا، ب ھەزا خۆ باج و سەرۋانە دادنان و لداويىزى بەھمى جۆران وان دستاند، ئەفە وئ چەندى دەرۋەتخيت، كا ھەتا چ راددەكى دگران بوون لسەر مللەتى، ھەتا چ راددەيەكى ژى مووچە خۆر و دەرۋەگ د دل رەق و بى وژدان بوون.

مللەتى كورد د كورستانا خۇدا چەندەھا جارن لقى ستەمكارىي و دل رەقىي و چەوساندنى راست ھاتن و ل ھەمبەر رادبوون دژى ئەويىن كو دلوفانى ب خەلكى نە دېر، دومامى دلۇپا خۇينا وان دميژن و رويت دكرن، نە چاردكرن ل ھەمبەر راوستن و دژى وان سەرھلەدن، كار بدەستانزى بشيۋەكى خۇيناوى ل وان سەرھلەدانان دداو دەرۋەمراندنەۋە.

پشکا سىيى

ئىستعمار ئورۇپى و بەرفرە ھېوونا وى ل رۆژھەلاتا ناھىن ل سەدى شازدى ھەتا داويا ھەژدى

- ل داويا سەدى پازدى گەلى عەرب ل رۆژھەلاتا نىشتىمانى عەربى ھەتا
پشکا رۆژئافا رويىروى ھىرشا داگىركەرىن ئىستعمار ئورۇپى بوون.
ئورۇپىيان دقان ھىرشاندا چەندىن ھۆكارىن جودا جودا ھېوونا ژوانا:
۱- ھۆكارى ئايىنى: ب قى ھۆكارى دەسھەلاتا بوسلمانان ل سال ۱۴۹۲ز ل
ئەندەلۇس (غەرناتە) داوى پى ئىنا و وەلاتى خۆرزگار كر.
۲- ھۆكارى ئابوورى: مەرەما ئورۇپىيان ئەو بوو چالاكىا بازىرگانى يا
بوسلمانان ل دەريا نافەراست و زەريا ئەتلەسى و كەنداقى تىكېشكىن.
۳- ھۆكارى رامىيارى (سىياسى): ئورۇپىيان بۇ بەرفرە ھەكرنا رووبەرى
دەسھەلاتا خۇ دىقيا دەست ب سەر نىشتىمانى عەربىدا بگرن.

قۇناغىن داگىركىنى:

پورتوگالى و ئىسپانى ل پىشيا وەلاتىن دونىايى بوون د پروسا فەدىتىن
جوگرافىدا و بەرى وەلاتىن دىن دونىايى ژى چوونە نىشتىمانى عەربى و
رويىرىبووى عەربىن بوسلمانان بوون.

۱- داگیرکنا رۇژئاقايا دوير ژ لايى پورتوگاليانقە :

ئەو دەمى كۇ رۇژئاقايا عەرمبى خۇدان ئىكەتەيكە سىياسى بوون، وەلاتى وان بەرمف گەشكرنى و قەژاندنى دچوو، بەلى سەرهلانا ھەفركىي دناقبەرا واندا رى بۇ پورتوگاليان ب سانامى تر ليكر، ھەتا بچنە وان دەفەرەن و داگیر بکەن، ل قيرى بۆمە روون دبیت كۇ ئىكەتى و تەباييا سىياسى و جفاكى چەند بىياتەكى گرنگە بۇ پارستنا گەل و نىشتەمانى ژ داگیركەران.

ل ماوى دناقبەرا سەدى پازدى بۇ سەدى سىزدى زايىنى دو دەولەتین عەرمبى پشكا رۇژئاقايا نىشتەمانى عەرمبى برىقە دبر:

أ- **دەولەتا مراتین:** مراتین دەسەدى يازدىدا پەيدابوو، ئىك ژ وان بزاقین ئىسلامى بوون كۇ پشكەكا مەزنا كىشومرى ئەفرىقىا قەگرتبوو. ئەقە شیان ل پشكا رۇژئاقايا عەرمبى دەولەتەكى بۇخۇ دابمەزرىنن. د سەردەمى ئەقى دەولەتیدا رۇژئاقايا عەرمبى ژ لايى ئابوورى و روشنبرىقە د قەژاندنى دا بوو.

ب- **دەولەتا مودەلین:** پشتى ژ نافچوونا دەولەتا مراتین، دەولەتا مودەلین ھاتە دامەزراندن، ل سەر دەمى دەسەلاتا مودەلین رۇژئاقايا عەرمبى ئىكەتيا سىياسى و قەژاندنا ئابوورى بخۇقە دیت. بەلى ئەق بارى گەشكرنى و قەژاندنى گەلەك نە قە كىشان چونكى ھەفركى و دووبەركيا نافخۇيى دناقبەرا واندا سەرهلدا وەلاتى وان بەرف لاوازی و پارچە پارچى بر و رىك ژى بۇ دەولەتین داگیركەر خۇش كر ھەتا دەستى خۇ بىخنە دناف كاروبارىن نافخۇيىن دەولەتا وان دا.

پورتوگالی ژبەر نیزیکیا وان ژ روژئافایی عەرمبی بەری وەلاتین دیین
ئەوروپا ب مەرەما داگیرکرنی چوونە ئەوی دقەرئ، ئەو بوو شیان ل سالا
۱۴۱۵ز باژیرئ (سەبتە) ل کنارین باکورئ مەغربا عەرمبی داگیر بکەن، زیدە
باری بەرمفانیا عەرمبی پورتوگالی شیان گەلەك دقەر و باژیرین دی داگیر
بکەن ژ وانا ژی باژیرین (ئەزمور و ئەسیلا و تەنجە) بوون.

گەلی مەغربی یی بەردوام بوو ژ بەرمفانیکنی و بەرسینگرتنا داگیرکەرەن
ب سەرکردایەتیا (عەلی کورئ راشدو مەندەری) هیرش کرنە سەر چەندین
بنگەهین سەربازی یین پورتوگالیان. هەردو بنەمالین (سەعدی و عەلەوی) ژ
بو ماومکی ئەرکی بەرسینگرتنا داگیرکەرەن بستوخوڤە گرتبوو. پورتوگالی تاکە
هیژا ئەوروپی نە بوون کو چاف تییرین (دلی خو ببەنە) ل روژئافایی هەبوو،
بەلکو ئیسپانی ژی د فئ چاف تییرینی و هیرشاندا یا پشکدار بوو و باژیرین
(تەتوان و مەلیلە) ئیخستە بن دەسلەلاتا خوڤە.

۲- داگیرکەرنا جەزائیر ۱۴۶۲ز تەرابلوس ۱۵۱۰ز تونس ۱۵۲۵ز ژ لایی ئیسپانیاقە:

هەولێدانا ئیسپانیان بۆ دەست ب سەر داگرتنا نیشتمانئ عەرمبی بۆ بەری
رژگارکەرنا ئەندەلوس فەدگەریت، ل سالا ۱۴۹۲ز ل بن دەستی بوسلمانان. دقئ
سالییدا (۱۴۹۲ز) دەولەتا ئەراگونا ئیسپانی هەولا هندی دا بگەهیتە دەریایا
نافەرەست و هیژین خوین دەریایی ھنارتن بۆ داگیرکەرنا کنارین مسرو شامئ،
و هەول ژیدان دگەل حەبەشیان ببەنە هەفپیمان.

پشتى ئىگىگرتنا ھەردو شاھ نشىتا قشتالە و ئەرگون و كەفتنا غەرناتە
چالاكيا ئىستىعمارى زىدەتر بوو. ئىسپانىيان دىفيا دەست ب سەر ژىدەرىن
سەرمكى يىن سامانى عەرمبى دا بگرن و رىكا ھاتنوو چوونا بازىرگانى دناقبەرا
رۆژھەلاتا دوير و ئورۇپا ژى كو ماومكى ل بن دەستى بوسلمانان بوون بىخە
بن دەسلەلاتا خۇ.

شىۋازى ھىشا ئىسپانىيان بۇ رۆژئافايى عەرمبى روخسارمكى ئايىنى و
ئىستىعمارى ب خۇفە گرتبوو، چونكى كەنىسى دەست ھەبوو د ھاندان و
گفاشتن ئىخستىن ب سەر ئىسپانىيان دا ھەتا سوپا و كەشىگەلەن خۇ بۇ
داگىركنا رۆژئافايى عەرمبى بەرھەقبەكەن، (پاپا) يىزى فەرمانەك دەركر، كو
تىدا ماقى ھندى دا پاشايى ئىسپانىيا (فردىناندى) و (ئىزابىلا) يا ھەفژىناۋى،
كو دەست ب سەر ھەمى وان زەفیان دا بگرن يىن كو داگىر دكەن، ھەر وىسا
بەيانامەك دەركر تىدا داخووا خىرو خوشى بۇ ئىسپانىيان كر ژ ھەول و
پىكۆلەن وان بۇ داگىركنا باكوورى ئەفرىقىا.

۳- ھاتنا پورتوگالىيان بۇ ئاف دەريا عەرب، دەريا سوور، كەنداق:

ل دەستپىكا چەرخىن تازە بزاڧەكا بەرفرھە يا ئورۇپىيان ژ پىخەمەت
داگىركنى بىخۇفە دىت. چونكى ئەۋى دەمى چالاكىن ئابوورى گەلەك
دەرگەھىن بازىرگانى و خۇشى ژىيارى بۇ ئورۇپىيان ڧەكر بوو، لەورا
ئورۇپى ب گەرمو گورى دناڧ دەريا و زەرىندا دگەران بۇ ڧەدىتەن رىكەكى
ھەتا بگەھىنىتە رۆژھەلاتى، لڧىرە گرنىگىيا رىكا بازىرگانى بۇ دەرگەڧت كو ب
دەرييا نافەراست و دەريا سوور و دەريا عەرمبىدا د بوورىت، چونكى رىكەك

بوو پۇژھەلات و پۇژئافای پیکفە گریډەت، پشتی کو پورتوگالیان ل سالاً ۱۴۹۸ز
ریکا (رأس الرجل الصالح) فەدیتی، شیان ب ساناهی بگەهنه کەندافی و گزیرت
و بەندەرین گرنگ داگیرکەن و گەلەك کەلھین سەخت و ئاسی ل (هورمز،
فەتیف، مەسقەت، سەحارو بەحرین) دا دروستکرن.

پورتوگالیان ب فان پینگافان دربهکی کوژەك ل بازرگانیا عەربیدا، چونکی
پورتوگالیان ئەف بازرگانیه ب تایبەت دگەل هندستانی بو خو قورخکر (بو
خو بتنی بکارئینا)، مەمالیکی مسری هەولدان هیرشا پورتوگالیان
براوہستینن، چونکی هەبوونا پورتوگالیان دئافی عەرەبی یین ژیریدا دی
بیبەهر کەن ل گەلەك داھات و سامانی ئابووری یی مەزن، ب تایبەتی ژ وان
باجین دئیخستە سەر وان کەلو پەلین ژ رۆژھەلاتی دھاتن و دمسریدا دبۆرین.
ژبەر ہندی ھاریکاریا بوندوقییان کر کو وان کەلو پەل فەدگواستن، ب فی
پینگافی زی زیان گەھاندە بەرژوہندیین پورتوگالی، مەمالیکان دفیا ب رپیا
داگیرکنا یەمەن و عەدەنقە دەرگەھی خواری یی دەریایا سوور بەیز بیخن،
بەلی دسەرکەفتی نہ بوون، ژبلی فی زی گەشتیگەلا مەمالیکان ل سالاً ۱۵۰۹ز د
شەری (دیو) دا ژ لایی پورتوگالیانقە گورزمکی قورس و گران بەرکەفت.
هەولەکادییا مەمالیکان پیکھاتبوو ژ نیژیک بوون و ریکەفتن دگەل ئیرانیان،
بەلی بەری فی هەولدانئ پورتوگالی دگەل ئیرانیان ریکەفتبوون، سەر نہ
کەفتنا مەمالیکان د هەولدانین خۆدا دژی پورتگالیان دەرڤەت بو عوسمانیان
رەخساند وەك هیژەکا نوی دژی پورتوگالیان براوہستن. ھەر چەندە عوسمانی
ل وی دەمی ب هیژترین هیژبوون دڤەریدا کو دژی پورتوگالیان براوہستن،

بهائی نەشیان د کەندافیدا وئ مەملانیی ئیک لا بکەن وەکی چەوا د دەریا یا سووردا کری و شیپاین جەئ مەمالیکان ل مسری بگرن.

ژبەر هندی عەرەب ب خو کەفتنە بەرسینگرتنا پورتوگالیان. ملکه چکیرنا پورتوگالیان بو پاد شاھ نشینا ئیسپانیا و دەرکەفتنا ئنگلیز و ھولەندیان دا ل کەندافی، رۆلەکی گرنگ ھەبوو د بێھیزکرن دەسلەتا پورتوگالیان ل کەندافی زیدە باری ئەفان ژى عەرەبان ب خو دەست ھەبوو ژ دەرئێخستنا پورتوگالیان د دەفەری دا. ل سال ۱۶۲۴ز ئیمام ناسر کورئ مورشیدی یەعروبی شیا عومانی بکەتە ئیک و دەولەتا (یەاربە) دابمەزینیت. ئالایی رزگاریی دژى پورتوگالیان بلند کر و شیا گەلەك جهان وەك (سەحارو مەسقەت) ژ دەسلەتا داگیرکەران رزکار بکەت.

۴- (ھیرشا ناپلیونی بو سەر مسری ۱۷۹۸ز):

فرەنسا د داگیرکرن مسری دا چەند مەردمەك ھەبوون ژ وانا:

- ۱- داگیرکرن مسری ب رامانا دەست گرتن ب سەر ریکا ھاتن و چوونا ھیندستانی بوو، ب فی چەندی ژى بەرژدومندیی بریتانی دی ئیختە د مەترسییدا.
- ۲- جەئ جوگرافی یی مسری کو کەفتبوو نافە راستا ھەر سی کیشومرین ئاسیا و ئەفریقا و ئەوروپا.
- ۳- دەست ب سەر داگرتنا مسری دی ریکی خوش کەت بو داگیرکرن دەفەری دین رۆژھەلات و دامەزراندنا ئیمپراتوریەکا مەزن.
- ۴- دەست ب سەر خیرو سامانی مسری.

ھېزىن نابليۇنى ل بەندەرى (تۆلۈن) ل باشۇرى فەرنسا بەرھەف مسرى
كەفتەنە رى و پىشتى داگىركنا باژىرى ئەسكەندەرىيە ل كىنارىن مسرى بەرھەف
قاھىرە بىرپىكەفتەن بەلى ئەف ھىزە د رىكا خۇدا بەرھەف قاھىرە تووشى گەلەك
ئاستەنگان بوون ژ وانا:

بىلندىا پىلا گەرمى و كىمىا ئافى و خوارنى، و بەرسىنگرتنا خىلپىن عەرەبى.
ل نىزىك ھەرمەين جىزە ھەردو سوپايىن نابليۇنى و مەمالىكان روىروى ئىكو
دوو بوون و شەرى ئەمبابە دىناقبەرا واندە رويدا ئەنجامى وى ب شەكەستنا
سوپايى مەمالىكان و داگىركنا قاھىرە ژ لايى نابليۇنى فە ب داوى ھات.
نابليۇنى راگەھاند كو ئەو ھاتىيە بۇ رزگاركرنا گەلى مسرى، نەك بۇ
داگىركنا وى، و ئاشتىي و براىيەتتى و ودىكەففى دى دىناف گەلى مسرىدا
بەلاف كەت و دى رىزى ل ئايىنى ئىسلامى گرىت، دھەمان دەمدا گەف ل وان
ھەمىيان كرى كو بەر سىنگى وى دراوەستەن.

پىشتى بۇرىنا چەند رۇژان ب سەر داگىركنا مسرى، ھېزىن دەريايىن
بەرىتانى ب سەر كىردايەتيا (نلسون) ل شەرى ئەبى قىر نىزىك ئەسكەندەرىيە
ھىرش كىرە سەر ھېزىن فەرنسى و زىانەكا مەزن گەھاندى. ئەففى شەكەستنى
كارتىكرنەكا مەزن كىرە سەر ئارمانجىن نابليۇنى دھىرشا خۇدا بۇ سەر مسرى،
وەك ژىناقبەرا ئارمانجا سەرەكى يا ھىرشى كو پىكەتابوو ژ مەترسى ئىخستنا
سەر ھىندى و دەركرنا ھېزىن بەرىتانى تىدا، زىدە بارى بىرنا رىكا پەيوەندىي
دىناقبەرا فەرنسا و نابليۇنى كو ئىدى نابليۇن نە چار بوو بۇ خوارنا سوپايى
خۇ پىشت ب مسرى بگىردەت ھەر وەسا ئەففى سەرگەفتەن بىرىتانى وەكر كو
سولتانى عوسمانى ل روسيا و بىرىتانىا نىزىك بىت كو دوو دەولەتتىن نەيارىن

فرەنسايى بوون، ئارمانجەكا دىيا فى شىكەستنا فرەنسايى پىكھاتبوو ژ پىششەچوونا
 بەرسىنگرتنا گەلى مسرى و شۆرشا قاھىرە يا ئىكى نموونا فى پىششەچوونى بوو.
 شۆرشا قاھىرە يا ئىكى چەند ئارمانجەك ژى پەيدا بوون ژ وانا: بۇ ناپلىۋنى
 دەرگەفت كو دئاخەكىدا دژىت خەلكى وى ب دەسلەتا وى رازى نىنە، چونكى
 وەك داگىركەر سەحدكەنە دەسلەتا وى نەك وەك رزكار كەر. ژبلى ھندى
 باوهرى دناقبەرا گەلى مسرى و سوپايى فرەنساژى ل مسرى نە ما.
 پىشتى ناپلىۋنى سەرگەفتن نە ئىناى د داگىركرنا شامى دا ل بەردەم گفاشتن
 و بەرھنگارىا خەلكى وى فەگەرپا بۇ مسرى، ئەفجا برىاردا فەگەرپتە فرەنسا،
 چونكى باردۇخى نافخۇيى فرەنسا تىكچوو بوو ئەفە ژ لايەكى فە، ژ لايەكى
 دى فە ژى دەولەتەين ئەورۇپى ببونە قولپەك دژى فرەنسا. ناپلىۋنى ب نەيتى
 مسر ب جە ھىلا و فەگىرا بۇ فرەنسا و (جەنرال كلىبەر) ل جەي خۇ دانا.
 گەلى مسرى سەرھلدانەكا دى بەر پاكر، ھەر چەندە فرەنسايى شىان ژناف ببىن،
 بەلى بۇ كىلبەرى دەرگەفت كو ماناوى ل مسرى يا بى مفايە، لەورا دگەل
 عوسمانيان دەست ب دانو ستاندنا كر ئەنجامى وى موركرنا پەيماننا (عەرىش)
 بوو دناقبەرا واندال ساللا ۱۸۰۱ز كو تىدا برىار دا ب فەكىشاننا ھىزىن فرەنسايى
 ل مسرى ب ھەمى كەلو پەلەين وانفە، ل دەسپىكى ئەف پەيمانە نە ھاتە
 بچەئىنان چونكى برىتانىا ھەمبەر وى راوہستا و دفىيا سوپايى فرەنسايى ل
 مسرى خۇ بدەتە دەستى وان، بەلى پاشى ھەردوو لا (فرەنسا و برىتانىا) ژ
 ئىكو دو نىزىك بوون ئىدى فرەنسا سوپايى خۇ ب ھەمى كەلو پەلانفە ل
 مسرى فەكىشا.

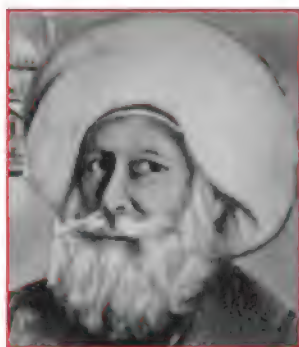
ئەنجامىن ھېرشا ناپليونى بۇ سەر مسرى:-

ھېرشا فرەنسا بۇ سەر مسرى گەلەك ئەنجامىن گىرنگ بۇ سەر مسرى ب تايىبەتى و دىقەرى ب گشتى ل دويىف خۇ بىجھ ھىلان، كو ئەم دىيىن يىن گىرنگىر ژ ھەمىيان ب قى جوۆرى دەست نىشان بىكەن:

ھېرشا فرەنسى لىسەر مسرى بوو ئەگەرى ھوشياركنا گەلىن دىقەرى ب گشتى و گەلى مسرى ب تايىبەتى بۇ رىزگار بوون ژ دەسلەتتا بىانييان و ب دەستقە ئىنانا قەوارەكى سىياسى يى سەر بخۇ. فرەنسا مل ب مىل سۇپايى خۇ ھۇمارىكا زانا و بىسپۇران دگەل خۇ ئىنابوونە مسرى ئەفاننا دەست ب قەكۆلىنى ل سەر ھەمى بواريىن وەلاتى كر و ئەنجامى وى پرۇژى نوگەندى سويس ھاتە گورى كو ل سال ۱۸۶۹ز تمام بوو، زىدەبارى ھندى وى ھېرشى دەزگەھى چاپى دگەل خۇ ئىنا بوو مسرى و چاپخانەيەك ل قاھىرە دامەزراند.

۵- دەرگەفتنا مەمەد عەلى ل مسرى ۱۸۰۵ز:

پشتى قەكىشاننا ھىزىن فرەنسى د مسرىدا عوسمانيان دەسلەتتا خۇ ب سەر مسرىدا سەپاند، بەلى گەلەك پىقە نە چوو مسريان شۆرەش ل دۆى وان بەر پاكىر، ئەو بوو مەمەد عەلى ل سال ۱۸۰۵ز بوو والىي مسرى پاشى گازىيا سەر

خۇ بوونى راگەھاند و دەست ب ئەنجامدانا چەندىن چاكسازيان ب تايىبەتى ل بواريىن سەربازى و سۇپاي و خواندن و فىركرى و چاپەمەنىي و رىك و ھۆيىن ھاتن و چوونى و زەقى و ئەردى چاندنى و بازىرگانى و پىشەسازىي، ھەتا مسر وەلى ھاتى بوويە وەلاتەكى پىشكەفتى.

محەمەد عەلى سنۆرى دەولەتا خۆ بەرفەرەگر ئەو بوو ل سەر داخووازا
 سولتان مەحمودی دووی، لەشکرەك ل بن سەرگردایەتیا ئیبراهیم پاشایی کوری
 خۆ ل سالاً (١٨١٨) ز ھنارتە سەر نیمچە گزیرتا عەردی و داگیرکر.
 پاشتر ل سالاً (١٨٢٠) ز لەشکرەکی دی ب سەرگردایەتیا ئیسماعیل پاشایی
 کوری خۆ ھنارتە سەر سودانی و داگیرکر.
 ھەروەسا ھیزین مسری ل بن سەرگردایەتیا ئیبراهیمی کوری وی ل سالاً
 (١٨٢١) ز دەست ب سەر شامی دا گرت.
 ئەف پیشکەفتن و بەرفەرە بوونا دەولەتا مسری وەل ھەر ئیک ژ دەولەتین
 (عوسمانی و ئەوروپی ب تایبەتی بریتانیا و روسیا و نەمسا و پروسیا و
 فەرنسا) ھەتا ئیرانی ژی کر کو دژایەتیا وی بکەن.
 ئەو بوو بریتانیا عەدەن داگیرکر و شەر دناقبەرا ھیزین مسری و ھیزین
 عوسمانی دەست پیکر، شەری نسیبین ل رۆژئافایا کوردستان ل سالاً ١٨٢٩ ز
 رویدا و ھیزین مسری ب سەرگردایەتیا ئیبراهیم پاشا تیدا سەرکەفتن، بشتی
 ڤان سەرکەفتن بریتانیا بریار دا ب دژواری ل ھەبەر محەمەد علی براوستیت
 ئەو بوو د سالاً (١٨٤٠) ز دەولەتا عوسمانی و بریتانیا و روسیا و نەمسا و
 پروسیا (پەیماننا لەندەن) ب سەردا سەپاند و ل دویف ڤی پەیمان ل ژی چارە
 نفیسی محەمەد علی دیار کر، محەمەد علی ئەو پەیمان ئیمزا کر کو دڤیت
 دەسلەتاوی دناڤ سنۆری مسریدا بمینیت و فەرمانروایی دبنەمالاویدا پشتا و
 پشت بیت.

پشکا چواری

میرگهه و حکومه تین کوردی

پیناسا میرگهه:

میرگهه جوړه پیکڅستنهکا (رامیاری، جفاکی، ئابووری، کارگیری، دفعه‌ری) بوو، نه‌شیا سهرتاسه‌ری کوردستان ب ته‌مامی فه‌گهریت، رادی دسه‌لاتا میران ژی دگهل ئیکدا د جودا بوون وکی ئیک نه بوون. ئانکو ئه‌ف میرگه‌هه د کارو بارین نافخوی خؤدا د سهر بخؤ بوون و ل کارو بارین ژدهرفه وک (ناشتی و شهر) د سهر بخؤ نه بوون.

پیکهاتا رژیما کارگیری یا ههر میرگه‌هه‌کی یا جودا بوو ژ یادیتړ و ل دویف دهم و جه و سهر دهمی ژی گوهورین ب سهر دا هاتینه.

ژ ناف و دهنگترین نهو میرگه‌هین کوردی کو جهی وان د دفعه‌ریدا و ل سهر دهمی خؤ هه‌تا نهو ژی یی دیار بوویه و ژ لای ددوله‌تین ئه‌وی دهمی کو پیکهاتبوون ژ هه‌ردو ددوله‌تین عوسمانی و ئیرانی هزره‌کا تایبه‌ت بو دکر، و بووینه مه‌ترسی بو به‌رژه‌وندی و به‌رهره‌ خوازا وان، و هه‌ول و پیکؤل و پیلانین زور بو دا دارشتینه و په‌یمان و ری‌ککه‌فتنامین نه‌ینی دژی وان موردکر، دژی دسه‌لاتین وان میرگه‌هین کوردی و هه‌ولا ژنافرنا وان دایه، نهو میرگه‌هین کو د فی قؤناغا خواندن دا پیدفی یه بنیاسین و د باری واندا شارم‌زابین پیکهاتبوون ژ:

ئىك: مىرگەھا ئەردەلان (حكومتا ئەردەلان):-

مىرگەھا ئەردەلان دەسپىكى ل دىقەرا شارەزوور پەيدا بوو، دامەزىنەرى
قى مىرگەھى (بابا ئەردەلان) يان (بەبە) بوو كو ماومكى دىناق ھۆزىن گۆران دا
ژىيايە. پىشتى دەسلەتتا جەنگىز خانى، ئانكو ل دەوروبەرىن ساللا (۶۱۷
مىشەختى / ۱۲۲۰ز) شىا دەست ب سەر دىقەرا شارەزوو (ب كەركوكى ژىقە) دا
بگىرىت و مىرگەھا خۇ تىدا دا بەمەزىنىت.

بابا ئەردەلان مىرەكى ھویرىن و ژىھاتى بوو، و زىرەك و مىرخاس و ب
جەرگ و مەرد بوویە و د دەمەكى كىمدا مىرگەھا خۇ بەرفرەھر و
بەردەوامى دایە بەرفرەھرنا سنۆرى خۇ و ھندى دژيانىدا ب سەر بەستى و ب
سەر ب خۇى و سەردارى ژىيايە.

ئەف مىرگەھە ب ناف و دەنگىزىن مىرگەھىن كوردى دەيتە ھۇمارتن ژ لایى
بەرفرەھىي و رووبەرى ئەردى و دەسلەتتىقە د دىروكىدا.

د قى مىرگەھىدا نىزىكى (۴۴) مىران فەرمانرەواى لى كرىە، كو ب ناف
دەنگىزىن ژ وان (كلۆل بەگ) بوویە كو كورى بابا ئەردەلانە و ل پىشتى بابى خۇ
ل جەھى وى روینىشتى یە و فەرمانرەوايا مىرگەھا ئەردەلان كرىە، و ل سەر
رىباز و دستورى بابى خۇ برىقە چوویە، و ب ھەمان شىوہ ودى وى زىرەك و
نازا و مىرخاس بوویە. ھەردەم مژوئىل كارىن باش و خزمەتكرنا مىرگەھا خۇ
بوویە، دەردەمى (كلۆل بەگ) دا ئەف مىرگەھە گەلەك زىدەتر بەرفرەھ
بوویە ھەتا ھەولیرى فەگرتىيە.

ئەف میرگەھە ھند یا ب دەستەھلات و بەر فرەھ بوو. ژبەر ھندئ
جەلانیڤین مەغۆلی گەلک ھەز ژئ نەدکر و بۆ ژنافیرنا میرگەھئ ھەردەم د
ھەولداناندا بوون ھەر دەمئ ئەف میرگەھە پتر د پێشکەفت و گەشە دکر.
جەلانیڤین مەغۆلی مەترسی پتر ل دەف پەیدا دبوو و دگەفتنە پیلان و
دوژمنا یەتیاوئ میرگەھئ.

ھەر چەندە جەلانیڤین مەغۆلی ل سەر دەمئ (حسن بەگ کورئ خدر
بەگ) کو ئیک بوو ژ میرین ب ناف و دنگ و ب جەرگ ین میرگەھا ئەردەلان
بوو، زیدەباری ئەوان ھەمی پیلان و نەحەزیڤین کو جەلانیڤین مەغۆلی ھەول
پئ دای بۆ ژنافیرنا ئەفئ میرگەھئ بەلئ ل سەر دەمئ (حسن بەگ) ھەر
چەندە جەلانیڤین مەغۆلی فیا ب ھیرشا سەربازی ب ریکا لەشکری فە بۆ سەر
میرگەھا وی، میر (حسن بەگ) شیا بەر سینگئ لەشکری مەغۆلان بگریت و وان
بشکینیت و نەھیلا مەغۆل ل میرگەھا وی نیژیک بب.

ئیک ژ میرین ب ناف و دنگین دیڤن ئەفئ حکومەتئ (میرگەھئ) (مەئموون
بەگ) بوو. کو ل سەر دەمئ وی ئارامی و ھیمنی بەربەلاف بوو د میرگەھئ دا،
ئەف میرە پشتی مرنا بابئ خو دەستەھلاتا ئەوئ میرگەھئ وەرگرت، ئەف میرە
ب شەش (بابکان) دچیتە سەر دامەزرینەرئ ئەوئ میرگەھئ (بابا ئەردەلان) ل
سەر دەمئ مەئموون بەگ میرگەھ سەر بەخو مافە ب ماوودیهکی درێژ. و ب
بالا دەست و سەربەستی ژیا. ئەفئ ژئ سی کور ل پشت خو بجھ ھیلان کو
ئەفەنە:

((بیگە بەگ - سورخاب بەگ - محەمەد بەگ)) بوون.

ل سەر دەمى مىر (مەئموون بەگ)ى لەشكرى حكومەتا ئەردەلان ژ باكوورى
قە گەهشە زىيى مەزن، ھەتا ل ڤەواندوزى مىرگەھا ئەردەلان سوپايى خۇ دانا.
ل سەدى سىزدى ھەتا سەدى چواردى زايىنى ھەمى دەقەرئى نامىدى و
زاخۇ و ھەرىرى قەگرتن، و جۆرە فیدرالى يەك دىن سىبەرا خۇدا ب وان
دەقەرەن دا و ئەوى بخۆزى وەكى حكومەتەكا سەربەخۇ ڤەفتار دكر. ژ وان
مىرئى ب شيانئىن دىيىن حكومەتا ئەردەلان (ھەلۇخان)ە كو مىردكى گەلەكى ب
جەرگ و ژىھاتى و شەھەرزابوو، وەلاتى خۇ ئافەدان كر، و ژبلى كەلھا (زەلم)
كو پايتەختى (ھەلۇ خان) ى بوويه، سى كەلھىن دى ژى ئافاكرن، كو ئەوژى
كەلھا (حەسەن ئاوا) كو ل سەر كەفرەكى بلند دروست كرىوو، و كەلھا (پالنگان)
د ناف جەرگى وەلاتى گۆران دا دروست كرىه، كەلھا (مەريوان) بوون، كو
بشيوەكى ڤىك و ڤىك د مىرگەھا خۇدا دروست كرىوون.

ل سەر دەمى ھەلۇ خان گەنجىنا حكومەتا وى (ئەردەلان) ھەردەم يا ڤربوو
ژ زىرو زىقى، گەلەك ژى يى مەرد و خىر خواز بوو.
گەلەك گرنگى ب ئافەدەدانىي ددا و گەلەك مزگەفت و تەكیه و خانەقا و
ڤىرگەھىن ئايىنى دروست كرىنە.

ل سەر دەمى دەستەھلاتا وى ئارامى و ھىمنى و خوشى و ئەرزانى ل سەر
ھەمى سنوورى ئاھا مىرگەھا ئەردەلان بەر بەلاڤ بوو.

ئەفى مىرى (ھەلۇخان) سەرى خۇ بۇ كەسى نەچەماند، نە بۇ سۆلتانى
عوسمانى نە بۇ شاھى سەفەويى ئىرانى.

ھەر ژبەر ئەففى زىرمكىي و سەر نە چەماندنا وى ھەردو دەولەتتېن
(عوسمانى و سەفەوى) پېكشە ژى دترسيان و ب بەردەوامى ب مەترسى ئەوان
ئەف مىرە دادنا بۆ سەر دەستەھلات و بەرژەووندىيېن وان.

شاھ عەباسى سەفەوى ب مەرەما داگىر کرنا حکومەتا (مىرگەھا ئەردەلان)
لەشکرەكى ئىجار مەزن و بەرفرەھ ئىنا سەر ل نزيك (ھەمەدان) ل گوندى
(سەھىم)، بەلى ھەلو خان شيا ئەففى لەشکرى مەزنى شاھ عەباسى ئىرانى
بشکىنيت و مىرگەھا خۆ ژ داگىر کرنا شاھ عەباسى ئىرانى بپارىزيت.

ژ ميرين ب ناف و دنگين ديين مىرگەھا ئەردەلان مير (خان ئەحمەد
خان)ە، کو باژيرى (سنە) کرە پايتەختى خۆ و ژويىرى گاڭ ھافيتن و دەست ب
بەرفرەھکرنا مىرگەھا خۆ کر و شيا ھۆزېن (بلباس و موکریان) و باژيرين
(سابلاغ و ئورمىيە و مەرغە) داگىر بکەت و ئەوان بېخيتە سەر مىرگەھا خۆفە
و دەستەھلاتى لى بکەت.

ب کورتى حکومەتا ئەردەلان ئىك بۆ ژ حکومەتېن بەيزين کوردان کو
دەستەھلاتەکا بەرفرەھ ھەبوو، ئەففى مىرگەھى (مىرگەھا ئەردەلان) پارى خۆ
يى تايبەت ھەبوو، سەر دەمەكى ب تامامى يا سەر بخۆ بوو، د گۆتارين خۆدا،
ھەتا ماومكى دوور و دريژ ب چ شيوہكى بەحسى چ کەسەكى تېدا نەکر بوو، ب
نافى خۆ گۆتار دخواندن، ئانکو نە ب نافى سولتاني عوسمانى و نە ب نافى
شاھى ئىرانى گۆتار نە دخواندن، ئانکو ھەتا رادمكى زۆر د سەر بەست و سەر
بخۆ بوون.

بەلئى ژبەر ھاتنا ھندەك مېرئىن، لاواز و بئى شيان و دووبەركيا نافخوى ئەف
 مېرگەھە بەرف لاوازيئ چوو، و پشئى ئەوئى ھندەك جاران ژبەروى ئەگەرى
 چوونە سەر ب دەولەتا ئىرانى فە و ھەتا سالأ (١٨٦٧ز) ب تەمامى ژناف چوو.
 پشئى سالأ ١٦٢٩ز رېككەفتناما زەھا و ئىدى كوردستان ب تەمامى بوو دوو
 پشك، پشكەك ل بن دەستەھلاتا رۇيما سوننى عوسمانى مايە فە، ھۆزېن كەلھور
 و ئەردەلان زى بوونە پشكەك ژ ئىرانى و دەفەرا ئامېدىئ و جەزىرە، بۇ
 ماوھكى باش ب نىف سەر بخوى مابوون.

دوو: مېرگەھا بادىنان (بەھدىنان):-

ئەف مېرگەھا كوردى ل سالأ ١٢٦٢ز ل باژىرئ ئامېدىئ ژ لايئ (شىخ
 بەھائەددىن شىخ شەمسەددىن) ھاتىە دامەزراندن و ھەر بنافى وى (بادىنان)
 كو كورت كريا (بەھاددىن) ە ناف كرىە و ناف و دىنگىن خۇ دەركرىە.
 بنەمالأ شىخ بەھائەددىن ل پېشىئى ل كەلھا (تارون) بوون و ئەف كەلھە د
 دەستئ وان دا بوو كو سەر ب شەمزىنان فە بوو.
 ئانكو ئەف مېرە (بەھائەددىن) دبنە جەھا خەلكى كەلھا (تارون) يا وەلاتى
 شەمزىنانە و ژوئىرئ بەرف ئامېدىئ ھاتبوو.
 شىخ (بەھائەددىن) مېرەكى زىرەك و ژىر ئازا و ژىھاتى بوو گەلەك ھەزو
 فيان ل ئافەدانىئ، و خەملاندن و جواتكرنا مېرگەھا خۇ ھەبوو.

ل سەر دەمى شىخ بەھائەددىن ل ئامىدىي گەلەك مزگەفت و جەين
خواندنى دروست كرن و مەللا و زانايىن ب ناف و دىنگ دانانە وان جەھان كو
شىرەت و رىبەريا خەلكى دكر، و نفى سەر دەمى دا، ئانكو د دەمى دەستەھلاتا
شىخ بەھائەددىن دا، ئەو باژىر د خۆشى و ئاسايش و ھىمنىي دا بوويە
ھەردەم ب راپرسىنى كارى دەستەھلاتا خۆ بجەئىنايە د سەر دەمى مىرگەھا
بادىنان دا زاخۆ ژى كو پىشتى ھنگى سەر بخۆ بوويە و ئىخستە سەر ئامىدىي و
ژ لايى مىرى مىرگەھا بادىنان فە فەرمان رەوايى لى كرىە و بوو پىشكەك ژ
مىرگەھا بادىنان.

ئەفە زىدەبارى ھندى كو جوى- جوى (يھود) و ئەرمەن و ئاشوورى و
ئىزدى ل بن سىبەرا وان ژايىنە ب شىوھكى ئاشتىانە.

د دىرۆكا ئەفى مىرگەھى دا، ب تايبەت ل پىشتى ئەفى مىرى مەزن و ب ناف
و دىنگ (شىخ بەھائەددىن) گەلەك مىرىن دى ئىك ل دوىف ئىك ھاتىنە و
فەرمان رەواي ل مىرگەھا خۆ كرىە كو ھژماران وان ژ (۲۵) مىران دبورىن كو
دناف وان دا ھندە مىرىن ب شىان ھەبوون كو شىايىنە وەلاتى خۆ مەزن و
بەرفرەھ بكەن و ئاسايش و ھىمنى و خۆشى ژىيارىيا وەلاتى خۆ بپارىزن و
ئافەدان كرن ژى تىدا بەردەوام بوو ل دىفەراندە جەي دەستىن وان ديار دىت.
ژ مىرىن ب ناف و دىنگىن ئەفى مىرگەھا كوردى مىر (زەينەددىن) ە كو ل
سەر دەمى وى ئامىدىي ئانكو (مىرگەھا بادىنان) ب سەر بلندى و شانازى كرن
و ب خۆشى و شادى و بژيارمكا خۆش ژايىنە.

و لدوىف ئەفى ژى مىر (سەيفەدىن) كورى (زەينەددىن) كو ل پىشتى بابى
خۆ فەرمان رەوا بۆيە ھەر چ نەخۆشى و ژان و ئازار ھەبوويىنە ب پىكا فىيان و
دلوڧانىا خۆ ژبىرا ھەژارىن مىرگەھا خۆ برىنە.

ميرەكى دى يى ب ناف و دەنگىن ئەقى مىرگەھى (ميرگەھا بادىنان) مير
(حەسەن كورئ سيف الدين) ى بوويە كو زىدەبارى ھندى د سەردەمى فەرمان
رەوايا ۋى دا ئەو مىرگەھ ل كوپىتكا ئاشتى و ھىمنى و ئاسايشىدا ژايىيە و ژيارا
خەلكى ۋى ژى يا خۇش بوو، ئەف مىرە شيا لەشكرى (ئاق قوينلۇ) كو ب
سەرگردايەتيا (سلىمان بەگ بىژەن ئوغلۇ) بوو كو ھىرش كرە سەر مىرگەھا
بادىنان و فيا كەلھا ئامىدىي داگىر بكتە بەلى نەشيا ئەقى كەلھى داگىر بكتە
بەلى مير (حسن) لەشكرى (ئاق قوينلۇ) شكاند و نەچاركر كو ب بى ھىقى
لەشكرى (ئاق قوينلۇ) و ب شكەستى فەگەریتە فە.

ئەف مىرە شيا دەست ب سەر كەلھا دھوكى دا بگريت، تمامى پارىزگەھا نھو
يا دھوكى ژى. بىخيتە دىن دەستى خۇ فە.

ھەروەسا ژ مىرئ ب ناف و دەنگىن دىيىن مىرگەھا بادىنان مير (مراد خان)ە
كو مىرەكى گەلەك ئازا و ب جەرگ و خوراکر بوويە. دگەل ھندى حەز ژ
شەرى و ھەفركىي و دووبەرمكىي نە كرىە، بەلى دگەل ھندى ژى دا ھژمارمكا
زۆر ژ سوپاى و سەربازان ھەبوويە، زىدەبارى ھندى كو مىرگەھا ۋى ب ئاشتى
و تەناھى و ھىمنى ژايىيە. بەلى ھژمارا سەربازىن ۋى بىست ھزار سەربازىن
پەرچەك و جەبلخانە ھەبوو، كو ھەمى دەمان ئامادە بوون بۇ ھەر ھىرشەكا
بىيانى كو بەيتە كرن ل سەروان و داکو مىرگەھا خۇ پى بپارزىن.

ئەف مىرە (مراد خان) د ھەمى كرىارىن خۇدایى سەر ب خۇ و سەربەست
بوو، بتنى د مزكەفتان دا نافى سۆلتانى ھاتىيە

ھەفژىنا ۋى خويشكا مىرئ سۆران بوو. لەورا ل دەمى فەرما رەوايا ۋى
مىرى دا، ھەقبەندى يەكا گەلەكا باش و بەيىز دناقبەرا (ميرگەھا بادىنان و
ميرگەھا سۆران) دا ھەبوويە.

ئەففى مىرى گەلەك حەز ل دوستايەتئى كرىه دگەل مىرگەھىن كوردى يېن
دى دا، گەلەك خەمخۆر بوويە بۇ مىرگەھا خۇ ھەولئىن زۆر داینە ژ لايى
ئافەدان كرنى و دروست كرنا ئافاھيىن مەزن و خواندنگەھان بۇ گەشە پىدانا
خويندەوارمىي دناف مىرگەھا خۇدا.

ژ وان ئافاھيىن مەزن كو ل دەمى فەرمان رەوايا خۇدا دروست كرىن،
ئافاھيى خواندنگەھا (مراد خان)ە ل ئامىدىي كو ھەتا نھو شوينوارىن وى ل
نيزىكى دەرگەھى رۆژھەلاتا وى باژىرى ماینە.

سى: مىرگەھا سۆران:-

ئەف مىرگەھە ژ لايى مىر (عيسا كورى كەلوس بەگ) ى فە و ل دەفەر
رەواندز، ل دەستپىكىن سەدى پازدى زايىنى ھاتىە دامەزراندن.
د فى مىرگەھى دا نيزىكى (۲۴) مىران فەرمان رەوايا كرىه، كو ژ وانان ئىك
ژن بوويە، بنافى (خانزاد)

ئەف مىرگەھە ب ئەگەرئىن باردوخىن جودا جودايىن سەربازى چەند
پايتەختەك ل دەمىن جودا جودا ھەبووينە. وەكى (ھاوديان، دوين، ھەولير،
شەقلاو، ھەرير، خەليفان) پاشى بۇ جارا دوماھيى باژىرى رەواندز دوماھى
پايتەختى ئەففى مىرگەھى بوويە.

ژ مىرىن ھەرە ب ناف و دەنگىن ئەففى مىرگەھى مىر (محمد كورى مستەفا
بەگ) بوو كو ل بزافا نەتەوايەتيا كوردان رولەكى گرىنگ و كاريگەر ھەبوويە،
مىر محمد ب مىرى گەورمىي رەواندوزى يان ب پاشايى گەورە يان كۆرە يى
بەرنياسە، كو ل سالاً (۱۸۲۶)ز بوويە مىرى مىرگەھا سۆران و پايتەختى وى
رەواندز بوو كو ھەتا سەر دەمى مىر محمد پاشا وسە بەيزى بخۇفە نە دىتبوو.

ئەففى مىرى ھەر زووى ھزرا سەرخۆبۇونا مىرگەھا خۆ ئىخستە ناف مىشكى
خۆ فىا ل بن دەستەلاتا عوسمانى دەبىخىت و سەر بخۆ بىت.
ھەر دگەل بن دەست ب کارکنا وى د فەرمان رەوايى (دەستەلاتىي) دا
دەفەرئىن كورد ئاكنجى يىن دەوروبەرئىن خۆ ئىخستە سەر مىرگەھا خۆ.
گرنگىرىن كارىن كارگىرى يىن مىر محمدى پىھاتبوون ژ دامەزاندنا چەند
لىژنەكان بۆ سەرپەرشتىا كارو بارىن كارگىرى يىن مىرگەھى، وەكى
دامەزاندنا چقاتا سەرورەيى، كو پاشايى گەورە بخۆ سەرۆكى وى بوو، ھەر
وسا لىژنا سەربازى كو (ئەحمەد بەگ) ى برايى پاشاى سەرۆكايەتيا وى دكر.
پىكئىنانا لىژنا زانايان بۆ دانانا ياسايىن مەدنى و ئايىنى و سەرپەرشتىا كرنا
ھوكمىن شەرىعەتى، و لىژنا ئافاكرنى و دروست كرنى. بۆ سەرپەرشتىا كرنا
كەلھان و شوویرھان و چەپەرھان و پەران. لىژنا بازىرگانىي دامەزاند بۆ
سەرپەرشتىا كرنا رىقە چوونا كارو بارىن بازىرگانىي و بازاران. ھەر وەسا ئىك
ژ كارىن ويىن گرنگ كو بۆ دەولەتا سەر بخۆ چوويە و ئەوى د سەلىنىت كو
ئەف مىرە چەند ھىيارى سەر بەخۆ و سەربەستيا مىرگەھا خۆ بوويە ئەوژى
پىكھاتى بوو ژ لىداننا (سكەى) ئانكو پارى تايبەت بۆ مىرگەھا خۆ دەركرديە.
كو ئىك ژ رەوويىن وى پارەى مۆھرا مىرى سەرکەفتى (محمد بەگ) لى دا بوو و
رەخى دىيى پارەى نقيسارا (لە رەواندز لى دراود). ئەفەژى وەكى مە گوتى
بەلگەيەكى رەوونە و د سەلىنىت كو مىرگەھا پاشايى گەورە يى رەواندزى مىر
محمدى يا سەر بخۆ بوو، مىر ب ئەففى ژى نە رەووستيايە و ژ لايى سەربازى ژى
پشت گوھ نە ئىخستبوو، بەلكو شيا سوپايەكى بەيژ دامەزىنىت كو پيادە و
سويار و توبخانە ھەبووينە، كارگەھەك بۆ دروست كرنا تۆپ و دىبانجان و
تقەنگ و خەنجەر و بارويىتى دامەزاند بوو.

ھەروەسا سنوورەك بۇ دزى و رېگىرىي و تالان كرنى دانا و سزا بۇ
گونەھباران و ئەنجامدەران دياركر.

مىرى سۆران شيا ھەقبەندىي ل نافبەرا خۇ و ئىبراھىم پاشاى كورى
محەمەد ەلى پاشايى مىرى بۇ ئىكبوونا پىكولىن خۇ دزى دەولەتا عوسمانى
دروست بکەت.

مىرى سۆران مىر محمد ب ئەگەرى بەيزىيا يا سوپايى خۇ كو ھژمارا وى ژ
پىنچ ھزاران پتر د بوو شيا بزافەكا سەر بەخۇ خوازيى ل سالاً (۱۸۲۶) ب دەست
فە بىنىت و برىارى ل سەر رزگار بوونا كوردستانى بدەت، ئەوژى پشتى
ئىكبوونا مىرگەھىن ھەقسە وى وەكى: شىروان و برا دۆست و ئەفجا دەست ب
بزافا رزگارى خوا زاخۇ كر.

ھىزىن مىر محمد پاشا ئانكو مىرى مىرگەھا سۆران دەفەرىن شىروان و برا
دوست، سورچى، خوشناومتى، ھەرىر، ھەفلير، پردى، كۆيە، و رانىە رزگار
كرن، پاشى دەفەرىن بادىنان و شەنگال و دەوروبەرىن مىسل و جەزىرى
ئىخستەنە ب سەر مىرگەھا خۇ فە.

ل وى دەمى دەولەتا عوسمانى بەرامبەر وان كىريارن مىرى سۆران و
بەرفرەھيا وى بى گومان دل تەنگ بوو، لەوپا سوپايەكى مەزن بەرھەف كر بۇ
بەرسىنگرتنا مىرى سۆران ب سەرگردايەتيا رەشىد پاشايى (سەدرى ئەعزەم) ى
بەرى يى دەولەتا عوسمانى، پاشى ژ دوو لافە ھىرش كرە سەر مىرگەھا سۆران،
ئىك ژ وان ژ مويسل و ئەوادى ژى ژ بەغداقە، زىدە بارى ھندى كو دەولەتا
عوسمانى ئانكو سۇلتانى بۇ واليى مويسل و بەغدا رگەھاند بوو كو پىدفييە
خۇ بۇ رەشىد پاشاى بچەمىنن و ھەر ج بىت بۇ وى دابىن بکەن.

پشتی چەند شەرمکین خوینا وی یین هیژین عوسمانی و میرگەها سۆران، د
قی دەمی ژى دا ئیرانی ژى هیژین خو کوم کرن بۆ دورپیچکنا میرگەها سۆران
ژ لایى دی قە.

هیژین عوسمانی گەهشتە حەریرى و نامەیهك بۆ میرى سۆران ەنارد داگو
رازی بکەن بەرفانیی نەگەت، و وەسا دیارکر ژ پیخەمەت پارستنا خوینا
موسلمانان، خو بدەتە دەستی عوسمانیان، بەلى میرى خو بەرهەف کر بۆ
بەرفانی کرنى ژ میرگەه و پایتەختى خو، پاشى شەر بەردەوام بوو. بەلى
ژبەر چەند ئەگەران، میر نە چار بوو خو بدەستفە بەردەت، بقى ڕەنگى میر
هاتە ەناردن بۆ ئەستەنبولى و سالا ١٨٣٧ز ل سیواس هاتە سیداردەدان.

بەلى ئەگەر سەحکەینە ئەو سەرکەفتنن کو پاشایى گەورە ل دەستپیکى ب
شیوەکى بلەز بدەست خو قە ئینان ژ بەرفەرە خوازی و بهیز بوونا
دەستەلاتا خو قە دگەرىنەفە بۆ چەند ئەگەرمکان ژ وانا:-

١- دقەرە رەواندز جەهەکى ئاسى یە و دقەرەکا چیاىى و بلندە و دوژمن ب
ساناھى نەشیىت بەرف وى بچیت و داگیر بکەت.

٢- ریکەکا سەرەکی یا کاروانیا بوو کو ھەر دەم بۆ میرگەها سۆران ببوو جەى
خیر و خوشیى، چونكى ژ لایەکی قە دەستەلاتا سیاسى دایى و ژ لایەکی
دى قە، ژبەر باج (خویكى) سامانەکی زۆر دەست دکەفت.

٣- لاوازا دەولەتا عوسمانى ئەوى دەمی کو ئەگەرەکی سەرەکی بوو، کو میرى
سۆران ب تمامى و بى خەم سارى گاف ھافیتینە و ئەوان ھەمى دقەرە
بیخیتە سەر میرگەها خو ھیچ ھزرمکى ژى بۆ دەولەتا عوسمانى نە کەت.

۴- بئ هيزيا ميرگهها بابان دوى سهردهمى دا رولهكى مهزن ههبوو، چونكى
عوسمانيان هزدكر كو هيزمكادى د وان دمه راندا ههبيت جهئ ميرگهها
بابان تزي بكهت، بو هندئ ودى ديواردى براوستيت ل بهر سينگئ
ئيرانى.

۵- كهسايتيا پاشاي گهوره و ب خوژى كارمكى مهزن ههبوو ل سهر ئهوى
ميرگههى و گهشه و پيشكهفتنا وئ ژبه ر شيان و ژيهاتيا وى و ئه و ريژا
مهزن كو دوى دمه رى دا ههبوويه.

۶- ئه و هيزا سوپايى وى كو ئه وى دروست كر بوو ودها خويانه دكر كر كو يئ
ميرگههكا. بچوويكه، بهلكو پتر ودها دياردكر كو يئ دهوله تهكا مهزنه، و
ئهفه ئيكه م جار بوو سوپايى كورد هنده چهكى گران و جهبلخانه ههبيت،
و بتنى هژمارا زيرفانين تايبهت يين پاشاي گهوره ب خو ژ سئ هزار
كهسان پتر بوون.

دگهل ئهفان ههمى خالين باش كو ميرگهها خو ب ئهفى شيوهيى بهر فرمه
كر و پيش ئيخست د ماوهكى كي م و دياركرى دا، كو چ ل بارده خهكى گهلهكى
نه ئاسايى و ل پشتى ئهفان سهركهفتن و دهست كهفتان كو ب دهستمه ئينايين
ميرگهها وى ژ ناف چوو. ئه و هوكارين كو بووينه ئه گهري لاوازي و ژ دهست
بهردانا ميري و ميرگهها وى ژى دشين بقى شيوهيى خواري دهستنيشان
بكهين:-

ا- ھۆكاريْن ناڤخويى:-

۱- ھەفركى و دووبەرەكى دناقبەرا ئەندامىن بنەمالا مىرئ سۆران ب خۆ ژ لايەكى، و ھەفركى و شەرىن دناقبەرا مىرگەھا سۆران و مىرگەھىن كوردى يىن دى تر ژ لايەكى دى ڤە.

۲- توندو تىژيا زۆرا پاشايى گەورە، و مكر كو نەحەزى و كەرب و كين دناڤخوڊا زىدە تربيت، ب تايبەتى ل وان دڤەرىن كو مىرئ سۆران ئىخستينه سەر مىرگەھا خۆ و مكى شەنگال و ئامىدىي.

۳- ھەژارى و دەرەسەريا ژيارا نە خۆش يا خەلكى مىرگەھا سۆران، ژبەر شەرىن زۆر يىن پاشايى گەورە، زىدە بارى خودانكرنا سوپايى وى ژى يى مەزن كو ل سەر ملين خەلكى مىرگەھى بوون. كو ئەڤەژى بارەكى گران بوو ل سەر ملين خەلكى مىرگەھى.

ب- ھۆكاريْن دەرەكى:-

۱- دەرەتا عوسمانى دەمى ھەست ب ھەول و گاف ھاڤتنين مىرئ سۆران كرى، كەڤتە پيلان دانانى بۆ ژ ناڤرنا ئەوى مىرگەھى.

۲- مىرئ سۆران ھوشياريا سياسى نە بوو دوى دەمى دا، چونكى ل دەمى كو ھىزىن عوسمانيان خۆ بۆ ھىرش برى بۆ سەر مىرگەھا سۆران بەرھەڤ دكر، پاشايى گەورە ھىرش كرە سەر چەند دڤەرهكىن ئىرانى، بڤى چەندى ژى ئىران كرە دوژمنى خۆ.

۳- مىرئ سۆران ب ساناهى باوهرى ب سۆزىن ئىنگليزى و عوسمانيان دئينا و خۆ ب دەستڤە بەردا.

۴- ئەۋى دەمى د بەرژۋەندى ئىنگىلىزى دا نەبوۋو كو عوسمانى ژ ھندى پتر لاواز بن، لەۋرا وىكى چاۋا دژى دەستەلەتتا محمد على دىمىرى دا پراۋەستىيىن، ھەروسا دژى مىرگەھا سۆران ژى پراۋەستىيان زىدەبارى ئەۋى ئىنگىلىزى عوسمانى و ئىرانى پالدىدان كو ھەتا پىكشە ھىرشى بىكەنە سەر مىرگەھا سۆران.

۵- زىدەبارى ئەۋى ھەمىي روسيا قەيسەرى ژى بۇ ژنافىرنا ئەۋى مىرگەھا كوردى د ھەۋلدىنان دا بوو، ئەۋى ژ لايەكى ھارىكارىيا عوسمانىيان و ئىنگىلىزى دىكر و ژ لايەكى دىقە ھارىكارىيا ئىرانى دىكر.

ب فى شىۋە مىرگەھا سۆران لاواز بوو ب تايىبەتى ۋەكى مە بەھس كرى پىشتى خۇ ب دەستە ھەردانا مىرى سۆران (۱۸۳۶) و پاش ل ساللا (۱۸۴۷)ز ب ئىكجارى داۋى ب دەستەلەتتا مىرگەھا سۆران ھات، ب تايىبەتى پىشتى مۆركىنا رىككەفتىناما ئەزەروما دوى كو ل ساللا (۱۸۴۷)ز ل نافىرە دەۋلەتتا عوسمانى و ئىرانى ھاتىيە مۆركىن.

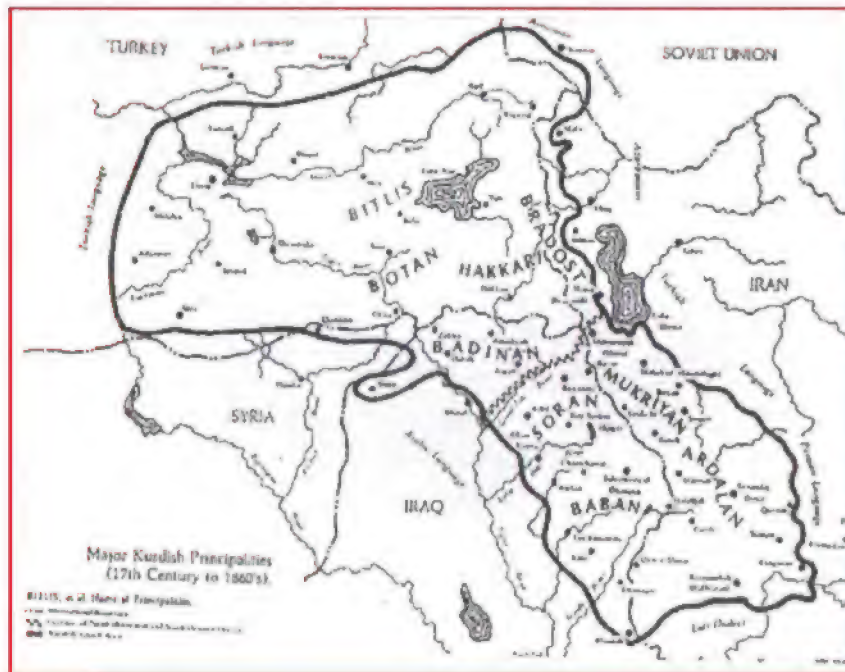
چۈەر: مىرگەھا بابان (۱۶۵۰ - ۱۸۵۰)ز:-

دەۋىرا سلىمانى ل بەراھىي ل بن دەستەلەتتا مىرگەھا ئەردەلان بوو، دىرۇك نقىس د رىككەفتىنە ل سەر ھندى كو (مىر بۇداغ بەگ بە ھە) كورپ (ئەبدال بەگ)ى موكرىيانى دامەزىنەرى ئەۋى مىرگەھى يە، ھەر ب نافى ۋى ژى نافىكرىيە (بابان) ئانكو (بەبە)، ب پامانا (باب)، دىكوتە ھەمى خىزانا ۋى ژى (بابان).

میر (بۆداغ بەگ بە بە)، شیا دەفەرا لاجان ژ ھۆزا زەرزا، و دەفەرا سیودیل
ژ میرگەھا سۆران و (سەلدۆز) ژ قزلباشان و شاربازیر ژ میرگەھا ئەردەلان ب
ستینیت کەرکوک ژى ئیخستە سەر میرگەھا خۆ.

ل پشتی وەغەرکنا میر بۆداغ بەگی برازیی وی فەرمان رەوايا (دەستەلاتا)
میرگەھا بابان ب رێقەبەرە.

دیروکا ئەفی میرگەھی (میرگەھا بابان) ل سالاً (١٦٨٦)ز پتر یا روون و دیارە،
ب تایبەتی ل سەر دەمی (فەقی ئەحمەدی دارشمانە)، کو بناسنافی (بە بە) بۆ
خۆ ھەلبژاردیە، ب دامەزرێنەری دووماھیی یی بنەمالا ئەفی میرگەھی دەیتە
دانان و ئیکە ژ سەرۆک ھۆزین دەفەرا (پشدر و مەرگە)ە.

ئەففى مىرگەھى چەند پايتەختەك ھەبووينە ل دويىف بارودۇخى سىياسى بۇ
ھەر ئىك ژ وان ھاتىيە فەگوھاستن ژ وانا: (دارەشمانە، ماودت، كەلھا) بەكرىوا،
قەلا چولان، سلىمانى (كول سالأ ۱۷۸۴ ھاتىيە دروست كرن).

بەرفرەھ بوونا ئەففى مىرگەھى ھەر لدەستپىكى ھەردوو دەولەتتىن عوسمانى
و ئىرانى ژى د ترسيان و مەترسيا خۇ ژى دىتيە بەرامبەرى مىرگەھى. پىرانيا
دەمى ئەف مىرگەھە ب سەربەستى و ب سەر بخۇيى ژيايىيە و چ ھەقبەندىيەك
ب دەولەتا عوسمانى و ئىرانى فەنە بوويە، بەلى دگەل ئەوى ژى دا ھندەك
جاران سەر ب ئىك ژ وان دوو دەولەتان فەبوويە، ھژمارەكا زۆر يامىران
دەستھەلات لى مىرگەھى كرىيە كو ھندەك ژ وان گەلەك ب شيان و ژيھاتى
بوون شيان ژ رۇژئافاي فە مىرگەھا خۇ بگەھىنە لايى دىيى باژيىرى كفىرى و
سەنگا و شوان و كەركوك و رۇژھەلاتى فە ژى ھەتا رەخى دىيى رووبارى سىروان
دەربازىن و ژ باشوورى فەژى ھەمى دەفەرپن بەدرە و جەسان بگىرىت، ژ
باكوورى ژى دەفەرا ھەولپىر و زىيى بچووك فەدگىرىت، ژبەر ھندى ژى دىرۇك
نقىسەك وەكى (لۇنگرىگ) مىرگەھا بابان ب ئىمزا توريەتا بابان ناف دكەت.

مىرگەھا بابان پىر ژ دوسەد سالان مايە و دەستھەلات كرىيە و رۇلەكى گىرنگ
و ئاشكرا ھەبوويە، د دەفەرى دا ب تايىبەتى دەمى بەيىز بوونا وى، كو
دەستھەلات و شيانپىن وى پيشكەفتن، مىرگەھا بابان شەر دگەل ئىرانىيان و
مەمالىكىن بن دەستپىن عوسمانىيان دكر، ھندەك جاران ئەو شەر ھندە گەرم
دبوون بەربەلاف دبوون و دۇزا كوردى نازراند و ئىخستە بەرچاڧ و ژ
چوارچوقى شەرى نافخۇيى ئەوى دەفەرى دەركەفت، د بوو كىشەيا جىھانى.

جهڙي ستراتيژي يي ٺهڻي ميرگهه ڪو ل نافبهرا دوو هيڙين مهزن ودي
دولهتا عوسماني و ئيراني بوو، ههردهم بوويه ٺهگهري چاف تيڙين و تهماع
ڪاري و هزر بوڪرن ب تايبهتي ڪو هندهڪ ڙ پاشاين ٺهڻي ميرگهه خودان
نارمانچ و هيڻي و ههستي نهتهوايهتيا خو بوون و ههردهم چافين وان ل ٺهوي
چهندي بوو ڪو ميرگهها خو بڪهه بهري بنياتي دامهزراندنا دام و دزگهههڪي
مهزني سهر ب خو.

نموننا ٺهفان ههولين سهر خو بووني ڙي، ٺهو ههول و پيڪولين ميري ب
ناف و دنگي ٺهڻي ميرگهه مير (سليمان بهبهه گهوره ((مهزن))ه ڪو ل ڙ في
لايحه باشترين نمونيه ڪو دڦيا بگهههيه دام و دزگهههڪي ڪورديي سهر بخو.
ٺهف ميري ب ناف و دنگي ميرگهها بابان دهستهلاتا وي د بهرفرهه بووني

ٺاوره همان پاشايي بابان

دا بوو. دهستهلاتا وي گههسته رادهڪي
وهسا، ڪو دولهتا عوسماني ڙي ترسيابه
و بتني نهشيابه هيڙي بڪهته سهر
ٺهوي ميرگهه، ڙ بهر هندي ل گهل
ئيرانيان ئيڪ ل دويڦ ئيڪ ٺهوان هيڙش
ڪره سهر ههتا سالا (١٦٦٩ز) ل سهر
ميرگهه ڙال بوون.

ئيڪ ڙ ميري ب ناف و دنگي ديي
ٺهڻي ميرگهها ڪوردي (ئيراهيم پاشايي
بابان)ه ڪو ب ئيڪ ڙ ميري ڙيهايتي
ٺهڻي ميرگهها ڪوردي دههته دانان.

ئىبراھىم پاشايى بابان ل سالاً (۱۷۸۴) ز ل نىزىك گوندى (مەلەكەندى) نىزىكى سەرايا (مەحمود پاشايى مامى وى) بناغى باژىرى سلىمانىي دانا و ھەر دوى سالى دا ئانكو (۱۷۸۴) ز دا دام و دىزگەھىن خو ژ قەلا چولان قەگۈھاستنە ئەوى باژىرى نوى ئانكو (سلىمانى)

ھەر ئەف مىرە شيا مىزگەفت و گەرماف (سەرشوو) و بازار و سەرا و چەند خانى يەكان بو كارى كاربەدەست و بەرپرسىن حكومەتا خو (مىرگەھا بابان) دروست بگەت.

ئىك ژ وان مىرىن ب ناف و دىنكىن دىين مىرگەھا بابان مىر (عبدالرحمن پاشايى بابان)د، ئەفەزى نموونەكا دى يا ئاشكرايا ھندى يە كو دقيا مىرگەھا خو بەرەف سەرخوبوونى ببەت، و ئىك بوو ژ وان مىران كو نافى وى ب زىرەكى و ژىرى دەرگىرە و خواست و خەونا نەتەوايەتيا ئاشكرا ھەبوويە وىكى مە گوتى ب ئومىدا دامەزراندنا دىولەتەكا نەتەوايەتى بوو. بەلى ھەفرىيا دناف بنەمالا وى دا دەرەتە بجهئىنانا وى ئومىدى بو چىنە بوو.

ھەولەن ئەفى مىرى ژ ئافەدانكرنى و خو بەرەف كرى بو سەر ب خوبوونى وەل دىولەتا عوسمانى كر، كو مەترسىي ژى پەيدابگەت. و عوسمانى لەرزاندن، د سەر دەمى ئەفى مىرى دا مىرگەھا بابان گەھشتە كوپىتكا دەستەلەت و بەيزبوون و سەر خوبوونا تمام، ھەر ژبەر ئەوى ژى بوو كاربەدەستىن عوسمانىيان ب درىزاھيا بىست وى سالان د فەرمان رەوايا ئەفى مىرگەھى دا، دەست ژى نە بەردان و ھەردەم د پىلان گىران و نەخشە دانانى دا بوون بو ژنافرنا وى. و ھەمى ھەول و پىكول كرىنە بو ھىرش كرى و ھەر چ ھەول داین چ ژ وان دگەل ئەوى مىرى دا نەشايىن، چ ب كرىنا ئەفى و ئەوى

هه، يان هئاردنا سوپای دارشتنا و پیلان و سیخوری بیت هه می وەکی بلقین سەر ئافێ دپهقین ل بهرامبەر زیرهکی و خۆراگریا میر (عبدالرحمن پاشایی بابان).

ژ میرین ب ناف و دەنگین دیین میرگهها بابان (سلیمان پاشایی بابان)، کو ل پشتی عبدالرحمن پاشایی بابان فه‌رمان ره‌وایا میرگهها بابان کریه، ئەف میره به‌رو فازی پرانیا میرین دیین به‌ری خو ئەوه کو شه‌ر و شور دژی عوسمانیان و ئیرانی تیدا نه‌ روویداینه، هیمنی و ئاسایشا مه‌زن دگهل خو کیشا بوو سەر میرگهها خو، ئەف شیوی فه‌رمان ره‌وایی کو ده‌یمنی و ئاسایشی دا، بوویه ئەگه‌ری پیشکەفتنا روخسارین شارستانی دوان چه‌ند سالین فه‌رمان ره‌وایا وی دا کو سالین (۱۸۳۱ - ۱۸۳۸) ز بوو، کو دشین پیشکەفتین روخسارین شارتانیی د سەر ده‌می (سلیمان پاشای) دا ب فی شیوه‌ی ریز بکه‌ین:

- ۱- گه‌شکرنا باری ئابووری
- ۲- گه‌شکرنا بیافی فیکرنی و خواندنی دحوجرین مزگه‌فتاندا
- ۳- دەرکه‌فتنا هونه‌ری کوردی و پیشکەفتنا وی
- ۴- دەرکه‌فتنا ریبازین ئایینی وەکی ریبازا نه‌قشه‌به‌ندی و قادری
- ۵- دامه‌زراندنا ریبازا ئەده‌بی کلاسیکی کوردی ل سەر دیالیکتا (زاری) گرمانجیا نافه‌راست و ئەده‌بی ئیکگرتیی کوردی کو مه‌زنترین دمسکه‌فتین میرگهها بابانه.

ژ میرین ب ناف و دەنگین دیین میرگهها بابان کو دوماهی میری میرگهها بابانه ئەوژی (ئەحمەد پاشا)یه کو ب ئیک ژ میرین سەر ب خوین ئەفی میرگه‌هی ده‌یته دانان، هه‌رده‌م ل هه‌ولا سەر خو‌بوونا میرگهها خو‌دا بوویه.

ئەف میرە سووارەکی باش و ژیهاتی و زیرەك و رۆشەنبیر بوویە و ئومید
وی سەر خۆبوونا وەلاتی وی بوویە و هەول و خەبات ژ پیخەمەت وی چەندی
کریە.

ئەف میرە (ئەحمەد پاشا) هەقبەندیای وی دگەل ئیرانی و عوسمانیان دا یا
باش نە بوویە چونکی ئەفی میری هەولین وی د سەر بخۆبوونا وەلاتی وی دا
دبەردەوام بووینە، ژبەر هندی ئیرانی ژی ب بەردەوامی د هەول و پیلان
گیرانی دا بوویە دژی ئە فی میری.

و هەرودەسا دەولەتا عوسمانی ژی ب هەمان شیۆه دژایەتیا وان کریە،
چونکی عوسمانیان هەمی کوردستان ب مۆلك و سنووری دەولەتا خۆ زانییە،
ژبەر هندی عوسمانیان دقیا میرگەها بابان ل بن دەستی وان بیت و گوهدارین
سولتان عوسمانی بن.

ئەف بووچوونین عوسمانی و ئیرانی بەرامبەر ئەفی میری گەلەك بەروفاژی
بوون چونکی ئەف میرە (ئەحمەد پاشای بابان) چ گوهداریەك نە بو عوسمانیان
و نە بو ئیرانیان نیشان نە دایە، ژبەر هندی ئەوان هەردو دەولەتان ژی
دژایەتیا میری دکر، هەتا وەلی هاتی عوسمانیان لەشکر ئینا سەر ئەوی میری.
ئەوا ئەف میرە پتر ب وی ئاراستی سەر ب خۆیی دبر، ئەو هەستی
نەتەواپەتی و رەوشەنبیری یی پیشکەفتیانە یا ئەورۆپا بوو کو د رۆژەلاتا
نافین دا سەرهلداوو، ئەفجا ژبەر هندی (ئەحمەد پاشای بابان) بخۆژی یی
رەوشەنبیر و هوشیاربوو، زیدمباری هندی کو (ئەحمەد پاشا) یی بی ئاگەه
نەبوو دقان مەسەلەندا، بەلکی ب گرنگی هەول بو دایە کو سەر ب خۆبیت د
سەر دەمی (ئەحمەد پاشای بابان) ی دا شارستانی بابان گەلەك گەشە ب خۆفە
دیت، چونکی د هەولدا نا رەوشەنبیر کرنا خەلکی خۆدا بوو. ب ئەوی چەندی

کو هژمارهکا زؤرا مزگهفتان دروست کرن کو دناف مزگهفتان دا ژى حوجره بؤ خواندنى دروست کرن و بهايهکى تاييهت ب فان حوجراندا. و دناف مزگهفتا مهزن دا پهرتووکخانهک دروست کر کو ب پهرتووکخانه بابان يابه ر نياسه، ئەو ب خو ئانکو مير (ئەحمەد پاشا) ل گەلەک دمههرا گهريايه بؤ پهيداكرنا پهرتووکان، وەكى چووويه بهغدا و ئەستهنبولئ و ئەو ب خوژى يئ بئ خوش بوو ب پهرتووکئ ئەورؤپى و هژمارەک ژى دگەل خو ئينايه سليمانىي و دوى پهرتووکخانئ دا دانان.

ئەفە زىدهبارى گەشەپئ دانا بارئ ئابوورىي ميرگەها وى کو دکەشکرنهکا بهرچاف دا بوويه.

بهلئ زىدهبارى ئەو هەمى هەول و خەباتا ميرئ ميرگەها بابان داین بو هندئ سەر ب خوین و ب سەربهستى بژين، و دوربن ژ تیکدانئ و ئاژاوەگيرئ، کو چ دەولهتا عوسمانى و ئيرانى کاربه دەستين وان ژ پيلان گيرانى و پهيداكرنا ئاژاوى و دروست کرنا دووبەركيئ دژى ئەفئ ميرگەهئ دەستئ خو سەر هەلنەگرت و بەردەوام بوون د دژايهتى کرنا وئ ژبەر ئەوان هەمى هەولئین دوژمنين وئ داین بؤ لاواز کرنا ميرگەها بابان، (ئەحمەد پاشا) کو دوماهى ميرئ ئەفئ ميرگەهئ بوو هەست پئ کر بوو، ژبەر هندى هەولاً سەر خو بوونا ميرگەها خو ددا ژبەر هندئ، سوپايهکئ دى دامەزراند ل سەر شيوەئ نوى کو ئەف سوپايئ نوى ب چەک و جەبلخانه و توپ پر چەککرن، هەتا جل و بەرگين تاييهت بو هاتنه دابين کرن، ل سەر شيوەئ نوى يئ ئەورؤپى و ل هەمان شيوە راهينان پئ دهاته کرن، ئەفە ژبلى وئ هژمارا کو زيرفانين وى ب خو بوون کو نيژيکئ (۲۵) هزار سەربازان بوون و زىدهبارى سوپايئ کەفن يئ ميرگەها بابان.

ئەف خۇ پېر چەك كرن و زېدمكرنا هژمارا سەربازان، بەلگەيە بۇ ئەوئ
چەندئ كو ميرين ميرگەها بابان، ب تايبەتي (ئەحمەد پاشا)ى ئەوئ ھەست ب
مەترسيا ھەردوو دەولەتین عوسمانى و ئىرانى كرى، بۇ ھېرش كرنئ ل سەر
وى، زېدەبارى ئەوئ ئەو ھەردوو ژدل ژ وان پېنگافېن ئەفئ ميرگەھئ ترسيان
كو بەرف پېش دچوو، ئەف ميرگەھە وەلئ ھات ژ لايئ چەكدار و ھېزېن وئ
قە كو ئەف ھەردوو دەولەتە نەشيان بتنى ھېرشى بکەنە سەر، دەست تېوھردانا
بەردەواما دەولەتا عوسمانى و ئىرانى د كارو بارئ نافخوئى ميرگەھئ دا، ھەر
وسا ھەفرکيا نافخوئى دناقبەرا ئەندامېن بنەمالا بابان ب خۆزى دا ئەگەرەكى
دىئ لاواز بوون و ھەرفاندنا ئەوئ ميرگەھئ بوو، ئەفە ھەتا (ئەحمەد پاشا)يئ
بابان ئاماژە ب ئەوئ چەندئ دكەت و دان پېدانئ ب وئ راستيا تەحل دكەت
و بۇ گەرۆكەكى وەكى (كلۆديوس جيېمس ريچ)د بېژىت: ((ئەنجامئ دووبەرەكى
ميرين مە نەمانامەيە، ئەگەر نە عوسمانى نە ئىرانى ژ دەرەقئ مە نە دەھاتن
ئەگەر ئەفە دووبەرەكى يە ئەوان نەكربوايە دەليقە و دار دەست د دەستېن
خۇ دا)).

ھەروەسا ب ئەگەرئ شەرو ئازاوى دناقبەرا ميرگەها بابان و ميرگەھين
ھەفسودا ب تايبەتي ميرگەها سۆران و ئەردەلان، كو ئەفەزى ئاستەنگ بوو ل
بەر سىنگئ سەر ب خۆبوون و ئىگگرتنا ميرگەھان دزى ھېزېن بيانى يېن
عوسمانى و ئىرانى.

بېگومان تشتەكى ئاشكرايە كو دوى دەمى دا رزئما ميرگەھان زى رزئما
تەخايەتى يادەربەگايەتى بوويە، ئەفئ زى بارئ ئابووورى بەرف پراوستيان و
خرايى برىە، ژبەر ھندئ ئابووورى ميرگەھئ وەلئ دەھات كو بەرف لاوازي
بچېت، ئەفئ زى بارەكى وەسا يئ پاش كەفتى پەيدا دكر كو گاريگەريەكا خراب

دروست کر ل سەر باری چقاکی و ئابووری و بەرف پاشقە دەر، ئەفجا ژبەر
 ھندی ئەو دھەر (میرگەھ) د بارودۆخەکی پاشکەفتی یی وەسادا دژیان کو پر
 بوو ژ شەر و شوور و ھەفرکیی ژبەر ھندی سەرمايە بەرف وان نە دچوو ھەتا
 ئابووریی وان بھەژینیت.

بەلی ژبلی ئەفان ئەگەرەن ب مەرگەزیەت کرنا دەولەتا عوسمانی کو ل سەر
 دەمی سولتان محمودی دوی دەست پیکر بوو ئەگەرەکی دیی سەرەکیی
 ھەرفاندنا ئەفی میرگەھی یە ب تایبەتی پستی ریککەفتناما نەرزەرۆما دوی
 ١٨٤٧ز.

پینچ: میرگەھا بۆتان:-

میر (عبدالعزیز) ب دامەزرینەری ئەفی میرگەھی دەیتە دانان، لەورا گەلەک
 جاران ب فی میرگەھی ھاتیە گوتن میرگەھا (نازیزان) ئانکو (عەزیزان) ل
 دھەرا (جیزی) و دەورو بەرین وی دروست بوویە.

ئەو ھۆزا دفی دھەری دا ئاکنجی بووی، ھۆزا (بۆتی) ئانکو (بوختی) بوویە
 کو ھۆزەکا مەزن و کەفنا کوردە، و ب نە ترسیی و ئازایەتی و ب مەردانیی و
 رژدی ل سەر سەربەستی خۆ ب ناف و دەنگ بوون و دەمەیدانا سووار چاکیی و
 خۆپاگریی دا سەرور بوون، و ل دەمی شەری و تەنگافیان ھەمی ب ئیک دەنگ
 و ب ئیک دل و گیان و، بۆ ئیک ئارمانج خەبات کریە و ل کوردستانی ناف و وان
 دگەل سەرورەندایە، دفی میرگەھی دا گەلەک ژ میرین ب شیان و بەیز و
 ژبھاتی فەرمان پەوایی کریە و شیانە میرگەھا خۆ بپاریزن و بەرفرەھ بکەن و
 ژ دەستی دوژمنان دووربێخن ب تایبەتی دوژمنین دەورو بەر.

ژ وان میرین ب شیان و ژیهاتی کو د بزافا نهتهوایهتی یا کوردی دا پۆلهکی
گرنگ و کاریگەر و بهرحاف هه‌بوویه میر (به‌درخان)ه کو ب (به‌درخان پاشا)
ناف و دنگیا وی ده‌کریه و ناسیاره.

ئه‌ف میره ل سالاً (١٨٢١)ز د ژیی (١٨) سالی دا فه‌رمان په‌وایا میرگه‌ها خو
گرته ده‌ست و بوویه میری میرگه‌ها (بو‌تان).

ل سالاً (١٨٢٨)ز سولتان (مه‌حمودی دووی) سولتانی عوسمانی فیا ده‌وله‌تا
عوسمانی جارەکادی ساخ بکه‌ته‌فه و به‌رگه‌کی نوی ل به‌ر بکه‌ت و
(مه‌رکه‌زیه‌ت)ی د فه‌رمان په‌وایی دا بچه‌سپینیت، دفی ده‌می دا ژ نه‌نجامی
ئه‌فی سیاسه‌تا سولتانی عوسمانی به‌رامبه‌ر میرگه‌هین کوردی ب کار دئینا
و‌م‌کر کو ه‌ژمارا میرگه‌هین کوردی، تمامی کیم بکه‌ت، بتنی چه‌ند میرگه‌هه‌کین
کیم مابوون کو یین هه‌ره مه‌زن و ده‌سته‌لادار (میرگه‌ها بابان، و سۆران و
بادینان و هه‌کاری و بو‌تان) بوون ب سه‌رکرداریه‌تیا میر (به‌درخان پاشا)، ژ به‌ر
هندی کو سولتان (مه‌حمودی دووی) سولتانی عوسمانی بو ب ده‌ستقه ئینانا
ئارمانجین خو ژ چه‌سپاندنا (مه‌رکه‌زیه‌ت)ی و ده‌سته‌لاتا عوسمانی ژ
میرگه‌هین کوردی ده‌ستی پی کر، به‌لی ده‌ست پی کرنا وی ب هیرش برنی ل
سه‌ر میرگه‌هان و میرین کورد و سه‌رۆکین کورد ده‌ست پی کر ب لادانا وان ژ
ده‌زگه‌هین فه‌رمان په‌وایی (ده‌سه‌لاتین) جودا جودا دا د میرگه‌هین وان ب
خودا، تورک ل جهین وان دکرنه ده‌سته‌لاتدار د میرگه‌هین کوردی دا، ئه‌فه‌ژی
بوویه نه‌گه‌ری نه رازیبوونی ژ لای ئاکنجیین میرگه‌هین کوردی و میر و
ده‌ربه‌گان ژ، بوویه نه‌گه‌ری ئاراندنا ده‌فه‌رین کوردی ب تایبه‌تی میرگه‌ها
(بو‌تان).

دەربەرپنا نە ڕازیبوو نا میر و دەرمەبەگین میرگەهین کوردی بەرامبەر ب (مەرکەزیەت) یا عوسمانی د سەردەمی سولتان (مەحموودی دوی) دا، ڤەدگەریت بۆ ئەوی چەندی کو میران ئەو مافین جارن نەمان و ژێ ھاتنە ستاندن کو میراتی دناڤ بنەمالین واندا پشتا و پشت بیت، ئانکو ژ بابی بۆ کوری بیت، ئانکو (مەرکەزیەتی) ل بەرژەوندیی وان دا، میللەت ژێ ڤەنجامی ئەفی کاری (مەرکەزیەتی) ئیکسەر کەفتە دبن دەستی بیانی یافە، ئەفی ژێ باری ل سەر ملین مللەتی ھندا دی گرانتر لیکر، چونکی بەراھیی ل بن دەستی میرین خو بوون کو ھەفبەندیا ھۆزایەتی پیکشە د گریدان و ب ئیک زمان د ئاخفتن، بەلی ھۆ کەفتنە بن دەستی تورکی بیانی دوروی، دل ڤەقانە تەپە سەر دگرن و، باج و سەرانەکی زۆر ژێ ئیخستبوو سەر ملین وان. ئەفەژی بوو ئەگەرئ ھندی کو ئەو کیشە پتر ئالۆزتریبیت و بەرژەوندیی وان پتر مەترسی دار بن، وەکر کو ھەستی نەتەواپەتی ی وان پتر ب ئازربینیت سولتان مەحموودی دوی ی عوسمانی بتنی ب مەرکەزیەتی ڤەنە ڤاوەستی، بەلکو پتر ھەول دا و ڤیا سوپایەکی مەزن ژێ ژ کوردان دروست بکەت و مفا ژێ وەرگیریت، بۆ ئەفی مەرمی ژێ کەفتە سەربازکرنا کوردان ب زۆری، ئەڤ کریارین سولتان (مەحموودی دوی) پتر بارودوخ نەخۆشتر لیکر، ھندادی ئاریشە بەرھە ڤەقاندنی بر.

ئەگەرئ سەرەکی سولتان (مەحموودی دوی) ژ ڤان کریارین کو ل کوردستانی دگرن، کو ب چەسپاندنا (مەرکەزیەتی) دەست پی کر بۆ ھندی نەبوو کو دەولەتا عوسمانی ساخ بکەتەڤە ب شیۆمکی سەرەکی، بەلکو ژ وئ گرنگتر ژ لای عوسمانیان ڤە ژناڤرنا دەستەھلاتا میرگەهین کوردی بوو.

ھەر ژبەر ئەفئى ژى بوو ھەف سىياسەت سولتان مەحمودى دويى بۇ
ميرىن كورد نافەرۇكەكا نەتەوايەتى وەرگرت، ژبەر ھندى رۇخسارىن
كوردايەتیی و نەتەوايەتیی د وان میرگەھین كوردى دا كومبوون، بوونە
ئەگەرى دەرگەفتنا ھەستى نەتەوايەتى و نیشتمان پەرودى و لقینەكا زۆر
دناف ھیزین كوردى دا و دەستەكا ھۆشیارانە دناف واندە گەشە كر.

ئەف ھەمى كەرب و كینا دناف دلى تەخا جوتیار و زەحمەت كیشین كورد
دزى دەولەتە عوسمانى رھین خۇ داھیلابوون، ئەفە ھەمى گەفەكا مەزن بوو بۇ
دەولەتە عوسمانى، چونكى ژنافیرن و نەمانا ئەوان میرگەھین سەرب كوردانفە
شۆرەش كرىبوو كارمكى پیدفى، لەورا ھەر ژ رۇژا ئىكى یا دەست بكارى كرنا
میر (بەدرخان پاشا) ھەست ب وئ سىياسەتە خرابا سولتانى عوسمانى (سولتان
مەحمودى دويى) كرىبوو، و بوویە ئەگەرمكى مەزن بۇ سەرھەلدانا میر
(بەدرخان پاشا).

میر (بەدرخان پاشا) ھەر ژ رۇژا ئىكى یا فەرمان رەوايا خۇ ھزر ل
رەزگاركرنا كوردستانى ژ زۆردارىا عوسمانیان كریە، بۇ ئەفئى مەرەمى ژى فیا
ھەمى میرگەھین كوردى بكەتە ئىك و دەستەلەتەكا سەرب خۇ بۇ كوردان
پىك بینیت.

بۇ بجهئینانا ئەفئى نەخشەى، پیدفى بوو شیان و وزمیا كوردان دبن ئالایی
كوردايەتیی دا گەرم و خۆرت بكەت، ھەروەسا بۇ خۇ پاراستن و شكاندنا
ھیرشین داگیركەران پیدفى بوو كارخانین چەكى و كەرستین جەنگى د
كوردستانى دا دا بمەزینیت و كەساتیین شارەزا بۇ بەھینە دابین كرن، ژبەر
ھندى بۇ ئىك خستنا میرگەھین كوردى، میرى دەست ب بەلەفۇكەكى كر،
داخازا خۇ گەھاندە ھەمى سەردارىن كوردان و داخاز ژ ھەمیان كر كو پیزین

خۇ ئىك بىخن و ژ پىخەمەت رزگارى و سەر خۇبونا كوردستانى بگەفنه كارى، ھەمى رابەر و سەرۆك ھۆزىن كوردان و ھەمى مرۇقىن ئايىنى و پشكەكا زۇريا خەلكى (وانى، ھەكارى، موشى، خىزان، سەئەدە، قارس، مووسل، مىرگەھا ئەردەلان ل ئىرانى) ھاتن ب دويىف دىنگ و بانگەوازا و داخازا مىر بەدرخانى و ھەمىيان پەيمان دا كو خەم سارىي نەكەن ل ھەولەن خۇ بۇ رزگاركرنا كوردستانى و چوونە ناف رىزىن ئەقى پەيمانى كو ب پەيماننا (پىرۆز) ھاتە نىاسىن.

مىر (بەدرخان پاشا) ى د ھەمان دەم دا دەست ب خۇ ئامەدمكرنى كر ژ لايى سوپاى قە ب تايىبەتى، بۇ نەمۇنە: ل جىزىرى دو كارخانە دامەزراندن، ئىك ژ وان بۇ دروست كرنا چەكى ئەوا دى بۇ دروست كرنا بارويىتى، ژ لايەكى دىقە، بۇ پشت گریدان بخۇقە دەست ب بەرھەفكرنا كەسانىن شارەزا و بەھەرەمەند كو بشىت ل دۇزا چەك سازى و ئىنانا بەرھەمىن كەرسىتىن جەنگى پشتا خۇ پى گریدەت و كومىسۇنەكا چەند كەسى ھناردە ئەورۇپا بۇ ئەقى مەردەمى.

چالاکى و كرىارىن مىر (بەدرخان پاشا) ى چۆكىن سولتانى عوسمانى شكاندن، ل دەستپىكى سولتانى عوسمانى فیا ب سۆزىن دېرەو كو ئەوى لېەرە سنوورى مىرگەھا بۇتان بەرفەرە بگەت، دا مىرى بۇتان بخاپىنىت، و بقى رەنگى ھەمى نەخشىن دەربارى رزگارى و سەر خۇبونا كوردستانى پى ژناف ببەت، بەلى (مىر بەدرخان) باوهرى پى نە ئىنا و سولتانى عوسمانى ژى دەمى بۇ ديار بووى دى بىياى دا چ پى ناھىتە كرن، لەورا پەناىرە سازدانا پىلانين دى و ب پالدىدانا سولتانى ل نافخۇيا كوردستانى ئاژاۋە و دووبەرەكى بەيتە سازكرن، بۇ ھندى مىرى بەرەف بجەئىنانا نەخشىن خۇ نە چىت كو پىكھاتبوون ژ ھەولەدان

بۇ رزگار كرنا كوردستانى و دامەزراندنا دەولەتا سەر خۇبوونا كوردى د
كوردستانىدا.

زىدەبىرى پىلان و دروستكرنا ھەفركىي دناقبەرا سەرگردىن كوردان و
دروست كرنا دزايەتیی ژ لايى عوسمانيان ڤە، بۇ ھندى دانەخشە و پلانين
بەدرخان پاشاى سەر نەگرن ژ رزگاركرنا كوردستانى، ئىنگليز و فرەنسى يان ب
بەھانەيىن جودا جودا بۇ دەستكەفتىن خۇيىن ئابوورى و سياسى پشتا دەولەتا
عوسمانى گرت و ھاريكاريا عوسمانيان دكر ب چەكى، پشتى گەھشتنا
ھاريكاريىن ئىنگليز و فرەنسى دمست ب لەشكر كيشيا سوپاى دژى بەدرخان
پاشايى مىرگەھا بۆتان كر.

زىدەبىرى ھاريكاريىن، دەرەكى كو دگەھشتە سوپايى عوسمانى، لەشكرى
عوسمانى نەشيا سەر ب گەلى كورد (مىرگەھا بۆتان ب سەرگەڤيت و نەچار بوو
پشتى چەند شەران ب سەر شۆرى ڤەگەریت و كوردستانى ب جە ٻهليليت.
سەرگەفتىن ھىزا پيشمەرگى كوردستانى و بن كەفتنا سوپايى عوسمانى
دەرفەتەكا باش و گونجاي بۇ (مىر بەدرخان پاشا) پەيدا بوو كو ل سالا
(۱۸۴۲ز) سەربخۇيا كوردستانى رابگەھينيت و پاشى دمست ب دەركرنا (پارەى)
كر ب ناڤى خۇ كو د ڤوويەكى دا نڤيسى بوو (مىر بەدرخان بۆتان) و د ڤوويى
دى دا نڤيسى بوو (سالا ۱۲۵۸ مشەختى).

سنوورى دەولەتى ب ئەندازمكى بەرفرەھ كر كو ژ دەڤەرا (وانى) ڤە ھەتا
(مەباباد) و (ڤەواندز) ژ لايەكى و ژ مىسل ڤە ھەتا ئامەدى (ديار بەكر) ژ
لايەكى ديتڤە ل بن دەسەلاتا وى دا بوو، پاشى مىر (بەدرخان پاشا) شيا شنگال
و سىرەت و ويران شار و سوڤرەك و ئامەد (دياربەكر) و شىو و ئورمىي بکەتە
پشكەكا دەولەتا خۇ.

سەرەپای تىكچوونا بارودۇخى دۆلەتە عوسمانى و نە سەرکەفتەن ھەولەن
وئ بۇ ژانفېرنا ھى دۆلەتنى ئىنگلىز و فرەنسى ژى ل سەر ھەمراندەن
(بىدەنگىرنا) بزاڭا رزگارى خوازا كوردى درژ دېوون و دۆلەتە عوسمانى دژى
كوردان ھاندەدا و لەشكرەكى دىي نوى بۇ ھەمراندەن بزاڭا رزگارى خوازا كوردى
پىك ئىنا، سەرگىدەيتيا وى لەشكرى ژى بۇ عوسمان پاشا و عمر پاشا و
سەبرى پاشاى راسپارد.

ئىكەم پىكدادانا چەكدارى دىناڧەرا عوسمانىان و پىشمەرگىن كوردستانى ل
نىزىك ئورمىي رويدا، د ئەنجامدا سوپايى عوسمانى شەست. ل دەمى مىر
(بەدرخان پاشا) مژويلى بەرسىنگرتنا دوژمنان بوو، دىنگوباسەكى وەسا
بەلەڧوو كو وەسا دياربوو دەستى چەپى يى لەشكرى كوردستانى ب
سەرگىدەيتيا ئىزىدىن شىر (يەزدان شىر) پىسمامى مىر (بەدرخان پاشا)ى
سەنگەرى پىشمەرگىيەتى چوول كرىيە و چوويە دىناڧ رىژىن دوژمنان دا،
يەزدان شىر ژبەر ھندى كو دگەل (بەدرخان پاشا)ى يى ھەڧرك بوو،
عوسمانىان ئەڧ ھەڧركىيە ب دەڧرەت زانى و شىان (يەزدان شىر)ى ب سەردا
ببەن، و يەزدان شىرى ژى دڧيا بڧى لادانى تولا خو ژ مىر بەدرخان پاشاى
ڧەكەت، د ئەنجامدا عوسمانىان ب پىشتەڧانيا يەزدان شىرى دەڧەرا جەزىرە
داڭىركر، بەلى ھىزا پىشمەرگەى پىشتى چەند شەرمەكىن خويناوى دەڧەرا
(جەزىرە) جارىكادى رزگاركر، و ل بن دەستى عوسمانىان پاقژكرن.

بەلى جودا بونا يەزدان شىرى مىر بەدرخان پاشا شەپرزەكر و نەچار كر
بەرمەڧ كەلھا (ئارۇڭ) ڧەكشيت، پاشى عوسمانىان سەرو ژنوى خو رىڭخستەڧە
و ھىزىن دى بۇ ھاتن و ل ھەر چوار لا كەلھا (ئارۇڭ) دۆرپىچكر.

میر بهدرخان و پیشمه‌رگین وی هه‌شت هه‌یقان به‌ره‌قانی ل وئ کهلئ دکر،
 پاشی خوارن و که‌ره‌ستین جه‌نگی لی هاتنه برین، نه چاربوون بی‌نه ژده‌رفه و
 هیرشه‌کا به‌ربه‌لاف بکه‌نه سه‌ر سوپایی عوسمانی و شه‌ری مانی و نه‌مانی دکر،
 پشتی پیک‌دادانه‌کا قه‌هره‌مانانه یا پیشمه‌رگه‌ی و شه‌ره‌کی خویناوی و زیانه‌کا
 زور، میر و پاشماوی هی‌زا وی ده‌ستگیر کرن بقی شی‌وه‌ی داوی بقی بزافا رزگاری
 خوازا کوردی هات و میر ره‌وانه‌ی ئیسته‌نبولی کر.

پاشی هه‌ر چه‌نده نه‌قیین به‌درخان پاشای گه‌له‌ک شۆره‌ش دژی عوسمانیان
 به‌رپاکرن، به‌لی مخابن سه‌رنه‌که‌فتن و تیرۆژکا زیرینا فی میرگه‌هی ژی کو
 گه‌له‌ک یا به‌یز بوو هاته قه‌مراندن، به‌لی د دیرۆکا خه‌باتا نه‌ته‌وايه‌تیا مه‌دا چ
 جاران نا قه‌مریت، و ب لاپه‌ره‌کی گه‌ش و زیرین دی هه‌رده‌م دناف ژيانا
 کوردایه‌تی دا مینیت.

ئه‌گه‌رین ته‌قینا (په‌قینا) بزافا رزگاری خوازا کوردی ل سالاً ۱۸۴۲ز ل
 میرگه‌ها بۆتان:

- ۱- د وی ده‌میدا میرگه‌ها بۆتان ب هی‌زترین ده‌سه‌لاتا کوردی بوو.
- ۲- هه‌بوونا سه‌رۆکه‌کی ئازا و هشیار و ژیهاتی و نه‌ته‌وايه‌تی و خودان هزرا
 رزگاری خوازا کوردی وه‌ک میر (به‌درخان پاشا).
- ۳- ژ نافچوونا میرگه‌ها سۆران ب ده‌ستی ده‌وله‌تا عوسمانی کو ماومکی به‌ری
 وئ ژنافچوو بوو.
- ۴- لاوازکرنا میرگه‌ها بابان هه‌ر ب ده‌ستی عوسمانیان.
- ۵- هه‌بوونا ده‌سته‌یه‌کا هوشیار یا روشنبیرین کورد و بلندبوونا هه‌ستی
 نه‌ته‌وايه‌تی کوردی ژ لده‌ف وان و کاریگه‌ریا وان ل سه‌ر پڕانیا ته‌خو
 تویرین جفاکی کوردی.

شەش : حكومهتتا زەندى ل ئىرانى ۱۷۵۳ - ۱۷۹۴ز

أ- بارى ئىرانى بەرى دامەزراندنا حكومهتتا زەندى:

پشتى كوشتنا نادر شاھى ئەفشار ل ۲۰ ئى خزيرانا ۱۷۴۷ز، جارمكا دى بارودۇخى رەمىارى يى ئىرانى تىكچوو، چونكى ھەر مىر و سەرۆكەكى ل ھەر ھەرىم و دىقەرەكى ھەولدان دەسلەتەكا سەر بەخۇ و يا تايبەت بۇ خۇ دابمەزىرىنن و سنوورى دەسلەتەكا خۇزى ل سەر حسابا دەسلەتەكا ھەرىمىن دى بەرفرەھە بىكەن. ئەفە زى بوو ئەگەر سەرھلدانا ئازاۋە و تىكدانى و دزى و رىگىرى د وەلاتى ئىرانىدا.

ئىك ژ بەزىترىن ئەو كەسايەتتىن دەرگەفتى (كەرىم خانى زەند) سەرۆكى عەشىرەتا (زەند) يا كوردى بوو، كو ل رۇژئاقا و باشوورى رۇژئاقايى ئىرانى خۇ جەبوون. ل دەسپىكى كەرىم خان شيا بنىياتى حكومەتەكا مىللى ل باشورى ئىرانى ب تايبەتلى ل دىقەرەن (شىراز و ئەسفەھان) دابمەزىرىنىت.

پاشى سنورى دەسلەتەكا كەرىم خانى ھەمى ئىران قەگرت. ل دەسپىكا دامەزراندنا دەسلەتەكا زەندىيان، (ئەسەد خانى ئەفغانى) بنىياتى حكومەتەكا دىتر ل ھەرىما ئازەربىجانا ئىرانى (تەبرىز و ئەردەبىل) دامەزراندبوو، ھەرومسا (مەھمەد ھەسەن خانى قاجار) بنىياتى حكومەتەكا دىتر ل باكوورى ئىرانى (مازەندەران) و دەورووبەرىن وى دامەزراندبوو.

ل دەسپىكى كەرىم خان ژ لايى قەزوین قە روى ب روى (ئەسەد خان)ى بوو، بەلى زەندىيان شەكەستن خوار بەرەف چىايىن دەورووبەرىن- شىراز خۇ قەكىشان، ھۆز و تىرەيىن كوردى ل دەورووبەرىن شىراز چوونە دگەل ھىزىن

كەرىم خانى و پىشتى دوو شەپىن ئىك لدويىف ئىك زەندى شيان (ئەسەد خانى) بشكىنن، و ل دويىف دا ژى (ئەسەد خانى) د بەرامبەر ھىزىن (مەمەد ھەسەن قاجارى) دا شەكەستىن خوار، لەورا ب نەجارى دچىتە بەغدا بۇ لايى عوسمانيان، بەلى عوسمانيان نە ھەواند، لەورا دووبارە ھەگەريا بۇ ئىرانى و خۇ دا دەستى (كەرىم خانى) ئەويىژى رىزەكا مەزن لىگرت و ۋەك كەسەك ژ خۇ ھۇمارت.

ئىك ژ دوژمىن ب ھىز يىن دىيىن كەرىم خانى (مەمەد ھەسەن خانى قاجار) بوو، ھەتا ئاستەكى زۆر سەرگەفتىن ب ئىگجارى يا كەرىم خانى بۇ ژناڧىرنا (مەمەد ھەسەن خانى قاجار) ھە يا گرىدايىبوو. پىشتى تىكشكاندنا (ئەسەد خانى)، (مەمەد ھەسەن خانى قاجار) ب لەشكرەكى ئىكجار مەزن ھە ھىرش كرە سەر كەرىم خانى، زەندى د شەرىدا شەكەستىن و بەرەف شىراز خۇ ھەكىشان. لەشكرى قاجارى دۇرپىچەكا دژوار ئىخستە سەر شىراز. دقى دەمىدا كەرىم خانى ھىزەك ب سەرگردايەتيا (شىخ ەلى خانى زەند) ل دويىفدا ھنارتە سەر لەشكرى قاجارى، و پىشتى شەركى قورس و گران زەندىيان سەرگەفتەكا مەزن ب دەستفە ئىنا. بقى ژى ھىزىن قاجارى ل شىراز تىكچوون و تەرابەرابوون، مەمەد ھەسەن خانى ژى خۇ گەھاندە مازندەران. پىشتى ئەقى سەرگەفتىن ل سال (۱۷۵۶ز) كەرىم خان ھەگەريا بۇ ئەسفەھان و ل ويىرى ژى خەلكى ب خۇشېفە پىشوازی لىكر. ب فى رەنگى گەلەك پىفە نەچوو ھەتا ھەمى ۋەلاتى ئىرانى كەفتىە بن دەسلاتا كوردىن زەندى. بقى رەنگى كەرىم خان گەھشتە نارمانجا خۇ كو پىكھاتىبوو ژ دامەزراندنا حكومەتەكا سەر بەخۇ.

کارین کهریم خانی:

کهریم خانی زندی پشتی بسەر دوژمنین خو سەرگهفتی و دامه‌زاندنا
حکومه‌ته‌کا سهربه‌خۆ راگه‌هاندی که له‌ک کارین گرنه‌گ د ئیرانی‌دا نه‌نجامدان، ژ
وان:

- ۱- ب مهرما نه‌هیلانا مه‌ترسیا قاجاریان، هیرش کره سهر ده‌قه‌را
(مازندهران) و پشتی شه‌ر ده‌کی خویناوی له‌شکر قاجاریان شکاند و (محمد
حسین خان) ب ئیخسیری گرت و ل (شیراز) ئیخسته دناف گرتیخانی‌دا.
- ۲- پشتی مازندهران ده‌ست ب سهر (کهیلان، نازمربایجان، خوارسان) و هه‌می
ئیران گرت و حکومه‌ته‌کا میلی یا دادپه‌روه‌ری تیدا دامه‌زاند. پشتی نه‌وی
ژی که‌فته هه‌ولدا نا بو نه‌هیلانا زولم و زورداریی و به‌لافکرنا دادپه‌روه‌ری.
هه‌تا کهریم خان ب دادپه‌روه‌رتین فه‌رمانه‌روا د دیروکا نويا ئیرانی‌دا
ده‌يته هژمارتن و نه‌ورۆپییان ب (پاشایی باش - الملك الصالح) ب ناف
کریه. د. عبدالرحمن قاسملۆ یی شه‌هید ده‌رباری ماوی حوکمرانیا کهریم
خانی دبیزیت: ((سهر ده‌می ده‌سه‌لاتا کهریم خانی ۱۷۵۲ - ۱۷۷۹ز جوانترین
فه‌سلی دیروکا که‌لی کورد بوو ل ئیرانی)). کۆنسۆلی فه‌رمسا ژ ل به‌غدا د
نامه‌کی‌دا کو ل سالآ ۱۷۶۲ز بو پاریس هنارتیی ده‌رباره‌ی (کهریم خانی)
دبیزیت: ((ل بن رابه‌ریا کهریم خانی کو خودان ده‌سه‌لات و که‌سایه‌تی و
په‌شته‌گی زانایانه بوو، و سا دیاره و ده‌لاتی (ئیرانی) که‌فتیه گه‌شکرنی و
بارودۆخی وی جیگه‌بوویه و هیمنی و ته‌ناهی جهی نازاوه و تیکداننی
گرتیه)).

۳- کهریم خان میړهکې دلیافژ و پښتار جوان بوو، دکار و کریارېن خۇدا یی ب لیبورین بوویه، پیشتهفانیا زانست و زانینی و خویندهواریی دکر، ههردهم کوچکا وی ب شاعیران و خاندنمفانان و روشنبیران یا ب گهرم و گور بوویه. د ماوی حوکمرانیا ویدا گورین (حافزی شیرازی) و (سهعدی شیرازی) سهرژنوو ئافا و نیژهن کرینه.

۴- گرنگییهکا زیده ب مهسهلا ئافه دانکرنا وهلاتی دایه و د ماوی دمه لاتا ویدا بازرگانیی گهشه کریه، چاندن پیشفه چوویه، دیرۆک نقیسهکې ئیرانی دفی باری دا دبیزیت: ((رنگی ئافه دانیی ههمی ئیران گرتییه بهلی چریسکا فی رونهایی ژ ههمیان پتر بهر شیراز کهفتییه، لدمی حوکمرانیا کهریم خانی باژیری شیراز گهلهک د پیشفه چوونیدا بوویه، خه لکی وی دموله مهندهوون، نهو باژیری پر بوو ژ باغ و بیستان و کوچک و تهلاران، وهک بهههشتی لیها تییه، سهیرانگهها ههمی ئیرانیان بوویه)).

۵- د سال ۱۷۷۶ز دا لهشکری کهریم خانی هیرش کره سهر باژیری (بهسره) ل باشوری عراقی، کو ل وی دهمی ل بن دهستی عوسمانیان بوویه، پشتی دهست ب سهر داگرتی بو ماوی (۳) سالن ل بن دمه لاتا زندییان مایه. پشتی مرنا کهریم خانی ل سال ۱۷۷۹ز باری وهلاتی تییکچوو و ژبه ر ناژاوه و ناکوکیا دناف بنه مالا کهریم خانی دا و شهرئ نافخو و بی شیانیان کورین کهریم خانی، کو نیزیکی (۱۵) سالن ل پشتی مرنا کهریم خانی حوکم دکر، دهرهت ژ لایی بنه مالا قاجاریانقه پهیدابوو، بو ژنافرنا حکومهتا زندی ل سال ۱۷۹۴ز.

حکومه‌تا زەندی ل پشتهی مرنا که‌ریم خانی هه‌تا هه‌رفتای:

پشتهی مرنا که‌ریم خانی تی‌کدان و هه‌فریکی که‌فته سهر کورسییا دسه‌لاتی دناف بنه‌مالا که‌ریم خانی دا. شهر و هه‌فرکیه‌کا زۆر که‌فتنه دنافه‌را کور و برا و برازیاین وی دا و جارمکادی حکومه‌تا زەندی هیمنی و نارامی ب خو‌فه نه دیته‌فه.

که‌ریم خانی چوار کور ب جه هیلابوون، که‌سه‌ک ژ وانا ب کی‌ر حوکی نه دهات. دگهل ئیکدا د هه‌فرک بوون و ئیکودو ژناف دبرن، پشتهی که‌ریم خانی (هه‌ته‌ح عه‌لی خان) بوو حاکی ئیرانی، (سادیق خان) پشتهی گو‌ه ل مرنا برایی خو که‌ریم خانی بووی ل به‌سرا فه‌گریا بو شیراز و فییا وی باژی‌ری بگریت، به‌لی بو ب ده‌ستفه‌نه‌هات. و رمفی بو ده‌فه‌را (کرمان).

د وی دهمیدا (ئاغا محهمه‌د خانی قاجار) ل گرتی‌خانا شیراز دره‌فیت و خو دگه‌هینیته (مازندهران) و پاشی ژی حکومه‌تا زەندی ژنافیر. پاشی سادیق خان برایی که‌ریم خانی گه‌هشته مه‌رده‌ما خو و (هه‌ته‌ح عه‌لی خان) ل دسه‌لاتی ئی‌خست و خو کره پاشایی ئیرانی، ئه‌فجا (عه‌لی مراد خان) ل تاران خو ب پاشایی ئیرانی رگه‌هاند و ب له‌شکره‌کی زۆرفه چوو ئه‌سفه‌هان. ژ لایی هه‌مه‌دانی له‌شکرئ (سادیق خانی) یی مامی خو شکاند و چوو سهر شیراز و باژی‌ر دۆرپیچ کر، سهر ئه‌نجام (سادیق خان) وسی کورین وی ل سالاً (۱۷۸۱ز) هاتنه کوشتن، بقی رهنگی (عه‌لی مراد خان) بوو پاشایی ئیرانی و (ئه‌سفهان) کره پایته‌خت. به‌لی هیمنی و نارامی گه‌له‌ک درێژ فه‌نه‌کی‌شا، دهمی (جه‌عفهر خانی) کورئ سادیق خانی پشته‌ری بووی و چوو‌یه سهر ئه‌سفه‌هان، پشتهی مرنا عه‌لی مراد خانی ل سالاً (۱۷۸۵ز) (جه‌عفهر خان) گه‌هشته ئه‌سفه‌هان و خو ب پاشایی ئیرانی راگه‌هاند.

حکومهتا جه عفر خانی بهردهوام بهر دھف بیھیزی دچوو تیکدان و
ههفرکیین نافخو بتمامی لاواز کربوو، ههتا کار گههسته هندی ریسپی و
ماقیلین وی ل سالاً ۱۷۸۹ز د پیلانهکییدا کوشت.

پشتی (جه عفر خانی) تیکدانهکا فورستر و گرانتز کهفته دناف حکومهتا
زندیدا، کاربهدهست و ریسپی و ماقوولان بو شهر راوستاندن و فهگهراندنا
ئاسایش و ئارامیی (لوتف عهلی خان) کورئ (جه عفر خانی) کره پاشایی
ئیرانی.

لوتف عهلی خان دهمی هاتییه سهر کورسییا دسهلاتی د ژیی (۲۰) سالییدا
بوو، لوتف عهلی خان پشتی هاتییه سهر کاری دگهل (ئاغا محهمهد خانی
قاجاری) دا کهفته دهریدا و لهشکری قاجاری هیرش کره سهر شیراز بهلی یی
سهرکفتی نه بوو. ژبهه ههفرکیی دنافبهرا لوتف عهلی خانی و ئیک ژ
کاربهدهستین وی یین بلنددا، ههروسا نهو شهرو ئاژاوین نافخویی یین کو
کهفتینه دناف بنهمالا زندییان دا، ئهفانا ههمی دمرهت بو (ئاغا محهمهد
خانی قاجاری) پهیدا کر، ههتا بکهفیته ههولدانا بو ژنافرنا حکومهتا زندی.
نهو بوو سهر ئهنجام ب دهستگیر کرنا (لوتف عهلی خان) دوماهی پاشایی زندی
و ئهفجا کوشتنا وی، حکومهتا زندی ل سالاً ۱۷۹۴ز داوی ب ژیی وی هات.

ب فی رهنگی داوی ب دسهلاتا زندییان هات و دسهلاتهکا نوی ل ئیرانی ل
سهر دهستی (ئاغا محهمهد خانی قاجار) هاته دامهزراندن، کو گهلهک ب
درندانه سهردهمیری دگهل کوردان کریه. هژمارهکا زؤرا کوردان ل جهین وان
هاتنه فهگوهاستن و گهلهک ژ وان کوشتن و ب زؤری ژی- مهزههبی شیعی ب
سهر سهپاند.

پشکا پینجی

بزاڤا چاکسازیا عوسمانی و کارڤه دانا وی ل سەر وه لاتیڤن عەرهبی و کوردستانی

۱- بزاڤا چاکسازیا عوسمانی:

ژ ئەنجامی تیچوونا دام و دەرگههین عوسمانی و دەرکەفتنا دەسپیکا هه‌لۆه‌شاندن و په‌ککفتنا دام و دەرگههین ده‌وله‌تی ب تایبه‌تی هی‌زین سوپای، رابوونا شو‌ر‌ش و راپه‌رینان ل پشکه‌کا زۆریا هه‌ریمن ل بن دمه‌ل‌اتا عوسمانی و شکه‌ستنا له‌شکری وی د به‌رۆکین شه‌ریدا و هه‌بوونا کۆمه‌له‌ که‌سانه‌ک کو شارستانی ئه‌ورۆپی کاریگه‌ری ل سەر وان هه‌بوو، ئه‌فه هه‌می ب پیکفه هۆکاره‌کی گ‌رنگ بوون کو ده‌وله‌تا عوسمانی نه‌چار کر، بریارا چاکسازیا هه‌مه لایه‌نی بده‌ت.

لایه‌نگ‌رین چاکسازیا عوسمانی دوو گرۆپ بوون: گرۆپه‌کی پی باشبوو چاک‌کرنا دەرگه‌هین ده‌وله‌تی د رپیا پشت گ‌ریدان ب شه‌ریعه‌تی ئیسلامی و تیتالین ره‌سه‌نین ده‌وله‌تا عوسمانی دا بیت.

گرۆپی دویی: پی باشبوو چاکسازیا ل سەر شیوازی ده‌وله‌تین ئه‌ورۆپی و پشت گ‌ریدان ب ده‌وله‌تین ئه‌ورۆپی ئەنجام بده‌ن، چونکی ئه‌ورۆپیان دیوارین سه‌ربازی و ئابووری و سیاسی و روشنبیری‌دا شییانه سه‌رکه‌فتنی ب ده‌ستقه بینن. ل داویی بۆ چوونا گرۆپی دویی سه‌رکه‌فتن ب ده‌ستقه ئینا.

ل ده‌سپیک‌ی چاکسازیا د سوپایدا هاتنه‌ کرن، چونکی ده‌وله‌تی پیدفی ب له‌شکه‌ره‌کی ب هی‌ز هه‌بوو بۆ به‌ره‌فانی‌ک‌رنی ژ سنوورین خۆ، پاشی ژ لایه‌نین کارگ‌یری و فی‌رک‌رنی فه‌گ‌رتن.

سولتان سەلىمى سىيى (۱۷۸۹ - ۱۸۰۷) ز كۆمبۈنەك ب ھىزمەندى
سىياسەتمەدارىن خۇ گر، ھەتا دىربارى كىشا لاۋازىيىن دىولەتى بىرو بوچوونىن
وان بزانىت. د ئەنجامدا بوچوونا ھەمىيان ۋەسابوو، كو دىولەت پىدىقى ب
چاكسازىيا ھەيە ول سالا (۱۷۹۲ز) ئەفانا كۆمەكا پەيرەو و ئاموژگارىيان بۇ رۇيما
نوى ب نىقى (رۇيما نوى) دىرئىخستىن.

د رۇيما نويدا چەندىن پىنگاڭ بۇ چاكسازىيان تىدا بوون د بوارى كارگىرى
و داراي و ژ ھەمىيان ژى گرنگىر پىكىنىنانا سوپايەكى نوى بوو ژ پەيادە و ھىزا
دىريايى ب تازەترىن جۇرى مەشقى و ل سەر شىۋازى ئەورۇپى، لەورا
خۋاندگەھىن سەربازى و دىريايى ھەكرن و شارەزايىن فرەنسى وانە تىدا
دگوتىن. د دەمى كو ژى سولتان سەلىمى سىيى بىرارا ھەكرنا بالىۋزخانا
عوسمانى ل ۋەلاتىن ئە ورۇپى داي، بقى كارى دىرفەت بۇ ھۇمارەك ژ گەنجىن
تورك پەيدابوو بۇ تىكەل بوون ب شارستانىيا ئەورۇپى و ھىربوونا زمانى وان و
ھىربوون ب بىرو بووچوونىن وان، چاقەرى ژى دھاتە كرن ئەفان گەنجان
رۇلەكى گرنگ د بزاڭا چاكسازىيا عوسمانىيا دا ھەبىت.

ژ ئەنجامىن پىلاننىن نەھەزىن چاكسازىيان بزاڭا چاكسازى گەلەك جاران
توۋشى ئاستەنگىن مەزن دىوو. دەمى سولتان مەحمۇدى دوىى (۱۸۰۸ - ۱۸۲۹ز)
دەسلەت ۋەرگرتى بۇ دىركەفت، ھەتا سوپايەكى تازە و بەھىز نە ھىتە
دامەزراندن بۇ ژنافىرنا ھىزىن ئىنكشارى كو دۆزمنىن سەر رەق يىن
چاكسازىيان بوون، بزاڭا چاكسازى سەرنەگىرىت. سولتان مەحمۇود زىدىبارى
تامەكرنا كارىن سولتانىن بەرى خۇ، د مەيدانا خواندى و خويندەۋارىيدا
چەند قوتابخانەك ھەكرن و ھۇمارەكا قوتابىيان ھنارتنە ئەورۇپا ورۇژنامەيەك
ژى بنافى (ھەلسەنگاندنا رويدانان - تقويم الوقائع) دىركىر د بوارى كارگىرى

ژی دا و مزاره تیښ (ئەوقاف و نافخۆ و دەرڤه) و چقاتا و مزیران ل سەر شیوازی
 ئەوروپا دامەزراندن، ژ کارین گرتگین دی یین مەحموودی دویی دامەزراندنا
 ئیکەم پۆسته خانە بوو دناقبەرا ئەسکدار و ئەزمیردا، یاسایا سزادانی و چقاتا
 حوکمی دادوهریی دامەزراند و جل و بەرگ و شیوازی ئەوروپی ئیخسته دناڤ
 سوپایی عوسمانیدا.

پشتی مەحموودی دویی، سولتان عەبدولجیدی ئیکی ھاتە سەر کاری و
 ھۆناغەکا نوی ژ بزافا چاکسازیا عوسمانی دەستیپێکر، سولتان عەبدولەجیدی
 ئیکی بەیاننامەك دەرئێخست ب نافى (خەتئى شەریفى گولخانە). ئارمانجا
 ئەفئى بەیاننامى دابینکرنا مافى و مکەهفیی بۆ ھەمی ئەندامین ناف دولەتا
 عوسمانی بوو ل دویڤ بەرچاڤ وەرگرتنا جوداھیا بیروباوهرین ئایینی و

عەبدولعەمیدی دووی

نەتەوھیی. ژ لایى باجى ژێڤە ئەو
 بەیاننامە دبێژیت: دڤیت باج ب شیوکی
 دادپەرورمانە ب سەر ھەمی تەخین
 جڤاکیدا بەیتە دابەشکرن و رپکا کومکرنا
 وئ ژى باش بکەن و بەیاننامى ماوئ
 سەربازی ژى دیار کربوو.

ھەر د سەر دەمى ئەفئى سەلتانیدا
 بەیاننامەکا دی ب نافى (خەتئى ھەمایۆن)
 دەرئێخست نافەرۆکا ئەفئى بەیانى ژى

پیکھاتبوو ژ: دابینکرنا و مکەهفیی دناڤ خەلکید، ب جەئینانا یاسایی ل سەر
 ھەمی وان کەسان ئەوین جوداھیی دکەن ژبەر جوداھیا ئایینی، زمان و

رەگەزى، پېنگاڭ ھافىتن بۇ رېڭخستنا پوليس و دادگەھان و دارايى و دامەزراندنا پانكان، و دان پېدان ب پېدڧيا دولەتې بۇ ئەنجام دانا چاكسازيېن گشتى. بەلى ئەفە بتنى حېرى ل سەر كاغەزى بوون و چ بچە نەئىنان.

پشتى عەبدولھمىدى دووى، براىى وى سولتان عەبدولعەزىزى جھى وى گرت. گرنگترين ياسا كو د فى سەردەمىدا دەرئىخستى پېكھاتبوو ژ ياسايا ويلايەتېن نوى يېن عوسمانى ل سالآ (۱۸۶۴)ز و ل دويڧ ڧى ياسايى دولەت ب سەر (۲۰) سىھ ويلايەتان دابەشكرن، ھەر ويلايەتەك كرە چەند ليوايەك كو ھەر ئىك ژ وان مۇتەسەرف سەرۆكى وى بوو، و ھەر ليوايەك ژى كرە چەند قەزايەك كو قائىم مقام سەرۆكى وى بوو، و ھەر قەزايەك ب چەند ناحىيە كو رېڧقەبەرى ناحىي سەرۆكى وى بوو، ھەروەسا د ڧى ياسايىدا رېك دا چەند چقاتېن خۇ جھى بەيئە دروست كرن، ئانكو ل دويڧ ئەڧى د ھەر ويلايەتەكىدا چقاتەك و د ھەر ليوايەكىدا چقاتەك ھەبىت، ھەروەسا د ھەر قەزا و ناحىيەكى ژىدا، ل دويڧ وى ياسايى خەلكى د رېڧقەبەرنە كارو بارىتن ويلايەتېن خۇدا پشكدارى دكر ب ھەڧىشكى دگەل دەسەلدارىن فەرمانرەوا و دەستەكىن كارگىرى يېن جودا، مەرەم ژى ژ ڧى ياسايى ئەوبوو كو ھەمى ويلايەتان گەلەك ب رېكوپىكى ب حكومەتا مەرگەزى ڧە ل ئەستەمبولېڧە ب گرىدەت.

سەر دەمى سولتان عەبدولھمىدى دووى ژى گەلەك كارېن گرنگ ب خۇڧە دىتن ژ وانا: دانا دەستورەكى بۇ دولەتې كو ئارمانجا وى ب دەستڧەئىنانا وەككەڧيا سياسى و مەدەنى بوو بۇ ھەمى ھاوۋەلاتېن عوسمانى. پاشى دەستورى ئەركى وەزيران و كاربەدەستان ديار كر، و ب دەستڧە ئىنانا سەربەخۇيا دادگەھان و چەسپاندنا بودجا دولەتې و ب جھئىنانا سىستەمى لامەرگەزى بوو ل ويلايەتان.

د مادهکې دستوریدا به حسی دامه زړاندنا پهرله مانى دکهت کو ژ دو چقاتان پیکهاتبوو، ئیک ژ وان چقاتا نوینهران (مهبعوسان) و نهوا دی ژى چقاتا پیران (نهعیان) بوو.

ل سالاً (۱۸۷۷ز) پهرلمانى دست ب کومبوونین خو کر، بهلى پرووسیا گازیا شهرى رگه هاند، دژى دهولتا عوسمانى ئوفى ژى دهرفتهکا گونجای دا دستى سولتان عهبدولحه میدى بو هندى دا ئارمانجا خو ب دستفه بهینیت و روینشتین پهرله مانى بو ماوهدکى نه دیار کرى پاشفه ببهت، پاشى ژى ل سالاً ۱۸۷۸ز بهیاناما ههلوه شانندا پهرله مانى و لابرنا دستورى دهرگر بو ماوهدکى ب بهانهیا هندى کو دهولت د بارهکى نه ئاساییدا دبۆریت، بقى جهندى ژى نه راوهستا بهلکو دست ب ئیش و ئازاردانا چکسازى خوازان و لایهنگهرین وان کر، هندهک ژ وان ژ وهلاتى دوبر ئیخستن وهک (مهدهت پاشا) کو هنارته نهوړوپا و پاشى ژى ب تاوانا پشکدارکرنى ژ کوشتنا سولتان عهبدولعزیزى دا دهستگیرکر.

۲- کارقه داننا چاکسازیین عوسمانى ل سهر وهلاتین عهره بى :-

د سهر دهى محهمه د عهلى دا مسرى پیشکه فتنهکا مهزن ب خوڤه دیت، نهو کارین محهمه د عهلى دقې وهلاتیدا نهنجامداین ل دویف سیاسهت و جهزا وى بوون نهک ل سهر داخوازا دهولتا عوسمانى. لهوړا بزافا چاکسازى ل مسرى دبن کاریگه ریا بزافا چاکسازیا دهولتا عوسمانى دا روینه دا. بهلى ل نیمچه گزیرتا عهره بى ژبه ر هندى کو د بارهکى تایبهتدا دبۆرى ژبه ر مملانیى و ههفرکیى دناف خوډا و دنافبهرا میر و شیخین ددهرى عوسمانى نهشیان چ چاکسازیان تیدا بکهن.

به‌لئ هندهك ژ وه‌لاتيئن عه‌ره‌بى كارقه‌دانا چاكسازيئن عوسمانى ل سهر
هه‌بوو ژ وانا:

ا- عىراق:-

مه‌دحه‌ت پاشا

بزافا چاكسازيا عوسمانى جهئ وئ ب
روونى ل عىراقئ دهرنه‌كه‌فت ل سهر دهمئ
مه‌دحه‌ت پاشاى نه‌بيت كو دناقبه‌را سائيئ
(۱۸۶۹ - ۱۸۷۲ز) واليئ عىراقئ بوو. كارين
مه‌دحه‌ت پاشاى د عىراقئدا ب چاكرونا بارئ
كارگىرى دمست پيكر. د فئ چهندي ژيدا
ياسايا ويلايه‌تيئن عوسمانى پشته‌فان بوو ژبلى

وئ ده‌سه‌لاته‌كا به‌ره‌ره‌ه پى‌دابوو بو ب ده‌ستقه‌ئينانا چاكسازيا ل عىراقئ.

رئ و پى‌رابوونيئ وئ ژ ئينانا چاكسازيئن كارگىرى و ئابورى دمستپيكر ب
تايبه‌تى د چاره‌سركرنا كي‌شا زه‌فى و زارى دا بوو.

رژيما تابويئ ئيك ژ كارين ديارين مه‌دحه‌ت پاشاى ده‌يته ل قه‌له‌م دان ژ
لايئ كارگىرى و ئابووريقه، چونكى بقى كارى شيا سنوره‌كى بو پشته‌ريئا
هوزان دابنيت نه‌وژى ب ريئا مسوگه‌ركرنا ژيان و ژيارا وان هه‌روه‌سا گوهورينا
شيوازي ژيانا وان ژ ژيانا كوچه‌رى بو ژيانا جيگر (ئاكنجىبوون)، به‌لئ نه‌فى
سياسه‌تا مه‌دحه‌ت پاشاى شيخين هوزان كرنه مولكدارين نه‌ردى نه‌فى چهندي
ژى په‌يوهنديا كه‌فتا خيلايه‌تى گوهورى بو په‌يوهندي ل سهر بنياتئ برا نه‌وى

مولكىٰ كو ئەندامى ھەي، ھەر وەسا ئەففى ۋەل دەولەتتىٰ كر بۇ كۆمكرنا باجى،
پشت ب سەرۆك ھۆزان بگرېدەت بقىٰ چەندىٰ ژى حكومەتتىٰ ئارمانجا خۇيا
راميارى ب دەستقە ئېنا، كو ژ لايەكىقە بساناھىتر ژ جارار باج كۆمدكر، ژ
لايەكىٰ دى قە ب ساناھى دشىيان ئەندامىن خىلان بكنە سەرباز.

ترامواي بەغدا

ژ لايىٰ ھاتن و چوونىقە مەدحەت پاشاى پاپۆرىن كەفن چاككرن و ھندەك
پاپۆرىن نوى كرىن، چەندىن وىستگەھىن سووتتىٰ دامەزراندىن، سەبارەت ب
رېك و رېبارىن نافخوىى ژى ھىلا تراموايىٰ دناقبەرا بەغدا و كازمىە
دامەزراند.

د بوارىٰ خواندىدا چەند خواندىنگەھىن نوى قەكرن، ۋەك روشدىا سەربازى
و ئامەدھىا سەربازى خواندىنگەھەكا پىشەيىٰ ژى قەكر، زىدەبارى قەكرنا

رۆشدىا مەلەكى كۆ دەرچوويىن وئ ل دەرگەھىن مىرى د دامەزراندن د
ئەنجامى قى چەندى زى دا ژمارا قوتابيان د عىراقىدا گەلەك زىدەبوو.

د بىياقى چاپەمەنىي چاپخانەكا مىرى دامەزراندن و رۆژنامەيەك زى بىناقى
رۆژناما (زەمورا) دەرگەر، كۆ ب ئىكەم رۆژناما عىراقى دەيتە ھژمارتن، ھەفتىي
دوو جاران ل زمانى توركى و عەرەبى دەرچوو ھەتا داگىركنا بەغدا ژ لايى
ئىنگىلىزفە ھەر دا يابەردەوام بوو، ھەر د سەردەمى مەدھەت پاشايدا ھەردو
باژىرىن ناسرىيە و رومادى ھاتنە دروست كرن.

ژ كارىن دىيىن مەدھەت پاشاى ل عىراقى دروستكرنا خانىيان بوو بۆ
فەرمانگەھىن مىرى، زەقيىن ئىموانەيى دامەزراندن و ئەندازىار ھنارتن بۆ
رېكخستنا ئافدىريى، ھەروەسا چەندىن نەخۆشخانە دامەزراندن و سىستەمى
ب خورتى كرن سەربازى جىبەجى كرن.

ب- سورييا :-

دەمى ل ساللا (۱۸۶۴ز) ياسايا ويلايەتان دەرچووى، بەيرۆت ئىخستە سەر
ويلايەتا دىمەشقى و ب (ويلايەتا سورييا) نافكر. بەلى پاشى بەيرۆت بوو
ويلايەتەكا سەربەخۆ. ھەر ويلايەتەكى جقاتا خۆ ياكارگىرى ھەبوو، كۆ ژ
چەند فەرمانبەرەكىن مەزن و ھژمارەكا رىھسپى و ماقىلان پىك دەت، كۆ
نويىنەرىن خەلكى جودايىن ويلايەتى بوون، قازى وەكى خۆ مابوو يەفە، بەلى
دادگەھىن شەرى سەنورەك بۆ دەسەلاتا وان دانا و بتنى ئەو كىشە بۆ ھىلان
كۆ پەيوەندى ب كارو بارىن ئەوقاف و مىرات و ژنەيىنان و تەلاق دانى و خەرج
يان فە ھەبوو، چەند دادگەھىن نوى زى دامەزراندن بۆ سەحكرنا ئەو كىشىن

کو د دهسه‌لاتا دادگه‌هین شهرعیدا نه‌بوو، هه‌روه‌سا دوو دادگه‌هین بازرگانی ئیک ل حه‌له‌بی و یادیتز ل به‌یرۆتی دامه‌زراند، زیده‌باری دامه‌زراندنا چهند دادگه‌هین ده‌ستیکی د ویلایه‌تاندا.

هه‌روه‌سا مافی تایبه‌ت دا چهند کومپانین بیانی بو فه‌کرنا ریکان و دامه‌زراندنا پران. ئیکه‌م هیلا ناسنی دناقبه‌را یافا و قودسی دا فه‌کر، پاشی هیلا ناسنی دناقبه‌را دیمه‌شقی و مه‌دینی فه‌کر، هیلین پوسته‌ی گه‌ه‌شته‌ه‌لب و دیمه‌شقی و دپیرانا باژیرین سوریایدا باژیرفانی دامه‌زراندن.

ده‌می مه‌دحه‌ت پاشا کره‌ه والیی سوری (۱۸۷۸ – ۱۸۸۰ز) گرنگیه‌کا مه‌زن دا پروسا خواندن و فی‌رکرنی. چهندین خواندنگه‌ه دامه‌زراندن، خواندگه‌هین گوندان چاککرن و بقی ژی هژمارا خواندنگه‌هان ل سوری زیده‌کرن، و (کۆمه‌لا مه‌رمین خیرخوازی) (جمعية المقاصد الخیریه) ژ کۆمه‌له‌کا زانا پیکئینا کو ده‌ست ب کۆمکرنا هاریکاریان کر ژ خه‌لکی و ل هه‌می ده‌قه‌رین سوری به‌لافیوون، هه‌روه‌سا نه‌فی کۆمه‌لی ئیکه‌م چاپخانه‌ی میری ل شامی دامه‌زراند کو رۆژناما (لبنان) ده‌رکر. ل دیمه‌شقی ژی چاپخانه‌ک دامه‌زراند کو رۆژناما (سوری) ب هه‌ردو زمانین عه‌ره‌بی و تورکی ده‌رکر.

۲- کارقه‌دانا بزافا چاکسازیا عوسمانی ل سه‌ر کوردستانی:-

هه‌ر چهنده‌ بزافا چاکسازیا عوسمانی د سه‌ر ده‌می سوئتان مسته‌فایی سییی دا (۱۷۵۷ – ۱۷۷۴ز) ده‌ست پیکر و سوئتانین پشتی وی ژی د بوارین سه‌ربازی و رامیاری و کارگیری و چفاکی و نابوویدا هنده‌ک چاکسازی کرن، به‌لی

رەنگقەدانا خان چاگسازيان د باشورى رۇڭئافايى كوردستانىدا ل سەر دەمى دەست ب كاركرنا والى مەدحەت پاشا ل عىراقى و سوريا پتر ھەست پى دەيتە كرن چونكى:-

ا- پىرانيا چاگسازيىن بەرى مەدحەت پاشاى بياڭى سەربازى ڧەگرتبىوون وەك نەھىلانا سوپايى ئىنكشارى و دامەزراندنا سوپايەكى نوى ل سەر شىۋازى ئەورۇپى.

ب- دامەزراندن و چاگكرنا رېكىن ھاتن و چوونى و ھۆيىن ڧەگواستنى پشكا ھەرە مەزن بۇ مەرمەكا سەربازى بوو.

ج- چاگسازى ژ ئەنجامى گڭاشتنا وەلاتىن ئەورۇپى يان ژ ئەنجامى شكەستنا سوپاى بوويە د بەرۇكىن شەرىدا.

د- پىرانيا دەڧەرېن كوردستانى ل بن دەسەلاتا مېرىن كوردېدا بوويە كو ھەتا داويا چلېن سەدى نوزدى ژىيائىنە و ھەتا رادىيەكى نىمچە سەربە خۇبوون، لەورا ھەر چاگسازيەك ھاتبىتە كرن يا دويربوو ژ دەسەلاتا راستە و خۇ يا دەولەتا عوسمانى. ئەڧا مەدحەت پاشاى ژى ئەنجامداى ب تايىبەتى د بوارى خواندنى دا، رېك خۇش كر بو گەنجىن كورد ھەتا ل قوتابخانىن سەربازىن عوسمانى درېژە پىدانى ب خواندنا خۇ بدەن. ھژمارمكا بەرچاڧا روشنبىرى و ئەفسەرىن كوردى ژى دنىڧا دوى يا سەدى نوزدى و دنىڧا ئىكى يا سەدى بىستى دا دەرچوويىن قوتابخانىن سەربازىن عوسمانى بوون. ژىلى ڧى قوتابخانىن عوسمانى ل ھندەك باژىرىن كوردستانى وەك (كەركوك – سلېمانى – ھەولېر – كڧرى) ڧەكربوون.

پشکا شەشى

كۈرتە دىرۇكا رۇژنامەگەريا كوردى و پارت و كۆمەل و رىكخراوین كوردى

۱- سەرھلدا نا رۇژنامەگەريا كوردى:

دىرۇكا رۇژنامەگەريا كوردى، دىرۇكەكا پەرە ژ خەبات و رومەتى چۈنكى
ھەر زوى رۈوناكېرىن كورد ھەر ژ دەرکونا رۇژنامە و گۇفارىن كوردى كرىە،
ئەۋزى ئىخستىيە بەرچاڭ كو ئەو رۇژنامە يان گۇفار ب ساناھى ناچىتە د
چاڭ و دلى داگىرکەراندە بەلكى دى بىتە دو دلى و نەخۇشى و نە ئارامى بوو
وان و ھەتا ژ بچووكترىن ھەولدان وى رۇژنامى يان وى گۇفارى ژناف بىن و
سەر نقىسەرى وى يان خودانى ئىمتىازا وى ژى بگرن و بىشىن.

رۇناكېرى و نىشتەمان پەرۋەرىن كورد د ماۋەكى درىژدا ئەف ئەركى نىشتەمانى
ئىخستىبوويە سەر ملین خۇ. ل رىياپىت و پەيقان دەنگى زەلالى رۇژنامان ب
گەھىنە گۈھىن خواندەفانىن كورد چاڭ و دل و پىنگافىن وان رۈون كرىنە،
زمانى وان رەۋان كرىە و ب سەدان و ب ھزاران پەيقىن رەسەن دەولەمەند
كرىنە گەھاندېنە ئاستى گەلېن پىشكەفتى ل فى جىھانى.

دىرۇكا رۇژنامەگەريا كوردى بەرپەرەكى زىرىنە ل دىرۇكا خەباتا سىياسى و
كەلتورى و روشنبىرى و چىاكىا نەتەۋەى كورد، چۈنكى پشكا ھەرە مەزنا
رۇژنامە نقىسان و نقىسەرىن كورد ل ھەمى ئاست و دەماندا ھەر ل رىزا پىشيا
خەبات گىرانا نەتەۋەى دا بوون و پشكەكا رۈوناكېرىا نەفەقەتياى يا ديار بوو ژ
بزاڤا رزگارى خوازا نەتەۋەى مە.

ئىكەمىن ھۇمار ژ ئىكەمىن پۇژناما كوردى ب نافي (كوردستان) ل (۲۲) ئ
 نيسانى (۱۸۹۸ز) ل باژيرى قاھيرە ژ لايى (مىقداد مەدحەت بەگ) و پاشى ژى ژ
 لايى (عبدالرحمن بەگ) ئ براىى وى فە كو ژ نەفئىن بەدرخان پاشايى مىرى
 بۇتان بوون دەرچوو. نەفئىن بەدرخان پاشاي، بۇ ھندى بەردەوامىيى ب خەباتا
 سياسى و پوشنبىرى و كەلتۇرى كورد بەدن، پشتى ژناف چوونا مىرگەھا بۇتان
 و دەر بەدەر بوونا وان، ھەست ب وى چەندى كر كو پۇژنامە باشترين
 و كارىگەرترين چەكە بۇ ھىياريا نەتەوھى و رپيا نىشاندا نەفئىن وانە، بەلى
 كار بەدەستىن عوسمانى ھەردەم ل دويىف دا بوون، بۇ پيدەنەكرن و ژنافرنا
 وان، لەورا ھەردەمى ل جەھكى ئەو پۇژنامە دەتە دائىخستىن، ل جەھكى دى
 سەرھلداقە.

لەورا ھۇمارا (۱ - ۵) ل قاھيرە و ھۇمارا (۶ - ۱۹) ل جنىف و ھۇمارا (۲۰ -
 ۲۳) جارمكادى ل قاھيرە و ھۇمارا (۲۴) ل لەندەن و ھۇمارىن (۲۵ - ۲۹) ل
 (فۆلكستون) ل ئەلانىا و ھەردو ھۇمارە (۳۰ - ۳۱) جارمكادى ل جنىف ل
 سويسرا دەرچوون. ئەف دەر بەدەرىيە و راھىلانا بەردەوام ب خۇ ب خۇ
 باشترين بەلگەيى بارى سەخت و دوژوارى پۇژنامەگەريا كوردىيە. جەئى شانازيى
 يە بۇ دىروكا پۇژنامەگەريا كوردى، كو ل سەرى ژ لايى راستى يى ئىكەمىن
 پۇژناما كوردى نفىسيىيە (ھەر جار دووھزار پۇژنامە بى بەرامبەر دى رەوانەى
 كوردستانى كەين دا بدەنە خەلكى) و د گوتارمكا دى دا د ھۇمارا ۳۱ دا دىيژيت
 (ھوين دزانن ئەز كورى وى زەلامى مە كو ب شىرى بۇ خۇشى و ژيانا وە
 گەلەك خىرەت كىشا ئەز ژى ئەفرۇ ب قەدەرا زەمانى ب قەلەمى وى خزمەتى
 دى ئەدا كەم).

مەدھەت بەگ لەسەر گوتارا ئىكەمىن ھۇمارا رۇۋناما كوردستان نەقىسى يە:
 (جەئى داخى يە كورد ژ گەلەك نەتەوان زىدەتر خودان ھۆش و بىرن،
 جوامىرن، د ئايىنى خۇدا رەوانە و ب ھىزىن، بەلى وەكى نەتەوین دى
 خواندەفان و دەولەمەندىنن، نزانن ھەقسۆيىن وان دچوانىن و چ دكەن و
 ئاگەھ ژى نىنە، لەورا پىشت ب خودى ئەف رۇۋنامە مە نەقىسى و ب پىشتەفانىا
 خودايى مەزن ژفىرى پىقە ھەر پازدە رۇۋا جارەكى دى بەلاڧ كەم (نافى
 رۇۋناما مەژى كوردستانە و دقى رۇۋنامىدا دى بەھسى مفايىن زانست و
 زانىنى كەم، ل چ جە مرۇڧ فىر دىت، و ل چ جە شەردىت ھەلۇستى
 وەلاتىن مەزن چ دى بىت چەوا شەرى دكەن، چەوا بازىرگانى دەيتە كرن؟ دى
 بەھسى ھەمىان كەم).

نافەرۇك و بەھس و بابەت و گوتارىن كوردستان بەلگەيى ھندىنە، كو
 مەدھەت بەگ و ھەم عبدالرحمن بەگ دو كەسىن ھىزىزاد و دو روشىبىرىن
 مەزن و ب ھىيارى ئاگەھدارى سەر دەمى خۇ بوون.

ھەروەسا مىقداد مەدھەت بەگ (ل رپىا ھۇمارە - پىنچ - كوردستان) وەسا
 پىشنىار كرىيە بۇ زانا و مىر و ئاغاينى كوردان، كو ب بروسكە داخوازى ژ سولتان
 عەبدالھەمىدى دويى بكەن، رپكى بدەت كو رۇۋناما كوردستان ب ئاشكرائى
 بەھىرتە ئاھا نىشتمانى، ئەفەزى بىگومان دچىتە دناڧ خەباتا رۇناكبىرىن
 كورد يىن وى دەمىدا، شىو و رپبازا ئەوئ خەباتى نىشا ددەت.

رۇۋناما كوردستان گەلەك لايەننىن فەشارتى يىن ئەدەب و دىرۇكا گەلى مە
 رپوون كرىيە و بەردە ل سەر راکرىيە.

پشتی کو کودهتایا کۆمهلا (ئیتحاد دوو تهرهقی) یا عوسمانی ل سالّا (۱۹۰۸ز) گهلهك رۆژنامه و گوفارین دی دهرچوون، کو پتریا وان ل سهر زمانحالی وان کۆمهل و ریکخراوین کوردی بوون کو ل وی ماوهی هاتبوونه دامهزراندن، ئەفه ژبلی هندی ههر دهمهکی دمهلات كهفتبا د دهستی کوردان دا لایهنی رۆژنامه و بهلافکرنا وان پشت گو نه هافتییه ههر وهك د سهر دهمی سمکویی شکاک و شیخ مهحموودی حهفید و پیشهوا قازی محمدی دا پرووی دای.

۲- کۆمهل و ریکخراو و پارتین کورد:

ب مهرما هاریکاریکرنی و خو ب هیز کرنی و هشیار کرنا خهلکی کوردستانی، دهمهك بوو روشنبر و سیاسهتقانی کورد هزر ژ دروستکرن و پیکئینانا کۆمهلین سیاسی و جفاکی و ئەدمبی و روشنبری دکر، و ژ پیخهمهتدا ژی گهلهك ئهرکی مهزن كهفتبوویه سهر ملین وان.

ههر چهنده ژیدمر ئاماژه ب هندی دکهن، کو ژ کۆمبوونا گوندی نههری یی دمههرا شهمرینان ل سالّا (۱۸۸۰ز) بنیاتی ئیکهم کۆمهلا عهشیرەتین کورد (ئیکهتیا کوردان) ب رپبهریا شیخ عوبهیدولایی نههری دانا کو ئارمانجا وی کومکرنا کوردان بوویه ل سهر بنیاتی پهیوهندییا نهتهوهیی بیی گوهدانا جوداهیا خیزانی، بنهمالی، خیل، مهزههه، ئایین، شیوی زمانی و دمههر. ب رمانهکا دی ئارمانجا وی هشیارکرنا خهلکی کورد بوو ب گیانی نیشتمانی و نهتهوهیی، پاشتر ژی کوردین ئەستهنبولی راستهوخۆ و نهراستهوخۆ رۆل ژ دامهزراندنا چهند کۆمهل و ریکخراوین دیین نهینی دا ههبوون چ بتنی وهك

كۆمەلە (عەزىمى قەۋى كورد) يان ب ھەفېشكى دگەل توركان بۇ داۋى ئىنانا
حوكمى سولتان عەبدوالھەمىدى دويى، بەلى گرنگىزىن ئەو كۆمەل و رېكخراو
و پارتىن كورد يېن سىياسى كو خودان بەرنامەيەكى رۈون و ئاشكرا بوون و بۇ
بەدستقەئىنانا خەونىن كوردان خەبات كرىە، بقى شىۋەى دى بەھسى وان كەين:

ئىك: پارت و كۆمەل و رېكخراۋىن كوردى ل باكورى كوردستانى:

ئەو بوون كو ل پىشتى كودەتاي كۆمەلە (ئىتجاد و تەرەقى) ب سەر سولتان
عەبدوالھەمىدى دويى يى عوسمانى ل سال ۱۹۰۸ز دەرگەفتىن كو ژ ھەميان
گرنگىز ئەفە بوون:

۱- كۆمەلە تەعالى و تەرەقى يا كوردى:-

ئىك ژ كەفتىن كۆمەلەين راميارىن كوردى ل (۲۵)ى ئىلۋنى ل سال ۱۹۰۸ز
ل ئەستەنبول، ژ لايى شىخ عبدالقادرى نەھرى (شەمىزىنى) و ئەمىن عالى
بەدرخان و جەنەرال شەرىف پاشايى خانەدان و خەلىل خەيالى و داماد ذو
ئەلكەفل پاشا و ... ەتد ھاتىە دامەزراندن. چەندەھا ئەفسەر و روشنىرىن
كورد و قوتابىين زانكويان ل ئەستەنبول پەيۋەندى پى كر، لق ل پرانىا
باژىرىن مەزنىن كوردستانى ھەبوون ەك دياربەكر و بەدلىس و موشى و
ئەرزەرۈم و وانى و مووسل.

ئەفى كۆمەلى رۈژنامەك ب نافى (تەعاون و تەرەقى كورد) بەلەف كرىە، كو
زمانحالى كۆمەلى بوو. ئارمانجا كۆمەلى ژى پىكھاتبوو ژ: فەكرنا قوتابخانان ب
زمانى كوردى ل كوردستانى و دامەزراندنا كوردان ل دام و دەزگەھىن مىرى، و
دان پىدان ب زمانى كوردى، و رىدان ب دەركرنا بەلەفوك و رۈژنامە و گوڤارا ب
زمانى كوردى، پويىتە دان ب بارى ئابوورىي كوردستانى.

ئەففى كۆمەلى د راستىدا رۆلەكى سەرمكى ھەبوو د بلندكرنا ھەستى
نەتەودىي دناف كوردان دا.

۲- كۆمەلا بەلاڤكرنا مەعارىفا كوردى:-

كۆمەلەكا رەشنىرى بوو، ل سالاً ۱۹۰۸ز ل ئەستەنبوللى ھاتىيە دامەزراندن،
شيا قۇتابخانەكى بۇ زارۇكىن كورد ڤەكەت، رېڤەبەرى وى قۇتابخانلى ژى
(عەبدولرحمان بەدرخان) بوو، ئەف كۆمەلە ژ لايى دمولەمەند و مەردىن
كوردافە پشتهفانى لى ڤەتە كرن، و ئەندامىن فى كۆمەلى ژى پىرانيا وان ژ
رۇشنىر و قۇتابىن كورد ل قۇتابخانە و زانگۇ و پەيمانگەھىن ئەستەنبوللى
بوون.

ھەژى گوتنى يە (خەلىل خەيالى) ب چالاكترىن ئەندامى فى كۆمەلى دھىتە
دانان، كو گەلەك پويته ب فىربوونا زارۇكىن كور ددا، نە خویندەوارى ب
مەزنىرىن ناستەنگ درپيا پيشكەفتنا جفاكى كوردەوارى ددانا.

ل نافەراستا سالاً ۱۹۰۹ز چالاكىن فى كۆمەلى ژبەر برىار و سىياسەتا توركىن
ئىتجادى ئانكو (ئىتجاد د تەردقى) ھاتنە راوستاندن، پشتى جەنگى جىھانىي
ئىكى ژى دوبارە ھاتە مەيدانى و دەست ب كار و چالاكى و خەبات كرنى كرمفە.

۳- كۆمەلا ھىشى:-

ئەف كۆمەلە ل (۹)ى كانوونا دويى ل سالاً (۱۹۱۰ز) ل ئەستەنبوللى ژ لايى
قۇتابىن كوردىن پەيمانگەھا چاندنى ڤە ھاتە دامەزراندن.

قەدرى جەمىل پاشا

نەكرەم جەمىل پاشا ب جل و
بەرگىن نەتەوى كوردى

دويفدا ھىدى ھىدى بەرفرەھبوو، ھەتا کو ھەمى تەخىن جوداھيىن جفاكى
كوردەوارىي قەگرتىن، ژ ئەندامىن ويىن ديار ژى (عومەر بەگ جەمىل پاشا،
قەدرى جەمىل پاشا، ئەكرەم بەگ جەمىل پاشا، فوناد تەمۆ بەگ، و مەمدۆح
سەلىم) بوون. پاشى ژى ژبەر چالاكىن بى راوستان يىن (خەلىل خەيالى) كو ل
وى دەمى (ژمريارى پەيمانگەھا چاندنى بوو ل ئەستەنبولى) ئەف كۆمەلە
بوورپىكخراوەكا سياسى، پەيوەندى يا وى دگەل كۆمەلا (مونتەدايا ويژدىي
المنتدى الادبي) ل ديمەشقى موكمبوو. ئەفى كۆمەلى گۆفارەك ب نافى (رۆژا
كورد) ل ۱۹ئى خزيرانى ل سالاً (۱۹۱۲ز) ب ھەردوو زمانىن كوردى وتوركى
دەركر. پاشى گۆفارەكادى ب نافى (ھەتافا كورد) ل ۱۴ئى چريا ئىكى د سالاً ۱۹۱۲ز
دا دەركر.

٤- کۆمهلا تهعالي کوردستان:

ئهف کۆمهله ل (١٩) ئ چريا دويي ل سالا ١٩١٧ز ل ئهستهنبولي هاتيه دامهزراندن، ل بهري ب داوی هاتنا جهنگي جيهانيي ئيكي و ل دهمي ئاگرههستني و ل پشتي جهنگي زي، چالاكيني وي د بيافي سياسي دا دهست پيكرن كو پيکهاتبوون ژ داخوازکړنا سهر خوږبووني و پرزگارکړنا کوردستاني و شادبوونا گهلي کورد ب مافين خو، ئهفهزي د چارچوفي (١٤) خالين سهرؤکي ويلايهتي ئيکگرتيښ ئهمريکي (ودرو ولسن) بوون، كو داخوازا مافي چارهنقيسي بو ههمي گهلي ل بن دهستي دهولتها عوسمانی فه کربوو. ئهفي کۆمهلي گوفارهك ب نافي (زين) دهرکر، كو زمانحالي في کۆمهلي بوو.

٥- کۆمهلا سهرخوږبوونا کوردي:

سير برسي کؤکس

ئهف کۆمهله زي ل سالا ١٩١٨ز ل ئهستهنبولي ژ لايي شيخ عهبدولقادي نههري (شهمزيني) و کورين بهدرخان پاشاي فه هاته دامهزراندن، پرانيا سهرؤک و ميرين کورد تيڊا ئهندام بوون، ژ پيخهههت سهرخوږبوون و ئيکبوونا کوردستاني خهبات دکر لق ويانه نهك ههر بتني ل باژيري کوردستاني بهلکو ژ دهرهئي کوردستاني زي دامهزراندن ئهو ليژنا کو (ئههمهه سورهميا بهدرخان) ل قاهره سهر پهرشتياوي دکر، چهندين بروسکه و ياداشت

بۇ ھەفپەيمانان دەربارەى مافىن كورد و سەرخۆبونا كوردستانى ھنارتن ب ھەمان شىۋە (شىخ عەبدولقادىر نەھرى) ى زى نامە و ياداشت و برۆسكە ئاراستەى ھەفپەيمانان كرن، كو ھەمان داخووزىن (ئەحمەد سوردەيا بەدرخان) بوون.

ھەروسا ئىك ژ چالاكىين دى يين فى كۆمەلئ ئەو بوون، كو چوار كەس ژ ئەندامين فى كۆمەلئ ب سەرۇكاتيا (خەلىل بەدرخان) ل سالأ ۱۹۲۱ز چوونە بەغدا، بۇ لايى (سىر برس كۆكس) مەندوبى سامى يى برىتانى ل عىراقى، داخووزا ھارىكارى و پشتەفانيا (برىتانىا) بۇ دامەزراندنا كوردستانەكا سەر بخۆ دكر. ئەفە ژبلى ئىكبوونا ھەولن (ئەمىن عالى بەدرخان) دگەل يونانيان دژى كەمالىيان كو ھندى وئفەتربوو بەيتر دبوون.

۶- ئەفە و چەندىن كۆمەل و رېكخراوين دى وەك (رېكخراوا نەتەوى كورد) كو ل دەمى داگىركنا ئەستەنبولئ ژ لايى ھەفپەيمانان فە ھاتە دامەزراندن، ھەروسا (كۆمەلا تەشكىلاتا جفاكى كورد) و (كۆمەلا ئىستخلاصا كورد ل دەولەتا عوسمانى)، پاشى (كۆمەلا تەعالى ژنن كوردى) كو ل (۵) ئى كانىنا دويى ل سالأ ۱۹۱۹ز ل ئەستەنبولئ ژ لايى (ئەمىنە خانم) خىزاننا جەنەرال شەرىف پاشايى خانەدانە ھاتە دامەزراندن، كو ژ گىرنگىزىن ئارمانجىن وئ پىكھاتبوون ژ فىركرنى و ھەكرنا قوتابخانان بۇ ژنان و ھەدیتنا كارى بۇ ژنان و كاركرن مل بملئ زەلامانقە د بوارىن جودا جودا و ل دەزگەھىن چوار و جورىن دەولەتى دا.

دوو: پارت و کۆمهڵ و رێکخراوێن کوردی ل رۆژه لاتا کوردستانی:

د رۆژه لاتا کوردستانی ژیدا چهند کۆمهڵ و رێکخراوهک هاتنه دامهزراندن

کو ژ ههميان گرنگتر ئهغه بوون:

۱- کۆمه‌لا (جيهانداڻى) کو ل سالآ ۱۹۱۲ز ژ لايى سمکو خانى شکاک و عهبدولرزاق بهدرخان ل باژيرى (خوى) هاته دامهزراندن و ل (۲۷)ى چريا ئيکى ل سالآ ۱۹۱۳ز ژ ئيکه مين قوتابخانه ل باژيرى (خوى) ب زمانى کوردی ژ لايى فى کۆمه‌لى فه هاته فهکرن.

عبدالرزاق بدرخان

۲- هه ل سالآ ۱۹۱۳ز ل باژيرى ئورميه (کۆمه‌لا ئييستخلاصى کوردستان) ژ لايى سمکو خانى شکاک و سهيد تههايى نههرى هاته دامهزراندن، داخواز ژ روسيا قهيسهرى کر بو دانوستاندنى دهربارهى ههفکاريا کورد و روسان دژى دمهلهتا عوسمانى، بوى مهرجى روسيا پشتهفانيى ژ ئارمانجى نهتهوهى يين کورد بکهت. ههزى گوتهى يه شيخ عهبولسلام بارزانى پهيوهنديهکا موکم دگهل فى کۆمه‌لى ههبوو.

۳- ل ساليين بهرى جهنگى جيهانيى دوينى خهلهکهکا نيشتمان پهروهى يا کوردی ب نافى (پارتا ئازاديخوازا کوردستانى) ب رېبهريا (دکتور عهزير زهندي) ل سالآ ۱۹۳۹ز دامهزراند. ئهف پارتە د ههمبهر سياستهتا دکتاتورييانه يا رما شادا هاته دامهزراندن ههولا بهلافکرنا ههزا ئازاديخوازيى دناف کورد و ئهرمهه و ئاشورى و تورکان دا دکر. د سالآ ۱۹۴۱ز دا ب ئيکجارى ل سهر شانويا رويدانيين سياسى ههبوونا وئ نهما.

٤- (١٦) ئى تەباخى ل سالا (١٩٤٢ز) ھىندەك ژ خەلكى مەھابادى ل بن دارىن (ھاجى داود) ل كىنارى (رەخ) چەمىن سابلان ل سەر رېيا ئورمىيە ب نەينى كۆمبۇونەك سازدا (مىر ھاج ئەھمەد) كو ئەفسەرەكى كوردى باشورى كوردستانى و

ئەندامەكى نەينى پارتا ھىوا بوو ژى ب مەرما موكومىرنا پەيوندىيا كوردى دىناقبەرا ھەردوو پارچىن كوردستانى دا لى كۆمبۇونى ئامەدەبوو. ژ ئەنجامى ھى كۆمبۇونى بىرارا دامەزراندنا كۆمەلا ژيانا كوردا (ژى كاف) دا و ژ لايى عبدالرحمن زەبىجى و ەزىز زەندى و ھوسىنى فرو

ھەر قاسمى قادىرى قازى ھەردوو ھۆزانفانىن نەتەھدى يىن كورد (ھىمىن مەھابادى) و (ھەزار موكرىانى) و مەلا ەبەدولايى داودى و چەند تىكۆشەرىن دىين كورد ھاتە دامەزراندن، كۆمەلەكا نىشتەمانى و نەتەھدى و دىموكراتى بوو، ب مەرما نازاد كرنا نەتەھدى كورد و ئىكبوونا كوردستانى و پىكىنىنا دەرولەتا كوردستانى ياسەر بەخۆ، ھەژى گوتنى يە قازى مەھمەد ل دوماھىا سالا ١٩٤٤ز ەك ئەندام ل ناف ھى كۆمەلى دەيتە ەمرگرتن، و بەھاتنا قازى مەھمەدى بو ناف رېزىن ویدا جەماوەرى كۆمەلا ژى كاف مەزنىر و بەرفرەھتر بوو، چونكى قازى مەھمەد كەسايەتەكى بەر نىاسى باژىرى مەھاباد و دەفەرا موكرىان بوو، ب ژيانا ھەردو جىكاكىن باژىر و گوندان يى پى ئاگەھداربوو (مطلع)، خەلكى ەشیرەتى و شارستانىي (باژىران) رېز لى دگرت، ژ بنەمالەكا ئايىنى و جىكاكى و پۆشنىبىرى و خەبات گىربوو، ھەروەسا قازى مەھمەد بەرى كو بیتە ئەندام د (ژى كاف) دا ژ لايى سۇفەھتان ھە يى بەرنىاس بوو چونكى قازى

محەمەد دگەل وی شاندی کوردی بوو کو ل داویا سالاً ۱۹۴۱ز سەردانا (باکو) کری. پاشی سەر کیشی وی شاندی کوردی بوو د سەردانا دویی یا نوینەرین کورد بو (باکو) ل داویین ئیلونا سالاً ۱۹۴۵ز. کۆمەلا (ژی کاف) بوو بناغی پارتا دیموکراتا کوردستانا ئیرانی ل ۱۶ ئی تەباخی ل سالاً ۱۹۴۵ز، و قازی محەمەد بوو سەرۆکی پارتی و چەند کەسەک ژ ی ب ئەندامی کومیتە یا نافین هاتنە هەلبژاردن. ئەفی کۆمەلی گۆفارەک ب نافی (نیشتمان) دمرکر.

س: پارت و کۆمەل و ریکخراوین کوردی ل باشوری کوردستانی:

۱- ل سالاً ۱۹۲۲ز ل باژیری سلیمانی (کۆمەلا کوردستان) ژ لایی (مستەفا پاشایی یامولکی) هاتە دامەزراندن.

۲- ل سالاً ۱۹۳۷ز (پارتا هیوا) ل باژیری کەرکۆکی هاتە دامەزراندن، کو ل دەسپیکێ نافی وی (دارکەران) بوو، کو نافی ریکخراوەکا نەتەووی یا ئیتالی بوو، کو داخوژا ئیکەتیا ئیتالی دکر ژ دامەزرینەرین و یین ئیکێ ژ: مستەفا عوزیری، یونس رەئووف، جەلال قادر، موسی عەبدولسەمەد، ئیحسان حاجی ئەحمەد، خەلیل حەمەد و فەتاح جەبار بوون، کو گشت ژوان قوتابیین نافنجی و ئامادەیی بوون، پاشی ئەفانا پەيوەندی ب کەسایەتیا (رفیق حیلە) کر، کو کەسایەتیهکی شۆرمشگیری ب ناف و دەنگی کورد بوو، ئەوی دەمی ژ (موفەتشی پەروردی) بوو ل وەزارەتا

(مه‌عاریف - په‌روم‌رده) له‌وړا سالاً ۱۹۳۹ز
 نافى (داركه‌ران) گو‌هو‌ړى بوو پارتا (هيو) ل
 سهر نافى كو‌مه‌لا (هيفى)، و رفیق حيلمى
 كره سه‌رو‌كى بالايى پارتا هيو.

۳- ل پاييزا ۱۹۴۵ز (پارتا شو‌رمش) ژ لايى
 صالح حه‌يد‌رى فه هاته دامه‌زاندن كو
 دبنياتدا نافى (حيزبا شيوعى ل كوردستانا

عيراقى) بوو، بهلى ژبه‌ر به‌لا‌فوكيى ويى ب نافى (شو‌رمش) ن اف كړ.

۴- ل داويا سالاً ۱۹۴۵ز (پارتا رزگارى كورد) هاته دامه‌زاندن، هه‌روسا ل ۱۶ى
 ته‌باخى ل سالاً ۱۹۴۶ز (پارتا ديموكراتى كورد) ل با‌ژي‌رى به‌غدا ب نه‌يى هاته
 دامه‌زاندن ل كونگرئ سىي يى فى پارتى كو ل ۲۶ى كانوونا دويى ل سالاً ۱۹۵۲ز
 ل با‌ژي‌رى كه‌ركوكى گريدا نافى ويى پارتى بوو (پارتى ديموكراتى كوردستان).

چار: پارت و كو‌مه‌ل و ري‌كخراوين كوردى ل پو‌ژنا‌فايى كوردستانى:

۱- كوردين سوريا پوله‌كى سه‌رمكى و گرنك د
 دامه‌زاندنا (پارتا خو‌يبوون) دا هه‌بوو. كو
 ل سالاً ۱۹۳۷ز ل هافيگه‌ها (به‌حه‌مدون) ل
 لبنانى هاته دامه‌زاندن، نه‌ف پارته ژ
 ئي‌كگر‌تنا چوار ري‌كخراو و كو‌مه‌ليى وي
 دهمى يين كورد پي‌كه‌اتبوو، نه‌و‌ژى كو‌مه‌لا

ته‌عالی کوردستان، رېکخراوا کوردستان، رېکخراوا نه‌ته‌وهی کورد، کۆمه‌لا سه‌ر به‌خۆیا کورد بوون. خۆیبون شیا د ده‌مه‌کی کیمدا ب ده‌هان لقان ل کوردستانی و ژ ده‌رفه‌ی کوردستانی ل (ئه‌روپا و ئه‌مریکا) فه‌که‌ت و ده‌مه‌ی پارچین کوردستانی ژیدا خه‌لکی جودا جودا په‌یوه‌ندی پی کر. پاشی پشتی ژنافچوونا شو‌رمشا ئاگرئ داخ، ل داویا سالاً ۱۹۳۰ز ئه‌و بوو بارمگایی سه‌رمکی یی پارتی ل کوردستانا سوریا (کوردستانا رۆژئا‌فا) دامه‌زراند، ئارمانجا سه‌رمکی یا خۆیبوون خه‌بان و به‌رخودان بوو ژ پێخه‌مه‌ت به‌ره‌نگاربوونا دوژمنان و ب ده‌ستفه‌ئینانا

ئه‌میر لیبوا مسته‌فا پاشا یا مه‌لکی

رزگاری و سه‌ربه‌خۆیی و ئیکبوونا کوردستانی ئه‌فی پارتی دوو رۆژنامه ب زمانی کوردی (هاوار ۱۹۳۲ز و رونا‌هی ۱۹۴۲ز ب سه‌ره‌رشتیا جه‌لاد‌ه‌ت به‌درخان ده‌رکر.

۲- ل ته‌با‌خا ۱۹۵۷ز (پارتا دیموکراتی کورد - سوریا) هاته‌ دامه‌زراندن. کو نورالدین زازا ب سه‌رۆکی پارتی و عوسمان سه‌بری ب سه‌رته‌یری گشتی یی پارتی هاته‌ دانان. ژ گرنه‌ترین ئارمانج و به‌رنامین رامیاری یین فی پارتی (رزگاری و ئیکبوونا کوردستانی) و (به‌ره‌نگاربوونا ئیستعماری) و (خه‌بان و به‌رخودان ژ پێخه‌مه‌ت دیموکراتیی د سوریا) دا بوو.

پشکا هفتی

۱- کوردستان د دەم و ل پستی جهنگی جیهانیی ئیکى دا

کوردستان د ماوی سالیی جهنگی جیهانیی ئیکیدا (۱۹۱۴ - ۱۹۱۸ز):

ماوهکی ل بهری دەسپیکرنا جهنگی لایهینی ههفرک ب گهرمی کهفتبوونه بو خو و کومکرنا پیزانییان دهرباری کوردستانی، ههر ژ هژمارا هۆزان و هژمارا ئەندامی وەتا هەتا دگههشتنه رەموش و تیتالان و جۆرین چەکی وە و جەیی جوغرافی لەوێرا د ئیکەم دەسپیکر شەریدا هەر وەکی لازاریف دبیژیت: (ئیکەم تەقا جهنگی جیهانیی ئیکى د رۆژههلاتا نیژیکدا ل کوردستانا ئیرانی دەسپیکر)، ئەگەرئ ئەفی ژى فەدگەریتەفە بو هندی کو عوسمانیان و ئەلان دوی دمفەریدا بتنی گەف ل ریکا هندستانی نەدکر، کو بریتانیا بەرژومندیین خو تیدا فەدیتینە، بەلکی گەف ل کیلگین پەترۆلی یین باشوری کوردستانی و کەندافی ژى دکر.

دەسپیکر شەری عوسمانیان ب نافى (جیهادی) شیان پشکەکا مەزنا کوردان راکیشنه ناف شەری و دمفەرین دەوروبەرین دەریاچا ئورمیه (رەزائیە) داگیر بکەن و تیدا کافل و تالان بکەن، بەلئى سالەک نە فەکیشا عوسمانی ل بەرهی باکوری کوردستانی ل شەری (ساری قامیش) د هەمبەر روساندا روی ب روی شکەستەکا مەزن بوون، ئەنجامی ئەفی شەری ئەو بوو روسیا پيشقه چوون بو داگیرکرنا دمفەرین فارس و ئەرزەروم و ئورمیه و موکریان و رەواندز و پینچوین و خانەقین، عوسمانی د دەمی فەکیشانیدا ب رەش بیی و دلرەفی

كهفتنه گيانى خهلكى سقىلى كوردستانى و هەر ب بهانهيا شهرى زىدهتر
 ۷۰۰,۰۰۰ كەس ل كوردستانى قهگوهاستن بۆ رۆژئافايى ئەنادۆل ب مەرجهكى
 ژى نابى ل وىرى ۵/۵ ئاكنجىين وى زىدهترين و ژبلى زمانى توركى ژى نابيت
 ب چ زمانين دى باخفن، ههژى گوتنى يه هژمارەكا مەزن درى دا ژبەر سړو
 سەرما و بى خوارنى و نهخوشيان مړين. پروسان ژى ل باژرين (وان، مههاباد،
 شنۆ) قهسابخانهكا مەزن خولقاند، ههروهسا ل بهرميى (خانهقين، كرماشان)
 شهرين سەخت و دژوار دناقبهرا عوسمانيان و روسان ب خوڤه ديتن، هەر ئيك
 ژى ژوان هيزان تولا شكەستنا خو ل كوردپن وى دقهري قهدهكر و جوتيارين
 دقهري دكوشتن و زهقيين وان تالان دكرن و ناگر دبهردايى. هەر دقان سالاندا
 پروسان ل رهواندزى قهسابخانهكا مەزن خولقان، كو زىدهتر ژ (۵) پيتچ هزار
 كهسان كوشتن و ژ (۲۰۰۰) هزار خانيان ژى بتنى (۵) خانى ب سەلامهتى مان
 نهوژى جهى هواندنا نهفسهريين پروسان بوون، ل دهمى گههشتنا هيزين روسى
 بۆ دهوروبهريين كرماشان و خانهقين، عهشيرهتا سنجابى (سەنجاوى)
 بهرفانيهكا دليرانه ل ههमेهر لهشكرى روسى كر. بقى رهنكى پشكا
 كوردستانى ب دريژاها پروژين شهرى هەر كافلكارى و تالان كرن و سوتن و
 كوشتن برين بوو، زىدهبارى نهو برس و گرانى و خهلا كو د دهمى جهنگيدا
 بهلافبووى كو ب (گرانيا مەزن — سەفەر بەلك) يا بهرنياسه، كو تيدا زىدهتر ژ
 سەدهزار كهسان هەر بتنى د برسان دا مړين و دناف برساتييدا خهلكى گوشتى
 (مروڤ و گيانهومرين) مرى دخوار، عوسمانى و روس و ئينگليز و ئەلمان و
 ئيرانى ب هوڤكارى سهرمكى يى سەرجهم فان كارساتان دهينه هژمارتن، هەر

چەندە عوسمانىيان و روسان رۇلەكى سەرەكى ھەبوو د قى بواريىدا. ھەتا جھى ئاكنجيا چەندەھا عەشیرەتان ل كوردستانى گوھۇرى، و چەندەھا عەشیرەت بۇ ژدەرفەئى كوردستانى راگوھاستن ھەر د گەرميا جەنگى جیھانىئى ئىكىدا، ھەفپەیمانان دناقبەرا خۇدا پلان دانان بۇ دابەشكرنا مۆلكین دەولەتا عوسمانى (كوردستان و ئەرمەنستان و رۇژھەلاتا عەربى و ئەنادۆل)، ئەو بوو ل (۱۰) ئى ئادارى ل سالاً ۱۹۱۶ز رېككەفتنامەكا نھىنى ل باژىرى پترسبۆرگ (لینىنگراد) دناقبەرا (مارك سايكس) نوینەرى بریتانیا و بسپۆر ل كارو بارى رۇژھەلاتا نافین و (جورج بىكو) كونسلى گشتى یى فرەنسا ل بەیروتى و (سازانوۋ) وەزىرى دەرفەئى رۇسیا قەیسەرى مۆركر، كو د دىرۇكىدا ئەف رېككەفتنامە ب رېككەفتناما (سايكس بىكو) دەیتە نیاسین، نافەرۇكا فى رېككەفتنامى بېكھاتبوو ژ:

۱- **رۇسیا قەیسەرى:** ئەستەنبول دگەل چەند میلان دناف ھەردو لایین دەرتەنگى پۇسفۆر، و پشكەكا مەزنا باكۆرى كوردستانى (ب تاییبەتى ویلايەتین قارس، ئەرزەروم، وان، بەدلیس) و دگەل ترابزۆن و ھەمى ئەرمەنستانى بۇ خۇ دانا.

۲- **فرەنسا:** تمامیا سوريا و لبنانى و دمقەرا کیلیا (ئەدەنە) یا تورکی و ویلايەتین مووسل و ماردين و دیاربەگر (ئامەد) و ئوزفە وعەنتاب ورپۇژئاقایى كوردستانى بەرکەفت.

۳- **بریتانیا:** نافه‌راست و ژیریا عیراقی و پۆژه‌هلاتا ئوردنی و هەردو بەندەرین حەیف و عەککا ل فەلەستینی بەرکەفت.

۴- **دەقەرەکا نیف دەولەتی ژێ ل فەلەستینی** (قودس و دەوروبەرین وی) ئیخستە بن سەرپەرشتیا نیف دەولەتی فە.

پشتی هەلبوونا شۆرەشا ئۆکتۆبەرێ ل سالێ ۱۹۱۷ز ب سەرۆکاتیا لینینی و هەرفتنە روسیا قەیسەری، نافەپۆکا رێککەفتناما سایکس - بیکو هاتە ئاشکراکرن، و روسیا خۆ ژێ فەکیشا.

کیشا ویلايه تا مووسل:

ل (١١) ئى ئادارى ل سالا ١٩١٧ز هيژين بریتانیا، کو ژ رپکا كهندهاى فه دهاتن، شیان ب سهرگردايه تيا جهنه رال (ستانلى مؤد) باژيرى به غدا داگیر بکهن و

جهنه رال مؤد

پاشى هيژين وان بهرف باكوورى ئانكو كوردستانى (ويلايه تا مووسل) هاتن و باژيرين كهركوک و ههوليرى داگیر کرن و بهرف سهنه رى ويلايه تى رپكهفتن كو باژيرى مووسل بوو و بتنى (١٢) ميل مابوون بگههنه ناف مووسلى، بهلى ناگر بهستا مؤدروس دناقهرا بریتانیا (بنافى ههفپهيمانان) و عوسمانيان ل (٣١) جريا ئيكي ل سالا ١٩١٨ز) هاته گريدان و لسهر

هندى رپكهفتن كو ههفركيين دناقهرا خو ب ئاشتى و دانوستاندى چاره سهر بکهن، ههر هيژهك ژى ل وان جهين گههشتى زیدتر پيشفه نهچن، د ماددى شهشى يى فى ناگر بهستنى دا هاتيه (ههفپهيمانان بوو ههيه ههر جههكى ستراتيژى داگیر بکهن نهگر بزنان دى كارتىكرنى ل ئاسايش وهيمنيا وان كهت). د ماددى شازدى ژى هاتيه (دقيت پاشماوى ههمى هيژين عوسمانى ل حيجاز و يههمنى و سوريا و ميزوبوتاميا (عيراق و كوردستان) خورا دهستى نيزيكترين سهرگردى ههفپهيمانان دوى دمه رى دا بکهن) بهلى هيژين بریتانى ب سهرگردايه تيا جهنه رال وليام مارشال بهردهوام بوون د پيشفه چوونا خو دا

^(١) ويلايه تا مووسل د سهر دهمى نهوودا نهفان پاريزگههان فه دگريت:

(ههولير، مووسل، دهوك، سليمانى) ئانكو تاماميا كوردستانا عيراقى فه دگريت، ژبلى دمه رين كورد ئاكنجيين ب سهر پاريزگهها دياله واسط كو وى دهمى ب سهر ويلايه تا به غدافه بوون.

و ل (۱۸ئ چریا دویئ ل سالاً ۱۹۱۸ز) چوونه باژیرئ مووسل و پاشی تمامیا ویلایهتا مووسل کهفته بن دسه لاتا بریتانیا، بقی رهنگی سهنه ری ویلایهتی و دموور پشتین وی بی شهر داگیر کرن، دهولهتا عوسمانی رخنه ل فی هیرشئ و داگیر کرنی گرت و نهرازیبوونا خو دمربری ژبه ر هندی کو دگهل دهقی وی ناگر بهستنی نا گونجیت، د هه مان دهمدا ئهو دهقهر (ویلایهتا مووسل) ل دویف ری کهفته ناما سایکس - بیکو بو فرمنا دانا بوو لهورا ئهقی چهندی دناقهرا بریتانیا و عوسمانیان و پاشتر ژی دناقهرا عراق و تورکیا کی شهیه ک دروست کر کو د دیرۆکی دا کی شا مووسل (ب کی شا ویلایهتا مووسل) یا بهرنیاسه که مالیان ل تورکیا پستی کو ب سهر هنده ک ئاسته نک و گرفتین ژ دمرقه و نافخو زالبوون، ئهوبوو نوینه رین وان ل پیماننا لوزان ل ۲۴ئ تیرمه ها ۱۹۲۲ز رژدبوون ل سهر هندی کو ویلایهتا مووسل پشکه کا ژ ناخا تورکیا و چهنده ها به هانه یین پووچ و نه دروست ئینان ژ وانا:

وسا دیار دکر کو کورد و تورک ژ ئیک رگه زن و نافئ چهنده ها عه شیره تین ویلایهتی ب تورک دانه نیاسین، و وسا رادگه هاند کو بهرژموهنیدی نئابووری و په یوهندی ن جفاکی یین ویلایهتا مووسل پتر دگهل ئه نادولی دگونجن، کو بیگومان ئهقه هه می به لگه یین پووچ و دبنه جه نه بوون، چونکی لایه نیین ههفرک کو نافئ وان هاتی چ رۆژمکی ژ رۆژان ئهو ماف ب سهر فی ویلایهتی نین، به لکو ئاکنجیین رهسن یین فی ویلایهتی کو پشکا هه ره مه زن کوردن (ب بوسلمان و مه سیحی و ئیزدی و شه به ک) و عه رهب و تورکمان هه ر بتنی ئه وان ماف هندی ههیه چاره نقیسی فی ویلایهتی دیاربکه ن، به لی ههتا گریدانا ویلایهتی ژی ب عراقی فه پرس و راویژر ب خه لکی وی نه کر، د دهمه کی دا ئاکنجیین ویلایهتی دوو بوچوون هه بوون: یان بیخنه سهر ئهوی دهولهتا

كوردی كو ل باكووری كوردستانی ل دویف پهیماننا سیقەر (۱۰ئ تەباخا ۱۹۲۰ز) بریارا دامەزراندنا وی دابوو، یان ل ویلایەتی دەولەتەکا سەربەخۆ ل بن فەرمان ڕه‌وايا شیخ مەحمودی حەفید لی بهێتە دروست کرن، بەلی بریتانیا دژی هەمی وان بوچون و داخوازیان ڕاوەستا و هەولاً هندی دا ویلایەتا مووسل بیخە سەر وی دەولەتا عەرەبی کو ژ هەردو ویلایەتین بەغدا و بەسرا پێکھاتبوو و پاشی ب (عیراقی) هاتە نیاسین، بریتانیا دفی چەندی دا چەند مەرمەك هەبوون:

۱- دەستگرتن ب سەر دەرۆن نەفتی یین ویلایەتی (ب تاییبەت کانین کەرکوک).

۲- بەرژەوهندیین خۆ یین ئابووری بەدەستفە بینیت کو پێکھاتبوو ژ دەستگرتن ب سەر ئەوی ڕیکا بازرگانیا گرنگ کو ب کەرکوک و خانەقین و قەسر شیرین و کرماشان دا دبۆریت و دەریا نافەرەست ب هندستانی قە گریددەت.

۳- بەرژەوهندیین خۆ یین سیاسی ب دەستفە بینیت، کو پێکھاتبوو ژ چەند حکومەتین ب دەست چێکر یین خۆ د دەرۆی دا دروست بکەت، هەتا دەسلالتا وان موکم تربیت و ئەو حکومەت ژ سەرەکی قە ببە بەرەبەستەک ل بەردەم پێلا کومۆنیزما سۆفیتی و ژ سەرەکی دی ژ قە مەرمەین بریتانیان ب دەستفە بهین.

هەر لەو ڕا ژ دەسپێکی پشەقانی ل حکومەتا شیخ مەحمودی کر، هەروەسا ب هەمان شیوێژی حکومەتین عیراق و ئیرانی ئینانە گۆری هەر چەوابیت کیشا مووسل نیخستە بەردەم کۆمەلا نەتەوان و ل (۲۹ئ) چریا نیکی ل سالا ۱۹۲۴ز ل دەمی کومببوونا کومەلا نەتەوان سنورەکی دەمی دناقبەرا عیراقی و تورکیا دانا کو ب (هێلا بروکسل) هاتە نیاسین.

ل (۳۰) ئى چرىا ئىكى د هه مان سالدائىز نه يهك ژ لايى كۆمهلا نه تهوان، كو ژ سى كه سان پىكهاتبوو بۆ هندى دارهوانهى ويلايهتى بكن نهوژى:

۱- كۆنت پۆل تىلىكى (جوگرافى ناسى ب ناف و دهنك و سهروك و دزيرين بهرى يى مهجهرى).

۲- ئاى. ئىف. فىرسن (وزيرى رپيدايى يى سويدى ل بوخارست).

۳- ئهى. پولص (عهقيدى خانه نشين ل سوپايى بهلچيكى).

ئەفە ل ههيفا كانوونا دويى ل سالا ۱۹۲۵ از گههشتنه مووسل. لىزنى گهشتهك د دمهري دكر و رويى نهردى و پىكهاتا ئاكنجيى وان ژ رويى نهتهومى و ئاييى و مهزههبي فه ئىخسته بهرفهكولىنى و سهرزميرهكا ب لهز بۆ ويلايهتى كر، بير و بووچوونىن خهلكى وان و مرگرتن. دوماهى جار ئەفانا راپورتهكا گشتى بۆ چارسهركرنا كيشا ويلايهتا مووسلى پيشكىشى كۆمهلا نهتهوان كر، كو كورتيا وى پىكهاتبوو ژ:

۱- پيدفى يه هىلا بروكسل ب هىلا سنورى دناقبهرا عراقى و توركي بهيته دانان.

۲- دفت رژيما سهرهپرشتى كرنى (الانتداب) يا برىتانى بۆ ماوى (۲۵) سالان ب سهر عراقى دا بهيته ب جهئنان.

۳- كوردان ب تمامى ماقى خو ههبيت د رپفهبرنى و كارگيرى و دادگههين تايهت دا، وزمانى كوردى زمانى فهرمى بيت د قوتابخان و دامو دفرگههان دا. سهارهت ب عراقى نهو بو كو مهليك فهيسهلى و جقاتا و دزيران دفا پهمانهكا نوى گریدن دگهل برىتانىا كو جهى پهمانا ۱۹۲۲ از بگريت و ماوى

سەرپرشتى كرنى (الانتداب) بۇ ماۋى (۲۵) سالان ديار بىكەن و سەر بە خۇيا
عيراقى بپاريزين، بەلى بريتانيا ب چ رەنگان بەرھەفەنبوو دەستكاريى د
پەيماننا ۱۹۲۲ز دا بىكەت و داخواز ژى ژ جقاتا دامەزراندنى و مەلىك فەيسەلى
كر هەتا (۱۱)ى خزيرانى ل سالاً ۱۹۲۴ز دقيت رازى بن ب بەندىن قى پەيمانى كو
بريتانيا بەندىن وى دارشتينه، دو ريك ژى بۇ ھەلبۇاردن:

۱- يان دقيت قى پەيمانى پەسەند بىكەن وەك چەوا بريتانيا دارشتيه.

۲- يان ويلايەتا مووسلى دى ئىختە سەر توركيا.

بقى رەنگى مەلىك فەيسەل و جقاتا دامەزراندنى و جقاتا وەزيران ھەمى
بەرھەفەنبوون بىنە نوگەر و گوھدارى بريتانيا بن ھەر بتنى ژبەر ھندى دا كو
باشورى كوردستانى (ويلايەتا مووسل) ژ دەست نەجىت و كوردان ژى بىخە
بن دەستى خۇ و بىكەنە بەندىن خۇ.

ئەوا مايى توركيا بوو، ئەوبوو ل (۵)ى خزيرانا ۱۹۲۵ى پەيمانەكا سى قولى
دناقبەرا بريتانيا و عيراقى و توركيا ھاتە گرېدان، كو ژ گرنگترين بەندىن وى
پەيمانى ژى تىدا ھاتيه:

۱- عيراق و توركيا سۆزى ددەن ب فەقەتاندىنا پەيوەندىين خۇ دگەل ھەر
سەرۆك و سەرۆك ھۆزەكى كو دناف دەولەتا دى دا دژين.

۲- رى پىنەدان ب دامەزراندنا ھىچ رېكخراوەكى كو دژى ھەردو دەولەتان بىت.

۳- توركيا دى رازى بىت كو دەستى ژ ويلايەتا مووسل بەردەت ھەمبەر پشكەكا
نەفتا ويلايەتى كو ئەوژى ب رېژا ۱۰/ و بۇ ماۋى (۲۵) سالان.

بەلى پاشى توركىيا دەست ژ ڤى پشكا نەفتا خۇژى بەردا ب وەرگرتنا
(۵۰۰)ھزار جونەيھىن ئىستىلىنى و رى پىدانا توركىيا كو دەست بەرداى بيت ژ
ڤەمراندنا وان شۆرەش و سەرھلەدانىن كو ل باكورى كوردستانى دژى كەمالىيان
بەر پادكرن.

د داويى دا كۆمەلا نەتەوان ل ۱۶/۱۲/۱۹۲۵ز بىر ياردا ويلايەتا مووسل بىخە
ب سەر عىراقى ڤە و بى ھندى كو پرس و راويژى ب ئاكنجىين وى بكن.

شۆرەش و سەرھلەدانىن كوردستانى و عىراقى ۱۹۱۹ - ۱۹۲۰ز:

دناڤبەرا سالىن (۱۹۱۹ - ۱۹۲۰) زنجىرەكا شۆرەش و سەرھلەدانان ل سنورى
عىراقى (كو ھىشتا وەك دەولەت نە ھاتبوو دامەزراندن) ڤەگرتن، ژ وانا
شۆرەشا شىخ مەحمودى نە مر - كو پاشى دى بەھسى وى كەين - ل ۲۴ى
نيسان ۱۹۱۹ز سەرھلەدانا كوردىن گۆيان ل دڤەرا زاخو دەست پىكر، و ل ۱۵ى
تىرمەھا ۱۹۱۹ز دڤەرا ئامىدىي ڤەگرت و ل ۱۰ى تەباخا ۱۹۱۹ز گەھشتە دڤەرا
سۆران (رەواندز و بالكاىەتى) و ئەفجا ھەرىر و باتاس، و ل ۱۴ى چرىا دويى
۱۹۱۹ز شۆرەشى دڤەرىن ئاكرى و زىبار و (بارزان) ڤەگرتن و ھاكىمى سىاسى يى
مووسل ژ لايى بارزانىان ڤە ھاتە كوشتن.

ل ۱۶ى خىرانا ۱۹۲۰ز شۆرەش ل (تەلەڤەر) ژ لايى ھۆزىن كورد و توركمان
و ەرمەبىن دڤەرى دەست پىكر و پاشتر شىنگال (سنىجار) ژى ڤەگرت.

بارودۇخى ھەوليرى ژى گەلەك يى ئالۆز بوو، ئاكنجىين باژيرى ب ھەموو
تەخوتويژان چەند جاران كۆمبوون ئەنجام دا بوون، پشتگىرى و پشتەفانيا خۇ

ژی بۆ حکومهتا شیخ مەحمودی ل
 سلیمانیی راکههاند بوو، پشتی کو شیخ
 مەحمود دویر ئیخستی، ئاکنجیین باژیری
 حوکمهکی خو جهی پیکئینا و ل سەر
 هندئ ریککهفتن کو ئینگلیزان ژ باژیری
 دهربیخن، ئەو بوو حاکمی سیاسی یی
 ئینگلیزی ل ههولیری (دبلیو. ئار. های) ل
 (۱۲) ئ تهباخا ۱۹۲۰ز د بوسهیهکیدا گهلهک
 ب سهر و مهندههوش ژ مرنی رزگار بوو،
 ئەفی بارودۆخی شیلی و تیکچوویی

برایم خانی دهلۆ

ههولیری، حاکمی سیاسی گشتی یی وی دەمی ل عیراقی (ئارنۆلد ویلسن)
 نهچارکر ب فرۆکهکا تایبەت بچیتە ههولیری بۆ ئارامکرنا بارودۆخی و ژ
 نیزیقفە بۆ خەلکی ناخفت، بەلئ ئەفی چەندئ هەمیئ ئاکنجیین ههولیری
 سارنەکرن لەوړا پشتی (ویلسن) فەگه‌ریایه به‌غدا جارەگادی شۆرەشی
 سەرهلداڤه و ئینگلیز نه‌چاربوون دو هیژین مەزن ژ هەردو قۆلین کەرکوک و
 مووسل ڤه‌وانه‌ی ههولیری بکەن. پاشتر ژی (کۆیه) چوو دگەل باژیری
 سەرهلدا‌ی یین دی.

ل دڤه‌را گه‌رمه‌سیر و گه‌رمیان ژی شۆرەش گه‌له‌ک ب سەخت و دژوار
 به‌لافه‌بوو و کورد شیان باژیری (قزرا‌بات – السعديه) و دەور و پشتین وی ئازاد
 بکەن پاشی چریسکا سەرهلدانئ خانەقین و مەندەلی فەگرتن و هۆژین کوردی
 هی‌رش کره سەر کۆمپانیا نه‌فتا بریتانی – ئیرانی ل (نه‌فت خانە)، هەروەسا

ھېلا شەمەندەفرى دىناقبەرا (خانەقىن و بەغدا) و (خانەقىن و كەركوك) تېكىدا
بۇ ھىندى دا ھاركارىيىن سەربازى نەگەھنە بەردەستى ئىنگىلىزان.

گىرنگىزىت شۆرمىش ئىن گەرمىيان ژى شۆرمىشا بىرايم خانى دەلۇ بوو ل كفىرى،
كو ژ گىرنگىزىن ئەگەرىن وئ:

۱- جھى باژىرى كفىرى كو دكەفىتە دىناقبەرا باژىرى بەغدا و سلىمانىي دا،
چونكى دىنگ و باسى ھەر پىدانەكى ب لەز و زوى دگەھشتە باژىرى و
كارىگەرىيا خۇ ل سەر ھەبوو.

۲- دەمى كو شىخ مەھمودى شۆرمىشا خۇ ل سلىمانىي بەرپاكرى بىرايم خان
ئىك ژ وان بوو كو چوويە دگەل شۆرمىشى و پىشتەفانى لىكرى، دەمى ژى كو
ئىنگىلىزان دەست ب بەلەفكرنا پرو پاگىندان كرى و دوىر ئىخستى دژى
ئىنگىلىزان راوەستا و شۆرمىش دژى وان بەرپاكر.

۳- سەرەدەرىيا خراپ يا ھاكىمى سىياسى ل باژىرى كو نافي وى (سۆلۇمۇن) بوو
ھەمبەر ئاكنىجىيىن كفىرى و پەفتارىيىن ويىن نە شىرىن دگەلدا.

۴- ھىقىيا بىرايم خانى ل سەر بخۇيا كوردستانى و رىزگار بوون ژ دەسەلاتا
بىانيان و نەھەزان. ئەو بوو شۆرمىشگىران ب سەرۇكاىەتيا بىرايم خانى
دەست بسەر باژىرى دا گرت وكاپتن (سۆلۇمۇن) ژى بەر سزايى گەلى كەفت
و بۇ ماوى چەند ھەيقان كفىرى ب ئازادكرى ما، بەلى ئىنگىلىزان لەشكرمكى
مەزن ژ كەركوكى ڤە ھنارد ھەردو لا ل دەشتا گەرمىيان ب ئىك گەھشتىن،
دوماھى جار لەشكرى كوردان شىكەست و دەست ب سەر كفىرى دا گرت.

ھەژى گوتنى يە پىشتى ئازادكرنا كفىرى باژىرى دوز ژ لايى ھۆزىن كورد و
توركمانىيىن دەفەرى ڤە ھاتە ئازادكرن.

شیخ شەھاب ئەبۇلجەن

د فوارتا نافەراست ژى دا ئەگەرئ
راسته و خويى شورشا ۱۹۲۰ز ئەو
بوو كو ئىنگليزان (شيخ شەھاب
ئەبۇلجەن) سەرۆكى عەشیرەتا
(ئەلزوالم) ل گرتیخانا (پومیسە)
زیندان کربوو، ئەو بوو ل ۳۰ئ
خزیرانی ل سالاً ۱۹۲۰ز ل گرتیخانی
دەرکەفت و ئیدی ئاگرئ شورشی
هەلکەر و گشت نافەراست و باشورئ

عیراقئ شەگرت، كو گشت تەخوتویژ و مەزن و بچووك پشكدارى تیدا کر و
زیدەتر ژ پینچ هەیفان یا بەردەوام بوو، د ئەنجامدا (۲۲۶۹) کەس ژ هیژین
بریتانی هاتنه کوشتن و بەرزەگرن و ئیخسیرگرن، زیانی ماددى ژى یین
ئىنگليزان گەهشتنه زیدەتر ژ (۴۰) ملیون پاوندى ئیسترلینی.

دامەزراندنا دەوله تا عیراقئ:

پشتی فان هەمی شورەش و سەرهلدانین بەربەلاف كو لسانسەرئ عیراقئ
شەگرتین و ئەو زیانی گيانی و مادی یین بەر هیژین بریتانی کەفتین
(ئارنۆلد ویلسن) هاتە لادان و (سیر برسی کوکس) کرە مەندوبی سامیئ
بریتانی ل عیراقئ، ئىنگليزان سۆزو پەیمان دانە گەلین عیراق و کوردستانئ كو
دبەهەرفن سەمتا ئیدارى و سیاسى یا خو بگوهورن.

ل چريا ئىككى ۱۹۲۰ز كۆكس گەھىشتە بەغداد و دداخوينا خۇدا گوت كو دى
لبن سيبەر و سەرپرشتيا خۇ حكومەتەكا خۇيى دروست كەت، دگەل ھىندىدا ژى
كۆكس دەستەكى بلند ھەبوو د گەفلىكرنى دا، ئەو بوو ل ۲۵ چريا دويى ۱۹۲۰ز
حكومەتەكا بەروەختا (دەمكى) يا عىراقى ھاتە دامەزاندن (بتنى ژ ھەردو
ويلايەتەن بىسرە و بەغداد) پىشتى كو كۆكس شىاى نەقىبى ئەشرفىن بەغدا
(عەبدولرحمان نەقىب) رازى بىكەت كو بىيەتە سەرۆكى وى حكومەتى (ئانكو
سەرۆك وەزىران)

ل ئادارا ۱۹۲۱ز كو كونگرى قاھىرە ھاتە گرېدان ب سەرپرشتيا (ونستون
چەرچەل) وەزىرى داگىرگەرىن برىتانى و بىرھەقبوونا ھەمى مەندوبىن
سامى يىن برىتانى، د وىرىدا بەھسى جوار خالىن سەردكى ھاتە كرن:
۱- دەستىشانكرنا فەيسەل كورى حوسىنى بۇ پۇستى پاشايەتيا عىراقى.
۲- مانا ھىزىن برىتانىا ل عىراقى و كىمكرنا مەزاختىن (خەرج) برىتانىا بۇ
ھىزىن وى.

۳- ويلايەتا مووسل (باشوورى كوردستانى) برىار ھاتە دان حوكمەكى سەربخۇ
ژى بەيتە پىكئىنان و راستەوخۇ ژ لايى مەندوبى سامى برىتانى فە بەيتە
برېفەبرن.

۴- كىشا (پرسگرىگا) نەتەوین عىراقى (داخوازيين وان، پىئفىين وان) و چاوانىا
چارمەركرنا وان.

ئەو بوو ل رۇژا ۲۳ تەباخا ۱۹۲۱ز ئاھەنگا رسمى (فەرمى) بوونا پادشا بووينا
فەيسەل ھاتە سازكرن، پاشى دەسھەلاتا ئىنگلىزى ل ۱۲ تىرمەھا ۱۹۲۲ز
ھەلبىزاردنەكا سەختە بۇ كر، دق ھەلبىزاردنىدا لىوايا سلىمانىي پىشكدارى نەكر

(ب بهانه‌یا شورشا شیخ مه‌حمودی و نه ئارامییا دمه‌رئ)، لیوایا که‌رکوکی ب دزی مه‌لک فه‌یسه‌لی ده‌نگ دا، لیوایا هه‌فلیری و لیوایا مووسل (ل وی دهمی دهوک قه‌زایه‌ک بوو سه‌ر ب مووسل فه) ب وی مه‌رجی بریارا خو دان کو ده‌نگی بده‌نه مه‌لک فه‌یسه‌لی کو دفتی هه‌می مافی‌ن سیاسی و مه‌ده‌نی و ره‌شه‌نبیری‌ن کوردان (یی جوداهیا ئایین و مه‌زه‌به‌ی) بو دابین بکه‌ن و به‌ینه پاراستن، دگهل هندیری‌دا د نه‌جامدا مه‌لک فه‌یسه‌ل ژبه‌ر وی هه‌لبژاردنا سه‌خته دمرچوو و کره‌پاشایی عیراقی.

گرنگترین په‌یمانین عیراق - بریتانیا:

مه‌لک فه‌یسه‌ل ملبللی عیراقیان راوستا دوی چه‌ندی‌دا کو دفتی رژیما سه‌ره‌رشتی کرنی (الانتداب) به‌یته گوه‌ژپین دا کو نه‌و دمه‌سه‌لاتا وی وهرگرتی شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌بخو وهرگیریت، له‌ورا باشت‌ترین ریک و چاره‌سه‌ری بو دیارکرنا هه‌قبه‌ندییا دناقه‌ه‌را عیراقی و بریتانیا دا گری‌دانا په‌یمانه‌کی بوو کو ماف و سنووری دمه‌سه‌لاتا هه‌ردو لا ده‌ست‌نیشان بکه‌ت، ژبه‌ر هندی مه‌لک فه‌یسه‌لی نه‌و پ‌یشنیارا بریتانیا په‌سه‌ندکر، کو په‌یمانه‌کا عیراقی - بریتانی به‌یته گری‌دان ب وی مه‌رجی جهی ئینتیدابی بگرت، چونکی په‌یمان په‌ستن هندی دکه‌هینیت کو لسه‌ر به‌رژه‌موندیی هه‌ردو لا سه‌ره‌ده‌ریی دگهل ئیکدا بکه‌ن، نه‌ک لسه‌ر بنیاتی ناغا و نوکه‌ری یان زال ده‌ستی و ژیرده‌ستی. ژبه‌ر هندی مه‌لکی و عیراقیان پرۆژی په‌یمانا عیراقی - بریتانی یی سال ۱۹۲۲ز ره‌تکر، بریتانیا فیا برگه و خالین ئینتیدابی ب شیوی په‌یمان داریژیت، هه‌ر وکی د به‌ندین ویدا هاتی:-

- ۱- پھیمان بۆ ماوی (دەمی) (۲۰) سالان ھاتە دانان.
- ۲- عیراق دقیت پەرس و لیپرسینی ژ بریتانیا بکەت د کارو بارین ئابووری (دارایی) و دەرڤە و سەربازی دا.
- سال ۱۹۲۰ز پھیمانەکا دی یا عیراقی - بریتانی ھاتە گریدان بۆ گوھۆرین و دەستکاریکەنا پھیمان ۱۹۲۲ز کو د گرنگترین بەندین وی پھیمانیدا ھاتیە:
- ۱- بریتانیا دانپیدانی سەرخۆبوونا عیراقی بکەت د ھالەتەکیدا ئەگەر عیراق بوو ئەندام د کۆمەلا نەتەوان دا.
- ۲- بۆ بریتانیا ھەبە د دەمی جەنگیدا ئاھا عیراقی بکار بینیت.
- ۳- ھەردو بنگەھین ئەسمانی (بەسرا و حەبانیە) دی لێن دەستی ھیزا ئەسمانی پاشایەتیا بریتانیدا مین.
- ۴- د کاروبارین دەرڤەدا دی پەرس و لیپرسین دناقبەرا عیراقی و بریتانیا دا ھیتە کرن.
- ۵- ل دەمی عیراق دبیتە ئەندام د کۆمەلا نەتەواندا دی پھیمان ھیتە بجھئینان و ھەر دی یا بەردەوام بیت.
- ۶- ماوی پھیمانی ژ ۲۵ سالن.
- سال ۱۹۲۲ز د کۆمەلا نەتەواندا بۆ ئەندام، سال ۱۹۲۳ز مەلک فەیسەل مری و مەلک غازى یی کوری وی جھى وی گرت ھەتا سال ۱۹۲۹ز د حوکمیدا مایە.

پشکا ههشتی

سه‌رهلدان و شۆره‌شین کوردی ل ناڤه‌را نیفا دویی یا سه‌دی نۆزدی هه‌تا داوییا نیفا ئیکێ یاسه‌دی بیستی

۱- ماوی دناڤه‌را سالیڤ ۱۸۵۰ - ۱۹۱۴زدا

۱- شۆره‌شا شیخ عوبه‌یدولایی نه‌هری:-

ژنافیرنا دسه‌هلّاتا میرگه‌هین کوردان جوورمکی نه‌ ئارامیی ل کوردستانی بدویف خوڤا ئینا و عوسمانی درژدبوون لسه‌ر سیاسه‌تا ستاندنا دسه‌هلّاتی ژ میرین کوردان و سه‌پاندنا دسه‌هلّاتا نافه‌ند بسه‌ر واندا. د دمه‌کیدا ئه‌و شیان دسه‌هلّاتی ژ کوردان بستین، به‌لی د سه‌پاندنا دسه‌هلّاتا نافه‌ندیدا بسه‌ر واندا د سه‌رکه‌فتی نه‌بوون. چونکی دسه‌هلّاتا عوسمانی ئه‌و ڤالیا سیاسی پرته‌گر ئه‌وا کو ژ نه‌گه‌ری ژنافیرنا میرگه‌هین کوردی په‌یدا بووی، له‌ورا ژ جاران پتر ئالۆزی و شیلاندن که‌فته دناف ژینا سیاسی و جفاکی یا کورده‌واری و هۆزین کوردا دا، ده‌وله‌تی ژی بو چاره‌سه‌رکنا وی بارودۆخی پیکین هیرش و بسه‌رداگرتنا سه‌ربازی بکارئینا بقی ژی بارودۆخی وان ئالۆزتر لیکر. کاربه‌ده‌ستین عوسمانی و ئیرانی ب سه‌پاندنا دسه‌هلّاتا نافه‌ندی لسه‌ر کوردستانی زولم و سته‌مه‌کا پتر بو کوردان ئینا، باج و سه‌رانه‌یین زیده‌تر بسه‌ر خه‌لکیدا هاتنه‌ سه‌پاندن، کاربه‌ده‌ستی بیانی جهی کاربه‌ده‌ستین نافخویی گرت، گه‌نج و خورتین کورد ب زۆری کرنه‌ سه‌رباز، ئه‌ف بارودۆخه‌ بو ناسته‌نگه‌کا مه‌زن د ریا گه‌شه‌ بوونا ژینا نابوووری و جفاکی و سیاسی و فه‌ره‌ه‌نگییا خه‌لکی کوردستانیدا، و نه‌ خاسه‌ ده‌ب سیه‌را دسه‌هلّاتا

قاجارییاندا. دگهل فانه چهوساندنا مهزههیی ژی زیدمکر. ژبلی هندی جهنگین دناقبهرا (عوسمانی - روسیا) دا ژی بارودوخی سیاسی و ئابووری یی عوسمانیان لاوازتر لیکر، بارین سهر ملپن کوردانژی گرانترلیکر، ژ نهجامی شکهستنا عوسمانیان د جهنگی (۱۸۷۷ - ۱۸۷۸) ز دگهل روسیادا گهنجینا دهولهتا عوسمانی بتمامی فالّا بوو، لهوړا کاربدهست گهفتهه بلندکرنا رادی باجی و سهرانهیان و رویتکرنا خهلکی، ههتا ل کوردستانی بارودوخی گههشته ئاستهکی هژماردکا خهلکی ژ برسان دا مرن، لهوړا پیکه چاره لهر سنگی گهلی کورد دوی دهمیدا بتن رزگاربوون بوو ژ دسههلاتا عوسمانی ب پیکا سهرهلدانی، سهرهلدانا کورین میر بهدرخان (حسین کهنعان پاشا و عوسمان پاشا) ی ل سالتین بهری سهرهلدانا شیخ عوبهیدولای بهرسفدانا کوردان بوو بۆ ئهفی بارودوخی تیکچوویی کوردستانی. ههمی ئهوان پرویدانین نافخویی و دهفهری و نیف دهولهتی شیخ عوبهیدولای ئیخسته بهر لیکدانه فه و ههلسهنگاندنا وی بارودوخی و دهرئهجام ژی نهخشه دانان بوو سهرهلدان و رزگارکرنا کوردستانی.

شیخ عوبهیدولای میردکی خودان دسههلات بوو، ریپازا نهفشههبندی ژی زهمینهکا باشی بوو بۆ سهرهلدانا وی رۆلی خو یی کاریگهر ههبوو، شیخی مفا ژ بارودوخی خراب یی دهفهرین کورد ئاکنجی وهرگرت و بیرو باوهرین خو لسهر بنیاتی نایینی - نهتهوهیی دارشت، بقی رهنگی پشتی ستاندنا دسههلاتی ژمیرین کوردان شیخ عوبهیدولای دبیته ئیکهمین ریبهر د دیروکا نوویا کوردیدا کوسهرکردایهتییا بزافا رزگاربخوازا گهلی کورد بکهت.

ل داوییا تیرمه‌ها سالاً ۱۸۸۰ز شیخ عه‌به‌یدولاً بمه‌رما ئیکبوون ریکخستنا ریزین کوردان کومبوونه‌ک ل گوندی نه‌هری ل دمه‌را شه‌مزینان ل ویلایه‌تا هه‌کاری (جوله‌ می‌رگ) گریدا کو نی‌زیک (۲۲۰) سه‌رکردین هۆز و عه‌شیرمتان و دهره‌به‌گ و ریه‌ سپی ئامه‌ده بوون، دفی کومبوونی دا چه‌ندین خالین گرنه‌گ هاتنه‌ به‌حسکرن. ژ وانا:

- ۱- پیکئینانا ئیکه‌مین ریکخراوا سیاسی یا کوردی بنافی (ئیکه‌تیا کوردان).
- ۲- شیخ عه‌بدولایی نه‌هری دوی کومبوونی‌دا به‌حسی دامه‌زراندنا کوردستانه‌کا سه‌ر بخۆ و ئیکگرتی دکه‌ت، له‌ورا داخازی ژ هه‌می به‌ره‌ه‌قبوویان دکه‌ت کو دژی هه‌ردو ده‌وله‌تین ئیرانی و عوسمانی خه‌باتی بکه‌ن.
- ۳- کومبوونی بریاردا جارا ئیکی سه‌ره‌لدان ل دمه‌ری کوردستانی یین ل بن ده‌ستی قاجاریاندا ده‌ست پی بکه‌ت ژ به‌ر فان نه‌گه‌ران:-
- ا- بی‌هیزیا ده‌وله‌تا قاجاری دوی ده‌میدا ب هه‌قه‌به‌رکرن دگه‌ل ده‌وله‌تا عوسمانی، چونکی ل وی ده‌می قاجاری مژویلی شه‌رکرنی بوون لگه‌ل هۆزین تورکمانی یین سنوری باکووری رۆژه‌ه‌لاتا ئیرانی.
- ب- نه‌و پارچا کوردستانی ژ پرویی چاندنی فه‌ ده‌وله‌مه‌ندتر و زاخ و پیت تربوون ژ کوردستانا بن ده‌ستی عوسمانیان. نه‌فه‌ لگۆر گوتارا شیخی ژیدمه‌کی ده‌وله‌مه‌ند بو سه‌ره‌لدانی دابین که‌ت بو راهی‌لانا دوژمنی دویی کو به‌یزتره‌ نه‌وژی ده‌وله‌تا عوسمانیه‌.
- ج- نه‌و سته‌م و زۆرداریا کو کوردین ژیر ده‌سه‌ه‌لاتا قاجاری پرووی ب پرووی دبوونی ب تایبه‌تی پشتی کوشتارا هۆزین ((مه‌نگۆر و بلباس))، له‌ورا هه‌می

خەلکى موکریان ژ ستەم و زۆرداریا (لوتف عەلى میرزا)یى حاکمى
سابلاخى بىزار ببوون.

بەلئ ئەوا ھەقبەندى ب کوردستانا بن دەستى عوسمانیانقە ھەبوو، شیخ
عوبەیدولای ژبەر قان ھۆکاران بریاردا سەرھەلدانى ل دھەرین عوسمانى دەست
پىیکەت:-

۱- ژ ئەنجامى شەرى داویى یى عوسمانى - روسى دا (۱۸۷۷ - ۱۸۷۸) ز پشکەکا
کوردستانى ببوو گۆرەپانا شەرى و ب قى ژى دھەرین کوردى بتایبەت ژ
لایى سوپایى عوسمانیقە تووشى تالانکرن و کافلکاریى ببون، گرانيا ژيانا
سەربازان کەفتبوو سەر مىلى خەلکى گوندین کوردستانى، دگەل ھندیدا
کاربەدەستین عوسمانى چەند دەات راددى باجى زیدەتر لیدکر و ماوى
ومرگرتنا وى ژى کورت تر لیدکر.

۲- ژ ئەنجامى ھەردو پەیمانین سان ستیقانو و کونگرى بەرلین (۱۸۷۸) ز
دھەرمکا مەزن یا کوردەوارى کەفتە ژیر دەستى روسیا قەیسەرى ب
تایبەتى ویلايەتا (قارس) و دەوروپەین وى، ئەفیژى خەلکى وى پرووى ب
پرووى دەرەدەرى و برساتى و تەنگافیین مەزن کرن.

۳- د ھەر ئیک ژ پەیماننا سان ستیقانو و کونگرى بەرلینى دا ماددین تایبەت ب
مافین گەلئ ئەرمەن د چارچوفى سنوورى عوسمانیدا ھاتبوونە دیارکرن،
بەلئ بەحسئ گەلئ کورد و مافین کوردان نە ھاتبوو کرن.

ھەر چەندە پرسگریکا مافى ئەرمەنان بۆ دەست تیۆمر دانا دناڤ کاروبارین
دەولەتا عوسمانى دا ژ لایى دەولەتین مەزنقە وەک روسیا و بریتانیا و فرەنسا
دەاتە بکار ئینان، بەلئ بۆ کوردان ژى جھى گەف و مەترسیى بوو و بتایبەتى
ئەگەر ھات و ئەو ماف لەسەر حسابا نیشتمانى یا کورد با.

هه می ئەف خالە و ئەوین دیژی کو مه ل دەستپیکا فێ پشکیدا بەرچاڤ
کرین، رزگارکنا کوردستانا بن دەستی دەسه‌لاتا عوسمانیان وەکو پیدفێ
ئێخستە دناڤ بەرنامی سیاسی شیخ عوبەیدولایی نەهری دا.
هیزین شیخ عوبەیدولای بۆ ئازادکنا کوردستانا بن دەستی قاجاریان بەسر
سی تەمواند دابەش ببوون:-

تەوهری ئێکی:- رزگارکنا دمفەرا موکریان هەتا دگەهیتە تەفریزی ئەف
تەوهرە ل ژێر سەرکردایەتیا هەمزە ئاغایی مەنگۆر و شیخ عەبدولقادرێ
کوری ویدا بوو.

تەوهری دووی:- کو ئەرکی رزگارکنا دمفەرا ورمی (ئورمیه) بوو، شیخ
عوبەیدولای بخۆ سەرکردایەتیا وی دکر.

تەوهری سیی:- رزگارکنا خویی و سەماس بوو کو ب خەلیفە محەمەد
سیدی را هاتە راسپاندن، د تەوهری ئێکی دا کوردان سەرکەفتنەکا مەزن
بەدەستفە ئینا و دمفەرا موکریان هەتا دەرگەهین تەفریزی رزگارکر.

د تەوهری دوییدا باژیری ئورمیه دوور پیچکر و دەوروبەرین وی هاتنە
ئازادکر، بەلێ باژیر ب خۆ نەهاتە رزگارکرن ژبەر فەن ئەگەران:-

۱- شیخ عوبەیدولای دقیا بێ شەر بچیتە دناڤ وی باژیریدا لەوێ چەند
نامەیهک بۆ ریه سپی و مافویلین باژیری هەناردن و داخاز ژ وان کر باژیری
بەدستفە بەردەن، دوی ماویدیدا ئەو شیان (کەلهه) و دەرگەهین باژیری موکم
بکەن و هاریکاریا هیزین دەولەتی زی ژ تەورین (تەفریزی و - سەماس)
گەهشتن.

۲- ئیقبال دەولە حاکمی باژیری ئورمیه وەسا بۆ خەلکی باژیری دیار کربوو
کو لەشکری کوردان ل دمفەرا موکریان تالانی و کوشتنەکا زۆر دناڤ

خەلكىدا كرىيە و ئەگەر بەيئە (ئورمىيە) ئى دى ھەمان ستەم و زۆردارىي
دووبارە كەنەفە لەورا وى خەلكى پىشتەفانىا ئىقبال دەولەى كر.

۳- ھىزا كوردى ھىزمكا نە رېك و پېك بوو ژ روويى زانستىيىن سەربازى و
تەكنىكىيىن جەنگى فە ب ھەفبەركرن دگەل سوپايى قاجارىدا، ھەتا لدەمى
دۆرپىچا باژىرى ئورمىيە ھىزىن شىخى دەمى كەرەستە و پىدقايىن جەنگى
ژى ھاتىنە برىن، لاواز بوون، ب رامانەكا دى ھىزىن شىخى لسەر بىياتى
ھۆزايەتى بوو ھند لسەر بىياتى زانستى سەربازى يىن نوى نە ھاتبوو
دامەزاندن.

۴- رۆلى دكتور كۆچەرەن ھناردىي ئەمرىكى ل ئورمىيى كو ھەفبەندىيىن
دۆستانە دگەل شىخى ھەبوون، شىخ عوبەيدوللا دلسارگر د بابەتى گرتنا
باژىرى ئورمىيەدا.

دەرئەنجام ھىزىن شىخ عوبەيدوللاى ل تەف تەھەران خۇ فەكىشان و ل
كوردستانا بن دەستى قاجارىندا سەرگەفتن بدىستفە نە ئىنا. شكەستنا
سەرھلدانا شىخ عوبەيدوللاى فەدگەرەيت بۇ گەلەك ھۆكاران ژ وانا:-

۱- دەولەتا ئىرانى بۇ ژنافىرن و فەھماندنا سەرھلدانى ھەمى ھىزىن خۇ
ئىخستەنە كارى، ئەف ھىزە ژى كو ژ دەفەريىن جودا جودايىن ئىرانى ئىنا
بوون خودان مەشقەكا سوپاييا باش و چەك و جەبل خانەيەكا زۆر بوون،
زىدەبارى كومكرنا ھىزىن عەشیرەت وھۆزىن ئازەرى و كوردىن ئازەربەيجانى
لسەر ھىزىن شىخ عوبەيدوللاى.

۲- دەولەتىن مەزن وەكو: برىتانىا - روسىا - فرەنسا - نەمسا رۆلى خۇ يى
كارىگەر ھەبوو دھارىكارىكرن و پىشتەفانىكرنا دەولەتا ئىرانىدا دژى

سەرھەلدانى ژبلى ھەبوونا ئەفسەرېن فرەنسى و نەمسايى د پېژېن سوپايى ئىرانىدا، (ئابوت) كو كونسولې ئىنگلىزى بوو ل تەفرىزى، پىشتى كو باژىرى ئورمىي ھاتىيە دۆرپىچ كرن، سەرھەدانا شىخ عوبەيدوللا كر، لىدەمى ھەگەريانا خۇ بۇ تەفرىزى، گەلەك دەنگ وباس ونھىيىن سەرھەلدانى دانە سەرگردىن لەشكرى ئىرانى. روسياۋى بەرھەفيا خۇ نىشاندا بۇ ھەفكارىكرنا ئىرانى ژ روويى سوپايىقە ئەگەر پىدفى بوو.

۲- نەگەھشتن و نە ھەگرتنا سەرھەلدانى بۇ دەفەرېن سەنە - كرماشان - ھەورامان - ئىلام - لورستان و بەختيارى كو پىشكەكا بەرفرەھ و مەزنا كوردستانى بوون.

۴- ھىزىن جەنگىيىن شىخ عوبەيدوللاى لسەر بنىاتەكى عەشیرەتگەرى ھاتبوونە دامەزراندن ھەر لسەر بنىاتى بەرژەووندىيىن عەشیرەتانزى پىشكدارى د شۆرەشىدا دكر، لەورا داچنە دگەل دەولەتا ئىرانى.

پىشتى شكاندنا وى ل ئىرانى و دگەل ھىندىژىدا كو سنوورېن عوسمانى - ئىرانى ب لەشكرەكى ژۆر نخافتبوو، شىخى و ھژمارەكا ژۆر ژ تاگرېن وى شيان خۇ بگەھىننە گوندى نەھرى.

شىخى لىبەر بوو ل كوردستانا بن دەستى عوسمانيان دەست ب سەرھەلدانى بکەت بۇ ئەفى مەردەمى ژى نامەيەك بۇ ھژمارەكا سەرۆك ھۆزىن كورد ھنارد. ل وى دەمىژى ئىران د ھەولېن بەردەوامدا بوو دگەل دەولەتا عوسمانى داکو شىخى بگرن و زىندان بکەن. دەمى كو ھەولېن ئىرانى مفايى خۇ نەبوو، فېجارى داخاز ژ دەولەتېن مەزن كر وەكى برىتانىا و روسيا كو گفاشتنى بېخنە سەر دەولەتا عوسمانى بۇ دەستەسەرکنا شىخ عوبەيدوللاى. ئەو بووجارا

دوماهیئ دهلوتا عوسمانی شیخ رازی کر کو بچیتە ئستەنبولی، بەلئ پشتی بو شیخی پروون بووی کو یئ دەستەسەرە و نه میههانه، بنهینی فه رهفی و فهگهریفه نههرئ. بەلئ ئوفیجاری هاته گرتن و بدەستەسەری رهوانه‌ی حیجازئ کر، لساڵا ١٨٨٢ز ل باژیرئ (تائف) وەغەرکر و ل مه‌ککه‌ی هاته فهشارتن.

دامه‌زاندنا سووارین حەمیدییه :-

پشتی شکه‌ستنا سەرهلدانا شیخ عوبەیدولایی نه‌هری، سولتان عبدولحه‌میدی دویی (١٨٧٦ - ١٩٠٩)ز هه‌ولدا سیاسه‌تا خو نیزیکرنا ژ سهرین کوردان بکار بینیت، ئەو بوو دەست ب دامه‌زاندنا فه‌وجین سووارین حەمیدییه کر کو ئیکه ژ دیارترین رویدانین پشتی شکه‌ستنا سەرهلدانا شیخ عوبەیدولای یه.

دامه‌زاندنا سووارین حەمیدییه بتنی بمەرهما بکارئینانا کوردان نه‌بوو دژی ئەرمەنان، بەلکو هه‌فه‌بەندی ب ئارمانجین ستراتیژیین سولتان عەبدولحه‌میدیفه هه‌بوو، کو ژ هه‌میان گرنگتر پیکهاتبوون ژ بنه‌جه‌کرنا دەسه‌لاتا نافه‌ند، بدەستفه ئینانا هه‌فسه‌نگیه‌کا نوی یا سیاسی - جفاکی، مفا وەرگرتن ژ وان هیزان بدژی ئەرمەنان، بەره‌فانیکن ژ هی‌رشین روسیا، رپگرتن ژ دەسه‌لاتا بریتانیا ل ئەنادولا رۆژه‌لات، هه‌رومەسا ژنافرنا بزافین رزگاریخوایین گه‌لین نه‌ تورک ئارمه‌نجه‌کا دیا سووارین حەمیدییه بوو.

هه‌می ئەو ئارمانج ژێ دگه‌ل سیاسه‌تا بینجینه‌ی یا عوسمانیان دگونجا بو ئیکبوونا رپژین موسلمانان. ئەفان هه‌میان وەرکر کو سولتان عەبدولحه‌مید ل ساڵا ١٨٩١ز بریارا دامه‌زاندنا سووارین حەمیدییه بدەت.

سوارین حەمیدیە د کوشتنا ب کۆما گەلی ئەرمەندا پۆلەکی خراب دیتیە، ئەو کوشتنا ل سال ١٨٩٤ز دەستیگیری کو بسەدان هزار ئەرمەنی تیدا هاتینە کوشتن. ئەوا کو هەقبەندی بکوردانقە هەی راستە پشکەک ژ دەردبەگ و سەرۆک ھۆز زانیین نایین دناف ریزین فەوجین سوارین حەمیدیە دا کومببوون و د کوشتنا ب کۆما ئەرمەناندا پشکداری کربوو، بەلی دقیت ئەو راستبیزی لێر چاف بەیتە وەرگرتن کو ئەقە پشکەک بوون ژ دام و دزگەھین سوپایی و کارگیریین سولتان عەبدولحەمیدی و ب فەرمانا دەولەتی ژێ کار و لقینین خو دکرن ئەقە ژ لایەکیقە، ژ لایەکی دیقە کیم نەبوونا ھژمارا ئەوان کوردین کو لێسەر هەمی مەترسیانرا گیانی ھژمارکا زۆرا خەلکی ئەرمەنیان رزگارکرن دەمی ل گوندو دناف مالتین خودا بنهینی قە ژيانا وان دپاراست. لەورا چ جارا یا راست نینە کو کورد وەکو نەتەویدیەک بکوشتنا ئەرمەنان بەیتە گونەھبارکرن، بەلکو ئەوین کو تاوانا ئەفی کوشتاری دکەفیتە ستۆیی وان سولتان عەبدولحەمید و دام و دزگەھین دەولەتا عوسمانی نە نەک کورد کو د پراینا دەماندا هەف خەبات و هەف چارە نفیسی گەلی ئەرمەن بوویە.

٢- سەرھلدا نا شیخ عەبدولسەلامی بارزانی (١٩٠٧ - ١٩١٤ز):-

د ماوی دناقبەرا سالتین ١٩٠٧ - ١٩١٨ز دا شیخ عەبدولسەلامی بارزانی چەند یاداشت و بروسکەییەک دەرباردی مافین گەلی کورد بو باب ئەلعالی (سولتان) ل ئستەنبولی ھناردن، گرنگترین داخازیین شیخ عەبدولسەلامی کو تایبەت بوون ب دقەرین کورد ئاکنجی قە، پیکھاتبوون ژ:-

١- قەکرنا دزگەھین رێقەبەریین کوردی ل دقەرین کورد ئاکنجی.

۲- سەرھلدا نا مەلا سەلىمى بەدلىسى:-

شىخ سەلىم ئىك بوو ژ مەزنە شىخىن دىقەرا (خيزان) يا سەر ب ويلايەتا (بەدلىس) ئىقە. ژبەر خەبات و تىكوشينا وى ژ پىخەمەت گەلى كورد ژ لايى سولتان عەبدولجەمىدى دويى قە ھاتە دوور ئىخستى بۆ (مەدىن) ئى. ل مەدىنى و ل وەرزى جەجگرنىدا، وى چاف ب ھژماركا زۆر ژ شىخ و دىندارىن كوردستانى كەفت، ھەر لويىرى وان سويند خار كو كار ژ بۆ دامەزراندنا كوردستانەكا سەر ب خو بکەن.

پشتى قەمگەريانا وى بۆ كوردستانى مەلا سەلىمى بيروباوهرين خو گەھاندنە دىقەرین دوور يىن قارس و ئەرزەرۆم و ئەرزنجانى ھەرومسا ل دىقەرین وانى و بەدلىسى و ئامەدى (دياربەكر) ئى ژى. بزافا مەلا سەلىمى چەند دەھات تاگر و لاپەنگر و موریدین وى پتر لیدھاتن، بتایبەتى پشتى كو كۆمەلا ئىتحاد و تەرەقى سىياسەتا تورك كرنى بكارئىناى و كەفتنە ھەولدانان بۆ ھەلاندن و نە ھىلانا گەلین نە تورك.

دەمى ئىتحادىيان بقی چەندى زانى لسالا (۱۹۱۰) ئى وان ھىزەك رەوانەكرە سەر شىخ سەلىمى و دىكا ناھبەرا (وان - بەدلىس) ئى دا دەستەسەرگر. بەلى پشتى شەرەكى گران ب ھارىكاريا شىخ شەھابەدىنى شیان ئازاد بکەن. د فى شەرپىدا كوردان چەك و تەقەمەنىەكى زۆر دەست كەفت و نيزىكى (۲۲۰) سەربازین (جەندورمە) تورك ژى ئىخسیركرن (۵۰) شەرفانىن (پیشمەرگە) كورد د شەرپىدا شەھید بوون.

سالا ۱۹۱۲ز تمام نەبىوو، كو تمامىيا ويلايەتا بەدلىسى كەفتبوو بن دەسھەلاتا شىخ سەلىمى قە، بتنى باژىرى بەدلىسى تى نەبىت، كو دەستى توركاندا مابوو. بەلى پشتى شەرەكى پىنج دەمژمىرى شىخ سەلىم و ھەقالین وى شیان بچنە

دناف باژپړئ بهدلیسې دا و هژمارمکا زوړ ژ سهربازین تورکی کوشتن، بهلی لدهمې بوویه پوژ هیژین تورک ژ چهند تهوهرانقه هیرش کره سهر بهدلیسې، و شیخ سهرلیم دگهل دهه کهسان ژ ههقالین وی مابوون ههوارا خو بو کونسولخانا روسیا بر ل بهدلیسې و لویړی مان. بهلی دهمې جهنگی جیهانیی نیکی دمست پیگیری تورکان هیرش کره سهر کونسولخانا وان و شیخ سهرلیم و ههقالین وی دهسته سهرکرن و لهر دهری کونسولخانی سیدارهدان.

ب- سەرھلەدان و شۆرەشین سالیڧ (۱۹۱۸ - ۱۹۵۰) ز:-

۱- شۆره شین شیخ ۴۴ ھموودی :-

داگیر کرنا ب تمامیا ویلايه تا مووسل ژ لایئ ټینگلیزان څه لسالاً (۱۹۱۸) بهروفاژی بریارین رېککهفتناما سایکس - بیکو یا سالاً ۱۹۱۶ز بوو دنافبه را بریتانیا و فرمسادا، چونکی لدویف ئهفی رېککهفتنامی ویلايه تا مووسل دمقهرمکا دمهه لاتا فرمسی بوو ئهغه ژ لایکی څه، ژ لایه کی دیقه داگیر کرنا باژیرئ مووسل ژ لایئ بریتانیا څه بی شهر و پستی ناگر بهستا مؤدروس بوو ئهگه ری دروستبوونا کی شه یه کی دگهل دهلته عوسمانی کو ب (کیشا ویلايه تا مووسل) یا بهرنیاسه.

بریتانیا ب تمامی بهروفاژی حەز و خواستین خەلکی کورد لساڵا ١٩٢٥ز ویلايەتا مووسل بدمولەتا ژ نوی دامەزراندییا عیراقي فەگریدا. بەری کو ئینگلیز بهینه سلیمانیی شیخ مەحمودی ب خو نامە بو هئاردن و بەرههفیا کوردان بو پشتهفانیا ئینگلیزی دەربری بمەرجهکی مافیین گەلی کورد ل بەرجاف بهینه وەرگرتن.

پشتی ڤی (میجر نوئل) ب نوینه راتیا ئینگلیزی هاته سلیمانی و ل ۱۷ی
چریا دوی ۱۹۱۸ز شیخ وەکو حوکمداری کوردستانی راگه هاند بی کو توخیی
دهسه لاتا شیخ مه موودی راما حوکمرانی بو بگه هینیت کو پشتی هنگی
ئهفه بوونه خاله کا گرنگ د هه فرکیین نافبه را وندا.

لدهستیکی شیخ مه موودی هفید ل ۲۱ی نیسانا ۱۹۱۹ پشتی کو ئینگلیزان
فیای حکومه تا وی زنافبه ن، ئه و زی شیا هه می فه رمانبه ر و سه ربازین
ئینگلیزان ژ دهفه را سلیمانی دربیخیت، له ورا ئینگلیزانژی هی رشه کا مه زن
کره سه ر شیخ مه موودی و پایته ختی وی، ئه و بوو چه ند شه رەکی ن مه زن
دنافبه را وندا رویدان، هه تا ل خزیرانا ۱۹۱۹ز ل شه ری دربه ندی بازیان، کو
تیدا جه نگاوهرین کوردان ب سه رۆکاتییا شیخ مه موودی می رخاسیه کا مه زن
نیشاندا لبه رامبه ری هی زین داگیرکه رین ئینگلیزان. به لی نه هه فسه نگیا ترازیا
هیژا سوپایی دنافبه را هه ردو و لادا و کی مییا که ل و په لین خوارنی و
تهفه مه نیا جه نگی و خیانه تا هنده ک ژ سه رۆک هۆزین کوردان و پاشی
برینداربوونا شیخ مه موودی زی برەخ (به رده قاره مان)، ئه ف هه می خاله
بوونه ئه گه ری شکاندا سوپایی شیخ مه موودی و لدویفدا ژی ئیخسیرکنا
شیخی ب خو، پشتی ئیخسیرکنا شیخ مه موودی ئینگلیزان بریارا سیدرادانا
وی دا به لی پشتی هنگی بریار هاته کو هۆزین بو دهسته سه ر کرن و ره وانه کنا
وی بو هندستانی هه تا سال ۱۹۲۲ز لویری مایه.

د ماوی مانه فه یا شیخ مه موودی ل هندستانی، بارودۆخی عراقی بگشتی
و یی کوردستانی بتایبه تی د هه لچونی دابوو. د وی ماوهیدا ل (۲۵) چریا ئیکی
۱۹۲۰ز حکومه تا ده مکییا عراقی هاته دامه زانندن. ل ئادارا سال ۱۹۲۱ز ژ ب

سەرپەرشتیا (ونستۆن چەرچل)ی وەزیری داگیرگەهێن بریتانیا کونگری قاهرە لەسەر چارە نھێسی عێراقی و باشووری کوردستانی ھاتە گریڤان. ھەقی کونگرەیدا ژبلی بریاردانان (ھەیسلی کوری حسینی) ب پاشایی عێراقی، چارە نھێسی (ویلایەتا مووسل)ی ژێ وەک پشکەک ژ دەولەتا عێراقی نە ھاتبوو بەھسکرن.

ل وی دەمی گو شیخ مەحموود ل ھندستانی یی دەستەسەر بوو، سلیمانی ھەتا سال ١٩٢٢ز ئیکسەر دبن دەسھەلاتا ئینگلیزی و ئەفسەرین واندا بریڤە دچوو دوی ماویدا (١٩١٩ - ١٩٢٢)ز ژ ئەنجامی گفاشتنا خەلکی کوردستانی بگشتی و باژیری سلیمانیی بتایبەتی، گەف و مەترسیا تورکان ل چەند دەڤەرین کوردستانی، ئنگلیزی ژ بو ئارامکرن بارودۆخی، ئازادکرن شیخ مەحموودی ب باشترین چارەسەری زانی.

پشتی گو شیخ مەحموود دناڤ پیشوازییەکا مەزندا ل ٢٠ ئیلونا ١٩٢٢ز گەھشتییە سلیمانیی، ل ١٠ چریا ئیکی یا ھەمان سالدا ب ڤەرمانەکا ھوکمداری کابینا ھکومەتا خو ل سلیمانیی راگەھاند و خو ژێ وەکو (مەلکی کوردستانی) دا نیاسین. ئەندامین ھکومەتا شیخی پیکھاتبوون ژ:-

- ١- سەرۆک وەزیران و سەرکردی سوپای شیخ قادر ھەڤید
- ٢- وەزیری ناڤخو شیخ مەحموود غەریب
- ٣- وەزیری دارایی کەریمی عەلەگە
- ٤- وەزیری مەعاریف (پەرودە) مستەفا پاشا یا مولکی
- ٥- وەزیری ئەشغالی محەمەد ناغا عەبدولرەحمان ناغا
- ٦- بەرپرسی گشتیی گومرکی ئەحمەد بەگ ڤەتاح بەگ

۷- بهرپرسی گشتی یی ئاسایشی

سەید ئەحمەدی بەرزنجی

۸- موفەتشی گشتی

میر لیوا سدیق پاشایی قادری

۹- وزیرى بهرمانی (بەرگری)

سالح زەکی بەگى ساحیبقران

شیخ مەحمود ب جل و بەرگین مەلیکی

ئەفجا مۆتەسەرف و قائیمقام و
 رێفەبەرین ناحیا و پۆستین گرنگین دی
 دەستنیشانکرن و ئالایی کوردستانی لسه
 هەمی دام و دەزگەه و ئافاهیین حکومەتی
 هاتە هلدان، بیگۆمان ئەف کارە بدلی
 ئینگیزی و هەتا حکومەتا عیرافی ژى
 نەبوو. شیخ مەحمودی نەدقییا و ب
 هندی ژى رازی نەد بوو کو داردەستی
 ئینگیزان و ملکه چ و گوهداری فەرمانین

وان بیت. بەلکو دقییا توخیی دەسەلاتا وی و سنووری وی یی جوگرافی بهیتە
 دیارکرن و کەس دەستی نە ئیخیته دناف کاروبارین وی دا، ئەفە ژ لایەکیفە، ژ
 لایەکی دیفە ل وی دەمی تورکان هیژەک بسەرۆکاتیا عەلی شەفیق (ئوزدەمیر
 پاشا)ی رەوانەى رەواندزی کربوو، ئەفانە پیکول کرن ل شیخ مەحمودی
 نیزیك ببن، شیخ مەحمودی زی دوی دەمیدا چ ژبەر بیهقییبوونا وی ژ
 ئنگیزی و چ دبن کارتیکرنا تورکخووانان هیدی هیدی ژ تورکان نیزیکت دبوو.
 ئەفە هەمی رێخۆشکەر بوون جارەکا دی هەفبەندیین دناقبەرا شیخ
 مەحمودی و ئینگیزی تیک پچن و لدویقدا ژى دەسپیکرنا شەری دناقبەرا

واندا. ئینگلیزان بۇ ژنابقا حكومتا شېخ مەحمودى ل ۲۲ ئى شواتا ۱۹۲۳ز ب
 فروكان بدژوارى باژىرى (سلىمانىي) توپبارانكر خەلكەكى زورى سقىل هاته
 كوشتن. شېخ مەحمودى ژى لدەستپىكا نادارا هەمان سالدا بەرەف شكەفتا
 (جاسەنە) ل سورداش چووقە.

بەلى پىشتى كو ئىنگلىزى ل خىران ۱۹۲۳ز (سلىمانىي) چولكرى، ل تىرمەها

هەمان سالد ى جارمكا دى
 شېخ مەحمود فەگەرىافە
 باژىرى (سلىمانىي).

شەر و هەفركىيا
 دناقبەرا شېخ مەحمودى و
 ئىنگلىزى بداوى نەهات،
 پىشتى كو لدويف برىارا
 كۆمەلا گەلان ژى وىلايەتا
 مووسل ب عىراقى فە هاتىە
 گرېدان ئەف برىارا
 پىقەگرېدانى بەروفاژى
 خواستا روناكېر و پىرانىا

شېخ مەحمودى نەمر

خەلكى وىلايەتى و بزاڤا رزگارىخوازا گەلى كورد بوو. هەتا وى دەمى لگور
 رېككەفتناما ئىنگلىزى و شېخى، شېخ مەحمود ل گوندى پىران و لىسەر
 سنوورى ئىرانى ماىە فە بمرجهكى دەست ژ كاروبارىن سىاسى بەردەت.

۲- شۆره‌شا سمکۆی شاک:-

ئىسماعىل ئاغا (سمکۆی شاک) پشتى مرنا بابى خو بوويه سەرۆكى
عەشیرەتا شاک. ئیکە ژ بەرنیاسترین ئەو سەرکردین کورد یین کو بەری

سمکۆی شاک

جەنگی جیهانیی ئیکى بدزى دەسەلاتا
قاجارى ل ئیرانى شەرکری، لسالین پشتی
جەنگی ژى د خەباتەکا بى راوستاندا
بوويه ژ بو بدەستفە ئینانا مافین کوردان ل
رۆژەلاتا کوردستانى، دەسەلاتا سمکۆ ل
دەفەرین رۆژئافایا دەریا یا ورمى (ئورمیه)
(بەنگەهئى سەرەمکى عەشیرەتا شاک)
بەرفەرە بوو، هەروەسا لەدەمى شیخ
عەبدولسەلامى بارزانى ژى ژ دەستى

عوسمانیان دەرکەفتى، بو دەمەکی دناف ئەفئ عەشیرەتیدا مایە و دویقدازی
دگەل سمکۆ چووینە دیدارا جیگرى کونسولی روسیا ل قەفقاسى دا کو داخزا
پشتەفانى و هاریکاریى بو بزافا رزگاریخوازا کوردی ژى بکەن. ژبلى فئ سمکۆ
کچەکا (شیخ محەمەد سدیقى ئینابوو، شیخ محەمەد سدیق کورئ شیخ
عەبدولایى نەهرى یە و بابى (سەید تەها) ی بوو، کو ئیک بوو ژ
سیاسەتمەدارین وی سەردەمى، ئەفئ خزماتیى هەفکاری دناقبەرا بنەمالا
شەمزینان و مالباتا شاک بتایبەتى سەید تەهای و سمکۆ دا موکمتز لیکر.. ل
سالین جەنگی جیهانیی ئیکى، دەفەرا دەسەلاتا سمکۆ کەفتە بەر هیریشین

عوسمانيان، بەلى دەمى رۇسىيان عوسمانى شكاندىن ھۇمارەكا زۇرا سەربازىن كوردىن ناف سوپايى عوسمانى ب چەكى خۇفە ھەقبەندى ب سمكۆى گر و ھاتنە دناف رېزىن لەشكرى ويدا، ب پەربابوونا شۇرما ئوكتوبەرى لىسالا (۱۹۱۷ز) و فەكىشاننا ھىزىن رۇسىا ژ وى دەفەرى، و دەستبەسەرداگرتنا دەفەرىن دىتر دوسھەلاتا سمكۆى بەرفرەھتر بوو. پىشتى بىداوېھاتنا چەنكى ژى والىي نازربەيجانى ل تەفرىزى پىلانەك بۇ كوشتنا سمكۆى دارشت، ھەر چەندە سمكۆ ژ پىلانى رزگاربوو بەلى براپەكى وى و چەند كەسەكىن دى ژنافچوون. ئەففى گىرارى پتر سمكۆ توندكر بەرامبەر عەجەمان، چونكى سالەكى بەرى شۇرما دەستورى يا ئىرانى (نظام سلطنة) يى والىي نازربەيجانى ل تەفرىزى بنافى داخازكرنى (جەغفەر ئاغا) يى براپى مەزن يى سمكۆى و دوو ھەفالىن وى كوشتن، پىشتى ھنگى بۇ سمكۆى دىاربوو كو قاجارى دەستان ژ پىلان گىرانى و دوژمناتىي بەرنادەن، كەفتە ھاندانا كوردان بۇ شۇرەشى و سەرھەلانى ژ بۇ سەرخۇ بوون و نازادىي.

سمكۆى باژىرىن (خانە، شنۆ، نەغەدە، بۇكان، مەباد، ميانداو سەرە دەشت) رزگاركرن، ھەروەسا ژبلى رزگاركرنا باژىرىن (خۆى، سەماس، ماكۆ)، باژىرى (ئورمىيە) ژى دۇرپىچكر، پىشتى دۇرپىچكرنا (۲۵) رۆژى ھىزىن كوردان پىشكەكا باژىرى نازادكر، بەلى ئنگلىز و ئەمرىكى د ھەوارا ھاكىمى باژىرى ھاتن و وان نەھىلان تەمامەتىيا باژىرى بکەفىتە د دەستى سمكۆى دا.

د فى ماویدا سمكۆى ھەولدا پىشتەفانىا دەولەتىن مەزن بۇ خۇ مسوگەر بکەت، سەيد تەھا ھناردە بەغداد ژ بۇ بدستقەئىنانا پىشتەفانىا برىتانىا،

سمکۆ ب خوژی نامهیهك بۆ (ویلسن) ئ حاكمی سیاسی بریتانیا ل عیراقی
 ھنارد، بەلی ئەفان ھەولان سەرنەگرت. لەورا ئەفی جاری وی ھەقبەندی
 بکەمالیان کر کو ژ نوی مژوولی چالاکیین خو بوون ل کوردستانی. د فان
 دەماندا رزا شاھی پەھلەوی ھاتە سەر حوکمی و داوی ب دەسھەلاتا بنەمالا
 قاجاری ئینا، رەزا شاھ ب پشەقانییا وەلاتین مەزنین جیھانی شیا د ماوەکی
 کورتدا دەسھەلاتا خو ل سەرانسەر ئیرانی بسەپینیت، ژبلی چەند دەفەرەکی
 کوردستانی نەبن کو ئیک ژ وان دەفەرا دەسھەلاتا سمکۆی بوو. رەزا شاھی
 ھیزەکا مەزن ژ تەفریزی ھناردە سەر سمکۆی بەلی بەھفکارییا ھۆزین کورد
 سمکۆ شیا دربەکی کوژەك لیبدەت. بقی ژی دەفەرا دەسھەلاتا سمکۆی بۆ
 دەورو بەرین (سنە) بەرفرەھبوو، سمکۆ شیا بۆ ماوی چوار سالان لەھەمبەری
 ھیرشین رەزا شاھی خو راکریت و د پەرانیا شەرانداژی یی سەرکەفتی بوو، بۆ
 نازادکرنا باژیری (سنە) سمکۆی ھەقبەندی ب (مەحمود خان) کانی سانان ی
 و (مەحمود خان) دزلی و (سەردار رەشید) ی کر، ھەمی لا ژ بۆ فی مەرەمی
 ھەقبەلوپست بوون، بەلی ھیرشا ژ نشکەکی فە یا ھیزین ئیرانی بۆ سەر
 دەفەرین عەشیرەتا شکاک، پییا رزگارکرنا سنە و دەفەرین باشووری ل سمکۆی
 گرت، ئەفە و دگەل ھندی کو عەشیرەتین (لورستان) ی ژی بەرھەفییا خو
 نیشاندا بوو بۆ ھاتنا دناف ریزین بزافا سمکۆی، و کوردین بئەستێ عیراقی و
 تۆرکیا ژ ھەقبەندیین دۆستینییی دگەل سمکۆی دامەزراندبوون. ل ھافینا
 ۱۹۲۲ز شەری مە زنی (شەرکە یازی) دناقبەرا ھیزین سمکۆی و سوپایی ئیرانییدا
 پویدا، ھەر چەندە کوردان بۆ دەمەکی خو راکرت بەلی ل داویی ھیزین سمکۆی
 شکەستن خوار و دەفەرین وان دەست بسەردا ھاتە گرتن. سمکۆی ھەوارا خو بۆ

تورکا بر، ژ ئەنجامی هیڤشا تورکان ژى هەڤزینا وی هاته کوشتن و کورمکی ویژی هاته ئیخسیرکرن. لەورا ئەڤیجاری سمکۆ بەرەف باشووری کوردستانی چوو ل سالا ۱۹۲۲ ژ لایئ شیخ مەحمودی ڤە پێشوازییەکا شاهانە لیها ته کرن. سمکۆی ل سەر داخازا ئنگلیزان بریاردا ڤەگریته ڤە رۆژههلاتا کوردستانی لگۆر هندی کو ئنگلیزی داخاز ژ دەسهلاتدارین ئیرانی کریه ل سمکۆی ببورن، ئەڤه ژى پشتی کو سمکۆ ژ هەڤکارییا ئنگلیزی و تورکین کەمالی بی هیڤی بووی، ئەمریکاژی نەڤیا ترازیا هیزان ل دڤهري تیکبچیت، لەورا ئەڤی جاری سمکۆی ڤیا هەڤکارییا ئیکهتیا سۆڤیهتی مسوگەر بکەت بەلی ئەڤه ژى بۆ نه هاته بجهئینان، چونکی سۆڤیهتی ریکههفتناما هەڤکاری و دۆستینی ژ گەل هەردوو رژیمن رەزا شاهی پەهلەوی و مستەفا کەمال ئەتاتورکی مۆرکربوو. لەورا د ئەنجامدا سمکۆ لەسەر داخازا ئنگلیزی ڤەدگریته ڤە رۆژههلاتا کوردستانی. بەلی دەمی زانی کو نییهتا رەزا شاهی یا پاڤژ نینه ل سالا ۱۹۲۵ز و دبن کاریگهیرییا شۆرەشا شیخ سەعیدی پیران کو ل باکوری کوردستانی دژی کەمالیان بەرپابوو، دەست ب شۆرەشی دکەته ڤە بەلی ئەڤیجاریژی پرووی شکەستنی دبیت و دەر بەدەری سەر سنوورین (تورکیا - عیراق - ئیران)ی دبیت هەتا سالا ۱۹۳۰ز، ل وی دەمی پەيامەکا لیبۆرینی ژ تەڤریژی دگەهیتی، کو وان ل بەره و بریاره سمکۆی بکەنه حاکمی دڤهرا شنۆ. سمکۆ کەڤته شاشیهکا سیاسیا مەزن دەمی باوەری ب ڤی سۆزا لیبۆرینی کری، چونکی هەر د ڤی سالیڤا ب هەمان شیوازی کوشتنا جەعفەر ئاغایی برایی وی، د پیلانەکا دارشتیدا هاته کوشتن. بدایهاتنا ژيانا وی ژى داوی ب بزافین و یین سیاسی هات.

۳- شۆرهشا شیخ سه عیدی پیران ۱۹۲۵ز:-

سال ۱۹۲۵ز دماوی مژوولبوونا بریتانیا و فرەنسا و کومەلا گەلان ب کیشا ویلایهتا مووسل و دیارکەنا سنووری کومارا تورکیا یا نوی دگەل رژیما پاشاتییا عیراقی، شۆرهشەکا نەتەوییا مەزن ل باکوری کوردستانی ل هەریما ئامەدی (دیاربەکر) و دەورو بەرین وی ب رېبەراتییا شیخ سه عیدی پیران ژ بو بدەستفە ئینانا مافی ن گەلی کورد ژ سەرخی بوون و ئازادی، بەرپابوو، گرنگترین ئەگەرین شۆرهشی ئەفە بوون:-

۱- شۆرهشی مۆرکەکا نەتەوی پیفە دیار بوو، وەک کارفەدانەک لەهەمبەر سیاسەتا پر ستم و زۆرداریا کەمالیان دەرەقی گەلی کورد، بتایبەتی پشتی پەیماننا لۆزان (۱۹۲۳)ز، کو ژ هەمی سۆزین خۆ لیفە بوون، ئەوین کو داینە کوردان، ژ واناژی دابینکەنا مافی ن گەلی کورد بوو ل تورکیا.

۲- یاسایا نوییا دەولەتا تورکیا کەمالی، بتنی دانپیدانی ب هەبوونا نەتەوی تورك دگەت و هەمی نەتەوین دیژی ب تورك دانا بوون هەتا نافی کوردان کربوو تورکین چیا یی. بشی جۆری زمانی تورکی کرە زمانی فەرمی یی دەولەتی و زمانی کوردی هاتە قەدەغەکرن، هەمی ئەو یانە و ریکخراو و کۆمەل و گوڤارین کوردی زی یین کو هەین هاتنە قەدەغەکرن.

۳- سیاسەتا راگوهاستن و دەر بەردەرکەنا کوردان ل سەر ئاخوا باب و باپیرین وان بو رۆژ ئافایا ئەنادۆلی و ئاکنجیکەنا تورکان ل جەه وان، هەروەسا گرتن و دوور ئیخستن و کوشتنا سەر کردە و خەباتکارین کورد.

۴- ئەو گەشتنا ئابووریا كەمالیان ل سەر كوردستانى سەپاندی، دەست بەسەر
زەقیین چاندنى یین ب زاخ و قەلەو یین كوردان داگرت و دانە توركان و
بیکار دمان، لەورا گرانییهكا مەزن ل كوردستانى پەیدابوو، ب تایبەتی ژى

پشتى رەوانەكرنا ئەوئ
هژمارا زۆرا سەربازین
تورك بو كوردستانى دا
كو هەقبەندیین بازرگانى
و ئابوورى یین ئەفئ
پارچا كوردستانى دگەل
پشكین دى جودا بكەن
ژیک بقیەتین، دگەل
هەندئ ژى باج و

شیخ سەعیدی پیران بەرى سیدارەدانى

سەرانییهكا زۆر ل سەر خەلكى كوردستانى سەپاندبوو.

سەرکردین نیشتمانى یین كورد ل سالاً ۱۹۲۴ كۆمبەونەك ئەنجامدا، دوى
كۆمبەونیدا وان بریاردا ل رۆژا جەژنا نەورۆزى (۲۱ ئادارا ۱۹۲۵) دەست ب
شۆرەش بکەن، بەلى دەمى هیژمكا كەمالیان ل هەیفئا شواتى ب مەرەما
دەستبەر داگرتنا كوردستانى گەهشتیه گوندی پیران (بارەگایى شیخ
سەعیدی و شۆرەشگیران)، د ئەنجامدا شەر دناقبەرا هەردوو لادا دەستپیکر، و
كورد شیان وئ هیژا تورك بشکین. بقی رەنگى شۆرەش بەرى ژفانى خو یی
دیارکری هاتە راگەهاندن و د ماوئ دوو هەفتیاندا چەندی باژیرین مەزن
یین باکورئ كوردستانى وەكو (خەریۆت، دیرسم، مۆش، روه، ئورفە،

مەلاتىيە، بىنگۈل، مەلازگەرد، پالۇ) ھاتنە ئازادكرن، پاشى شۆرمشگىر بەرف
رۈزگاركرنا باژىرى ئامەدى (دىاربەكر) چوون و پىشتى شەركى خويناوى و
كوشتنا ژمارەكى ژ ھەردو لا، باژىر ھاتە ئازادكرن. ئازادكرنا ئامەدى وەل
جقاتا نىشتەمانىيا مەزن يا توركىيا كر، كومبۇونەكى ساز بىكەن ژبۇ چاۋاتىيا
ژنافىرنا شۆرمىش، بۇ ئەفى مەردەمى ژى ئەف بىريارە دان:-

۱- حوكمى عورفى ل پىرانييا ويلايەتەن رۇژھەلاتا توركىيا (ئانكو باكورى
كوردستانى) ھاتە راگەھاندن.

۲- رەۋانەكرنا (۲۵) ھزار سەربازان بىركا ھىلا شەمەندەفرا سوري ل باكورى
ھەلەبى، ئەۋۋى پىشتى كو فرەنسىيان رېپېداى و ھارىكاريا وان كرى و
سنوورى سوري بۇ ڧالاكىرى.

۳- ھناردنا (۹) تىپىن پىادە و (۹) لىۋايىن توپخانان و (۲) تىپىن سوۋاران،
بەرى ھىنگىزى ل چىريا ئىكى ۱۹۲۴ (۶) تىپىن پىادە رەۋانەى (ڧارس و
سەئۇدەت و مىردىن و مىدىيات) كىرۋون.

۴- گازىكرنا تەف ئەۋ لاۋىن توركىن كو ژىي وان دىنەبەرا (۲۰ - ۲۸) سالاندا
بوو بۇ خىزمەتا سەربازى.

۵- دامەزراندنا دادگەھىن سەر بخۇ ل ئامەدى و ئەنقەرئ و جەيىن دىزى كو
ھەمى دەسھەلات دا بوۋىي بىگرە ژ دەركرن و بىجەئىنانا ھەر بىراردكى و
حوكمەكى دەربارەى خەندەقاندن و سىدارەدانا شۆرمشگىران.

۶- عىسمەت پاشا يى نافدار ب (عىسمەت ئىيىنۇنۇ)، كو دوستەكى نىزىكى مستەڧا
كەمالى بوو، ل جەيى ڧەتىھى بەگ كىرۋو سەرۋكى وەزىران، ئەۋى ژى
ھىزەكا دىيا مەشق پىكرى. بىچەكى نوى يى رۇژئافاى ھناردە كوردستانى،

ئەف ھىزە ژ (۸) تىپان پىكھاتبوو، ھژمارا سەربازىن ۋى ژ (۲۵) ھزار سەربازان زىدەتر بوو، دگەل ھەشت فرۆكېن شەرى. پىشتى چەند شەپ و روويبوونىن شۆرەشگىرىن كورد بەرامبەر لەشكرى مەزنى تورك، دەرئەنجام بىنگەھى شۆرەشگىران ل (دارەخان) دەست بەسەردا ھاتە گرتن، و شىخ سەعيد و دكتور فوناد و ھەفالىن وان ھاتنە ئىخسەرگرن، ھەر د ھەمان سالادا (۱۹۲۵) پىشتى دادگەھەكا وینەبى (رويمەتى) ل باژىرى ئامەدى ھاتنە سىدارەدان.

دگەل ۋى ھەمى ئامادە باشى و پىنگافىن جقاتا نىشتەمانىيا توركىا ھافىتەن بۇ ڤەمەراندا شۆرەشى، ھەروسا ھەڤكارى و پىشتەفانىيا دەولەتىن ڤەرنسا و برىتانىيا و سوفىيەتى بۇ كەمالىان، بەلى چەند ھۆكارەكېن دىژى ھەبوون كو پەيوەندى ب كوردان ب خۇڤە ھەبوو رۇلى خۇيى گىرنگ د سەرنەكەفتنا شۆرەشىدا دىت، ژ وانان ژى:-

۱- شۆرەشى بەرى ژفانى خۇيى دياركرى دەستپىكر، بقى چەندى بەرنامە و پالانا شۆرەشى تىكچوو.

۲- پىرانيا سەرگىردىن سەربازى پىن كوردان، بەرى بەرپابوونا شۆرەشى ژ لايى كەمالىيان ڤە ھاتنە دەستەسەرگرن، بقى چەندىژى شۆرەش ژ پىرانيا كادر و شەھەرزايىن خۇ بىبەھر بوو.

۳- پىرانيا ئەويىن سەرگرايەتيا شۆرەشى دكر، شەھەرزايىيەكا باش نەبوو د ھونەرى شەرى و نەينىيىن شۆرەشى و نەخشە دانانا رزگاركرنا باژىرىن مەزن دا و چەواتيا برىڤەبىرنا وان باژىران.

۴- خیانەتا چەند سەرۆك عەشیرەتان و ھەقەبەندی کرنا وان ب کەمالیانقە، ئاکنجیئ چەند باژیرمکان ژى نەھاتنە دگەل شۆرەشى و دویرکەفتى مابوون ئەفە ژى ژبەر پروپاگندىن کەمالییان کو بۆ شۆرەشى و سەرکردىن وى دکر، ناف و ئاخفتنىن خراب ددانە پال شۆرمشگىران و ب کەفەنە پەرستى و کریگرتى ل ھەلم ددان، ھەرودسا بەلافکر بوو کو شۆرەشى ب ھاندان و پالدا نا دوژمنىن ژدەرە ھەستىيکریە. بەلى راستیا ئەفانا ژبلى پروپاگندىيىن تورکىن کەمالى چىي دىتر نەبوو، چونكى ل دەمى دادگەھکرنا سەرکردىن شۆرەشى ھەمى ئەف پروپاگندىن کەمالییان بۆ شۆرەشى و سەرکردىن شۆرەشى ھەلبەستىن (داناین) ب درەو بەرچاڤکرنا.

۴- شۆرەشا ناگري داغ (ئارارات) ۱۹۲۷ - ۱۹۳۱ز:-

سەرکردى شۆرەشا ناگري داغ

جەنەرال ئىجسان نورى پاشا و خىزاناي

پشتى ڤەمراندنا شۆرەشا شىخ سەعیدى پیران، کەمالییان دژوارتر ژ جاران دەست دایە ب سیاسەتا راکوھاستنا (مشەختکرنا) کوردان و ب زۆرى تورککرنا وان و ھەلاندنا کوردان. لەورا پوشتىر و نیشتمانپەرورین کورد ب ئیک دەنگ دژى ئەفئ سیاسەتا زۆردار یا کەمالییان راوستیان ل سالا ۱۹۲۷ز ل دەڤەرا (بیحەمدون) ل لوبنانى کونگرەيەك گریدا و تیدا بریارا دامەزراندنا کۆمەلا (خۆیبون) دا.

خۇيىبون بىرياردا چىيائى ئاگرى داغ ل باكوورئ كوردستانئ بىكەتە مەلبەندئ
هەلكرنا شۆرەشى دژى كەمالىيان و سەرگردايەتيا شۆرەشى ژى ب جەنەرال
ئىحسان نورى پاشا راسپارد كو ئەفسەرمكى كورد بوو ل سوپايى عوسمانى و
خەلكى باژيرئ بەدلىس بوو.

ل ۲۸ئ چريا دووئ ل سالأ ۱۹۲۷ز سەرخۇبوونا كوردستانئ ل چىيائى (ئاگرى
داغ) ھاتە راگەھاندن و وئالايئ كوردستانئ ھاتە بلندكرن، پشتى كو پارتيزانئ
كورد ب سەرۇكاتيا ئىحسان نورى پاشاى شىيائىن وئ دىقەرئ ئازادبىكەن ژ
سەربازئىن تورك. پاشى ھىزئىن تورك ژ ھەمى لايانقە ھىرش كرە سەر وئ
دىقەرە سەختا كوردستانئ. بەلئ كوردان دربەكئ كوژەك لىدا و ب سەدەھان
كوشتى و برىندار و ئىخسیركرن، زىدەبارى ئىخستنا (۱۲) فرۇكئىن جەنگى و
دەست ب سەرداگرتنا (۶۰) رەشاش و (۶۰) تۆپ و (۵۰) مەترئىن لۆزو و (۱۵۰)
چادرو و (۲) ھزار تىقەنگ و (۵۰) بارئىن خوارنى، و زىدەتر ژ (۴) ھزار
سەربازان ژى دناف رېزئىن سوپايئ توركاندا رەقئىن. بقى رەنگى دىقەرەكا
بەرفەرەھە ل (وانئ و ئاگرى و ئىفیدىرو بايەزىدو و قارس و مؤشئ) كەفتە
دەست شۆرەشگىران.

دەمئ حكومەتا توركيا تەماشەكرىئ و دىتى بتنى دو فەيلەقئىن (۷، ۸) و
پاشماوئ چەند فەيلەقئىن دى ل دىقەرئ ماینە، لەورا بىرياردا گازى ژ
داىكبووئىن سالىن (۱۹۰۱-۱۹۰۶)ز بو خزمەتا سەربازى بىكەن، ھەروەسا توركان
راگەھاند كو ئەف ھىزە بو لىدانا قەچاغچى و چەتان و پىگران كو ژ لايئ
سنورئ ئىرانئ قە ب دزى و قەشارتى ھاتىنە دناف سنورئ توركيا دا.

پشتی وی هیږشه‌کا به‌ربه‌لاڤ یا تورکان ده‌ست پیکر، هندی گوند و زه‌فییڼ چاندنی ییڼ که‌فتینه سهر ریږیا وان ناگر به‌ردایی و سوتن به‌لی بقی چەندی ژى نه‌شیان ب سهر شوره‌شگیړان زال بېن. له‌ورا دوماهیک جار که‌مالییان په‌نا بره بهر حکومتا رمزا شاه په‌له‌وی ل ئیرانی و نه‌وی ژى رهمه‌ندیا خو ل سهر ب کارئینانا ئا‌خا ئیرانی ژ لایى تورکان فه نیشان دا بو لیډان و دۆرپیچکړنا شوره‌شگیړان، بقی رهنگی پشتی شهرمکی نه‌هه‌فسه‌نگ، هیږین تورکان ژ ههمی لایان فه بنگه‌هی شوره‌شگیړان ل چیاى (ناگری داغ) دۆرپیچکر و داگیرکر و خه‌لکه‌کی ژور ژى کوشتن.

۵- سهرهلدانا به‌ر دەرگه‌هی سهرایی ل سلیمانی:-

ل ۶ئ نیلونا سالاً ۱۹۳۰ز ل بهر دەرگه‌هی سهرایی حکومتی ل سلیمانی سهرهلدانه‌کا جه‌ماومری سهرهلدا که تیډا ئیکه‌م جار خوانده‌قان و روشنبیر و (ماموستا و فه‌رمانبه‌ر و قوتابی) و مل ب ملی ری‌هسپی و ماقیل و کاسبکار و بازرگان و جوتیار و کریکاران سهرکردایه‌تیا فی سهرهلدانی ب دستخوفه‌ گرت و پشکداری تیډا کر. گرنګترین نه‌گه‌رین وی پی‌که‌اتبوون ژ:-

۱- په‌یمانا عیراقی - بریتانی ل سالاً ۱۹۳۰ز چ به‌نده‌ک دهرباردی کورد و مافین گه‌لی کورد ل باشوری کوردستان تیډا نه‌بوو.

۲- نه‌و ده‌می سیاستمه‌دارا و روشه‌نبیرین عه‌رب ل عیراقی ری پیډایی پارت و ری‌کخراو کومه‌لین سیاسی دابمه‌زرنین، به‌لی کورد ژ وان مافان بی‌به‌هر کربوون.

۳- بى ئومىدبوونا كوردان ژ وئ چەندى كۆ مافىن وان د چارچوقى عىراقىدا،
يان ژ لايى كۆمەلا گەلان فە بەينە دابىن كرن.

۴- ئارمىزوييا كوردان بۆ سەر بخويى و ب رىقەبرنا كوردستانى ژ لايى كوردان
ب خوقە، بۆ نموونە ل وئ سەردانا كۆ شاندىكى حكومەتا عىراقى بۆ
باژىرىن (كەركوك - ھەولير - سلېمانى) كرى و دگەل رېھسپى و ماقويل و
نوينەرىن باژىران كومىووين بۆ وان دەرگەفت كۆ خەلكى كوردستانى دقئىت
سەربەخۆبن و ژ عىراقى جودابن.

۵- لادانا توفىق وھبى ژ بۆستى پارىزگەھى سلېمانى كۆ نىشتان پەرورەك
و تىكۆشەرەكى نافدارى كورد بوو.

رۆژا ۶ ئىلۇنى كۆ بىر يار بوو ھەلبىزاردىن جقاتا نوينەران بەينە ئەنجام
دان، خۆپىشاندىر ل بەردەم دەرگەھى سەرايى كومىوون (فايق بىكەس) يى
شاعىر و نىشتان پەرورە ل رېزا پىشى يا وان كەسان بوو كۆ قوتابى
كومدىكرن و پاشتر ژى تەخ و تويزىن جفاكىن دى ژى ھاتنە دناڧ رېزىن
خۆپىشاندىران و دەرگەھىن دوكان و بازاران گرتن و ھۇمارا خۆپىشاندىران
گەھىشتە (۲ ھەتا ۳) ھزار كەسان حكومەتى بۆ ژنافىرنا سەرھىلدانى ھىزەك
رەوانەى جەئى رويدانى كر، ئەف ھىزە كەفتە گولەبارانكرنا وى خەلكى و
ھۇمارەك ژ وان كوشتن و ھۇمارەكا دىژى بىرىنداركرن.

ئەفئى رۆژى ھەستى گەلەك ژ شاعىرىن كورد يىن وى سەردەمى ھەژاند ب
تايبەتى (پىرمىرد - ھەمدى - بىكەس - گۆران - ئەخۆل) كۆ چەندىن
ھۆزان ب ھى رۆژى ھەھاندن و ب (رۆژا رەش) نافكر.

ئەففى سەرھەلدانى چەند نىشانىن تايىبەت يىن خۇ ھەبوون كو جوداكر ژ
شۆرەش و سەرھەلدانىن بەرى خۇ ژ وانا:-

۱- ل شىنا شىخ وسەرۆك عەشیرەت و دەرەبەگىن مەزن، ئەففى جارى رۆشەنبىر
و (مامۇستا، فەرمانبەر، قوتابى، رېھسپى، ماقویل، كاسبكار، و بازارگانان)
سەرگىرەپتە سەرھەلدانى دكر.

۲- ل شىنا شەرو پىكدادانا سەربازى، كارى سىياسى يى ئاشتىيانە و شىوازي
دىپلوماسى ب كارئىنايە وەك (خۇنىشاندان، مانگرتى، نقيسین و ياداشت و
داخوازكرنا دانوستاندان).

۳- دناف وان ياداشتىن بۇ كۆمەلا گەلان ھاتىنە بلندكرن، ژنىن كورد رۆلەكى
بەرچاف ھەبوو بۇ داخوازكرنا مافىن كوردان. ياداشتا ھەبەسەخانا نەقىب
نەمونا وى راستىيە.

۴- ل شىنا دەفەرپىن چىيىن سەخت و ئاسى، ئەففى جارى نافەندى باژىران
(قوتابخانە و بازار و دام و دەرگەھىن مىرى) كرنە مەلبەندى چالاكىين
شۆرمىگىرانە و سەرھەلدانى، ھەتا وى دەمى شىخ مەحموود ل گوندى پىران
ل سەر سنورى عىراقى - ئىرانى يى خۇ جەبوو، پىشتى سەرھەلدانا
بەر دەرگەھى سەرايى، ھۆمارەك ژ كەس و كارپىن قوربانىين سەرھەلدانى
چوونە دەف شىخى و داخواز ژىكر تولا وان فەكەت، ھەروەسا ھۆمارەك ژى
ژ خەلكى دناف وانا ئەفسەر و روناكپىر ژى ھەبوون پىشتەفانى و بەرھەفيا
خۇ نىشاندا بۇ سەر و ژنوى دەسپىكرنا شۆرەش.

شىخ مەحموودى ئىكسەر دەست ب پاكىرنا چەكى نەكر، ل دەسپىكى چەند
بروسكە و ياداشتەك ئاراستەيى كاربەدەستىن كۆمەتا عىراقى كر. د وان

یادداشتاندا شیخی کوشتارا بهردەرگههێ سهرایی و دهستگیر کرنا ڕۆشه نهران و ماقوولین کوردان و سهردهری و ڕهفتارا خراب یا سهرانین حکومهتا عیراقی تیدا روون کربوون.

ههروسا تیدا داخواز کربوو پیددقی یه سهرحهم دهزگههین مهدهنی و سیاسیین عهرهبی ل کوردستانی ههر ژ زاخو ههتا خانهقین بهینه فهکیشان ددام و دهزگههین کوردی دوان دهفهراندا دا بهمهزینن ل بن سهربه رشتیا ههر دهولهتهکا مهزن بیت کو کومهلان گهلان دهست نیشان بکهن.

پشتی بهرسفا شیخ مهحموودی نه هاتیه دان دهست ب سهر پشکهکا مهزن د دهفهراین سلیمانیی دا گرت، ئهفجا بو ئازادکرنا کهرکوکی بهرهف گهرمیان پیشفه چوون. دهئهنجام ل سال ١٩٣١ز ل ئاوباریک شهر دناقههرا هیژین شیخی و لهشکری عیراقی ڕوویدا. دقئ شهريدا هیژین ئاسمانیین بریتانی و هیژین پیاده و سوارین حکومهتی و هیژین (لیقی) پشکداری تیدا کر.

پشتی کو شیخ مهحموود تیدا شکهستی جارهکادی چوو سهر سنوری ئیرانی، بهلی ئهقی جاری حکومهتا ڕمزا شاه پههلوی ل دویف وی چهندی کو ل سال ١٩٢٩ز دگهل حکومهتا پاشهیهتیا عیراقی ڕیککهفتبوون ل سهر لیدانا بزافا نهتهوهیی یا کوردی، لهورا شیخ ب نه چاری ل ١٣ ئی گولانی ١٩٣١ز خو دا دهست و ب دهستهسهری هنارد بو (سهماوه) ل باشوری عیراقی، بقی ژی بزافین سیاسی یین شیخ مهحموودی ب داوی هاتن.

٦- شۆرهشا دهرسیم ١٩٣٧ز:-

د دهمی بۆريدا پرانیا دهمی ههریما دهرسیم سهر بخویا خو پاراستبوو، ههتا ل سهردهمی عوسمانیان ماوهکی ژ لای دهولهتی فه ب ویلايهتا (کوردستانی)

دهاته نافكرن. پشتی جهنگی جیهانیی ئیكى ژى خەلكى ھەريمی بۆ بدەستقەئینانا سەربخویا خو سەرھلدانەك دژی كەمالیيان ب نافى سەرھلدانا (كۆچگىرى) بەرپاكر، بەلى ئەف سەرھلدانە ب درندانە بى دەنگ كر و ھژمارەكا زۆر ژى ژ ۇن و زارۇكان و خەلكى دىقەرئ كوشتن و گەلەك گوند سوتن و خەلكەكى زۆر ژى رگواستن و دەرەدەركرن. ئەف سىياسەتا پر ژ ستەم و زۆرداريا كەمالیيان كو دژی كوردان ب كاردئینا ل بیست و سیهین سەدى بیستى، وەك پىشتەر مەبەحسكى بۆ ئەگەرئ ھەلبوونا شۆرەشا شیخ سەعیدى پىران و شۆرەشا ئاگرى داغ و پاشتر ژى سەرھلدانا دەرسیم ب رېبەريا سەید

مستەفا كەمال ئەتاتورك

رەزایی دەرسیم. دگەل دەسپىكا ھافینا ۱۹۳۶ز بارودوخى ھەريما دەرسیم تىكچوو. ژبەر وان ھەمى ھىزىن سەربازى و دام و دەزگەھىن تەپەسەركرنى كو توركيا ل دىقەرئ دامەزراندبوون و پاشتر ژى ئەو دۆرپىچا سەخت و دژوار يا سەركردى ھىزىن توركيا (ئالب دوغان) ل وئ دىقەرئ سەپاندى ل سەر

ئاكنجيىن وئ ھەريمی، ئەف ئەگەرە و گەلەكىن دى ژى كو پەيوەندى ب سىياسەتا شوفینيا كەمالیيان فە ھەبوو، بوو ئەگەرئ بىزارىي و كەرب و كینا كوردان ھەمبەر كەمالیيان بوو و نەرازیبوونا خو دەرەبرى ھەتا كار گەھشتە ھندى مستەفا كەمال (ئەتاتورك) ب ئاشكرایی ل كومبوونا جقاتا مەزنا نیشتمانى يا توركى ل سالاً ۱۹۳۶ز تیدا دبىژیت: (گرنگترین پرسا بارى نافخویى مە گىروگرفتە دەرسیمىي یە، ژبەر ھندى و بۆ بنركرنا وئ كفانى كۆژەك، بۆ

ھندى بېشىن ب لەزتر برىارى بدهين، پېدقى يە حكومت دەسلەتەكا بەرفرھە و بى سنور پى بدمتى ھەرومسا ئەو گرانى و برساتى و بىكاريا كو ژ ئەنجامى قەيرانا ئابوورى يا جىھانى ل سالىن (۱۹۲۹ - ۱۹۳۲ز) دروستبوى، كوردستان ژى قەگرتبوو. سەيد رەزا بۇ ھندى دا دھەرى ژ شەرى دووربىخيت چەند جارن نامە بۇ (ئالب دۇغانى) ھناردن، ھەتا جارمكى ژى كورى خۇ ھنارد بۇ دانوستاندى، بەلى ب فىل و خاپاندن گرت و پاشى كوشت. لەورا شۆرشى ل زفستانا ۱۹۳۷ز دەست پىكر. شۆرەشگىران چەندىن سەرگەفتىن مەزن ب سەر ھىزىن توركد ب دەستفە ئىنان، لەورا توركىا برىاردا ھىزەكا مەزن ياپر مەشق و راھىنان و پشت كرېداى ب چەكى قورس و گران و فرۆكىن جەنگى رەوانەيى دەرسىم بكت، ھەتا سەرۆك وەزىر (عىسمەت ئىنۆنۇ) ب خۇ سەرگردايەتيا سوپايى توركا دكر. د ھىرشەكا مەزن دا رەووبەرەكى بەرفرھە ژ دارستان و زەقى و گوندىن دەرسىمى ئاگر بەردايى ب وى بەھانەيى كو جەى خۇ قەشارتەنا شۆرەشگىرانە. ئەفجا چەندىن شەرىن قورس و گران و نەھەفسەنگ دناقبەرا ھەردو لادا رەوويدان كو تىدا كوردان ب نازىەتى بەرەفانى دكر، بەلى ل ھەمبەر لەشكرى مەزن و پر چەك و مەشق پىكرى و فرۆكىن جەنگى يىن توركىا نەشيان خۇراگرن و ھەتا د شەرمكىدا سەيد رەزا ب خۇ كو دژىي (۷۵) سالىدا بوو ب دژواری برىنداربوو.

زفستانا سال ۱۹۳۷ز گەلەك يا دژواربوو، خەلكەكى زۆر ژى ئاوارە و دەربەدەر بوون و بى جەى ھەواندىن مابوون، و خوارن و تەقەمەنىي شۆرەشگىران ژى گەلەك ل چىايىن سەخت و ئاسيىن دەرسىم كىم ببون. د وان دەماندا (ئالب دۇغان) نامەيەك بۇ سەيد رەزاي ھنارد و بناقى حكومتە توركىا بەرھەفيا

خۆ بۇ دان و ستاندنان دەر بەرى، لەورا سەید رەزا بۇ دانوستاندى ئچوو بۇ
 باژىرى (ئەرزىجان) ل داويا باکورى كوردستانى، بەلى ل وئىرى ئىكسەر
 دەستگىر كىر و پىشتى دادگەھەكا وئەھى رۆيمەتى ئەو ب خۆ و (يازىدە) كەس ژ
 ھەفالىن وى سىدارەدان.

۷- شۆرەشىن بارزان :-

۱- شۆرەشا ئىكى يا بارزان ب سەرۆكاتىيا شىخ ئەحمەدى بارزانى (۱۹۳۱ -
 ۱۹۳۲)ز:-

پىشتى سىدارەدانا شىخ عەبدولسەلام
 بارزانى، شىخ ئەحمەدى براىى وى
 سەرکردايەتيا بارزانىان ب دەستخۇفە
 گرت، كو وى دەمى ژىى وى ۱۸ سال بوو.
 شىخ ئەحمەد ب دژوارى پىگىرى رىبازا
 شۆرەشگىرانە يا شىخ عەبدولسەلام ى و
 رەموشت و تىتالىن باشىن دقەرى بوو. ژ
 ئەنجامى ب ھىزبوننا ھەستى
 نىشتەمانپەرورەرى يى شىخ ئەحمەدى ل
 سالاً ۱۹۱۹ز ھىزەك بۇ ھارىكارىكرنا
 شۆرەشا شىخ مەحمودى ھنارد، بەلى
 ژبەر رىگىريا ئنگلىزان دەمى ئەو ھىز
 گەھشتىە دقەرى شۆرەشا شىخ مەحمودى ھاتبوو قەمراندن.

ئنگليزان بىرىدا درىبەگى دژوار ل دىقەرا بارزان ب دەن و خەلگى وى ژى دەربەدەربەگەن و د جەي واندە ئاشوورىيان خۇ جە بگەن. ل ھەيىقا چىريا دويى ل سالا ۱۹۱۹ز (كۆلۈنل بىل) ھاكىمى مووسل دگەل (كابتەن سكۆت) ھاكىمى ئاكرى ب سەردەدانەگى رابوون بۇ دىقەرىن سورچى و زىبار و بارزان و دەست ب گەفان كر بۇ سزادانا شىخ ئەحمەدى و سەپاندە سزا و باجىن مەزن ب سەر سەرۆك ەشىرەتەن دىقەرى، دەمى چووينە بارزان شىخ ئەحمەدى پىشوازيە وان نەكر، زىباريان و بارزانيان ژى بويسەپەك بۇ فان ھەردو ھاكىمىن ئنگليزى دانا و ھەردوك كوشتن، پاشتر ژى دەست ب سەر باژىرى (ئاكرى) دا گرت.

د بەھارە سالا ۱۹۲۰ز دا ئنگليزان ھىزەكا مەزن يا (لىقى) يا ئاشوورىيان ھناردە سەر بارزان و چەند شەرەكىن خوينە دىقەرا واندە روويدان. بەلى گەلەك پىقە نەچو دەمى ھەردو لا ھەست ب وى نەخشى خراپى ئنگليزى كرى شەرىن خۇ ب داوى ئىنان و پەيوەندىن خۇ ژى ئاسايى كرن ئنگليزان ئەفى جارى دىقا ب ھەر بەھەكى بىت شىخ ئەحمەدى بۇ لايى خۇ راکىشن جارەكى ب گەفان و جارەكادى خاپاندەن ب پارە. بەلى شىخ ئەحمەدى ھەلوپىستى خۇ نە كەھۇرى و يى بەرھەفەنە بوو خۇ بۇ داگىر كەران بچەمىنىت.

شىخ ئەحمەدى ھەردەم دگەل بەربەرسىن برىتانى داکوكى ل سەر ھندى دكر كو پارە و سامان و جەين بلند نەفىت، بەلكە دىت ل سەر وارى باب و باپىرىن خۇ ب ئازادى بژىت، بەلى ئنگليزان بەردەوام مەترىيا دەسپىكرنا شۆرمىش ل دەف ھەبوو ل وى دىقەرى. لەورا ئەفى جارى دەسلەتدارىن

حکومهتا عیراقی و ئینگلیزان پهنا بره بهرھاندانا عەشیرەتین دی بۆ لێدانا بارزانیان، بەلێ ئەفقی پیلانی ژێ سەر نەگرت. لەورا ھێزین حکومهتا عیراقی ب خۆ ھێرش کرە سەر دھقەرا بارزان و ل شەری (بەرقی بەگ) ل ٩ئ کانوونا ئیککی ل سالاً ١٩٣١ز بارزانیان کو ھژمارا وان ژ (٨٠) کەسان نە دیوری شیان فەوجەکا سەربازی یا حکومهتا عیراقی، کو فرۆکەکا جەنگی ژێ پشەفانیا وان دکر تیکبشکینن. دفی شەریدا ھژمارەکا سەربازان ھاتنە کوشتن و ھژمارەکا ژێ ئیخسیر کرن، و پینج شەرفانین بارزانی ژێ شەھیدبوون.

ژ ئەنجامی ئەفقی شکەستنی ئەفقی جاری ھێزین حکومهتا عیراقی ب پشەفانیا چەکی ئاسمانی بریتانی ھێرشەکا مەزن کرە سەر گوندین بارزان و ب درندانە تۆپ بارانکرن، بەلێ دگەل ھندی ژیدا بارزانیان ل شەری (دولا فاژی) نیسانا ١٩٣٢ز ب سەرۆکاتیا مستەفا بارزانی داستانەکا دی تۆمارکر. لەورا دوژمنان داخوازا شەر پاوستاندنێ کر بۆ ماوی دو ھەفتیان شەر پاووستا. بەلێ گەلەکا پیقە نە چوو ھێزین ئاسمانی بریتانی دەست ب ھێرش کرنێ کر، شیخ ئەحمەدی و ھەفالین وی دەمی زانی نەشین ل ھەمبەر ھێرشا چروپرا ھێزین ئاسمانی بریتانی براووستن، پهنا بره بهر ناخا تورکیا. د بهاراسالاً ١٩٣٢ز دا دەستھەلاتدارین تورکیا شیخ ئەحمەد پادەستی حکومهتا عیراقی کر. شیخ ئەحمەد و مستەفا بارزانی و خیزانین دی بۆ مووسل و ل ویڕی بۆ بەغدا و پاشتر ژێ بۆ ناسریە فەگوھاستن. پشتی فی ژێ دھقەرا بارزان ب تمامی ھێمن و ئارام نە بوو، چونکی ئەو لیبۆرینا گشتی کو حکومهتا عیراقی و ئینگلیزی دەرگری بۆ بارزانیان یا راست نە بوو. لەورا (خەلیل خۆشەفی و

ئەحمەد نادر عەبدوڵا کرکەموویی) پەنابەرە بەر چیايي (گۆفەند) و خو
رادهستی وان نه کر.

ئەحمەد نادر ل ئیلونا سالاً ۱۹۳۵ز د شەرمکی دگەل هیژین تورکاندا کو
هەفکاریا هیژمکا عیراقی ذکر بو دەستگیر کرنا فان شۆرەشگیران هاتنه کوشتن،
هەر دفی شەریدا (عەبدوڵا کرکەموویی) ب برینداری کەفتە دەست هیژین
حکومەتا عیراقی. بەلێ خەلیل خوشەفی و (۳۰) کەس ژ هەفالین وی شیان خو
ژ دۆرپیچا هیژین عیراقی و تورکیا رزگار بکەن و دناف شکەفتەکا دقەهرا
(رێکان) دا مان، بەلێ ژ هەمی لایان فە دۆرپیچدان و پشتی شەرمکی قارەمانە
هەمی هاتنه شەهید کرن ل سالاً ۱۹۳۹ز دەسەلدارین حکومەتا عیراقی پشتی کو
دقەهرا بارزان ئارام بوویی. شیخ ئەحمەد و مەلا مستەفا بارزانی و خیزانیین
بارزانیان بو گرتیخانا (سلیمانیی) فە گوهاستن. ئەفی چەندی ژی دەر فەتەکا
گونجای بو رەخساند هەتا پەيوەندیی ب خەلکی بارزان بکەن پشتی کو
دەسەلاتداران رێک دایی بو چەندی خیزانان سەردانا وان بکەن. هەر ل
سلیمانیی پەيوەندی دناقبەرا پارتا هیوا و مستەفا بارزانی و چەند کەساتیی
نیشتمان پەرورە یین دی دروستبوون. لەورا ل هافینا سالاً ۱۹۴۳ز مستەفا
بارزانی و دو کەس ژ هەفالین وی ب هاریکاریا پارتا هیوا و چەند کەسانین
نیشتمان پەرورەیین کورد ل سلیمانیی دەر بازبوون و فەگەریانە بارزان ب رپیا
ئاخا ئیرانی و سەر و ژنوی دژی حکومەتا عیراقی و ئنگلیزان دەست ب
شۆرەشی کر.

ب- شۆرهشا دویی یا بارزان ب سهروکاتیا مستهفا بارزانی (۱۹۴۳ - ۱۹۴۵ز):-

پشتی کو مستهفا بارزانی و دو کەس ژ ههفالین وی شیاین ب هاریکاری پارتا هیوا و ب ههفکاریا شیخ لهتیف کورێ شیخ مهحمودی ههفید ل سالا ۱۹۴۳ز ل سلیمانیی دهر بازین، ل رپیا رۆژههلاتا کوردستانی فه ههر وی سالی خو گههانه دهفهر بارزان و هژمارکا زۆرا خه لکی پهیوهندی ب بارزانی کر ئهوی ژی د دهههکی کورتدا دهست ب سهر دهفهر بارزاندا گرت. حکومهتا عیراقی زانی کو ل رپیا ب کارئینانا هیژی نا گههته چ ئارمانجان ئهفجا پهنا بهر بهر دانوستاندنی، مستهفا بارزانی ژی فهگهراندنا شیخ ئهحمهدی و سهرحهم دوور ئیخستیی دی کره مهرج بو دانو ستاندنی، حکومهتی داخووا بارزانی ب جه ئینا و شهر راوهستا و ریککهفتنامهک دناقبهرا بارزانی و حکومهتا نوری سهعیدی دا هاته مۆرکرن. گرنگترین داخوایین بارزانی د فی ریککهفتنامی دا پیکهاتبوون ژ:-

- ۱- لادان و فهگواستنا وان فهرمانبهریی کو ب سالۆخهت و رهفتاریی خراپ و بهرتیل خوړ تاوانبار بوون.
- ۲- دامهزراندنا ویلايهتا کوردستانی کو پیکهاتبیت ژ لیوایی (که رکوک، ههولیر، سلیمانی، قهزا و کورد ئاکنجیی لیوا مووسل و لیوا دیاله و لیوا کوۆت).
- ۳- ناسینا زمانی کوردی ب زمانی فهرمی.
- ۴- دامهزراندنا وهزیرمکی کورد کو ببیته بهرپرسی ویلايهتا کوردستانی.
- ۵- دامهزراندنا هاریکاری وهزیری کورد ل ناف ههر وهزارهتهکی د دهولهتیدا.
- ۶- قهرهبوکرنا ئهو زیانیی ب خه لکی کهفتین.
- ۷- دروستکرنا قوتابخانان و نهخوشخانان و فهکرنا ری و رپباران و ئافادانکرنا دهفهری.

پشتی کو سالاً ۱۹۴۴ز وزارەتا نوری سەعید دەست ژ کاری فەکیشای،
وزارەتەکا نوی ب سەرۆکایەتیا (حەمدی باجەچی) هاته پیکئینان. وزارەتا
نوی راگەهاند کو پابەندیی ئەوی ریککەفتنامی ناکەت یا کو وزارەتا نوری
سەعیدی ئەنجام دای، ئەفە هەمی ژێ شانۆگەرێک بوو بریتانیا ریکخستبو و
ئەنجامی وی ژێ سەر و ژنوی هەلکەنا شۆرەشی بوو ل سالاً ۱۹۴۵ز.

ئەفی جاری هژمارەکا زۆر ژ رەوشەنبیر و سەرباز و ئەفسەرین کورد رپزین
سوپایی عیراقی بجەیللا و چوونە پشتا شۆرەشی. بارزانی ل زفستانا ۱۹۴۵ز دگەل
ئەفان رەوشنبیر و ئەفسەراندا (لیژنا ئازادی) دامەزراند بۆ داخازکەنا مافیین
گەلی کورد. هەرودەسا بارزانی هەقبەندی ب عەشیرەتی کوردی ژێ کر ل
دەفەرین جودا جودا یین کوردستانی. ل دویف دا ژێ هەر دەربارە مافیین
گەلی کوردفە یاداشتەک ئاراستی حکومەتا عیراقی و بایۆژی بەریتانی و
بایۆزخانین دەولەتیین دی کر ل بەغدا. حکومەتا عیراقی گوە نەدا داخازاییین
بارزانی، ل هافینا ۱۹۴۵ز ل ناف مەخفەرا میڕگە سووری حکومەتی (وەلی
بەگ) کوشت کو بۆ چارەسەرکەنا ئاریشین هافولاتیان بەرف مەخفەری چوو
بوو. ئەفە ژێ بۆ ئەگەری بیزاری و تورمیا خەلکی ئەوی دەفەری چونکی
(وەلی بەگ)ی رپز و پلەیهکا بەرز هەبوو دناف خەلکی دا هەر چەندە بارزانی
هەولدا ئەوی بارودۆخی ئارام بکەتەفە بەلی حکومەتا عیراقی ل دەلیقەکادی
دگەریا بۆ سەپاندنا دەستەهلاتا خو ب سەر دەفەرا بارزان و دگەل فی دیتنی
ئنگلیز پالەمرەکی سەرکی حکومەتا عیراقی بوو، لەورا جارەکا دی هیژا
ئاسمانیا بریتانی ئەو دەفەر تۆپ بارانکر دگەل ئەوی ژێ دا هیژین کوردان د

چەند شەھەرلەردە ۋە ھەمىيا گىرەڭگىر شەھرى (مەيدان مۇرىك) بۈيۈك بايزا ۱۹۴۵ز
 ۋە دىربىن كۆڭەك لىشەنچىرى عىراقى دان.

ھۆكۈمەتتا عىراقى شىيا ب پارە ۋە سامانى چەند عەشیرەتەككىن كورد بۇ لايى
 خۇ ۋاگىشىت ۋە ئەوان بېخەنە سەنگەرى دۇرى شۆرىشى. بارزانى دەمى ھەست
 بېكىرى نەشىت ل بەرامبەرى لەشكەرى عىراقى ۋە بالەفەرن برىتانىا بەرفانىي

بەكت، لەۋرا پىشتى دانۇستاندا
 ۋە ۋاگۈھۋىنى دگەل لىژنا
 ئازادى ۋە شىخ ئەحمەد
 بارزانى، ئەۋى برىاردا پەنایى
 بېنە بەرفە رۆژھەلاتا
 كوردستانى كوردى دەمى دا
 موزىلى رېۋرەسمىن دامەزاندنا
 كۆمارا كوردستانى بۈيۈك ل
 مەھابادى. ب ھى رەنگى ب
 دىرژاھىا سالىن شەرى جىھانىي
 دوۋى، باشۋورى كوردستانى ل
 خەبەتەكا سىياسى ۋە چەكدارىا
 بى ۋاۋەستىان دابوو، پىشتى

مەلا ھەستەفا بارزانى
 داۋى ھاتنا شەرى ۋى ئەففى خەبەتتى بەردەۋامى ھەبۈۋ. باشترىن نەۋۋە ۋى
 سەرھەلدانا (گاۋرەباغى) بۈيۈك ل سال ۱۹۴۶ ل باژىرى كەركوك، كۆرگىكارىن
 كۆمپانىا نەفتا كەركوك بۇ دەستقەئىنانا مافىن خۇ ل دۇرى ھۆكۈمەتتا عىراقى
 ۋە داگىر كەرىن برىتانىا سەرھەلداى.

۷- کومارا کوردستانی:

ا- بارودوخی دامه‌زاندنا کوماری:-

ل ۲۵ تەباخا ۱۹۴۱ ئانکو د گەرمەگەرما شەری جیهانیی دویى دا هەفپەیماننا پشکا هەرە مەزنا وەلاتى ئیرانى داگیرکر. بریتانیا و ئەمریکا ژ باشووری فە و ئیککەتیا سوفیتیا بەری ژ باکووری فە هاتنە ناف ئاخا ئیرانى، د ئەنجامدا رەزا شاھى پەهلەوی ل سەر کارى وی هاتە لادان ل ۱۶ ئیلونا هەمان سالدا (محەمەد رەزا شاھ) کورى وی یى مەزن ل جەى وی دانا. د سالىن شەری جیهانیی دویى دا ب هاتنا هەفپەیمانان بۆ ناف ئاخا ئیرانى ونەمانا دەستەهلاتا رەزا شاھ، ریک ل بەردەم کارى سیاسى د کوردستانی دا مەرجین پیکیناننا ریکخراوەکا نەتەودى یا کوردی ل مهابادى بنافى کۆمەلا ژيانەوہ یا کورد (ژى کاف) ل ۱۶/ تەباخا/ ۱۹۴۲ ئینا هەبوونی. کو پاشى بوو بناغى پارتى دیموکراتى کوردستان ۱۶/ تەباخا/ ۱۹۴۵ و قازى محەمەد ژى کرە سەرۆکى ئەوى پارتى پۆژا (۲) ئى ريبەندانى (۲۲ کانوونا دویى ۱۹۴۶) پيشهوا (قازى محەمەد) د رى و رەسەمەکى مەزن دا ل مەیدانا چوار چرا ل مهابادى کۆمارا کوردستان راگەهاند.

ئەندامین کابینا حکومەتا کوردستان

ئەو رېپورسەم ب سويند خوارنى ب (قورئانى) و (نەخشە) و (ئالايى كوردستانى) ھاتە بجهئيان، ئالايى كوردستانى ل سەر دام و دەزگەھيىن حكومەتى ل باژيرين ژير دەستەھلاتا كومارى ھاتە بلندكرن و ل ۱۱ شواتا ۱۹۴۶

ژى ل رۆژناما (كوردستان)
كو زمان حالى پارتى
ديموكراتى كوردستان بوو،
نافيىن وەزيرين كابينا
حكومەتا كوردستانى
بەلافكرن.

ب- دەسكەفتين كۆمارا كوردستانى:-

ھەر چەندە ژيى كۆمارا كوردستانى كيىمتر بوو ژ ۱۱ ھەيشان، بەلى شيا دوى دەمى كورت دا دەستكەفتەكى مەزن بۆ گەلى كورد ب دەستقە بينيت.

گرنگرين ئەو دەستكەفت ژى پيىكھاتبوون ۋە-

- ۱- زمانى كوردى كرە زمانى فەرمى ل سەرچەم دام و دەزگەھيىن كۆمارى.
- ۲- دامەزراندنا دەزگەھى چاپى و دەرکەفتنا ھژمارەکا زۆر يا بەلافۆك و رۆژنامە و گۆفاران ب زمانى كوردى، ژ وان ژى رۆژناما (كوردستان) كو زمان حالى كۆمارى و پارتى ديموكراتى ژى بوو، ل باژيرى بۆكان گۆفارا (ھەلّە) و ئيىكەتيا لاويىن ديموكراتى كوردستان ژى گۆفارا (ھاوارى نيشتمان) دەرکر، زيىدەبارى دەرکنا گۆفارا (گروگالى مندلانى كورد) كو ب ئيىكەمين گۆفارا كوردى تايبەت ب زارۆكان دەيتە دانان.

- ۳- دامه‌زrandنا شانۆيا كوردى كو مفايه‌كى زۆر گه‌هاندە خەلكى، چونكه ۹۰% ژ خەلكى كوردستانى دوى دەمى دا نەخويندەواربوون و نەشيان مفای ژ خواندنا بەلافۆكان وەربگرن.
- ۴- پشكداریا ئافرهتا كورد د كارى سیاسى و رهوشنبیری دا. پيشه‌وا قازى پيشه‌نگى ئەوان كەسان بۆ د كو هاندانا خيزانا خو دا بۆ ئەفى مەردمى (مينا خان) هەفژينا وى د كومبوونه‌كا ئافرهتان دا ل ۱۴ ئادارا ۱۹۶۶ دامه‌زrandنا (ئيكهتيا ئافرهتین ديموكراتا كوردستانى) راگه‌هاند.
- ۵- دامه‌زrandنا لەشكرى كوردستانى كو ب هزاره‌ها كەس چوونه ناف رپزين وى لەشكەرى و هژمارەك ژى ژ ئەفسەريين كوردپين باشوورى كوردستانى دگەل مسته‌فا بارزانى و هەفالىين وى دناف رپزين لەشكەرى كۆمارى دا بوون.
- ۶- پاراستنا هيمنى و ئاسايش و ژيانا هەفولاتيان. ل ماوى نيزيكى ۱۱ هەيفان دژيى كۆمارى دا بتنى ئيك كەس د سنوورى دەسته‌لاتا كۆمارى دا هاته كوشتن. زيده‌بارى هندى كو چه‌كدارى دياردمكا بەربه‌لاف بوو هەروەسا دياردين ريگريى و پەرتيل و تالانكرنى و دزيى كو بەراهيى د بەربه‌لاف بوون هاتنه ژناقيرن.
- ۷- دەستكه‌فتيپن كۆمارى زۆرن، بەلى ب دەستقه‌ئيانا ئازاديى و سەرخۆبوونى و رزگارىا نەتەوهيى ل پشكا رۆژه‌لاتا كوردستانى ژ هەميا گرنگتر دهيتە دانان.

ج- پۆلى بارزانی و هه قالین وی د کۆمارا کورستان دا :-

هژمارا هیژین مستهفا بارزانی کو د پیزین لهشکری کۆمارى دا بوون نیژکی (۲۰۰۰) هزار پيشمه‌رگان بوون. ئەو ب خۆزى ئىك بوو ژ چوار ئەفسه‌رین پله به‌رزین کۆمارى کو پلا (ژمه‌رال) پى هاتبوو دان.

ل سەر داخازا پيشه‌واى، مستهفا بارزانی پيشمه‌رگین خۆ ب سەر چوار هیژان دابه‌شکرن، له‌ورا هەر هیژەکی ژى ئەفسه‌رپیکى کوردی سوپایی عیراقى وەك فەرمانده دەست نیشان کر، ئەوى ب خۆزى فەرمانده‌یا (ئەركانی هیزا بارزانیان) دکر، ئەفسه‌رین دی ژى بۆ مفا وەرگرتنى ل کاروبارین پاهینانى هاتنه دابه‌شکرن. هیژا بارزانیان ل هیلا به‌راهیا به‌ره‌یى لسه‌ر رپکا سه‌قز – بۆکان به‌رامبه‌ر هیژین ئیرانى هاتنه دانان. دقیا به‌ره‌ی دا ئیرانى هیژەکا زۆر کوم کر و دقیا به‌ره‌ف پيشقه‌ بچیت. به‌لى هیژا بارزانیان د شه‌رى ناف و دهنگی (قاروا) ب سه‌رۆکاتیا مستهفا بارزانی دربین کوژەك ل هیژین ئیرانى دان. بۆ تۆل فه‌کرنا شکه‌ستنا شه‌رى (قاروا)، حکومه‌تا ئیرانى هیژەکا مه‌زن ب پشته‌فانیا هژمارەکا زۆرا تۆپ و تانک و زیرپۆش و باله‌فران هئارده سەر بارزانیان، هەر چه‌نده بارزانی رووی ب رووی ئەففى هیژى بوونه فه، به‌لى ل

دوماھیی نەشیان ل بەرامبەر ئەوئ ھیزا پەر چەك و مەزن خۆ راگرن و پاشقە
 ھاتن و شەر پراوستیا. پشتی ژناف چوونا كۆمارئ و خۆ ب دەستقەبەردانا
 قازی محەمەد و ھەقالین وی، بارزانیان خۆ ب دەستقەنە بەردا و بریارا شەری
 دگەل ھیزین ئیرانی دا. زیدەباری پشەقانی ئەمریکا و بریتانیا بۆ حکومەتا
 ئیرانی، و نەھەقسەنگیا ھیزین ھەر دوولا ژ لایئ ھژمارا سەربازان و چەك و
 تەقەمەنی و راھینانی....ھتە، ھەر چی بارزانیان ب تایبەتی ل بەرھیی شنۆ
 ھیزین ئیرانیان رووی ب روویی شکەستەکا مەزن کرن. ل ئەنجامئ گفاشتنا
 زۆریا ھیزین ئیرانی ل سەر ھیزین بارزانی، بارزانی و ھەقالین وی بۆ ناف
 ناخا باشوورئ کوردستانی پاشقە ھاتن.

ئەفسەرین سوپایی كۆمارئ

ب فی رەنگی ھیزین حکومەتا ئیرانی بۆ ب دەستقەئینانا ھەمی ئارمانجین
 خۆ سەربازی سەرکەفتی نەبوون.
 ل باشوورئ کوردستانی ھژمارەك ژ بارزانیان ب سەرۆکاتیا شیخ ئەحمەد

بارزانی و ھژمارەك ژ ئەفسەرین كورد خۆ دا دەستی حكومەتا عیراقی پشت
 گریدان ب وان سۆزین حكومەتا عیراقی بۆ لیبۆرینی دەرئێخستین كر.
 ھەر چەندە حكومەتا عیراقی سۆزا خۆ بچە نەئینا و ھەر چوار ئەفسەرین
 كورد كو (خەیروللا عەبدولكەریم، عزەت عەبدولعەزیز، مستەفا خوشناو، محەمەد
 مەحموود قودسی) ل ڕۆژا ۱۹ خزیرانا ۱۹۴۷ ب بریارەكا زۆردارانە سێدارەدان.

خەیروللا عەبدولكەریم

عزەت عەبدولعەزیز

محەمەد مەحمود قودس

مستەفا خوشناو

وینین ھەر چوار ئەفسەرین شەھیدین كوردستانی

ئەوا كۆمىيىسى مەسئۇل بارزانى و نىزىكى (۵۰۰) كەس ژ ھەقلىن وى ئەو ژى ژ لايى ھۆكۈمەتتا عىراقى و پىشتەقانىا ھىزا برىتانىا ھىرمشەكا دژوار كرنە سەر وان و نە چاربوون پەنايى بىنە بەر ئاھا توركىا، د توركىا ژى دا ھىزىن تورك ھىرش كره سەر وان، بىي جۆرى بارزانى و ھەقلىن وى دگەل ھىزىن سى دولەتان (ئىران - عىراق - توركىا) ل بەرۈكىن شەپى د بەرقانى و مانى و نەمانى دابوون، ھۆكۈمەتتا ئىرانى ھىمارەكا زۇرا ھىزا ئەسمانى و ئەردى بۇ لىدانا بارزانى و ھەقلىن وى تەرخانكر بەلى نەشيان ب سەر شەرى پارتى زانى يا بارزانيان زال بىتتەكتىكا شەرى پارتى زانى بارزانى و ھەقلىن وى دەسا يا سەرگەفتى بوو ل دويىف دا وىكى وانەيەكى ل زانكۆيا جەنگى يا ئىرانى دا دھاتە گوتن، د دەرئەنجامدا پىشتى ژ دھان بويىسەيان (كەمىن) دەرزابووين بارزانى و ھەقلىن وى رۇژا ۱۸ خىزىرانا ۱۹۴۷ ل ئاھا ئاراس دەرزابوون و پەنا برە بەر ئاھا ئىكەتيا سوفيىت و ھەتا بەرپابوونا شۆرەشا ۱۴ تىرمەھا ۱۹۵۸ دقى وەلاتى مان ئەوى دەمى قەگەريانا قە بۇ نىشتەمانى.

د- ژاناقچوونا كۆمارا كوردستانى:-

- كۆمارا كوردستانى ژ ئەنجامى ھىمارەكا ئەگەرىن ئافخوئى و ھەرىمى و نىف دەولەتى ژاناق چوو كو ژ ھەميا گرنگر پىكھاتبوون ژ:-
- ۱- ھۆكۈمەتتا ئازەربايجانى خۇ ب دەستى لەشكرى ئىرانى قە بەردا بى بەرقانى، رىك خۆشكر بۇ لەشكرى ئىرانى بساناھىتر ھىرشى بگەتە سەر كۆمارا كوردستانى و ھىزىن زىدەتر ژى ل سەر كۆم بگەت.
 - ۲- قەكىشاننا ھىزىن سوفيىتى ل ۱۰ ئى گولانا ۱۹۴۶ ل ئىرانى و كوردستانى دەلىقە بۇ ھىزىن لەشكرى ئىرانى خۆشكر بۇ ھىرشى كرنى لسەر دەقەرىن دەستەھلاتا كۆمارا كوردستانى.

۳- دل پافژیا قازى محەمەدى ل بەرامبەر دوژمنىن خۆ. قازى باومرى ب سۆزىن دېھويىن يىن (قەوام سەلتەنە) سەرۆك وەزىرىن ئىرانى گر، ھەروەسا دىن گىفاشتن و سۆزا ئىكەتيا سەفىتى دا باژىرى (سەقز) ئازادىنەگر. ئەگەر سەقز ئازاد كرىبا رىكا رزگاركرنا باژىرىن بانه و سەرەدەشت گەلەك ساناھىتر لى دەھات دوى دەمى دا ژى دا كۆمارى سەنگەكا پتر د پۆژەھەلاتا نافەراست دا ھەبىت، ژبلى ھندى دا سنورى سىاسى يى كۆمارى بەرفرەھتر و بەرۆكىن شەرى ژى مەزىنتر و بەرفرەھتر لى ھىن و مەترسى ژى دا ل سەر (مەھاباد) پايىتەختى كۆمارى كىمتر بن.

۴- پىكۆلىن (قەوام سەلتەنە) ل دروستكرنا مەملانى دىناقبەرا حكوۋەتا ئازربايجانى و كۆمارا كوردستانى دا، كو ب دا رېژمى پىلانين مەملانى دىناقبەرا ئەفان ھەردوو دەستەھلاتان دا دەپتە دانان.

۵- ژبلى ھندى ل سەر ئاستى ھەرىمى حكوۋەتىن عىراقى و توركىيا دژايەتياخۆ بۆ كۆمارى راگەھاند، ژ لايى نىف دەولەتى قە ژى ئىكەتيا سەفىتى و برىتانىا و ئەمىرىكا. ھەرسى كان لدويف لىكدانەقەيا بەرژەمەندىن خۆ يىن تايىبەت ب دژى كۆمارى راوەستىان و بىنى ئەو ھەرسى دەولەت رىكەفتى بوون ل سەر پاراستنا ئىك پارچەيا ئاھا ئىرانى و بقى لايى ژى قە ھارىكارىيەكا باش بۆ دەولەتا ئىرانى دكر. ژ ئەنجامى ئەفان و گەلەك ئەگەرېن دژى ھىزىن ئىرانى ل ۱۷ كانوونا ئىكى ل سالا ۱۹۴۶ ھىرش كره سەر باژىرى (مەھاباد) پايىتەختى كۆمارا كوردستانى و داگىركر. د ئەنجامى ھىرشا ئىرانى دا نىزىكى (۱۵،۰۰۰) كەس ژ خەلكى كورد ھاتنە كوشتن و (۱۵) سەركردىن كۆمارى ژى پىشت دادگەھكا وىنەيى (رۆيمەتى) ل ۳۱ ئادارا سالا ۱۹۴۷ ل مەيدانا چوارچرا ل باژىرى مەھاباد دەپنە سىدارەدان و دىناق وان دا پىشەوا قازى محەمەد (سەرۆك كۆمارى كوردستانى) و سەدرى قازى (براى پىشەوا قازى و ئەندامى پەرلەمانى ئىرانى) و سەيفى قازى (پىسمامى پىشەوا و وەزىرى بەرقانیا كۆمارا كوردستانى) بوون.

پشکا نەھى

۱- سەرھلدان و شۆرەشىن عىراقى و رۇلى كوردان تىدا :

۱- سەرھلدا سالا (۱۹۴۸) ل عىراقى و رۇلى كوردان تىدا :-

گەلى عىراقى پىشتى ب داوى ھاتنا شەرى جىھانىي دووى و دامەزراندنا نەتەوین ئىكگرتى دىت پەيماننا سالا ۱۹۳۰ ل ئاقبەرا عىراقى و برىتانىا ژ مەردەمى كەفتىيە، ھەفبەندى ل ئاقبەرا عىراقى و برىتانىا ژى دىقەت ل دوىف بەندىن بەلگەناما نەتەوین ئىكگرتى ب تايىبەتى كو ھەردوو دەولەت وەكى ئىكەن د ماف و ئەرگان دا، بەلى تەخا كاربەدەستىن عىراقى مل كەجىيىن ئىستعمارا برىتانىا و نەخشى ئەنگلو - ئەمىرىكى سەبارەت بەرھەفاننا ھەفپشك ل رۇژھەلاتا ئاقىن و تىكەل بوونا وئ دگەل شەرى سار ل ئاقبەرا كۆمەلا دەولەتىن مەزن پەسەند كر. برىتانىا ژى فيا خاسلەتا رەوايى پەيماننا عىراق و برىتانىا نو بکەتەفە و ماقى سوپايى برىتانىا ل عىراقى بەرھەفەتر لى بکەت مەرجەكى ھەمى عىراقى نە بتنى ھەردو بنگەھىن حەبانيە و بەسرا بکەتە ھرۆك خانىن ھىزىن خۆ.

نورى سەعيد رىك بۇ صالح جەبر خۆشكر كو ل ۲۹ ئادارا ۱۹۴۷ وەزارەتى پىكېنىت، دانوستاندىن ل ئاقبەرا ھەردو لايىن عىراق و برىتانىا ل بەغداد و لەندەن دەست پى كرەن و كۆمبۇونىن زۆر كرەن كو د پشكەكى ژواندا (وەسى) ب خۆزى يى پشكداربوو، پاشى شاندەك ب سەرۆكاتىا سەرۆك وەزىران صالح جەبر، وەزىرى بەرھەفانىي نورى سەعيد و فاضل الجمالى وەزىرى دەرھە چوونە ئىنگلەتەرا بۇ مۆركرنا پەيماننا (پۆرتسموٹ) كو ب ئاقى بەندەرى (پۆرتسموٹ)

ل باشوورئ ئینگلترا هاتبوو نافکرن گهلهک مهرحیڻ نوو بۆ عیراقی تیدا بوون
وهکی ههفیشکرنا عیراقی ژ دانا مهزاختیڻ هیڙیڻ بریتانا و بکارئینانا هیڙیڻ
عیراقی ل دهرقهی وهلاتی بۆ هاریکارکرنا بریتانیا، بریتانیا دهمتههلاتا وی یا
جاران سیاسهتا دهرقهی عیراقی دا بمینیت.

ئهفه بوو نیشتمان پهروهریڻ کورد ههر ژ دهستیڤکی مل ب ملی جهماوهری
سهرهلدایی بهغدا پڙتنه سهر جادان، ل بهغداد پارتی دیموکراتی کوردستان و
پارتا شیوعیا عیراقی و پارتا (الشعب) کومیتهکا سی قولی یا تایبهت ب وان فه
دامهزراند، کو ئهرکی سهرپهرستی و پیکهستنا خهباتا گهلی و دیارکرنا
دروشمیڻ خهباتا ئهوی قوناغی ب ستۆ خۆفهگرت ژ پووچ کرنا ئهوی پهمانی
و ژنافرنا ومزارتا صالح جبر. زیدمباری هندهک دروشمیڻ دی تر، کو پشکهک ژ
وان پهیوندی داربوون ب مافیڻ نهتهویڻ گهلی کورد.

ل کهرکوکی ژی نیشتمان پهروهران هیڙش کره سهر فونسولخانا بریتانیا و
ل سلیمانیی ژی هیڙش کره سهر نافهندا روشنبیریا بریتانی، ههر بۆ پشکداری
کرن دوی سهرهلدانی دا د شواتا وی سالی دا نوینهریڻ باژیریڻ ههفلیری و
کویی پیکهه پڙتنه سهر جادیڻ بهغدا و پاشی دگهل جهماوهری باژیری بهغدا
سهرمدانا گورستانا کوشتیڻ (۲۷) کانوونا دوی کر و پشکداری دفهشارتنا
نیشتمان پهروهری کورد (حوسیڻ عهلی) دا کر کو د وی سهرهلدانی دا
شههیدبوو.

ههر د وی ههیقی دا شاندی زاخۆ و رانیه وسلیمانیی گههشتنه بهغدا و خۆ
نیشادانهکا مهزن پیکهست، ئهفه ههمی ب جلیڻ کوردی و دهستیڻ گولان ب
لافیتیڻ جوړاجۆر دروشمی ههر باژیرهکی ژی هاتبوونه بلند کرن.

ئاكنجيىن باژيىرى سلىمانىي، د نامەيەكا تايبەتدا ئەف داخوازيىن خوارى

ئىخسە بەردەم ووزارەتا سالىج جەبر:

۱- دانا مافىن ديموكراسى يىن مللەتى.

۲- رى پىدان بۇ ژيانا پارتايەتيا سەر ب خۇ.

۳- رى پىدان بۇ دامەزراندنا جقاتا كرىكاران.

۴- ئازاكرنا ھەمى گرتيىن سىياسىيىن عىراقى.

۵- لادانا پەيماننا ۱۹۳۰.

(ويىنى شاندى سلىمانىي ل سەرھلدانا ۱۹۴۸)

ھەر چەندە پەيماننا (پۇرتسموئ) ھاتە ژناف برن، ووزارەتا (سالىج جەبر) ژ كار ئىخست، ھژمارەك ژ ووزىر و جىگريىن ووزىران دەست ژ كارى كىشا، و دگەل ئەفى ژى دا سەرھلدانا ۱۹۴۸ چەندەھا دەستكەفتيىن باش بۇ كوردان تىدا بوون ژ وانا:-

۱- رىك ھاتە دان بۇ دەرئىخستنا گۇفارەكا سىياسى ب زمانى كوردى ئەو ژى گوفارا (نزار) بوو، كو (عەلئەدين سەجادى) سەر نقيسەرى وى بوو.

۲- رۆژا ۲۱ ئادارا ۱۹۴۸ بۆ جارا ئىككى كوردان ب شىوئى بىر فرمه و ئاشكرا
هەلکەفتا نەورۆزى ل كوردستانا بن دەستى عىراقى گىرا.

بەلئ گەلەك نە فەكيشا و مزارىتا (مەمەد سەدر) كو ل جەئ مزارىتا (سالىح
جەبر) دامەز رابوو، ژ رىبازا ديموكراتى يا خو لادا، و ل گەلەك باژىر و دقەر و
دەزگەهين مىرى دەست د كارى هەلبژاردنى و مردا. و د ئەنجام دا چەند
پىكدانەك دناقبەرا نىشتەمان پەروران و پۆلىسان دا روويدان، د هەمان دەمدا
پۆلىسان ل چەند جەهەكان ل كرىكاران دا گرد بوونەوميا كرىكارين
شەمەندەفرى ل هەفليرى ژناقبەر هەر ب فى ژى نە راپوستيانا بەلكو هژمارەكا
نىشتەمان پەروران ئىخستەنە د زىنداناندا، و هژمارەكا زۆرا قوتابيين سليمانين
ل دەمى ئەزموونان دا گرتن.

ئەفئ راپەرىنى رىك خوئشكر بۆ سەرهلەلەك بزاڤا سەرهلەلەك جووتيارين كورد
هەر وكى ل سالا ۱۹۴۸ ل دقەرا عەربەت (ل دەشتا شارموزور)، و سالا ۱۹۵۳ ل
دەشتا دزمى (هەفليرى) روويدا دژى تەپە سەركرنا دەربەگان (ئاغا)، هەر ل
وئ سالى جووتيارين هورين شىخان (ل باكوورى خانەقين) و جووتيارين
(وارماود) ل هەلبچە سەرهلەلەك كر.

۲- سەرهلەلەك ۱۹۵۲ ل عىراقى و پۆلى كوردان تىدا :-

كۆمەكا ئەگەرەن گەلئ عىراقى پالدا بۆ ئەفئ سەرهلەلەك، ژ وانا ئەو
سەرکەفتا مەزنا گەلى بوو ل سەرهلەلەك كانوونا ۱۹۴۸، سىياسەتا بىدەنكرنى و
نە هیلانا سەربەستى و بارى ئابوورىي لاواز ژيارا خەلكى يا خراب ژ لایەكى و
روويدانىن دقەرین عەربى ژ لایەكى دى فە وكى سەرکەفتا شۆرشا ۲۳ ئى يا
تىرمەها ۱۹۵۲ ل مسرى و ژناقبەرنا پاشایەتى و راپگەهاندنا كۆمارى ب
سەرۆكایەتیا (جەمال عەبدولناسر)، سەرهلەلەك گەلئ عەرب ل لوبنانى و

ژنابیرنا حکومهتا (بهشار ئهلخوری) د ههمان سالدا، سهر و ژنوی چالاکیا جه ماوهری کهفته گۆرئ. بزافا نیشتمانی داخاز ژ حکومهتی کر چهند چاکسازیهکان بکهن ومکی:

- ۱- ههلبژدنهکا گشتی و بلهز.
 - ۲- پاقرکرنا دمزگههین دهولهتی.
 - ۳- سنووردارکرنا ملکداریا ئهردی.
 - ۴- ژ چهکرنا ههمی هوژان (عهشیرت).
 - ۵- داشکاندا بهایی کهل و پهلین بکاربرنی.
 - ۶- پیداجوونا دهستووری و سنووردارکرنا دهستهلاتا پاشای و لادانا پهیمانا.
- ۱۹۳۰.

بهلی (عهبدولئیلا) ئ ومسی ئهف داخازین گهلی رمت کرن، چونکی گهف ل بهرژموهندیاوی و ئاغا و دار دهستین وان دکر.

گرد بوونهومیا قوتابیین زانینگهها دهرمانسازی و کیمیا گهری ل بهغدا بوو چریسکهک و ئاگرئ سهرهلدانی ههلکر. قوتابیان د خانیین زانینگههان دا خو (ئاسی) کر، بو دهربرین لسه بیزاریا خو بهرامبهر دهستکاریا زۆردارانه کو ل زانینگههی دهاته پهیرمودکرن کو زیان ب مافی قوتابیان دگههاند.

خونیشادهر ب جاددین بهغدا وهربوون و خونیشادهر بهرهنگاری هیژین حکومهتی بوون و هژمارهکا زۆر ژ تیکوشهران و گۆرپن گهلی بریندار و شههیدبوون. ههروسا خونیشانداندا خویندکارین کوردین زانکویا بهغدا رۆلهکی بهرچاف تیدا ههبوو.

پشتی هنگی سهرهلدانی ههمی جه ماوهری گهلی عیراقی فهگرت، بارودوخ ژ دهستی حکومهتی دهرکهفت، مستهفا ئهلعومری دهست ژ کاری بهردا و پاشی سوپا هاته سهر جاددی و پشتهفانیا داخازیین گهلی کر.

پاشى سەرۆك ئەرگانى سوپاى نورەدىن مەحمود بەياننامەك بەلاڧ كر كو دى وەزارەتەكا نوى ب سەرۆكاتيا خۇ پىكىئىنىت و داخازيىن گەلى بجهئىنىت بەلى ئەفە پىلانەك بوو بۇ ژناقىرنا و پووج كرنا ئەوئ سەرهلدانى، چونكى برپارا حوكمى عورقنى دا و خويندنا قوتابخانا و زانىنگەهان راوەستاند، سەرگردىن بزافا نىشتمانى كرنە د زىنداناندا و پارتىن وان دائىخستن.

پشتى لادانا حوكمى عورقنى، پارتا شيوعى ب جۆرمكى باش و چالاك خۇ كوم كر و ل چريا دوو يا ۱۹۵۲ سەرگردىەتيا سەرهلدانهكادى كر كو دو وەزارەت ئىك ل دويڧ ئىك ئىخستن، پەرلەمان ژى ھەلەوشاند. ئەف سەرهلدانه ژى ئىك ژ وان ئەگەرەن بوون كو حكومەت نە چاركر برپاريا ھەلبىزدنەكا نوى بدەت و پىكى بدەتە پارتىن خودان مۆلەت پشكدارىئ تىدا بكەن.

۳- سەرهلدانا ۱۹۵۶:-

سەرهلدانا گەلى عىراقى ل سالأ ۱۹۵۶ ژبەر كۆمەكا پروويدانان سەبارەت دەولەتتىن بىانى و عەرەبى ھاتە گۆرئ و بۇ ئەگەرەك ژ وانا (پەيماننا بەغدا) ل سالأ ۱۹۵۵ ل ناڧبەرا عىراقى و توركىا و پاكستان و ئىرانى و ئىنگلتەرا و ئەمىرىكا ب ئارمانجا خزمەت كرنا بەرژدەندىيىن ئەنگلو - ئەمىرىكى ل دەڧەرئ دا و بەرسىنگرتنا بزافا رزگاريوخوازا نەتەودىيى. ھىقى و ئومىدىيىن گەلانين ژىر دەست وەكى (بلوچ و كورد) برپىن كو ئەمىرىكا وەك زلەيزەك ھزر ل مافىن وانين رەوا بكەت و پشتەڧانیا وان بكەت. گەلى عىراقى ب خۇ و پارتىن نەتەودى و نىشتمانى ڧە دژى سازدانا ئەڧى پىلانئ راومستيا و بەيانناما سىياسى يا پارتان بۇ گوھۆرپنا وئ پەيمانئ دەرگر.

دەمئ كو مسرى ل سالأ ۱۹۵۶ كومپانيا (نوگەندئ سوئس) خۇمالى كرى حكومەتتىن فرەنسا و برىتانىا دگەل ئىسرائىلئ ھىرشەكا سئ قولى كرە سەر مسرى. د عىراقى ژى دا مللەتى سەرهلدا بەلى حكومەتا نورى سەعیدى برپارا

حوكمى عورقى دا و دىزگەھىن حىكومەتى گەلەك توند و تىژى و دل رەقى
بىكارىنا بۇ بى دىنگ كرنا مللەتى، و ھىمارەكا زۆر ژ نىشتمان پەروران
شەھىد و گەلەك ژ وان بىرىنداربوون، خويندن د زانىنگەھ و قوتابخاناندا ھاتە
راگرتن و رۆژنامە ئىخستەنە دىن چاقدىريا سوپاى ھە و سەركردىن بزافا
نىشتمانى گرتن و بىكارىنانا ھىژى ئەو سەرھەلەن ژناڧىر.

ئەف سەرھەلەنە ژى وەكى سەرھەلەنن بەراھىي رەوشەنبىر خواندەفانن
كورد رۆلەكى پىدقى تىدا دگىرا.

ھەژى گوتنى يە بارزانى و ھەفالىن وى كو ئەوى دەمى ل دوورى وەلاتى
دژيان (ل ئىكەتيا سوفىتيا بەرى) پشەفانیا خو بۇ ھارىكاريا گەلى مسرى
دىاركر. ئەفەژى بوو جەي رىز و پىزانىن ژ لايى (جەمال عەبدولناسرى) ھە.

۴- رۆلى كوردان د شۆرەشا ۱۴ تىرمەھا ۱۹۵۸ دا :-

ھىژ وياسا ب تەوژمى پاشەپەتيا عىراقى ب ئەندازەكى گەلەك گەلى عىراقى
ئىنابن ئىش و نازارا ھە. دەستەھلاتا ياساى يا كەفەنە پەرست و دەرمەگان
كارەكى وەسا كىربوو كو كرىكار و رىنجبەر ھەزرى ل رىزگارىا خۇ بكن.
حوكمى دەولەتى (نورى سەعید) و (وەصى عەبدولئىلا) و (شاھ فەیسەل)
پەردەكا رەشا زۆردارىي ب سەر عىراقى دا ھەلكىشابوو. زىندان پىكر بوون ژ
نازادىخووزىن كورد و عەرەب.

بۇ چارەكرنا ئەوان زۆردارىان (پارتى دىموكراتى كوردستان)، (پارتا شىوعى)،
(پارتا ئىسقلال) ل ھەمى لایەكى ھە كەفتەبوونە خەباتا نەینى. بۇ ژناڧىرنا
حىكومەتا (نورى سەعید)، بەلى ئەوا كو ھەست پى نە دەھاتە پى كرن ھىشاربوونا
سوپاى بوو كو ژ لايى سەركردى سوپاى (عەبدولكەرىم قاسم) پىكەتەبوو.

ل بهرئ سپیدمیا ۱۴ئ تیرمه‌ها ۱۹۵۸ رژیما شاهانه ل عیراقئ هاته هه‌رفاندن و رژیما کۆمارئ ب سهرکردایه‌تیا عه‌بدولکه‌ریم قاسم جهئ وئ گرت، گهلئ کورد مل ب ملئ گهلئ عه‌رمب رۆله‌کئ گرنک د شۆرمشئ دا هه‌بوو، چونکئ ریکخراوا ئه‌فسه‌رین ئازادی خواز د عیراقیدا کو نه‌خشئ هه‌لکرنه‌ئ هوی شۆرمشئ دانابوو. هژماره‌ک ژ ئه‌فسه‌رین ئازادیخوازین کورد تییدا پشکداربوون، هه‌روسا هژماره‌ک ژ ئه‌فسه‌رین ئازادیخوازین کورد د به‌رئ سپیده یا وئ شۆرمشئ دا پشکداری د چالاکیین شۆرمشئ دا کرن. ژ هیزش کرنئ بۆ سهر به‌غدا و ده‌ست ب سهر داگرتنا دام و ده‌زگه‌هین ده‌وله‌تئ و هه‌ردوو کوچکین شاهانه (الرحاب) و (الزهور) ژ وانا پرنس (مسته‌فا عه‌بدوڵا) و (عه‌بدولفه‌تاح شالی)، کو ئه‌ندامئ دادگه‌ها تایبه‌ت بوو، پاشی کورد ب ئیک ئه‌ندام، کو عه‌قید (خالید نه‌قشه‌به‌ندی) بوو پشکداریی د چقاتا سهرکردایه‌تی دا کر. کو ژ سئ ئه‌ندامان پیکهاتبوو. هه‌روسا ئه‌وان وه‌زیره‌ک ژ هه‌بوو، کو (بابه‌ عه‌لی حه‌فید زاده) ئه‌وان کره وه‌زیرئ ئابوووری ل چقاتا وه‌زیران کو ژ (۱۰) وه‌زیران پیک هاتبوون.

هه‌روسا ل ماده‌ئ (سیئ) ژ ده‌ستورئ ده‌مکی یئ کۆمارئ هاتیه: (عه‌رمب و کورد هه‌فیشکن د فی نیشتمانی دا – ئا نکو ل عیراقئ) پاشی شۆرمشئ لی‌بوری‌نا گشتی ده‌رکر، بۆ هه‌می ئه‌وین کو عیراق ل سهرده‌مئ شاهاتی بجه‌هیلابوو. ئه‌فه‌ بوو بارزانی و هه‌فالین وی گه‌هه‌شتنه‌ عیراقئ پشتی کو (۱۱) سال ل ئیکه‌تیا سوفیتیا به‌رئ دوویر ژ وه‌لاتی بریه‌ سهر، هه‌روسا شۆرمشئ ریز ل وان چوار ئه‌فسه‌رین کورد گرت، کو رژیما پاشایه‌تی ل ۱۹ خزیرانا ۱۹۴۷ سیداره‌داین، ئه‌وژی ههر چوار شه‌هیدین ریکا رزگاری و سهر به‌خویا کوردستانی (خه‌یرولاا عه‌بدولکه‌ریم و مسته‌فا خۆشناو و عیززه‌ت عه‌بدوله‌زیز و محه‌مه‌د مه‌حمود قودسی).

ب- شۆرهشا ئیلونا ۱۹۶۱ ل باشووری کوردستانی:-

هەر چهنده گەلی کورد پشتهفانیەکا مەزن د شۆرشا ۱۴ تیرمەهی دا کر، شیا ببیتە فاکتەرمکی سەرەکیی هەرفاندنا پژیما شاهاتی و ئینانا پژیما کۆماری، هەتا بارزانی و هەفالیی وی پشتی فەگەرپانا وان ژ ئیکەتیا سوفیتی دلسۆزی و پشتهفانی خۆ و گەلی کورد جارەکادی دیارکر، بەلی هند نەچوو کەفنه بەرستان و ڕمگەز پەرستان سەری خۆ بلندکرفه و کەفتنه دژایەتیا گەلی کورد و گازیا حەلاندنا گەلی کورد ئەوان بەلاف کر، حکومەتا کەریم عەبدولقاسمی ژێ کەفتە بجەئینانا سیاسەتەکا دوویر ژ رێبازا شۆرشا ۱۴ تیرمەهی، وەک کارنەکرن ب مادیی سی یی دەستوری عیراقی یی دەمکی و هەولدان بۆ بی بەهرکرنا کوردان ژ گەهشتنا مافیین پەواییین وان.

دەستپیککی حکومەتی ئەفسەر و پلەدارین کورد ژ سوپای دوویرنیخسن و فەرمانبەرین کورد ژ جەین گرنک و دام و دەزگەهین حکومەتی لادان، هەروەسا پشتا ئەوان هۆزان گرت کو دگەل بارزانی دا هەفرک بوون و پر چەک کرن، ئەفە هەمی بوونە ئەگەری ئالۆزبوونا هەقبەندیی دناقبەرا بارزانی و عەبدولکەریم قاسمی. بارزانی هەولەکا زۆر دا، کو هەقبەندیی دگەل حکومەتی دا ب گشتی و دگەل عەبدولکەریم قاسم ب تایبەتی، ئاسایی بکەت، بەلی بی مفاوو، چونکی عەبدولکەریم قاسم یی پۆد بوو ل سەر سیاسەتا خۆ، لەوێرا دەستپیکا هەیفانا ئادارا ۱۹۶۱ بارزانی بەغدا بجەیللا و فەگەرپا (بارزان).

عەبدولکەریم قاسمی سەندیکاییین پیشەیی و قوتابیان و لاوان و ئافرەتان و دەزگەهین بەلافکرین کوردی و پۆژنامە دا نیخستن، ژ وانا پۆژناما (خەبات) کو زمان حالی پارتی دیموکراتی کوردستان بوو، هەروەسا پارتی کو پارتەکا

موهلهت پي دای بوو، چالاکیین وی هاتنه قه دهغه گرن، بارمگه هیین وی هاتنه دائیخستن.

عیراق ل سهری ههتا بنی ب ئاگرئ فتنئ و ب پالانا وهلاتئ دهرفه بارئ وئ شیلی بوو. حکومت کهفته گرتنا کادر و ئهندامئ پارتی، پارتی ژئ ب نه چاری فه خهبات و بهرخودانا خو ژ بارئ ئاشکرا فهگوهاست بو بارئ نهئنی و کهفته هشیارکنا جهماوهری، دهست ب کرین و کومکرنا چهکی کر، حکومتئ ژئ نهو هیژ و هوژ و کهس پر چهک کرن، کو د بهرههقبوون دژئ شورشگیان راهوستئ، پاشی پارتی ههقهبندی ب هیژئ نیشتمانی چ ل ناف عیراقئ و چ ژ دهرفه کر بو هندئ کشت لایهن ههول بدن کو شهر ل کوردستانی نه ههلبیت. ل (۲۰) تیرمهها ۱۹۶۱ مهکتبا سیاسی یا پارتی یادشتهکا دیرۆکی دا عهبدولکهريم قاسمی و داخاز ژئ کر بهری کار ژ دهست دهرکهفیت گیانهکئ برایانه چارهسهریا باردوخئ کوردستانی بکهت، بهلئ نهو یاداشت پیته پئ نه هاته کرن ل ۶ ئیلونا ۱۹۶۱ئ ل باژیرئ کوردستانی بریارا مانگرتنهکا گشتی هاته دان بههلهکفتنا رۆژا رهشا (۶)ئ ئیلونا (۱۹۳۰) ل سلیمانیئ کو ب سهرهلانا بهر دهرکههئ سهرایی ب ناف و دمنگه.

ل رڤۇزا (۱۱) ئىلۋنا ۱۹۶۱ ل ھەمى دىقھەرىن كوردستانى ل نابقەرا ھىزىن
حكومەتى و ھۆزان و پارتى بوو شەر. پىشمەرگە زى چوونە ناف چەپەرىن
ئاخا كوردستانى، ھىزىن حكومەتى ب تانك و بالەفر و تۆپ و چەكى نوى
ھىرش كرە سەر چەپەرىن پىشمەرگەى بۆ ھندى رېكى فەكەت كو ھىزا
حكومەتى تىرا بچىت چەند دەم ژمىران بقى ئاگر بارانى ب ناپالەم و تانك و
تۆپ دگەل ھىزا پىشمەرگەى شەرى فەكىشا د ئەنجام دا ژبەر ھندى ھىزا

پېشمه رگه‌ی و حکومتی و دکی ئیک نه‌بوون ژ لایئ چه‌کی فه پېشمه رگه نه‌چاروو ژ دقه‌را دمره‌ندی بازیان و دمره‌ندیخان ئه‌وی ریکي به‌ردن و خو فه‌کیشن هه‌روه‌سا ل دقه‌را هه‌فلیری ژ به‌ر نه شه‌هرزایی و نه‌بوونا هه‌ولگیریئ ئه‌وان نه‌زانی کو حکومت به‌ره‌ف کیشه ده‌یت چ ل ته‌ومری هه‌فلیری و چ ژ ته‌ومری که‌رکوکي فه و هند گه‌هشتن خو فه‌کیشن بو پشتی و خو دمره‌بازبکه‌ن. ل ته‌ومری بارزان ژي هیرش کره سهر مه‌لا مسته‌فای ب پشته‌فانیا باله‌فران و دقه‌را بارزان هه‌می کره ئاگر. شهرئ هه‌می دقه‌رین کوردستانی فه‌گرت و لیکدان ب دریزاهیا سالاً ۱۹۶۲ یا به‌ردموام بوو هه‌ر ده‌لیفه‌ک بوو هه‌لکه‌فتبا دا هیرشی به‌نه سهر هی‌زین حکومتی ل گوند و قه‌زا و ناحیان و زیان لی‌ دادن.

وینی مه‌لا مسته‌فا بارزانی

چاوانیا هاتنا به عس بۆ سه ر حوكمى
و هه وڵدان بۆ ته به سه ركرنا نه ته وى كورد:

دهستپيكا هزرا به عس و دامه زراندا وى ل ١٩٤٧ ل سوريا بوو، پشتى كو رهين خو دا هيلايين دمست ب مه زنبوون و به رفره هبوونى كرى، هه ريما عيراقى ئيك ژ وان هه ريمانه كو ئه و پارت تيدا هاتيه گورى و هه قبه ندى دگهل سه رگردياهه تيا وى پارتى و يا هه ريما سوريى هه بوو، ل سالا ١٩٥٢ بوو لق و ل داويا سالا ١٩٥٤ كونفراسى هه ريمايه تى يا ئه وى پارتى هاته گيران.

شورشا ١٤ ئى تيرمه ها ١٩٥٨ زهمينه كا باش بۆ به عس دروستكر ل به راهيا هه مى پارتان ب ئاشكرى چالكين خو ئه نجام بدن.

ل رۆژا ٨ ئى ئادارا ١٩٥٩ ل مووسل كوده تيا (عه بدولوه اب شه واف) عه قيدي سوپايى (٥) پيك هات و كوشتارمكا زور ژ سوپاى و ئاكنجيين مووسل رووى دا، به لى حكومه تا قاسم شيا (شه واف)ى بكوزيت و هندك ژ هه فالين وى بگريت. ل سالا ١٩٥٩ به عسيان ل جاددا رمشيد ژ لايى (عه بدولوه اب غريرى و صه دام حسيين)ى ته قه ل عه بدولكه ريم قاسمى كر و هاته بريندار كرن.

رۆژا ٨/٢/١٩٦٢ عه بدولسه لام عارف ب هاريكاريا به عسى يان كوده تياهه ئه نجام دا (ئه حمه د حه سه ن به كر) كره سه روك وه زيران. و ئه وان عه بدولكه ريم قاسم گرت و گوشت ليژنا نافه ندا پارتى ديموكراتى كوردستان بروسكا پشته فانيا خو نقيسى بۆ (عه بدولسه لامى) ب وى مه رجى كو ل گهل كوردان ريكا ئاشتيى و دوستايه تى بكاربينن. ريكه هفتن ژ لايى مه لا مسته فا و عه بدولسه لام عارف پيكه ات و به يانه ك هاته به لاف كرن كو حكومه تا عيراقى

شیوهکۆی لامه‌رکزی بۆ مللهتی کورد ل عیراقی دئی پێک ئینیت ژ چوار ماددا
هاته رێکخستن ژ وانا:

- ۱- نیقا داهاتی نهفتی بدمنه کوردان.
- ۲- لامه‌که‌زیا کوردان ژ هیلا (چپایی حه‌مرین) فه بهیته دهست نیشان کرن.
- ۳- سه‌رباز و پۆلیس و کاربه‌دهستین کارگیر کورد بن.
- ۴- زمانی کوردی ب فه‌رمی بهیته دانان.

ل بهارا سال ۱۹۶۳ شاندهکۆی شۆرمشی ب سه‌روکاتیا مام جه‌لال ب ئەندامه‌تیا
صالح یوسفی و حه‌بیب محه‌مه‌د که‌ریم و شاخه‌وان نامق و عه‌بدولحه‌سین
فه‌یلی و سه‌مه‌د محه‌مه‌د و مه‌سه‌ود محه‌مه‌د که‌هشتنه به‌غدا ژبلی وئی یاداشتا
سه‌ری ل وی ده‌می ئاخفتن لسه‌ر ئیکگرتنا عیراق و مسری و سوریا یی ده‌اته
کرن له‌و‌را د وئی یاداشتی دا کو ژ لایی سه‌روکۆی ئه‌وئی شاندى ناراسته‌ی
کومبونی قاهره‌ گری کو بۆ مه‌ره‌ما نافی‌ری کومببون، ئەف به‌نده تیدا
هاتبوون.

۱- هه‌رده‌می عیراقی دگهل سوریا و مسری ئیکه‌تیا کۆمارئ گریدا و وینی
عیراقی ئیخسته سه‌ر بارئ (هه‌ریمايه‌تی)، کوردان بۆ هه‌یه داخازا
جودابوونی بکه‌ت و، ب لامه‌رکه‌زیه‌تی رازی نابیت، کوردژی دوی ده‌می
دا ب شیوی هه‌ریما (چواری) ب سه‌ربه‌خویا خو دئی هیته ناف ئیکه‌تیا
عه‌ره‌بی و کۆمارا ئیکگرتی.

۲- کورد هه‌ر هینده ب لامه‌رکه‌زیه‌تی رازیه‌ کو عیراق یا سه‌ربه‌خو بیت و
هه‌قه‌هندیا ئیکه‌تی دگهل مسر و سوریا نه‌ گری دده‌ت.

رېځکەفتنا مسرئ و سوريایي و عیراقی ژبه‌ر دۆزا کوردی ئەو رېځکەفتنامە
 پاش ئیخست ل هەمی کوردستانی خەلک چاقەریی رېځکەفتنا حکومەت و
 پێشمەرگە ی دکر بەلی چ ئەنجامە ک ژ یاداشتا مام جەلالی و شاندی دگەل دا
 بجه نه‌هات، حکومەتا عیراقی فەرمانا گرتنا شاندی یاداشتی دەرکر، د هەمان
 دەم دا بەیاننا هژمارا (١،١٢) بەلاقەر کو باکوور دقەر ئو پەراسیونا سەربازیە،
 مەلا مستەفا و هەفالیڤ وی پیدفیه د ٢٤ دەم ژمیراندا چەکی بهافیژن و خو
 رادەستی حکومەتی بکەن. د هەمان سال دا حکومەتا عەبدولسەلام بەلاف کر،
 هەر کەسی مەلا مستەفای بکوژیت (١٠٠) هزار دیناران وەک خەلات دی پی هیته
 دان. حکومەتی دەست ب گرتن و کوشتنی کر و توپ و ناپالمان گوند سوتن
 هەر ل سلیمانیی ٢٠٠ کەس بی پرسیارا دادگەهی کوشتن و ئەو زیندانیی
 مایین ژی ب لیدان و ل ناف تەقنی و پیساتیی بو ماوی دوو هەیفان
 ئەشکەنجەدان، پرانی ناکنجیان بەرهف شار باژیر و قەرداع چوون بو
 رزگاربوون ژ دەستی زەعیم سەدیق.

هەروەسا ل تەوهری کۆیه و هەفلیری ژی پێشمەرگە ی کو هژماران وان ژ ٦٠
 کەسان نه‌ دیوری قارەمانیەکا بی وینه ئەوان بەرامبەر هیژمکا مەزنا سەربازی
 (الحرس القومی) و هیژین خو فرۆشان دیارکر، ئەقجا حکومەتا عیراقی چ
 چاره نه‌ما دگەل حکومەتا سوريا رېځکەفت، لیوایه‌کا سەربازی یا سوری ب هەمی
 کەرستین جەنگی ئینا کوردستانی، بەلی پێشمەرگین قارەمانین کورد ل تەوهری
 زاخو و ئاکری و ئامیدی هیرش کره‌ سەر و وەکی کەوان ئیخستنه‌ ناف دافان
 و دەست ب کوشت و گرتنا وان کر. حکومەتا عەبدولسەلامی سەری ریکا لی
 بەرزبوو و ئەف بیهیزی و تەنگافیا خو ب بی هیژیا حکومەتا بەعس دزانی
 هەقبەندی ل ناقبەرا ئەحمەد حەسەن بەکر و سەرۆک ئەرکانین سوپای تیکچوو.

و ئەوان (میشیل عەفلەق) ل سوریا ئینا بۆ چارەسەریا ئەوئ نەخۆشیئ،
کونگرئ گوبیتکا عەربی ل مسرئ ھاتەگریدان و سەرھاتیا کوردان
ئێخستە بەرچاڤ دوی دەمی دا دەرگەھئ دانوستاندان ل ۱۹۶۴/۱۲/۱۴ ل
ناقەبرا حکومەتئ و مەلا مستەفا دەستپێکر و پێککەفتن پەیداوو و بریارا
راوەستیانا شەری راگەھاند.

ل ۱۹۶۶/۴/۱۳ عەبدولسەلام دگەل مۆتەسەرئ بەسرا ژ دقەرا (قورنە) چوون
بۆ بەسرا ل ئاسمانی بالەفران وان ئاگر بەردبیتئ و دەیتە سوتن، ئەفە ژى وەسا
دیارە پیلانەکا بەعسیان بیت، چونکی کەفتە دناڤ واندا ب کوشتارەکا گەلەکا
مەزن بەعسی ژ چەک کرن و دوماھیک ب بزافا وان ئینا.

ل ۱۹۶۶/۴/۱۴ عەبدولرەحمان عارف دەستەلەت وەرگرت ھەتا ۱۹۶۸، شاندئ
دانوستاندان گەھشتە لایئ مەلا مستەفا پشتی فەگەریانا وان بۆ بەغدا ئەوان
گوتئ: مەلا مستەفا دوی دەمی دا دئ بەرھەڤ بیت بۆ دان و ستاندان کو
حکومەتئ ئەفان چوار بەندئین خواری یێن پێشەکی پێک بینیت:

- ۱- فەکیشان لەشکری ژ کوردستانئ.
- ۲- ھەر چ زیندانیکى سیاسى یئ کورد و عەرەب ھەبیت بەینە ئازاد کرن.
- ۳- خو فرۆش بەینە چەک کرن.
- ۴- دەولەتەک ژ دەولەتێن عەرەبى بەینە ناڤ ئەفئ پێککەفتنامئ.

ئەفجا حکومەت بئ ھیشی بوو کو ب سادى مەلا مستەفا ناھیتە پێزا
پێککەفتنئ. چەند لیوايەکی سەربازی ھناردنە سەر مەلا مستەفا ل دقەرا
رەواندز بوو شەرمکئ مەزن ب رۆژ و شەڤ بالەفرێن بومبە ھافێژ ب جۆرەھا
جۆرێن چەکی و بئ راوەستیان ئەو دقەر سووتن بەلئ ھیزا پێشمەرگەى چ
ھزرەک ژ وان ھەمی ھێرشان نە کر ل چیاى ھندرین فەوجا (۱) لیوا (۴) دگەل

هیزەکا تمام یا چەكدارین عەشیرەتین خۆ فرۆش ب هەمی جۆره چەكەکی فە ئخسیرکرن. ئەف سەرکەفتنا پێشمەرگە ی بوو ئەگەرئ شیلی بوونەکا زۆر مەزن د نافەندیڤ رāmیاری و راپا گشت یا جیهانی دا د هەیفأ چریا ئیکی یا ۱۹۶۶ دا عەبدولرحمن عارف چوو بۆ رەواندزی چاف ب مەلا مستەفای کەفت هەندەك سۆزین تژی ژ درەوان ژ عەبدولرحمن عارفی وەرگرتن بەلی ژ وان هەمی سۆز و پەیمانین کو دگەل عەبدولرحمن عارفی پیک هاتبوون چەند زیندانیەك هاتنە ئازادکرن. دگەل فەگراندا چەند فەرمانبەرەکان بۆ سەر کاریڤ وان.

ل رۆژا ۱۹۶۸/۷/۱۷ ئەحمەد حەسەن بەکر کەفنه سەرۆک وەزیریڤ عیراقی ل سەر دەمی عەبدولسەلام عارفی کودەتاکر، عەبدولرحمن عارفی سەرۆک کۆمار گرت و هەناردە (لەندەن). خۆ ب سەرۆک کۆماری عیراقی ناف کر، ل دویف بریارا چقاتا شۆرمشا خۆ، عبدالرزاق نایف کرە، سەرۆک وەزیران و چقاتا وەزیران پیک ئینا، چوار وەزیریڤ کورد ئەوان ئیخستنه ناف ئەفی وەزارەتی ژ وانا (ئیحسان شیرزاد) و (عەبدوللا نەقشەبەندی) و (محسن دزە)، بەلی ئەفی وەزارەتی خۆ نە گرت (۲۰) ئ تیرمەها ۱۹۶۸ ل سەر عبدالرزاق نایف کودەتا هاتە کرن، ژ لایئ بەعسیان فە، ئەو بوو چوو مسرئ و سەدام حسیڤ دبیتە خودان دەستەهلاتا رەها یا بی سنوور.

جارەکا دی بەعسیان شەر هەلکرفە دژی کوردان، ژ شکەستنی زیدەتر چ دی ب دەستفە نەهات ب نەچاری ل ۱۱ ئادارا ۱۹۷۰ ئەوان بریار دا ب بەخشین ئوتونومی (حکم الذاتی) بۆ کوردان و ماوی چوار سالان ئەوان دانا بۆ بجهئینانا وی، دوی ماوەی دا بەعسی کەفتە بهیزکرنا خۆ و پیلان گیران بۆ ژناڤرنا سەرگردین کورد. ل ۱۹۷۱/۹/۲۹ یازدە مەلا ژنەجەف و بەغدا فە هاتبوون

كو چافى وان ب مەلا مستەفاى بىكەفەيت ل حاجى ئومەران، مەلايەك ژ وان دەزگەھەك ب پىشتا خۇفە گرىدابوو دوو ئەفسەرىن بەعس كو مەلايان ژى نە دىياسىن تىرۆركىنا بارزانى پى ھاتبوو سپاردن، دوو ترومىلېن تۆياتازى كو دوو بۆمبىن گەلەك درىژ و ستویر ل بن موکم كرىوون و تەقاندن، خۆشەختانە پىلانا بەعس سەرنەگرت و بارزانى بتى برىنداربوو. ب ئەگەرى لىقەبۇونا بەعسیان جارەكادى شەر ھەل بووفە ل نافبەرا كورد و دەولەتا عىراقى كو نىزىك بوو ب سەركەفتنا شۆرمىش ب داوى بىت، دەرئەنجام سەدام دگەل شاھى ئىرانى (رېككەفتناما جەزائىر ل ئادار/۱۹۷۵) ب سەرىپەرشتىا جەزائىر گرىدا. عىراقى دمست ژ ھىندەك جھ و ناخا عىراقى ل (شط العرب) بۆ ئىرانى بەردا، ئىرانى ژى ل دوىف ئەوئ رېككەفتنامى و بۆ بەرژەومندىا خۆ ھەمى جۆرە ھارىكارىەك ل شۆرمىش بېرى و گوتە سەركردايەتيا شۆرمىش يان وەرنە ئىرانى وەك پەنابەر رەوینىن يان ئەو دى سنوورى دائىخن و دناف عىراقى دا ئەو چ بکەن ھەقبەندى ب ئىرانى قە نینە. بقی پىلانا نیف دەولەتى شۆرمشا ئیلونى شکەستن ئینا.

ج- سىياسەتا قىرکىنا (نەھیلانا) كوردان ل سەر دەمى پڑىما بەعس:-

بارودۇخى شکەستنا شۆرمشا ئیلونى زەمىنیەکا باش بۆ پڑىما بەعس خۆش كر ھەتا رەفتارىن فاشیانە یىن خۆ ب شیوەكى درندانه ل كوردستانى ئەنجام بدەت. ب رېكا دەھان ھزار ژ زەلامىن پڑىمى و پارە و درافى زۆر و ب نەخشەكى ھویر و کویر كەفتە ھەولدانى بۆ نە ھیلانا مللەتى كورد بقی شیوى خوارى:

ئېك - ب عەرب كرن (تەعريب):

ئەوۋى ب چەند رېكەكان بوو:

- ۱- دەرەبە دەرگەرن و دەرئىخستنا و دەرئىيان ل جەيەن وان ب تايىبەتى ل دەرەيەن سنوورەن كوردستانى دگەل عىرافا عەرەبى دا و ئاكنجى كرنا عەرەبان ل جەيەن وان، وەكى دەرەيەن خانەقەين و كەرگوك و شەنگال و گەلەك جەيەن دى.
- ۲- گوھورينا ناسناما نەتەوايەتى: ل بن گفاشتن و گەف و دەرەبە دەرگەرنى زۆرى ل خەلكى دكر خۆ ب عەرەب بنقىسين و پىناسا كوردى ژى بستىت وەكى ئىزدىان و شەبەك و گەلەك ژ بنەمالىن خانەقەين و گەرميان.
- ۳- لادانا خواندنا كوردى ژ قوتابخانان و پالانا خەلكى ھەتا زارۆيەن خۆ بىنە خواندنا عەرەبى.
- ۴- دائىخستن و لادانا دەرگەھەين زانستى و رەوشنبرى و ژى برنا كەسايەتيا سەرەبەخۆيا ھندەكەين دى وەكى زانگۆيا سەيمانىي، كۆرى زانباريى كورد، ئىكەتيا نقىسەرەين كورد.
- ۵- رېكخراوين پىشەيەين كورد گرېدان ب رېكخراوين عەرەبى فە، وەكى ئىكەتيا مامۇستايان و قوتابيان و ئافرەتان و كرىكاران و ھتد
- ۶- پالانا ژن و ژن خوازيى دناقبەرا كورد و عەرەبان دا، و تەرخانكرنا پارەكى باش بو ئەففى مەرەمى، كو بىگومان ئەنجامى وى ب عەرەب كرنى ب دەستقە دھات، چونكى عەرەب رەگەزى مەزن و سەرگەفتى و يى ب دەستقەلات بوو، كوردژى رەگەزى بچووكى بى دەستقەلات بوو.

دوو - ب به عس کرن (التبعيث):

ئارمانجا به عسيان د بهرنامي خو دا، يا پروهن و ئاشكهرايه ئهوژى خهباته بو دستقهئنانا ئوميدىن نهتهوي عه رب ژ ئيگهتي و سهر بهستي و سوشياليستيدا كو دروشمي نافه ندنا حزبا به عسه، ههر وسا ئهو نهته وحيين دى يين كييم يين دگهل عه ربان دا دژين بقيت و نهقيت د رگهزا دا عه ربان يان پيدفيه ببنه عه رب. بو نهقي ماهرمي ژى رژيما به عس گهلهك ريك فهديتن ههتا ئارمانجين خو بجهينيت:

- ۱- خهلكي نهقام وساده و خو فروش ب پارهي و پيدانا ياداشتان، يان ب گهفان دكرنه به عسي و لدويف بهرنامي، فلهسفا و ريبازا به عسيان فيردكرن.
- ۲- ودرگيرانا ههمي ئهو نفيسينين نفيسهريين شوفنيين عه رب و به عس ئهوان چاپكرن بي بهرامبهر و ئهريزان دناف خهلكي دا بهلاف دكرن.
- ۳- د پيافي پهروورده و فيركردني دا ههمي بهرنامي خواندني گوهورى و ب هزر و بووچوونين خو به عسيان پركرن و نفيسينا د ديروكي سهر و ژنوي راگه هاند. نافى كوردستاني د ههر جههكي دا ژيبر و ههمي دستكهفتي و سهرويريين وان ب عه ربان به خشي.

سى- ويران كرنا باژير وياژيرك و گوندان:

سياسهتا (ئهردي سووتي) د كوردستاني دا ژ لايي فاشيان فه بجهينان نيزيكي (۵۰۰۰) گوندان كافل كرنا باخ و زهفي و دارستان وان سووتن و ژيدهرين نافي هسك كرنا و دگهل ئهردي راست كرنا و پتر ژ (۲۰) مليون مين ل كوردستاني چاندن.

چوار - پاڭوهاستن واركرن مشه ختكرن (ترحيل و تهجير و تفسير):

۱- ب هزاردها مووچه خور ژ ماموستا و فهريمانبهر و نهفسهر و پوليسان نهوين بيھنا كوردايهتيي ژي دهات فهگوهاستن بو دمفهرين عهرېب ئاكنجي و دهرېبدمركرن و ئيخستنه بن چافديريا دام و دمزگهھين بهعسيان و دجهين وان دا عهرېب و بهعسي دانان.

۲- ب سهدان هزاران ژ ئاكنجيي گوندان ژ جهين وان راكرن و ل سهر كارين وان ل سهر ئاھا وولاتي وان فهگوهاستن بهرف ژيريا وولاتي و ل كومهلگهھيي ب زوري هاتنه جيكيكرن.

۳- پتر ژ نيڤ مليون كوردين فهيلي ل سهر جهي باب و باپرين وان فهگوهاستن بو سهر سنوورين ئيراني ب بهانا كو سهر ب ئيرانيقهنه (التعبيه الايرانيه) و رھگهزناما عيرافي ژي ستاند و دمست دانا ل سهر مال و مولكين وان، نهفهژي د ديروكي دا ب (تھسفيركرنا كوردين فهيلي) يا بهرنياسه.

پينج - كومهلگهھي ب زوري:

د وان جهاندا كو دسياندايه ب ساناهي چافديري لي بهيته كرن و دمستي خو دانيتھ سهر رژيمي چھند كومهلگهھكي ب زوري دروستكرن ئاكنجيي كوردان گوندان تيڊا كوم كرن، و نافلي (باژيري هھفچھرځ) ل سهر نهفان كومهلگهھي ملي دانان. بهلي د راستيدا ژ وان سھربازگهھي كو هيتلھري دروست كربوون گھلھك خرابتربوون خھلكي نهفان كومهلگهھان بي نيش و كار مابوون، رژيمي ب مھردما كو وان برسي بھن و شھرمزار بھن، هھتا نهو پھنايي بو بهعسيان بھن و بو كويري بھيت نهوان فهگوهيژن.

مەترىيا ئەفان كۈمەلگەھان ژ ئەفلى لايى ۋە بوو:

- ا- سەربازى: ھىچ كەسەكى دەرفەتا دەركەفتن يان رەفئىنە نە بوو.
- ب- رامپارى (سىياسى): دېندان ب زۆرى كەفتنە ب دويىف كوردان و دكرنە بەعسى ب تايىبەتى زارۆك.
- ج- جىقكى: كورد ھەر دەم ب تايىبەتى ئاكنجىيىن گوندان فيرنە ببون ژ جھيىن وەسا بژين ھەر زووى كىشئىن جىقكى يىن ترسناك دناف واندە بەلاقبوون.
- د- ساخلەمى: ئەفان كۈمەلگەھان نە ئاف ھەبوو نە ئافە رۆ زىدەبارى نەبوونا نەخوشخانان و پزىشك و دەرمان و ۋاكسىن دانا زارۆكان ژ بەر ھندى نەخوشىيىن ترسناك وەكى ئاگر و پىشى دناف واندە بەلاف دبوو.

شەش - ئەنفالكرنا كوردان يان قىركرنا ب كوم يا مروقى (جىنوسايد):

ئەنفال زى ئىكە ژوان سىياسەتئىن نا مروۋانە يىن رۆيما بەعسە بەرامبەرى كوردان ب مەرەما بن بېركرنا مىللەتئى كورد. بۇ ناسىنا ئەنفال پىناسا رېكخراوا (ميدل ئىست وۆچ)* دى ئىنين كو دىبىزىت: (ئەنفال) ئەو ئاف بوو كو ب زنجىردەكا ھىرشىن چر و پېرېن سەربازى ھاتىە دانان، كو سەرچەم ھەشت ھىرش بوون و ((شەش دەقەرېن جوگرافىيىن جودا دا ب رېقە چوو، ل ئافبەرا داويا ھەيۋا شواتئى و دەستپىكا ھەيۋا ئىلۇنا سالأ ۱۹۸۸ز دا ۋەرماندا گشتى پروساوى د دەستئى نفىسىنگەھا باكوورى يا رېكخراوا ھىزبا بەعس دا بوو، كو بنگەھى وئ ل باژىرى كەركوك بوو ل ئادارا ۱۹۸۷ و ب دويىف دا ژ لايى عەلى ھەسەن مەجىد ۋە سەرۆكاتيا وئ د ھاتەكرن)) ھەزى گوتنى يە ئاكنجىيىن ئەوان گوندېن ژ روويدانئى ۱۹۸۸ رېزگار بووين وەكى ھەمى خەلكى كوردستانى

* رېكخراودەكا مافئى مروقى يا ئەمىرىكى يە و لىكە ژ رېكخراوا چافدىريا مافئى مروقى يا ئەمىرىكى كو بارەگەھى وئ ل باژىرى نيويۆركە.

ب شیوکی پوتینی (عەلی حەسەن مەجید) ب (عەلی ئەنفال) یا (عەلی کیمای) ب ناف دکەن. بەلی دکتور (ئازاد محەمەد ئەمین نەقشەبەندی) پروفیسۆرە ل زانکۆیا سەلاحەددین دبیژیت (ب بووچوونا مە هەلمەتین ئەنفالی بتی پیک ناهین ژ هیرشین سەربازی یین رژێما عێراقی بۆ سەر گوندین کوردستانی و هیژا بەرمفانیا کوردی، بەلکو ئەنفال پەیرەوکرنا سیاسەتەکا چەند لایەنەیه کو ب کافل کرنا هزاران و گوندین کوردان دەستپێکر کو ئاکنجیین وان پستی هیرشین سەربازی ب هیرشا کیمایوی ژ ی فە، کوم کرن و بۆ کەمپان هاتنە فەگواستن. پاشان ژ کەمپان پرۆسا پۆلینکرنا (ژیک جوداکرنا) گرتیان دەست پێکر و بۆ جەین جودا جودا هاتنە فەگواستن. ژن و زارۆکین وان د کەمپین تایبەتدا دەستە سەرکرن، پیرین وان بەرمف کەمپ و زیندانین باشووری عێراقی هەناردن ئەوین ژیی وان دناقبەرا (۱۵ - ۵۰) سالی دا بوو مرنی هەناردن. گرۆپی (کوشتنا ب کومەل - فرق الاعدام) ل نیژیکی ئەوان گۆران کو بەری هنگی ئامەدە کری بوون ب شیوکی ئیکجار نەینی هاتبوونە دانان بۆ کوشتنا زۆرتین هژمار ژ توخمی نیر هاتنە فەشارتن ل وان گورپین ب کومەل ب شیوکی ج تشت سەبارەت چارە نقیسی وان نە هیته زانین.

نەگەرین ئەنجامدانا هەلمەتین ئەنفالان:

۱- گرنگیا جیوپۆلتیکا (جوگرافیا سیاسی) هەرێما کوردستانی کو گرنگیەکا جیو پۆلتیکی یا تایبەت یاھە، ب رادەکی وەلیکریە ببیتە مەیدانا شەر و هەفرکیا رژێمان ژ لایەکی، ژ لایەکی دی فە ئەف گرنگیە بۆیە ئەگەرئ هەولدانا ژناقبەرا نەتەوی کورد.

ھاریکاریا سیاسی و سەربازی و دارایی بۆ حکومەتا عیراقی نە کربا، ھەلمەتین ئەنفالی بقی شیوەی ب رێقەنە چوون.

۶- سایکۆلوجییا سەركردایەتیا حکومەتا عیراقی و فەرھەنگا سیاسی یا سەرانین رژیما عیراقی ژبەر گەلەك ئەگەرین چقاکی و سیاسی و سەربازی ھەر ل دەستپیککی عەقلىيەتەکا شەر خوازانه بۆ ئەوان دروست بوو ئەفی ژى وەکر کو ھەر ل دەستپیککا دیرۆکا فەرمان رەوايا وان يا خويناوی بیت.

جوگرافيا قۇناغین ھەلمەتین ئەنفالی:

ئەنجامدانا ھەلمەتین ئەنفالی ژ لایى رژیما بەعس قە بەراھیی بەرنامە بۆ ھاتبوو دارشتن، بەری وی دەمی ژى سەردانا دەقەرین وان گربوو ژ پیخەمەت کوم کرنا زانیاریان سەبارەت دەقەران و ری خوشکرن و دانانا نەخشەى بۆ ئەنفالی. ھەلمەتین ئەنفالی ژى ب ھەشت قۇناغین جودا جودا دا ھاتە ئەنجام دان بقی شیوەیی خواری:

قۇناغا ئیکى یان ئەنفالا ئیکى: (ئەنفالا دۆلا جافایەتی): پشتی کو حکومەتا عیراقی ل ۱۷ئى چریا ئیکى یا سالاً ۱۹۸۷ ئامارا ئاکنجیین عیراقی ئەنجامداى پشتی چوار ھەیفان ئیکەم قۇناغا ئەنفالی د کوردستانى دا ل شەفا ۲۲ئى شواتا ۱۹۸۸ ل دۆلا جافایەتی دەستپیکر کو ئەف دەقەرە فەگرتبوون: (دوکان، بنگرد، چوارتە، قەلاجولان، سەرچنار، سورداش، زییی بچووک، ئەزمەر، سوسى، ماوت، سەرگەلو، بەرگەلو) و ل ۱۸/۲/۱۹۸۸ ب داوی ھات.

قۆناغا دوویی یان ئەنفالا دوویی: ئەنفالا دھفەرا قەردەداغ ل ٢٢ ئادارا ١٩٨٨ هەتا کو ای نیسانا ١٩٨٨: ئەنفالا دوویی ئەف دھفەرە قەگرتن (چیاپی گەزەردە، بازیان، قەرداغ، دەرپەندی خان، زەرایەن، عەرپەت).

قۆناغا سیپی ئەنفالا سیپی: ئەنفالا گەرمیان کو ل ٧ ئ نیسانا ١٩٨٨ هەتا ٢٠ ئ نیسانا ١٩٨٨ بوو*.

نەخشی دەقەرین ئەنفال کریین هەریمە کوردستانی

* ژ نەخشین سەردار محەمەد عەبدولرەحمن (ئەتەلەسی هەریمی کوردستانی عێراق) ٢٠٠٩.

ئەف قۇناغە ژ ھەمى قۇناغىن دى ب کارساتر و ب زیانتر بوو ژ لایى ماددى و مروقى فە، چونكى (۷۰ - ۸۰) ھزار مروقىن كورد تیدا بى سەروشوين كرن. ئەف دمفەرە فەگرتن (دوز خورماتو، كفىرى، كەلار، دمربەندى خان، زنجىرا چىياین قەرەداغ، تەكیە، چەمچەمال و قەرەمنجىر، قادر كەرەم، سەنگاو، تیلەكو، پىياز، ئاغجەلەر).

قۇناغا چوارى يان ئەنفالا چوارى: ئەنفالا ئافزىلا زىي. بچوويك ل ۲ - ۸ى گولانا ۱۹۸۸ى، دمفەرمكا بەرفرەم ژ باكورى ئەو رىكا گشتى فەگرت كو باژىرى كەركوك ب باژىرى سلیمانىي دگەهینیت و ھەروەسا باشوورى رىكا ئافبەرا كۆیە - دمرياجا دوكان ژى فەگرت، كو پىكھاتى بوو ژ دمفەرىن (شوان، شیخ بزىنى، دمشتا كۆیە، گوپ تەپە، ەسكەر، دىگەلە، ئالتون كوپرى).

ئەنفالا پىنجى و شەشى و ەفتى: ۱۵ى گولانى ھەتا ۲۶ تەباخا ۱۹۸۸ كۆ دۆلا ئاف چىياین شەقلاو و رمواندوزى فەگرت كو تیدا رژیى ب كىمىا بارنكرنا گوندىن (باليسان و بالوكاوه و ەتئ) ھىرش دمستپىكر و پتر ژ ۲۵ گوندىن ناحيىن خەلىفان و خوشناوختى و رمواندوزى ھاتنە ویران كرن، و دمفەرىن (چۆمان، چىياین قەندیل، رانىە، چوارقورنە، ھىزۆ ب و چىياین باواجى) فە فەگرتن.

دوماھى ئەنفال: ئەنفالا بادىنان ۲۵ى تەباخى ھەتا ۶ى ئیلونا ۱۹۸۸ى: كو ب ھىرشەكا كىمىاوى ل دمفەرا (زىوہ شكان) نىزىك سنوورى عىراق و توركىا دەست پىكر و ئەفى ئەنفالى ژى ئەف دمفەرە فەگرتن: (دھۆك، زاخۆ، كانى ماسى، زىوہ، دىرەلۆك، ئەترووش و زاويتە).

نەنجامىن ھەنمەتتىن نەنئالى و كارىگەريا وى:

۱- كوشتنا چەند ھزار كەسەكان نەفجا چ ب رىكا تۆپ باران كرنى بيت يان ب چەكى كىمياوى بيت، تۆپ بارانكرن ب بالەفې و ھىلكوپتەران. يان ب سىدارەدانى بيت ژ بىر و گەنج و ئافرەت و زارۆكان ب تايبەتى رەگەزى نىر كو پىرانيا وان ئەو بوون.

۲- كىميا بارانكرنا گوند و دىفەرەن وەكى گوپ تەپە و بەرگەلۆ و سەرگەلۆ و سىو سىنان و قادر كەرەم....ھتد ب چەكى كىمياوى ژ جوړين خەردەل و سارين و دىمارگاز.

۳- وىران كرن و تىكدانا چەند ھزار گوندان ل دىفەرەن نەنئال كرى. كو بەلگەنامىن حكومەتا بەعسى دا ھاتىە كو ((ھاتىنە سووتن)) ((ھاتىنە تىكدان)) ((ھاتىنە راستكرن)) و ((ھاتىنە باقزكرن)) و ب كىمى فەزى دىھان باژىركين مەزن و مەلبەندىن كارگىرى و (قەزا و ناحىە) ھەمان تىشت ب سەر ھاتىە.

۴- ژبەر ب كارنىنانا ((سىياسەتا نەردى ھاتىە سووتن)) دىفەرەن نەنئال كرى ژ گشت بنەمايىن ژيانى بى بەھرەكرن و زىفى و بەز و باخ ھاتنە سووتن و ژىدەرىن ئافى ھىك كرن، و ئەو دىفەر كرنە دىفەرەن قەدەغەكرى ھەر كەسەك ل وان دىفەرەن ھاتبا گرتن يا دىتن بى سەرو شوين دكرن يان رەمى دكرن (كوشتن).

۵- تالان كرنا سامانى دىفەرەن نەنئال كرى وەكى كەل و پەلەن ئاف مالى ترومبىل و تەرش و كەوال وھتد ژ لايى نەنئالچيان فە كو ژ وانا جاشين كوردىن خو فروش ژى تىدا بوون.

۶- بى سەرو شوين بوونا دەھان ھزاران ژ بىر و گەنج و زارۆك و ژنان پىشتى كو ل كەمپىن وەكى ((توپزاوا و نوگرە سەلمان و ... ھتد)) ھاتىنە راپىچان و لدويف رەگەز و ژى ھاتىنە جودا كرن ھەتا ھاتىنە دابەشكرن، راپۆرتەكا دەزگەھىن ئەمنى دا ھاتىە كو ھۆمارەك ژ كچىن ئەنفال كرى كو ژىي وان ژ (۱۹ - ۲۹) سالى دا بوون دانە وەلاتى مسرى.

۷- ئەوين ژ ئەنفالى رزگار بووين، ژبەر بى سەرو شوين بوونا گەلەك ژ كەس و كارىن وان تووشى بارى جفاكى و خىزانى و دەروونى و ئابوورىي نە باش بوون يان گرفتار بوون ب تووش بوونا نەخوشىيىن گران ژبەر تۆپ بارانكرنا وان ب چەكى كىمياوى.

۸- ئاوارە بوونا خەلكى دەفەرىن ئەنفال كرى، بۆ نموونە ئەنفالا دۆلا جافايەتى گەلەك ژ خەلكى وى بەرەف وەلاتى ئىرانى ئاوارە بوون كو كەلەك ژ وان درېكى دا گيانى خۆ ژ دەست دان ژبەر سەرما و سړ و سەفەمى و تۆپ باران ب (راجيمان) و بالەفرىن بەعسيان.

ھەر چەندە رژیما بەعس نافى ھەلمەتین ئەنفالى ل سالا ۱۹۸۸ ب كارئينا، بەلى ھەر دگەل ھاتنا رژیما بەعس بۆ سەر حوكمى ب كرىار دەست ب ئەنفال كرن كوردان كربوو، ھەر بۆ نموونە ل نىسانا ۱۹۸۰ پتر ژ نىف ملیون كوردین فەیلی تەسفير كرن كو ھەتا ھۆ چارە نقيسى (۴) ھزار لاوين كوردین فەیلی بى سەر و شوينين، ھەروەسا ل ۲۱ تيرمەھا ۱۹۸۳ (۸) ھزار بارزانى ئەنفال كرن، و ل سالا ۱۹۸۸ (۱۸۲) ھزار كوردین دى ئەنفال كرن، ئەفە ژبلى ئەوى كو ل بەرى و پىشتى سەرھلدا ۱۹۹۱ سەدان كورد ھاتنە كوشتن و بى سەر شوين كرن ھەژى گوتنى پىشتى گونەھبار و ئەنجامدەرىن پروسا ئەنفالى ل سالا ۲۰۰۷ حوكمى سیداردەنانى بۆ ئەوان دەرکەفت.

د- سەرهللانا شۆرهشا چهكدارانه يا رزگاريخوازا كوردی:

هیشتا خبری بهرپهری شهرمزاریا ریککهفتناما جهزائیر هسك نهبوی میللهتی ستهم لی کریی کوردستانی سەرهلدا و ئالایی شۆرهشی ب مهردانه هه لکر و ب پرووی ئهوی بهعسا کو ب ناشکرا گازی دکر کو بزافا چهكدارانه يا كوردی ههتا ههتای داوی پی هات ئهگهر دار خورمال سهرسههرین وان شینبیت جارهدادی نهشین ههفت کهسان بهینرنه چیا.

ئهو شکهستنن هاتینه بهحس کرن داوی ب خهباتا رزگاری خوازا كوردی نه ئینا، ئهفه بوو پارتی دیموکراتی کوردستان ب فهرمانا مهلا مستهفا بارزانی ل ٢٦ ئی گولانا ١٩٧٦ جارهدا دی دریژی ب شۆرهشی و خهباتی دژی رژیم بهعس دایه.

ههروسا ١٩٧٥/٦/١ ئیکهتیا نیشتمانیا کوردستانی ژی ب رپبهریا (جهلال تالهبانی) هاته دامهزراندن دا کو سهر و ژنوی دریژی ب خهباتا کوردایهتی بدهته فه، ئهفه بوو پشتی سألهمکی شۆرهشا نوی یا گهلی مه دمست پی کرفه. (پاسوک) ژی ئیکه ژ پارتین سیاسیین کوردستانی کو ل سالآ ١٩٧٦ بهرمف چیا چوون و دژی رژیمی شهر کر.

پاشی ژی پارتا سوشیالیستا ئیکگرتیا کوردستانی ل سالآ ١٩٨٠ هاته دامهزراندن ئهوی ژی گهرم و گورپهکا زیدهتر ب شۆرهش و خهباتا كوردی دا دژی بهعسیان.

ههر ههمیان بۆ رژیم بهعس سهلماند کو کورد میللهتهکی زیندیه خودان وهلات و ژیان و دیرۆک و شارستانی خۆیه، ستهم و ئهشکهنجه ل سهر دمستی

دوژمنان ديتيه و خوښيا رڼوژانين وان تهحل بوويه، داستاين ولسا توماركرن
كو رڼيم د خهوا خوڅي دا نهديت وكي شهرين شارستين و (ههرسون –
دالانې) و دابان و باليسان، (قهيوان – ماوت)، نهمهر، داستانا رزگاري و سما
قوڅي و خوا كوړك و (حهك و زيناڼه ل گهرميان) نموونا وي ميړ خاسي و
مهرديايتيا گهلي مهيه.

بكارنيانا چهكي كوم كوژ (كيميا بارانا كوردستاني):

رڼيم دا نهوي ب سهلنيت كو كريارين وي ل سهر نههيلانا ميللهتي كورد
راست و تمامن، چ كوم كربوو ژ تهكنهلوژيا جهنگي برياردا ب كاربنيت، دياره
هند ژي يابشت گهرم بوو كو كهس نينه وي پاشقه بهت د چهند جهان دا
گونهها خويا رهش نهجام دا گونهها كيميا باراني. چهكي كو كوژ، نهو
كارساتين (هيروشيما و ناكازاكي) ژي ههر هنده درنده بوون، كيميا بارانا دوڅا
باليسان، بادينان، سهرگهلو، بهرگهلو، كوپتهپه، سيو سينان و چهندهها
دقهريڼ دي ل داويي ژي شهيدكرنا باژيري ههلهبچه ل ۱۹۸۸/۲/۱۶ كو پتر ژ
(۵) هزار ژن و زاروك و زهلام تيډا شهيد بوون.

جەنگى (شەرى) عىراقى و ئىرانى *

ئەگەر ئىن جەنگى :-

۱- مەملەنە عەرمىيە و فارسى ل سەر دەستەھلاتى و چەسپاننا نەتمەوايەتيا خۇ
د دىقەرى دا.

۲- شەرى مەزھەبى.

۳- پشت گوھ ھافتنە رېككەفتناما جەزائىر كو ھەر ئىك ژ وان ئەوى دى پى
گونەھبار دكر.

۴- خۇ پر چەك كرن ژ لايى رۇيما عىراقى فە ب چەكى گران و كوم كوژ ب
تايبەتى چەكى كىمىاوى.

۵- گەلەك بخودانان و گيانى شوفىنى ژ لايى سەرانىن عىراقى ب تايبەتى
سەرۆكى رۇيما.

ل ۲۲ ئىلۇنا ۱۹۸۰ ھىزىن سوپايى عىراقى ب درىژاھيا سنوورى ھىرشا خۇ
يابەرفرەھ كرە سەر ئىرانى و ل ۱۹۸۸/۸/۸ شەر ھاتە راوستاندن ب كوشتنا
سەدان ھزاران ژ كورين گەلى عىراقى.

ويىران بوونادەھان باژىر و پروژان، ژ دەست دانا سامانى عىراقى و ھەمى بۇ
خوارنا جەنگى ژ بخودانانى و شوفىنيەتى.

* مەرەم ژ بەھسكە جەنگى عىراقى و ئىرانى و جەنگى كەنداقى بىتنى بۇ ھەتە بزانين
كو رۇيما بەھس پېبازەكا خوينى و درېدەنە ب كارئىناو و ئەف دوو جەنگە چەوا سەبارەت
دۇزا كورد رەنگ قەدايە نە كو بەھسى وان ب دوور و درىژى.

جهنگى كەنداقى:

رژىما عىراقى پىشتى بداويھاتنا جەنگى ئىرانى، بۇ دەرگەفت كو ياكەفتىھ دىن قەرەكى زۇرقە، لەورە كەفتە گرتنا بەھانا و ھىجەھتان ژ دەولەتەن كەنداقى ب تايبەتى كۆيتى، رژىمى ب وى چەك و تەقەمەنىي ھەيى كو ژ جەنگى ئىرانى بىرپكا دەولەتەن زلھىز بدەست كەفتبوو لەورە كەفتە گەفكرنى ل دەولەتەن ھەقسوى. د ئەنجامدا گەفەن وئ سەر گرت ل ۱۹۹۰/۸/۲ ھىرش كرە سەر كۆيتى و راگەھاند كو كۆيت پارچەكى ژ عىراقى و ب پارىزگەھا نوازى ل قەلەم دا بەروفاژى شەرى عىراق و ئىرانى، دەولەتەن جىھانى ب تايبەتى دەولەتەن زلھىز ھەمىيان پىكفە دگەل نەتەوین ئىگگرتى بىرارا تامامىا بى قەيد و مەرج قەكىشانە ھىزىن عىراقى ژ كۆيتى دەرگر.

و ئەگەر ب ناشتى خۇ قەنەكىشا ئەو دى ب زۇرى بىت ئانكو ب گورزى جەنگى دى خۇ قەكىشىت و بىرارا (۶۶۰) بۇ ئەفى مەرمى دەرگەفت وىلايەتەن ئىگگرتىن ئەمىرىكا و فرەنسا و برىتانىا و دەولەتەن عەرەب وىكو مسر و سورىا و سەودىيە و گەلەكىن دى كو ھۇمارا وان (۲۰) دەولەت بوون ھىزا ھەفپەيمانان دروست كر ب ھەمى سەرباز و چەكى پىشكەفتى خۇ گەھاندە كەنداقى و سەودىيە.

نۆينەرەن دەولەتان و مەرۇف دۇست ھىدى ھىدى خۇ د گەھاندە بەغدا بۇ رازى كرنا عىراقى بۇ خۇ قەكىشانى ژ كۆيتى بەلى سەر رەقىا سەرۇكى رژىمى ژ (گەلەك بۇ خۇ دانانى) ژ وئ پتر بوو. كو دگوت بىابانا سەودىي و كۆيت ل بن ھىزىن ھەفپەيمانان دى كەتە دۇزەخ و نىقەكا ئىسرائىلى دى سۆزىت ب چەكى (كىمىاوىي جووت لا) دى سەرو بىكەت. ئەفجا سەرۇكى ئەمىرىكى (جورج بۇش) يى ئىكى ل ۱۹۹۱/۱/۱۷ جەنگى كەنداقى راگەھاند ب نەفى (بابەلىسكا بىابانى) و ھىزىن ھەفپەيمانان ھىرش كرە سەر ھىزىن عىراقى و د ماوى (۱۰۰) دەمژمىران دا تەرابەراكرن.

ئەنجامىن ۋى:

- ۱- كوشتنا پتر ژ (۱۰۰) هزار سەربازان.
- ۲- ئىخسەر كونا (۷۰) هزار سەربازان.
- ۳- شكاندنا هيزا سەربازيا عىراقى ب رېژا پتر ژ ۵۰٪.
- ۴- ژ كار ئىخستنا هيزا ناسمانيا عىراقى.
- ۵- ژ كار ئىخستن وتىكدانا پرانيا كارگەھ وھويىن راگەھاندنى و پر پرۇژىن سەربازى.
- ۶- روتبوونا عىراقى ب تمامى ژ پرووى ئابوورى قە و قەرىن سەر عىراقى گەھشتە (۱۵) مليون دۆلاران.
- ۷- مل كەچيا (خۇچەماندن) تمايا عىراقى بۇ ھەمى برىارىن نەتەوين ئىگگرتى.

سەرھلدا نا مەزنا ئادارا ۱۹۹۱ى:

دققت مىللەت ماقى خۇ وەربگريت و تولا زۆلم و زۆردارىيى ھەر قەكەتەقە و ھەرھوساژى بوو، لەورا بەردى كوردستان ب ئەنجامدانا دارشتنا پلانەكا باش ب پىشتەفانيا ھەمى جەماوهرى كوردستانى، ل رۇژىن ئىكى يىن ھەيقا ئادارا ۱۹۹۱ رېبەريا سەرھلدا نا مەزنا كر ب گەرم و گۆرەكا وەسا كو زەلامىن رۇژىمى و خوین رېژىن وان وەكى پووشى ل بەر رەشە با يا سەرھلدا نى لى ھات.

دەزگەھىن رۇژىمى د بارەگايىن حزبى و ئەمنى و ئىستخبارات و موخابرات و جەيش و لشەبى و سوپاى كەفتەنە بەر درېين رەق و تولا كورين مىللەتى و شوقىنيان سزايى خويى رەوا وەرگرت، ئەوى دەليقا خو دىتى رەقى و چوو ناف رېژىن رۇژىمى قە. ئەوى ژبىر نەكەين كو ئەف سەرھلدا نا مەزنا سەر پى و ژ خۇ قە نە روويدايە راستە سەرانسەرى مللەتى ب زەلام و ژن و زارۇكان قە پىشكدارى تىدا كر، بەلى ھەر وەكى مە ئامازە پى كرى، نەخشى سەرھلدا نى ھاتبوون كىشان ب تايىبەتى ل ساللا ۱۹۹۱ كو برىار دابوو خەباتا چەكدارانە دناف باژىران دا دەست پى بکەت ھەمى پىشمەرگەيى خۇ بەخش و رېنىشادەربوون ھەر ئەو ژى د ھەوارا وان ھاتن.

سەرهللانا ئادارا ۱۹۹۱ی چ بدهستقه ئینا؟

- ۱- رزگار کرنا سهرانسهری (هه موو) کوردستانی ژ زاخو ههتا خانهقین.
- ۲- هه می پارت و تهخین کوردستانی پشکداری د سهرهللانیدا کر.
- ۳- رژییم سقک وشهر مزار بوو، نهو پیگه و ههیهتا بهترسیا دناف خه لکیدا هه ی، نه ما.
- ۴- چه ککرنا زیدهتر ژ دوو فهیلهقان پتر ژ (۱۰۰) هزار سهربازان خو بدهستقه بهردا و دهستبهر هه می چهکی وان یی سقک و گران ژیدا هاته گرتن.
- ۵- دهستبهر داگرتنا هه می نهینیین ئهمن و ئیستخباراتی.
- ۶- کهل و پهل و کهرستین حزبی و سهربازی و کهرستین سهر ب بارهگایین حزبی و سوپایان فه، کو بهایی ب سهدان ملیۆن دیناران بوو، کهفته د دهستی خه لکیدا.

كوچا (مشه ختېوونا) مهزن يا خه لكى كوردستانى ل بهارا (١٩٩١) :-

ئەوا كود دها ته چافه پىكرن و گهلئ عىراقئ بتايبه تى و گهلئ كورد هىقى بۇ
دخاست ئەوبوو كو دكتاتورى هەتا هەتا هاته بنىركرن و حوكمى ديموكراتى و
ماقئ سەربەستىئ و ئازادىئ جەئ شەفتارىيا بەعسى بگريت و هەمى جيهانئ
پشتهفانئ ئەقئ پرؤسى بيت بتايبه تى دوله تئ هەفپەيمان بەلئ بىئ چ
پيشهاتهك و ژبەر هەر ئەگەرمكى بيت رەنگه هەتا نها نه هاتبته ئاشكراركن،
رژيما بەعس كهفته هيرش برنا سەر خەلكى و تەرو هشك پىكفه سووتن.

بەلئ گهلئ كوردستانئ هنديا لدهف بزەحمەتبوو كو جارەگادى بكەفنه دبن
دهستئ رەشى بەعسيان فە، سەرتاسەر پتر ژ سئ مليؤن كەسان مال و حالين
خو بجهيئلان و بەريخودا چيا و سەر سنوورين توركييا و ئىرانئ ب دەهان هزار
پير و زارؤك ژنافچوون و بوونه قوربانئ فاشزمئ، و ژبەر كو لسەر دەمئ

ئەفرۇ ھۆيىن فەگۋاسىتىن و رېگەھاندنى ھند پېشكەفتى بوون دەمژمىر بۇ دەمژمىرى ئەو كارمسات فەگۋاسىتىن و دگەھاندە جەي ھەمى لايىن جىھانى و تەلقرىۋنى ھەمى كارمستان نىشان ددا و دەھاتە دىتن و دەنگى نە رازىبوونى و پىشتەفانىكرنى بشىۋىھەكى مەزن و بەرفرەھ لدويف دەنگى كوردان و دەھوارا وان ھاتن، ئەفە ب خۆزى مەزنىن دەستكەفتى خۇ رېگىريا مللەتى كورد بوو.

مىشەختىبوونى ئەفە ئەنجامە ژى دەركەفتن:-

- ۱- رۇدبوون لىسەر ئىكەتيا رېزىن مللەتى كورد.
- ۲- رىكتىرنا دىكتاتورىيەتى.
- ۳- نەتەۋىن ئىكگرتى (U.N) برىارا ھندى دا كو نابىت رۇيما بەغدا ھىرشا چەكدارى بىكەتە سەر گەلى كوردو ل ۱۹۹۱/۴/۵ (برىارا ۶۸۸) ژ لايى جقاتا ناسايشا سەر ب نەتەۋىن ئىكگرتى فە ھاتە دان، كو دەفەرەكا ئارام ل سەر روۋىي ھىلا ۳۶ ژ بۇ كوردان بەيتە دانان.
- ۴- دانانا ھىزا ھەقىيەمانان ل بىنگەھى (ئەنجەرلىك) ل توركىيا ژ بۇ پاراستنا خەلكى كوردستانى (ھىزا چەكوچى بەرھەف).
- ۵- ھناردنا ھىزەكا چەكدار بۇ ناف كوردستانى بۇ پاراستنا خەلكى لدەمى فەگەريانا وان.
- ۶- ئىدى گەلى كورد ژ ھندى ناترسىت كو يى بتنى يە، بەلكو دۇزا كورد نە پتنى ژ لايى مروفايەتيفە دەھاتە تەماشەكرن، بەلكو مللەتەكە پىلدىيە مافى خۇ يى سىياسى وىرگىرىت.

هەلبژاردن پەرلەمانى و دامەزراندنا حکومەتا ھەريما کوردستانى:-

پشتى ڤەكىشانى دام و دەزگەهين ئىدارى ژ کوردستانى ژ لايى پڙيمى ڤە ب مەرما خولقاندنا بى سەرى و بەرەلايى دناڤ پڙين گەلى کورددا بەلى ل داوييا زنجيرەکا سەرهلدانان بتايبەتى سەرهلدانا سيى کو ب (پزگارکنا کفرى) دەيتە نافکرن.

ئەو سەرهلدانا کو پيشمەرگين ڤەهرەمانين کوردستانى مەزنىن داستان بۆ بەرەبابين کوردان تۆملرکرى ل ۱۹۹۱/۱۰/۸ز، ڤالەيپەکا کارگيرى ل کوردستانى پەيدابوو، لەورا سەرکردايەتيا بەرەى کوردستانى بەز و بەز ھەولا کارکرنيدا بۆ ھەلبژاردنا پەرلەمانى و ئەڤ ھەلبژاردنە ژى ل پوژا ۱۹۹۲/۵/۱۹ ھاتنە ئەنجامدان بۆ جارا ئيکى د دىرۆکيدا پەرلەمانى کوردستانى ھاتە دامەزراندن و پاشى حکومەتا ھەريما کوردستانى ل ۱۹۹۲/۷/۴ ئ ھاتە پيکھاتن.

و بۆ راستيا دىرۆکى کريارا ھەلبژاردنا پەرلەمانى کوردستانى ب ديدڤانييا نوينەرپن دەولەتان و پوژنامەنڤيسان، کەرنە ڤالەکى ڤەشەنگ و ئەزموونەکا رەونەقدار بوو د شەڤتارييا جيهانا سيى و سەرانسەرى پوژھەلاتيدا ژ پوويى چەسپاندنا ديموکرتيەتى ب ھيزبوونى پڙين گەلى و (فيدراليەتري) بوويە درۆشمى ھەمى لايەکى. ئەوا ژ ھەزى بەحسکرنى يە، مامۆستايين کوردستانى پۆلەکى گرنگ ھەبوو مل بمل تەخ وتويزين ديين کومين خەلکى کوردستانى بۆ پووچکنا پيلانا دوژمنى ژ ڤەكىشانى دام و دەزگەهين کارگيرى ل کوردستانى.

پشکا دەھى

بزاڤا ئىستعيمارى يا نوويا ئەورۇپى ل نىشتىمانى عەرەبى
ل سەدى نوزدى و بەرھنگارىيا عەرەبى ل سەدى (۱۹) ى و
دەستپىكا سەدى (۲۰) ى

۱- ھاتنا دەسھەلاتا برىتانىا بۇ ئاف كەندافى و عىراقى:-

دىرۇكا ھاتنا دەسھەلاتا برىتانىا بۇ كەندافى بۇ سەدى ھەفدى ى زايىنى
فەدگەرەيتن، سال ۱۶۰۰ز برىتانىا كومپانىا ھىندىيا - رۇژھەلات ل لەندەن
دامەزراند بۇ ھندى بىتە ئامرازەك ژ بۇ بەلافكرن و بنە جھكرنا سىياسەت و
بەرژوھىندىيىن برىتانىا ل نزمىيىن زەيى ھندى و دھەرەين دەورو بەرەين وى.
برىتانىا ل كەندافى (بەندەر عەباس) كرە بنگەھەكى سەرەكىي چالاكىيىن
خويىن سىياسى و بازركانى بۇ ماوى پتر ژ (۱۵۰) سالان.

دەمى گرنگىيا ئەفى بەندەرى ل كىمىي داي ژ ئەنجامى وئ ئازدەويا دھەر
فەگەرتى ل نافەراستا سەدى (۱۸) ى ژبەر ھندى برىتانىا بنگەھى خۇ
فەگواستە بەسەرە، و ل سال ۱۷۶۲ز بارەگايى خۇ برە (بوشەھر)، ئەوى دەمىژى
ژبەر كو بەرژوھىندىيىن برىتانىا ل ھىندستانى، ژبەر شۇرەشا فرەنسا و ھىرشا
ناپليۇنى بۇ مسرى و گەفلىكرنا رپيا ھاتوو چوونا برىتانىا د رۇژھەلاتىدا،
كەفتە د مەترسىيىدا، ژبەر ھندى بها و گرنگىيا ستراتىژىيا كەندافى بۇ
برىتانىا دەرەكەفت ژ بۇ پاراستنا دەسھەلاتا خۇ ل ھىندستانى لقيرە برىتانىا
كەفتە د ھەولداناندا دەست ب سەر داكرتەنا كەندافى و دويقدازى بۇ ھاتنا ناف
عىراقى، چونكى عىراق كەفتبوو سەر رپكا ھىندستانى.

گرتگرتین بهرژەووندىيىن برىتانىا ل عىراقى پىكهاىتبوون ژ:-

۱- بهرژەووندىيىن ئابوورى:-

بهرژەووندىيىن برىتانىا ژ پرووى ئابوورى قە قەدگەرن بۆ سالأ ۱۶۳۵ز، دوى سالىدا ئىكەم كەشتىيا برىتانىا گەهشتە بەندەرى بەسرە. ل سالأ ۱۷۲۲ زى برىتانىان بمەرەما سەرپەرشتىكرنا بهرژەووندىيىن خو بنگەهەكى ھەمدەمى (بەردەوام) ل وى باژىرى قەكر. سەرھلانا شۆرەشا پىشەسازى بوو ئەگەرى زۆربوونا رېژا ھناردىيىن برىتانىا بۆ دەرە، ئەقەزى پىدقى ب بازارى ھەبوو بۆ فروشتنا كەل و پەلەن پىشەسازى، ژبلى قىزى قەكرنا نوگەندى سوپس ل سالأ (۱۸۶۹ز) بوو ئەگەرى كورتكرنا رىكا ھاتن و چوونا دناقبەرا رۆژھەلات و رۆژئافادا و كىم بوونا تىچوونا قەگوھاستنا ئافى.

ژبلى ھندى كو عىراقى دەخل و دان (دانودكاك) و خورمە و پىست و ھرى بۆ برىتانىا دھناردن، بازارەك زى بوو بۆ فروشتنا بەرھەمىن برىتانىا، رىكەكا ھاتن و چوونىزى بوو كەل و پەلەن برىتانىا تىدا دەرپاز دبوون بۆ ئىرانى. ھەروەسا ل عىراقى لقين چەند پانقەكىن برىتانىا ھاتنە دامەزراندن ژ بۆ بساناھىكرنا كارى بازىرگانى و بەرھەمىنانا سەرمايى برىتانى.

قەدىتەنە نەفتى چالاكىيىن دەولەتىن ئەورۇپىى بتايىبەتى برىتانىا و ئەلمانىا د عىراقىدا پتر لىكرن ژ پىخەمەت وەرگرتنا ماقى دەرئىخستنا نەفتى ل دەولەتە عوسمانى - پشتى مەملانەھىەكا مەزن برىتانىا و ئەلمانىا و ھولەندا رىككەفتن لىسر دامەزراندنا كومپانىا نەفتا توركى، كو ماقى دورئىخستنا نەفتى ل دەولەتە عوسمانى پى ھاتە دان، بەلې دەسپىكرنا جەنگى جىھانىي ئىكى پرۇسا دەرئىنانا نەفتى پاش ئىخست.

٢- بهرژه‌وه‌ندیپن رامیاری و سه‌ریازی:-

بریتانیا پوخته‌کی مه‌زن ددا پاراستنا ریکین هاتن و چوونا بازرگانی، بتایبه‌تی رپیا هندستانی، بو فی مه‌رمیژی د ماوی سه‌دین هه‌قدی و هه‌ژدیدا رووی ب رووی پورتوگالیان، هوله‌ندیان و فره‌نسیان راوه‌ستاینه، لقیره بهرژه‌وه‌ندیپن سیاسی و سه‌ربازیپن یریتانیا ل عیراقی ده‌ستپیکرن.

لده‌ستپیکری بریتانیا هه‌ولا هندیدا روباری فورات بو هاتن و چوونا دناقه‌به‌را ده‌ریا نافه‌راست و که‌ندافی بکاربینیت، و نه‌و بوو ل سال ١٨٦١ز هیئری لینج مافی ریکه‌ستنا گه‌ستی یان د روباریپن عیراقیدا ژ حکومه‌تا عوسمانی وهرگرت، و خیزانا لینج (کومپانیا که‌شتیفانییا بازرگانی یا (دیجله و فورات) دامه‌زراند. نه‌هان کومپانیان روله‌کی گرنه‌گ هه‌بوو د چه‌سپاندنا بهرژه‌وه‌ندیپن بریتانیا د عیراقیدا.

هه‌روه‌سا بریتانیا پوخته دایه دامه‌زراندنا ریکین نویپن کو د عراقیدا ده‌ربازدبن چونکی ده‌ست به‌سر داگرتنا نوکه‌ندی سوپس ژ لایی فره‌نسیانقه، سه‌رمایه دارین ئنگلیزان پالان کو هزرکرنی د فه‌دیتنا ریکه‌کا نوی دا بکه‌ن دا کو هه‌فرکییا نوکه‌ندی سوپس پی بکه‌ن. بو فی مه‌رمی بریتانیان کومیته‌ک بو فه‌کولینی د پروژی راکیشانا هیله‌کا ئاسنی دا دناقه‌به‌را ده‌ریا نافه‌راست و که‌ندافی دا دامه‌زراند. به‌لی ژبه‌ر تیچوونا زو‌ریا پاره‌ی بو فی پروژه‌ی حکومه‌تا بریتانیا نه‌و پروژه په‌سه‌ند نه‌کر. بریتانی بدژی پروژی هیلا ئاسنی (به‌رلین - به‌غدا - به‌سره) زی راوه‌ستیا کو ئه‌لمانیا دقیاا نه‌نجام بده‌ت.

ھەروەسا بریتانیا گرنگییەکا مەزن ب دروستکرنا ھیلا بروسکە ی دایە، داکو
 بریتانیا ب پیا عیراقی و کەندافی و ئیرانی ب ھندستانی فە گیریدەت.
 دەسھەلاتا بریتانیا ھیدی ھیدی ل عیراقی زیدەتر لیدھات، ھەتا وەلیھات
 دەست دناف ھەمی کار وبارین نافخوین عیراقیدا وەردەدا.
 ھاتنا بریتانیا بو ناف عیراقی تووشی گەلەك ئاستەنگان بوویە، وەك رووی
 ب رووی بوونا والیی عیراقی سلیمان پاشا بچووک (۱۸۰۸ - ۱۸۱۰ز) دگەل
 نوینەری ئاکنجیی بریتانیا ل عیراقی (کلودیوس جیسی ریح)، چونکی وی
 نەدھییا دەست ل ناف کار و بارین عیراقی وەربەدەت.
 بەلی دەولەتا عوسمانی د پرانییا دەماندا دھییا بەرھنگارییا چوونا ناف
 بریتانیا ببیت بەلی ئەف پرسگریکە ھند ب گرنگی وەرنە گرتبوو، ژ ئەگەرین
 سەرنەکەفتنا ئەفان ھەولان لاوازییا حکومەتا عوسمانی و بی شیانییا وی بوو د
 بەرسنگرتنا بەرژەوندیی بریتانیادا ب ھیزا سوپای.
 د کەندافی دا ژی بریتانیا تووشی بەرھنگاربوونا ھۆزین عەرەبی بوو وەك
 (القواسم) ل عومانی و عەرەبیین مەسقەت و بەحرەین و قەتەر و کویت.
 مەترسییا بریتانیان ژ بەرفرەھبوونا بەرھنگارییا عەرەبی ژ لایەکی فە و
 ھەروەسا مەترسییا ژ مەملانەیا دەولەتیین ئەوڕۆپی ژ لایەکی دیقە بریتانیا
 پالدا کۆمەکا ریککەفتنامیین بی بەرامبەر دگەل مسر و شیخین مەسقەتی و
 بەحرەینی و کویتی و قەتەری گیریدەت، بەمەرەما مانەفەیا دەسھەلاتا وی د
 شیخگەھاندا (جەئ شیخان) و راگرتنا سەرخۆبوونا فەرمانرەوایان و گریدانا

سیاسەتا دەرڤەیا وان، بەلێ ئەف ڕێککەفتنامە نە بوونە ڕێگر ل بەردەم ڕابوونا چەندین سەرهلدانان بدژی بریتانیان.

ب- هاتنا بریتانیان بۆ ئاف مسرێ و بەرسینگگرتنا گەلی مسرێ:-

کیمکرنا دەسەلاتا (محەمەد عەلی) نەخشین بریتانیا بۆ داگیرکرنا مسرێ داوی پێ نەئینا، چونکی بریتانیا بهویری ئاگەهداری گرنگیا مسرێ بوو، وەك بنگەهەك بۆ فەگواستن و بازرگانیی، ب تایبەتی پشتی فەكرنا نۆكەندی سوێسی ل سال ١٨٦٩ز.

فەرمانروایی مسرێ خدیوی ئیسماعیل (١٨٦٣ - ١٨٧٩) ڕۆلەکی مەزن هەبوو د ڕاکیشانا بریتانیا دا بۆ دەست تیۆمردانا ئاف کار وبارین وەلاتی وی. خدیوی کاربرایەکی گەلەکی دەست بەردای بوو، پارەکی مەزن ژ بانقین ئنگلیزی و فرەنسا قەر کریوو، ئەفێ چەندی دەرڤەت بۆ ئنگلیزان و فرەنسیان ڕەخساند دا کو ب بهانهیا پاراستنا بەرژموندیی خۆ یین ئابووری دەستا بیخە دناف کار وبارین نافخوویی یین مسریدا.

حکومەتا مسرێ ل دەستپێکی نیفا پشکین کومپانیا نۆکەندی سوێسی هەبوو، بەلێ خدیوی نەچاربوو کو پشکین مسرێ ژ نۆکەندی بفرۆشیت بۆ دانا قەرین خۆ، بریتانیا ئەف دەرڤەتە ب دەلیڤە زانی دا کو دەست بسەر ئابووری مسریدا بگريت و بیخە دبن دەستی سەرمايه‌دارین خۆڤە، پلانەکا بلەز دانا ژ بۆ کرینا پشکین مسرێ و پلان ژى بنه‌جەبوو.

پشتى كو بریتانیا ب ههفیشكى دگهل فرمسا نهخشى پیدفى دانای بو
 داگیرکرنه وهلاتى. ل چریا دویى ۱۸۷۶ وان لیژنهیهك بو چاقدیریا کارو بارین
 دارایی یین مسرى پیکئینا پشتى خدیوى ئیسماعیلی بى شیانیا خو ژ دانا
 قهران رگههاندی. بقى رهنكى هندى ویقه تربوو دسههلاتا بیانیا د مسرىدا
 زیدهتر دبوو.

ل دهى بریتانیا هستکرى، کو دهى دوور ئیخستنا خدیوى ئیسماعیل
 هاتیه نهچارکرن دست ژ دسههلاتى بهردمت بو (خدیوى تهوفیق)ى کورى
 وى، کو نهفه پتر یى ملکهچى (یى بن دست) داخازیین بیانیا بوو.
 ژ نهجامى دستیارانا نهوورۆپى و خرابوونا بارى نابوورى و نهرازیبوونا
 مللهتى و باجا گران، سهربازین نهتهومیین مسرى پهنا بره بهر دامهزاندنا
 ریکخراوهکا سوپایی یا نهینى کو دیارترین دامهزینهرپن وى (ئهمهد عورابى
 و عالى فههمى) بوون نهف ریکخراوه بزافهکا چهکدارى ب سهروکاتیا
 (ئهمهد عورابى) دژى بریتانیا بهرپارکر.

ئهمهد عورابى

ئهمهد عورابى ل ۹ ئیلونا ۱۸۸۱ز داخاز ژ
 خدیوى توفيقى کر کو وهزارمئا (نوبار پاشاى)
 ب ههلوهشینیت و وهزارمتهکا نوى
 دامهزینیت، ههروسا داخازا زیددکرنه هژمارا
 سوپای و دیارکرنه دسههلاتا خدیوى و
 نههیلانا دستیارمردانا بیانى کر بو مسرى.
 خدیوى تهوفيقى داخازیین عورابى بجهئینان،

و مزارتەكا نوى بىسەرۆكاتيا (شەرىف پاشا)ى و لدويفداژى و مزارتەكا دىيا
نىشتمانى ب سەرۆكاتيا (مەحمود سامى بارودى) ل دەستپىكا سالاً ۱۸۸۲
دامەزراند، د فى و مزارتەكا ئەحمەد عورابى كرە و مەزىرى جەنگ و دەريايى.
برىتانىا راگەھاند كو نىشتمانپەرورەين مسرى ل پيشىيا ھەمويان ئەحمەد
عورابى يى گەھان ل بەرژمەندىين برىتانىا دكەن و ژيانا بيانىان ل مسرى د
ئىخستە د مەترسىيدا، بەرھەفيا خۇزى نىشاندا بۇ ھاريكارىكرنا خىدوى
تەوفىقى بۇ ژناڧرنا شۆرەشا عورابى.

ھەروەسا ب ھەڧىشكى دگەل فرەنسىيان ياداشتەك دى حكومەتا مسرى و
تىدا داخازا دەست ژ كارگىشانان و مزارەتى و دوور ئىخستە ئەحمەد عورابى
كربوو بۇ دەرفەى وەلاتى، بەلى و مزارەتا مسرى ئەف داخازىيە پەتكر.

دەمى بيانىيان گوھلىبووى كو پاپۇرىن جەنگىين برىتانىا يين ھاتىنە ناڧ
ناڧا ئەسكەندەرىي ل وى باژىرى كومبوون، و ل خزىرانا ۱۸۸۲ ب ھاندنا
كونسولئ برىتانىا كەفتە ناژاودگىرانئ ل ئەسكەندەرىيە، د ئەنجامدا
پىكدادانان دناڧبەرا بيانىان و ھەڧوەلاتىين مسرى روويدا و چەند بيانىيەك
ھاتنە كوشتن. كونسولخانين بيانىان ئەف رويدانە كرە بەھانەك بۇ
شەرمزاركرنا حكومەتا مسرى و داخازا پاراستنا ژيانا بيانىيان كر. خىدوى
تەوفىقى ئەف بارودۇخە ب دەلىقە زانى و ژ پايتەختى چوو ئەسكەندەرىي دا
كو ژ كەشتىگەلا برىتانىا نىزىك ببىت.

دەولەتىن ئەورۇپى يين مەزن بۇ گەنگەشەكرنا وى بارودۇخى كونگرەك ل
ئستەنبولئ گرېدا. نوينەرى برىتانىا بۇ چارەسەركرنا بارودۇخى و ڧەگەراندنا
ئارامى و ئاسايشى داخازا دەستىخستە دناڧ كاروبارىن مسرىدا و پىدڧيا

بكارئینانا هیژئی کر. ل تیرمه‌ها ۱۸۸۲ز هیژمه‌کا مه‌زنا بریتانیا هیژش کره سهر
ئه‌سکه‌ندرمیه و دهست ب سهر داگرت و لدویقدا ئه‌ف هیژه به‌ره‌ف قاهره
رېکەفت و د ئیلونا هه‌مان سالدا شیان ل شهرئ (ته‌ل ئه‌لکه‌بیر) هیژین مسری
تیکبشکین، د ئه‌نجامدا ئه‌حمه‌د عورابی خو بدستقه به‌ردا و دگه‌ل هه‌فالین
وی دانه دادگه‌هی و لدستپیکئ فه‌رمانا سیداره‌دانئ بو دا، به‌لئ لدویقدا
فه‌رمان هاته‌ گوهورپین بو دوورئێخستنا ب ئیکجاری ژ مسری.

ههر چه‌نده بزافا رزگارێخوازا مسری بو دهمه‌کی تووشی شکه‌ستن و
بی‌هیزیی بوو ژ به‌ر شکاندنا شو‌ره‌شا عورابی، به‌لئ چالاکییا نیشتمانی به‌هینی یا
به‌رده‌وام بوو، (مسته‌فا کامل) ژ دیارترین رېبه‌رین رزگاریا مسری بوو. هندی
ویقه‌تر بوو بزافا نیشتمانی ل مسری پتر پی‌شقه د چوو و ل سال‌ ۱۹۰۷ز
بسه‌روکاتییا مسه‌فا کامل (پارتیا نیشتمانی- حزب الوطن) هاته‌ دامه‌زراندن،
ژ گرنه‌ترین ئارمانجین فی پارتیی داخازکرنا دهرچوونا داگیرکه‌ران ژ وه‌لاتی و
به‌ره‌نگاریکرنا داگیرکه‌رین بریتانی بوو. پستی مرنا مسه‌فا کاملی ل سال‌ ۱۹۰۸
(مه‌مه‌د فه‌رید) بوو سه‌روکی فی پارتی.

کوده‌تایا عوسمانی یا سال‌ ۱۹۰۸ز ده‌نگه‌ف دانه‌کا مه‌زن هه‌بوو لسه‌ر ئاراستی
روویدانین مسری، چونکی نیشتمانی په‌روه‌رین وی هاندان چالاکیین خو لسه‌ر
رېبازه‌کا نووی بریقه‌بین و چه‌ندین خو‌نیشانان سازکر، پارتیا نیشتمانی
داخازا فه‌کیشانا هیژین بریتانیا و دانانا ده‌ستورمه‌کی دکر بو مسری، به‌لئ
بریتانیا ب دژواری رووی پرووی بووی، ئه‌فی ژ وی وه‌ل نیشتمانی په‌روه‌ران کر
کو په‌نایی به‌نه به‌ر شیوازی خه‌باتا نه‌ینی و د ئه‌نجامدا کومه‌له‌یه‌کا نه‌ینی
بنافی (کومه‌لا وه‌ردانی) دامه‌زراند کو ب ئیکه‌م کومه‌لا خو‌به‌خشانه‌یا نه‌ینی

دەيتە دانان ل مسرى بۇ بەرھنگارىكرنا داگىركەران و نۆكەرېن وان. برىتانيا ب بەھانەيا ھەلبووونا جەنگى جىھانىي ئىكى ل ۱۸ كانوونا ئىكى ۱۹۱۴ز بھەرمى ماڭ پاراستنا لسەر مسرى راگەھاند.

شۆرەشا سالا ۱۹۱۹ ل مسرى:-

پشتى ب داويھاتنا جەنگى جىھانىي ئىكى، شاندەكى مسرى بسەرۆكاتيا (سەعدە زەغلۇل) چوو دەف (رىچنالد وىنگىت) مەندۇبى سامى يى برىتانيا ل مسرى بۇ داخازكرنا سەرخۇبوونا مسرى و چەند داخازىيەكېن دى وەك:- ھەلگرتنا حوكمى عورق، ژنافىرنا چافدىرىي لسەر چاپەمەنىيا و رۇژنامان. بەلى مەندۇبى سامى سەعدە زەغلۇل و ھەفالىن وى ب نوينەرېن گەلى مسرى نەنياسىن. لەورا ئەوى شاندى لسەرانسەرى مسرى وەكالەتنامەك مۆركر كو پشەتەفانيا شاندى سەعدە زەغلۇلى دكەن و ئەوان ب (ومكىل) ئ خۇ دادنن ژ بۇ داخازكرنا سەرخۇبوونا مسرى و سودانى، ژ فى چەندى (بزاڤا تەوكىلات) سەرھلدا.

برىتانيا ژ پېشقەچوونا وى بزاڤى دلگران بوو، لەورا سەعدە زەغلۇل و ھەفال و ھۆگرېن وى ب دەستە سەرى رەوانەى گزىرتا (مالتە) كرن. لڧىرى شۆرەش و سەرھلدانان ل قوتابخانە و پەيمانگەھان دەستپىكرن، پاشى كرىكارېن ھىلا ناسنى ھاتنە دگەلوان، شۆرەشى ل ھەمى لايىن مسرى بەلاڧبوو. برىتانيا ژى ژ بۇ بېدەنگكرنا وى ھەمى رى و شىواز بكارئىنان، بەلى نەشيان شۆرەشى بېدەنگ بكەن، لەورا ب نەچارى سەعدە زەغلۇل و ھەفالىن وى نازادكرن.

شاندی مسری چوو (پاریس)ی بۆ هندی مافین مسری و سودانی بیخنه بهر
 سینگی کونگری ناشتی ل پاریس ل سالاً ۱۹۱۹، بهلی بی ئومید فهگهریانهفه،
 چونکی کهنگرهی بریارا سهپاندنا پاراستنی (حمایه) یا بریتانی ب سهر مسری
 پهسهندکربوو ب پشتهفانیا دموهتین مهزن ل بهراهیا وان ههمیان ژی
 ئەمریکا.

ل سالاً ۱۹۲۱ جارەکادی سهعهه زهغلۆل ژ وهلاتی هاته دوور ئیخستن بۆ
 گزیرتا (سیشیل) ل زهریا هندی، و پاشی رهوانهی (جهبل تارق) کر، لهوړا
 سهر و ژنوی شوړهشی دهست پیکرهفه، بریتانیا نهچاربوو گازیا ۲۸ی شواتا ۱۹۲۲
 بهلاف بکهت کو ب سهرفهههه پیدان ب سهربخویا مسری کر بهلی د راستیدا
 دهستههلاتا راسته و خویا بهریتانیا ههر مافه.

ج- هیرشا بریتانیا بۆ سهر سودانی ۱۸۹۸:-

بریتانیا ب گهرمی کهفته کارکرنی بۆ ههرفاندنا ئەو دموهتا کو
 (مههیدیان) ل سودانی دامهزراندی، بۆ ئەقی مههمی ژی داخاز ژ خدیوی
 مسری (عهباس حلمی) کر کو هاریکاریی بکهت، سوپایهکی ههفیشک ژ ههردوو
 لا ب سهرکردایهتیا (کشنهر)ی فههماندی گشتی سوپایی مسری هاته
 پیکینان.

دمولهتا مههیدییه ژ چهندین لایان فه روو ب رووی ئەوی هیرشی بوویه،
 ئەو دهمی کو سالاً ۱۸۹۶ هیزین بریتانیا ب فههماندا (گشنهر)ی ژ باکووری فه
 هیرش دکره سهر سودانی، د ههمان دهم دا هیزمکا فرههسا ژ باشووری فه ب
 فههماندا (ماریشان) هیرش دکر، ئەو ههردوو هیز روو ب رووی ئیک و دوو

بوون، ل فاشوده (پایتهختی هۆزین شلک ل باشووری سودانی) ئەف پرووی ب پرووی بوونه ژێ د دیرۆکی دا ب (کیشا فاشوده) یا بهرنیاسه.

ئەف کیشیه ل دویف ریککهفتناما نیسانا سالاً ۱۸۹۹ ل نافهرا بریتانیا و فرهنسا ل سهر بنیاتی ههفسهنگیا هیژین وان نه بتنی ل ئەفریقیا بهلکو د ههمی جیهانی دا داوی پیهات و ل دویف ریککهفتنا فی ژێ سودان بوو دمههمکا دستههلاتا بهریتانی.

پشتی ئەفی ریککهفتنامی هیژین بهریتانیا هیرش کره سهر مههدیان و د ئەنجام دا سوپایی بریتانیا شیا د چهند شهرمکاندا ب سهر مههدیان زال ببیت، د وان شهران دا خهلیفی مههدی (عهبدو لا تهعایشی) دگهل پشکهکی ژ فرماندین وی هاتنه کوشتن، ب فی ژێ دستههلاتا مههدیان ب داوی هات و سودان هاته داگیرکرن.

ل کانوونا دویی ۱۸۹۹ بریتانیا ل دویف ریککهفتنامهکی ل قاهره ل نافهرا بریتانیا و مسری، فهрман رهوايا دوو قۆلی (بریتانی-مسری) دانا بو ریفهبرنا سودانی ب دوو قۆلی بهلی دراستیدا دستههلات ههر د دستێ بهریتانیا دا بوو.

د- داگیرکنا لیبیا ژ لایی ئیتالیا شه ۱۹۱۱ز:-

ل داوین سهدی نوزده ئیتالیا ههفهبندین خۆ یین نابوووری و رهوشنبیری دگهل لیبیا ب ریکا فهکرن چهندین بانک و پیدانا فهپان و ومبهرهینانا سهرمایه ب هیژ و موکم کرن، ئیتالیا ل بهنغازی نفیسنگهها پۆسته و گههاندنی ل تهربلوس وبهرهقه قونسل خانین خۆ فهکرن وچهند خواندنگههههک ژێ د باژیران دا فهکرن و چهندین هنادین تاییهت ژێ هنارتنه لیبیا. ئەفه

هه می رې خوش کەر بوون بؤ داگیر کرنا لیبیا ژ لایى ئیتالیا فیه.

نه گهرين هيرشا ئیتالیا بؤ سەر لیبیا پیکهاتی بوون ژ:-

۱- ئیتالیا مەرهما وئ ئهو بوو خو ژ گرفتین ئابووری رزگار بکەت و ل بن کیشا زۆربوونا ئاکنجیان فیه دنالی.

۲- فیه گهریان بؤ ئهو سەرودری و پله و جهی بلند کو دکهفن دا هه بوو.

۳- بؤ هندی دا ئیتالیا بگه هیهته ئاستی دموکرتین مەزنین ئهوروپا.

پشتی ریککهفتنما وئ دگهل فرهنسا، ئیتالیا گه فیه ئاراسته ی دموکرتا عوسمانی کر کو دفت خو ژ لیبیا فیه کیشیت، بهلی عوسمانیان گه فا وان رپتکر. د ئه نجام دا ئیتالیا هیرشین خو بؤ سەر لیبیا دهست پیکرن و گه له ک جه داگیر کرن.

گه لی لیبیا بهرهنکاری ئه فان هیرشان بوون و دگه له ک شهران دا دگهل هیرین ئیتالیا روو ب رووی بوون، کو ژ هه میا گرنگتر شهرئ (بوملیانه) ل چریا دویئ یا ۱۹۱۱ز و شهرئ (بیر تهرابلوس) بوو ل کانوونا ئیکئ د هه مان سال دا. پاشی عوسمانیان و ئیتالیان شهر راوهستاند و ئه وان ریککهفتنما هه ک ل (ئوشی) ل (لوزان) یا سوسیری ل (۱۹۱۲) مۆرکر ل دویف ئه فئ ریککهفتنامئ عوسمانیان دان پیدان ب دگیر کرنا لیبیا ژ لایئ ئیتالیا فیه کر بهرامبه ر مانا دهسته ه لاتا ئایینی یا سولتانی عوسمانی ل لیبیا.

گه لی لیبیا بقی داگیر کرنئ رازی نه بوون ل دمه رین تهرابلوس و بهرقه د بهرخودانا خو دا بهردهوام بوون. هه ر چهنده ئه فئ بهرخودانی زیانین زۆر ب هیرین ئیتالیا گه هاند، بهلی ل دهر کرنا داگیر کاران وداوی ئینانا دهسته ه لاتا وان ل لیبیا سهرکهفتی نه بوون. د سالین پشتی جهنگی جیهانی ئیکئ ژى دا (عومه ر موختار) ئه رکی ریبه ریا بزافا نیشتمانی دژى ئیتالیان ب ستوو خو فیه گرت.

(عومەر موختار) شيا شۆرەشگېران رېڭ بېخيت و چەكدار بىكەت و گەلى
ليبيا ل دۆرېن ئىك تشت كوم بىكەت و ئەوژى رېزگارېه، خىل و ھېزېن ليبيا
رېڭ خستىن و (جبل الاخضر) كرە بىنگەھى سەربازىي خۇ و دەرئەنگېن چىاي
ژى دا دەرگەھەك دامەزراند بۇ رەھبەرنى و مووچە دانە ئەو كەسېن دھىنە
ناف رېزېن شۆرەشى.

ھەر چەندە ھېزېن شۆرەشى كەم دەرەمەت و لاواز بوون بەلى داگىر كەرىن
ئىتالى ژ بەرقانىا گەلى ليبيا كەفتنە د مەترسىي دا، شۆرەشگېرا شاردەزايېن
وئەلاتى خۇ بوون، ھىشاريا وان بلندتر و ھەلەمەت تر بوون، بەلى ژ ئىتالىيافە
ھېزەكا مەزن بۇ ليبيا ھنارد ب مەرەما فەدېتەنا بىنگەھى شۆرەشگېران و
ھېرشى بىكەنە سەر. بالەفرېن وان ژى بۇ ئەففى مەرەمى ئىخستەنە كارى.
داگىر كەران گەلەك دل رەقانە كەفتنە دناف مللەتى و گەلەك شىوہ بكارئىنان
ژ وانا:-

۱- دادگەھا بالدار: دادگەھەكا سەربازى ياگەرپۆك و سەر پى بوو ب فەرمانا
سەر كەردايەتيا ئىتاليا سەرەدەرى دگر، شۆرەشگېر و گومان پى كرى دبرنە
ئەوئ دادگەھى، د ماوئ چەند خۆلەكاندا دھاتنە كوشتەن ھندەك جاران ژى
ژ بالەفرېن بلند دھافتنە خوارى.

۲- ب مەرەما دابرىنا جەماوورى ژ شۆرەشى و سستكرنا پشكداربوونا وان د
شۆرەشا (عمر المختار) دا كەفتنە دابرىنا گوندان وچول كرنا وان و كومكرنا
وان ل چەند كومەلگەھىي ب خورتى چىكرى دا كو ب سەربازىي داگىر كەران
دۆرپېچ كرىبوون.

زىدەبارى ئەفان ھەمى شىوازەن عمر المختار شيا ل شەرېن (زاوية، الرحبية،
العقيدة الطمورة) ھىزا داگىر كەران بىشكىنىت و تووشى سەر شوورىي بىكەت، و
د ئەنجام دا پلا عومەر مختارى وەك تىكوشەرەك ل ناف عەرەبان ب گشتى و ژ
لايى گەلى ليبيا ب تايبەتى مەزن و موكم د بوو.

ژ ئەنجامى سەرکەفتىن (عومەر موختارى) پالەوان ئىتاليان ژەنەرال (غرازيانى) ئى خوين رېژ ەناردە لىبىيا ب مەرەما قەمراندنا شۆرەشى و ژناقېرنا وى، بۆ ئەففى مەرەمى ژى ئەف نەخشى ل خواری كېشا:

۱- (جبل الاخضر) كو بنگەھى شۆرەشى يە، بەھتە دۆرپېچ كرن و ژ دەفەرېن دەوروبەرېن وى بېرن، د ئەنجام دا ھېرشى بېنە سەر و داگېربكەن.

۲- رى نەھتە دان ب شۆرەشگېران كو ھەقبەندى ب جېھانا دەرفەى لىبىيا بكەن، و كەل و پەلېن خواری و تەقەمەنى لى بەھتە بېرن.

۳- مېرگا جغوبوب بەھتە داگېركرن ھىلەكا بەرفانې تېدا بەھتە دانان وكەھرەب بكەن ب وى مەرەمى ھەقبەندى ل ناقبەرا مسرى و بەرفە بېرچىت.

ئىتاليان ب ھارىكارىا ئىنگلىزى وپازىبوونا شاھ فوناد شىان مېرگا (جغوبوب) داگېربكەن و كەھرەب بكەن بەلى شۆرەش ھەر يا بەردەوام بوو. لەورا داگېركەرى ئىتالى ب نەچارى كەفتە دانوستاندنا دگەل عومەر موختارى، بەلى سەرنەگرت و كوشتارى دەست پېكرەفە و مەرەما ئىتالىا ئەو بوو ب ھەر بەھتەكى ھەى عومەر موختارى ژناقېبەت و نەخشە بۆ ھندى كېشا، ئەو بوو د شەرەكى نە ھەفسەنگ دا شىان عومەر موختارى ئىخسېر بكەن د ژىي (۷۰) سالىدا ل سالاً ۱۹۳۱ و پاشى ھاتە سىدارەدان.

دادگە ھكرنا عومەر موختارى

۵- ئىستعمارىي فرەنسىيە لى مەغرىبىي ۋە بەرھىنگارىيە گەلىيى عەرەبى:

۱- جەزائىر:-

فرەنسايىيە زېمىن چەتئەللىك مەمۇرىيەت لى سالامەتلىك ۱۸۳۰ جەزائىر داگىر كىرگۈزۈش ۋە ئانا.

جەمىي جۇگرافىيە ۋە سىرتقى ئىشلىرى جەزائىر، سانائەت بولۇپ كەشتىي گەلىيە فرەنسايىيە كۆپ قىسىملىق باش دەست بىلەن بىر دەست سەردارلىق بىلەن سەردارلىق ئاستا، ھەروەسە ۋە ئالتەكەي بەرھىنگارىيە، سامانىي ۋە يىزۇرە بىلەن ھەممى جۇران قە، زىددەتلىك ئىشلىرى كە ھەقىقەتلىك بىلەن بارىي ئافخۇيىي فرەنسايىيە ھەي. پىشتى ئىشلىرى كە ئىمپىراتورىيەتەك مەزىن ۋە بەرھىنگارىيە دەست چوۋى لى دەمىي شەرىپ شۇرەش فرەنسايىيە ناپولىونى دەست ۋە ھەندەك ۋە ئالتەيىن بىلەن دەستىي ۋە بۇ بىرلىكلىك قىيا لى دويىف سەركەشتەك دەرقە بىلەن ھەتتا سەرنىجى گەلىيە فرەنسايىيە دويىر بىلەن بىرلىكلىك ۋە كىشىي ئافخۇ ۋە دەمىي رويىدانا باۋە شىيىي (المروحة) رويىدانا كىرە بىلەن بۇ داگىر كىرە جەزائىر، كورتىيە ۋە زى ئىشلىرى كە فرەنسايىيە ھەندەك پارەي ۋە جەزائىر ياقىدا بولۇپ كۆپلىگەن ئىشلىرى كە كىرە. چەتئەللىك سالىھەتلىك پىشتى گۆھ ۋە شەرىھەتلىك رويىدانا لى ناپىلەرا (دايى ھىسەن) ھەرمەن رويىي جەزائىر ۋە بىلەن فرەنسايىيە (دافال) ۋە دويى دەمىي دا (دايى ھىسەن) ۋە كەرب ۋە كىيە ئىشلىرى باۋەشەن دەستىي دا لى بىلەن فرەنسايىيە دا ئىشلىرى بولۇپ بىلەن بۇ داگىر كىرە جەزائىر ۋە ھەندەك ھەندەك سەردارلىق بىلەن سەردارلىق مەشەل بۆلمەن دى سالامەتلىك ۱۸۳۰ دا دەقەرىيى كىنارىيىن جەزائىر داگىر كىرە. بىلەن گەلىيە جەزائىر مەل بۇ داگىر كىرە كەچ نەكەر (سەرىي)

خۇ بۇ وان نەچەماند) كەفتە بەرھنگاريا فرەنسيان و بزافا بەرخۇداننا عەرمبى
ل جەزائىرى بۇ سى قوناغان دىربازبوو:

- ۱- سەردەمى زوو: ئەو سەردەم دىكەفئە سالىن (۱۸۲۰ - ۱۸۲۲) داگىر كەران
ھەول دا ل دىقەرئىن نافخۇ چەند سەرۇك ھۆزمكىن جەزائىرى قەبىنىت
باورىيى ب دىستەھلاتا وان بىكەن بەلى تووشى بەرھنگارىيەكا توند بوون.
- ۲- سەردەمى دويى: دىركەفتنا كەسايەتيا (عەبدولقادر جەزائىرى) كو
سەركردايەتيا بزافا بەرخۇدانى دىكر ھەتا سالا ۱۸۴۷. عەبدولقادر جەزائىرى
باژىرى (مەسكەر) كرە پايتەختى خۇ و ھۆز ل دۇرىن خۇ كوم كرن و
ئەوان عەبدولقادر جەزائىرى كرە سەركردى خۇ كو ھىشتا ژىيى ۲۴ سال
بوو.

عەبدولقادرى سوپايەك دامەزراند و شيا نىزىكى دوو پىشكا ژ سى پىشكىن
جەزائىرى رىزگار بىكەت. ھندەك جاران ژى پەنا دىبرە بەر رىككەفتنىن دەمى
دىگەل فرەنسيان بۇ ھندى مفاى ژ دەمى ودىگرىت و ھىزىن خۇ رىككىيخىت،
چەكى ژ دىرقە بىنىت و بىدەتە لاينگەرئىن خۇ، دىنگى گەلى جەزائىرى ژى
بىگەھىنىتە دىرقە. پىشتى ھىنگى فرەنسيان پىشتى چەند شەركان نەشيان ب
سەر جەزائىريان زال بن لەورا سالا ۱۸۲۷ز ب نەچارى پەيماننا (تافتا) ئەوان
دىگەل عەبدولقادرى داي مۆرگر، ل دويىف ئەفى پەيمانى باژىرىن (جەزائىر و
وھران و باژىرىن دىين كىنارى دانە فرەنسيان) بەلى ھەرىمىن دى ل بن
دەستەھلاتا عەبدولقادرى مان كو ژسى پىشكان دوو پىشكى ئاھا جەزائىرى بوون.

بهلى پشتى كو ل فرەنسا
حكومەتەكا نوى ھاتىيە سەر كارى،
ئەففى حكومەتى داخازا داگىر كرنا
سەرتا سەرى جەزائىرى كر. لەورپا
سوپا ھناردە جەزائىر و پشتى
شەركى گران شيا باژىرى
(مەسكەر) بگريت پشتى كو مىر
عەبدولقادرى چول كرىو پشتى
ھنگى فرەنسىيان شۆرەشا وى

عەبدولقادر جەزائىرى

قەمراند، عەبدولقادر نەچار بوو

خۇ قەكىشىت بۇ ناف ناخا (مەغرب)ئ. بەلى كارىبەدەستىن مەغربى ئەففى
جارى دوو دل بوون ژ وەرگرتنا وى چونكى لدويف ئاشتىناما (تەنجه) ل چرىا
دوىي يا ۱۸۴۴ دگەل فرەنسا رىككەفتىبوون كو ب چ جۆركى ھارىكارىيەكى
پىشكىشى شۆرەشگىرىن جەزائىرى نە كەن و دەرکەفتنا مىر عەبدولقادر
جەزائىرى ژ ياسايى تىدا بوو دگەل نەھىلانا سوپايى مەراكش ژ سەر سنوورى،
ب فى جۆرى عەبدولقادر جەزائىرى ل سال ۱۸۴۷ز پشتى كو ھىزەكا مەزن برىە
سەر، نەچاربوو چەكى دانىت و ئەفجا ب ئىخسىرى ھاتە دوور ئىخستى بۇ
(دىمەشق)ئ و سال ۱۸۸۳ ل وىرى وەرگەر.

۳- سەردەمى پشتى عەبدولقادر جەزائىرى:- زىدەبارى ئەففى ژى بەرخودانا
گەلى جەزائىر ھەر يا بەردەوام بوو، ئەو بوو سال ۱۸۷۱ز ل ھەرىما

(قسنطية) سەرھلدانەك ب سەرگردايەتيا (محەمەد كورئ ئەحمەدى
مقرانى) سەرھلدا، بەلى ھەر زوو ھاتە ڤەمراندن، پشتى ئەوئ ژى
سەرھلدانا ھۆزىن بىابانان بەردەوام بوو.

داگىر كرنا جەزائىرئ ژ لايئ فرەنسافە ھەتا سالأ ۱۹۶۲ ڤەگىشا، د ڤئ سالى دا
و ژ ئەنجامئ شۆرەشا (۱۹۵۴ - ۱۹۶۲) ز فرەنسا نەچار بوو دان پيدانى ب سەر ب
خۇيا جەزائىرئ بگەت، پشتى كو وى وەلاتئ نيزىك ئيك مليون شەھيد داين.

۲- تونس:-

دەستپىكا بەرژمەندىيىن فرەنسيان د تونسئ دا ڤەدگەریتە ڤە بو سەدى
شازدى ھەتا سالأ ۱۸۶۱ ز فرەنسيان چەند دەستكەڤتەكئ ئابوورى دەستكەڤت
ومكى بەرفرەھكرنا بەندەرى تونس و راكيشانا ھيلين ئاسنى و ھيلين بروسكە
و تەلگرافى د وەلاتى دا، پاشى چەند كومپانيەكئ فرەنسى كەڤتەنە كرىنا
ھندەك ئەردئ تونسئ، ژ وانا پارچە ئەردەك كو دگوتئ (النفیضة) ل نافبەرا
باژىرى تونسئ و سووسە ڤووبەرى وئ (۱۰۰) ھزار ھكتار بوو دەمئ (باى محەمەد
سادق) زى ڤىاى بەرسىنگئ چوونا نافخۇيا ئابووريا فرەنسى بگەت (ڤوستان)ى
داخاز ژ حكومەتا خو كر كو ھەلۆيستەكئ توند ھەبىت بەرامبەرى (باى) و
نەچار بگەت ئاسانكارىيىن دارايى يىن نوى بدەتە فرەنسيان.

پشتى داگىر كرنا جەزائىر فرەنسيان ھەولدا تونسئ بگرن، مشەخت بوونا
ھندەك ژ ھۆزىن عەرەبىن تونسئ بو سەر جەزائىرئ كرە بەھانەيەك ب نافئ
ھندئ ھارىكاريا شۆرەشگىرىن جەزائىرئ دكەن و ل سالأ ۱۸۸۱ ھيزىن

داگیرکەرین فرەنسی سنووری تونسی بەزاند و داگیرکر و پەیمانا (بۆردۆ) ب سەردا سەپاند، کو ل بەراھیی ئەف پەیمانە بەرھەف کربوو و (۵) دەم ژمیر دانە (محەمەد سادقی) ھەتا پەسەند بکەت ئەوژی پستی (۲) دەژمیران ئەو پەیمان پەسەند کر.

دەقی پەیمانێ ئەو بوو کو ئەو داگیرکرن یا دەمی یە و ھیزین فرەنسا بتنی ل سەر سنوورین کنارین دەریا دی مینین و ھەر دەمی کارگیریا تونس شیا ئاسایش و یاسایی بیاریزیت ئەفە دی وەلاتی بجھلین و ھەروسا بو بای نینە پەیمانان دگەل چ دەولەتەکا بیانی گری دەت بی رازیبوونا فرەنسا، ھەروسا نابیت حکومەتا بای بەیلت چەک و کەرستین سوپای بچنە ناف جەزائری و وزیرەکی فرەنسی ئاکنجی (وزیر مقیم) ل جھێ حکومەتا فرەنسا چاڤدیریا بجھئینانا ئەوی پەیمانێ بکەت، بەرامبەر ئەفی، فرەنسا سۆزدا ژیاننا بای و خیزانا وی بیاریزیت بەلی گەلی تونسی ب دژواری بەرھنگاریا ئەفی پەیمانێ کر و ژ ئەنجامی خەباتا دژی داگیرکەری فرەنسی دوو ھەلۆیست دیار بوون.

۱- ھەلۆیستی خو ب دەستفە بەردانی بوو ژ لای بای و داردەستین وی فە.

۲- بەرمیین بەرخۆدانا قارەمانانە یا ملی دژی داگیرکەران.

ل سال ۱۸۸۲ فرەنسا پەیمانەکا دییا نوی ب سەر تونسی دا سەپاند کو ئەو ژی پەیمانا (مرسی) بوو ل دویف ئەفی پەیمانێ شیانین ئابووری یین تونسی ئیخستە بن دەستی داگیرکەرین فرەنسی فە، بەلی گەلی تونسی ب چەند شیوەکان بەرھنگاریا ئەفی پەیمانێ کر ژ وانا:-

۱- ل سال ۱۸۸۴ كۆم بوونەكا مللى يا گشتى ئەوان گرىدا و ئەنجامى وى مۆركىنا بەلگەنامەكا بىزارىيى دا (باي)، بەلى دەستەھلاتىن فرىنسا دەست ب راھىلانا ئەوین ئەف باومرنامە مۆركى كىر.

۲- كومبوونىن ل دۆرىن رۇژنامان ژ وانا رۇژناما (الحاضرة، الزهرة، سبيل، الرشاد) ئەفان رۇژنامان رۇلەكى مەزن ھەبوو ل بەلافكرنا ھەستى نىشتىمانى و رەت كرنا سىياسەتا ئىستىمارى.

۳- دامەزاندانا كومەلا تونس يا فەتات (تونس الفتاة) ل سال ۱۹۰۹ ئەفى كومەلى رۇلەكى مەزن ھەبوو ل بەرھنگارىا ەرمەبان دژى داگىركەرىن فرەنسى و گەلى وان ل پشت بوو.

بەرى ھەلبوونا جەنگى جىھانىي ئىكى بەرھنگارىا گەلى تونسى بەرامبەر فرەنسىان كو ل سال ۱۸۸۱ تونس داگىركىبوو چوو قوناغا رپوى ب روو بوونى و پىكدادانا راستە و خو دگەل داگىركەران دەستپىكر، ژ فى رپوى فە چەند سەرھلدانەك رپوويدان ژ وانا:

أ- سەرھلدانا جەللار

ئەف سەرھلدانە سال ۱۹۱۱ رپوويدا دەمى جەماودى ل گورستانا جەللار كومبووین بۇ ھندى نە ھىلین ھىلا ناسنى بۇ ترامواى ب ناف گورستانى دا بەيتە راكيشان، چونكى ب جەھكى بىرۇژى ئايىنى ئىسلامى دەھتە دانان، لەورا پىكدادان رپوويدا و ھىزىن پولىسان نەشيان جەماودى ژ وى گورستانى دەربىخن و دگەل خەلكى دا شەر چوون و (۱۴) كەس ژ وان ھاتنە كوشتن. دەرئەنجام دەستەھلادارىن فرەنسى ھاتن و چوون قەدەغەكر، رۇژناما ئەلتونسى (التونسى) يا نىشتىمان پەرومرانە دائىخست، ھۇماركا زۇر ژ تونسيان گرتن ژ وانا (۷) كەس دانە بەر دادگەھى و (۷) كەس ژ وان سىدارەدان.

ب- سەرھلدا نا ب كارنەئىنانا ترامواى :-

ئەف سەرھلدا نە ژى ھەر ل باژىرى (تونىس) يا پايتەخت پىشتى بۇرىنا سى رۇژان ب سەر سەرھلدا نا جەللەز رۇویدا، نىزىكى دوو ھەيشان قەكىشانە ئەگەرەن وى ژى پىكھاتى بوون ژ بىزاربوون و تووپا گەلى ژ كومپانىا ترا موایا فرەنسى و رەقتارا وى يا خراب بەرامبەرى كرىكارىن تونىسى و ئىشاندا نا كرىكاران ب پەيىقەن برىندار و يارى پىكرن و ترساندا ناكنجىين گەرمكان ەتد.

سەرگردىن بزافا نىشتمانى يا تونىسى دا سنوورمكى بۇ ئەفان رەقتارىن خراب دانن، چەند داخازىيەك بلندكرن، بەلى فرەنسىان سەرگردىن وان گرتن و دوور ئىخستەن، ب ئەفنى ژى ئەو بزاف نەھاتە قەمراندەن ەمەتا سەرگردىن وان يىن دەستە سەرگرى نەھاتىنە زفراندەن.

پىشتى جەنگى جىھانىي ئىكى نىشتىمان پەرودەين تونىسى ب سەرگردايەتيا (عەبدولعەزىز سەعالى) شىان پارتا (الدستور) ل سالاً ۱۹۲۰ دا بمەزىنەن كو نارمانجا وى رزگارى و سەر ب خۇيا تونىسى بوو ل بن دەستەلەتتا فرەنسىان سالىن سىھان دا ژى پارتا (الدستور الجدىد) ب سەرگردايەتياا حەبىب بورقىبە بۇ خەباتى دژى فرەنسىان پىكھات.

۳- مەراکش:-

فرەنسا ھەولە دەست ب سەرداگرتنا تامامیا مەغربی دا، ژبەر فی چەندی سولتان عەبدولرحمن کورئ ھیشام سولتانئ مەراکش ھەست ب مەترسیا فرەنسیان دکر لەوړا بریارا دریژە پیدانا پشتهفانیکرنا خەبات و بەرخۆدانا جەزائیرئ (عەبدولقادرئ) جەزائری ب پارە و چەکی دا.

فرەنسییان نەرازیبوونا خو دەربری ھەمبەر وی ھاریکاریکرنئ و د ئەنجامدا شەری (دوڵا ئەسلی) ل ۱۴ئ تەباخا ۱۸۴۴ز دناقبەرا مەراکش و فرەنسا دا ڕوویدا و پشتی فی شەری ژئ ناشتیناما (تەنجە) ل چریا دوئی ل سالاً ۱۸۴۴ز ژئ پەیداوو.

فرەنسا ل سالاً ۱۸۷۷ز دەستەیکە سەربازی یا فرەنسی ب سەر سولتانئ مەراکشئ دا ئەلحەسەن کورئ محەمەد سەپاند ب بەھانەیا مەشق کرنا سوپایی مەراکشئ. بەلئ سولتان (ئەلحەسەن محەمەد) ھەولە نیژیک بوونئ دا ژ بریتانیان چونکی ل دویف وی وەسا بوو کو ئەف نیژیک بوونە دئ بیتە ئاستەنگەک ل بەردەم چاف تیبرینا فرەنسا د مەراکش دا ب تایبەتی بریتانیا ل دەسپیکئ بەرھنگاریا دریژەپیدانا دەست ب سەرداگرتنا فرەنسی ب سەر مەراکشئ دا کر ھەروەسا ژ ڕوویئ بەرژەوندییئ ئیسپانیادا ڕاوەستا ژ ترسا ھندئ نەکو ئیسپانیا دەست ب سەر دەرئەنگئ (جەبەل تارق) دا بگریت. سولتان (مولای عەبدولعزیز کورئ حەسەن) ل سالاً ۱۹۰۰ز دەسەلات وەرگرت د مەراکشئ دا کو ھیشتا زارۆک و کیم ئەزموون بوو ھەولە نوویکرنا مەراکشئ دا بەلئ کیم شارەزایا وی بوو ئەگەرئ ئینانا دەسەلاتا ڕۆژنافییان دناف مەراکش دا. سولتانئ وان ب ھوییئ دەم بۆریینی و ب سیمایی خو ب پیشکەفتنا

شارستانیا رۆژنافا هاتبوونه خاپاندن، حکومهتا فرەنسا خودان بانکین فرەنسی پالەدان کو قەران بدەنه مەغربی، ل سالاً ۱۹۰۴ز رادی قەرین فرەنسا بۆ مەراکشى گەهشت بوو نیزیکی (۷۰) ملیون فرەنکین فرەنسی. فرەنسا خو بەرەهەفکر بۆ داگیرکنا مەراکشى بۆ فى مەرمى کیشین خو ئیک لاکرن دگەل هەر ئیک ژ بریتانیا و ئیسپانیا بقی رەنگی: دان پیدان ب داگیرکنا مسرى ژ لایى بریتانیافە و دان پیدان ب داگیرکنا دقەرا ریف یا مەراکشى ژ لایى ئیسپانیافە کر.

پاشى قەرین نو ئیخستنه بەردەم سولتان (عەبدولحەفیز کورى حەسەن)ى کو ل سالاً ۱۹۰۸ز فەرمانرۆای وەرگرتبوو بەلى ئەفى جارى ب مەرجین قورس و گران وەك درامەتین گومرکان کو ل هەمى بەندەری مەغربی بەینە کومکران و باجا (چایى و ژ (۵۰٪) یا باجا خانوبەران ل ناف باژیران بیخەنە ل بن دەستى فرەنسا بۆ پیدانا قەران. پاشى ل ئادارا ۱۹۱۲ز پەیمانا پاراستنى ب سەر مەراکشى دا سەپاند پشتى ئیکلاکنا کیشا (ئەغادیر) دگەل ئەلانیادا کو ئەلمانیا رى ل هاتنا کەشتیین جەنگى یین فرەنسیان دگرت بۆ ناف فى بەندەرى مەراکشى ب تاییبەتى پشتى کو بەرژەوندیین ئابوورى یین ئەلمانیا د مەراکشى دا دەرکەفتین پشتى سەرەدانا وەلىمى دویى ئیمپراتورى ئەلمانیا بوو مەراکشى ل سالاً ۱۹۰۵ز. بەلى فرەنسا بۆ رەزامەندییا ئەلمانیا دەست ژ دقەرا کناران بەردا ل (کونگو) کو بوو ئەگەرى هندی فرەنسا دەست ب سەر مەراکشیدا بگريت.

پشتى کو فرەنسا ل سالاً ۱۹۱۲ز بەرپرسیارا پاراستنا خو ب سەر مەغرییدا سەپاندی گەلەك شۆرەش و سەرهلەدان بەرپابوون، کو ژ هەمیان ب نافودەنگەر شۆرەشا (فاس) بوو، کو دقەری جودا جودا یین مەغربی قەگرتن و هزارەها

شەرقىي تۈركىستان دىكى خەلق (ئەتىلىش) ئىچىدە دىنار رېزىن وان دا، بەلى
 فرەنسىيە بىلەن سەركىزىيەت (بىرلۈك) شىيان شۆرىشىگىچە تەربىيە بىلەن و
 شۆرىش قىلىنىپ.

پىشى جەنگى جىيەننى ئىككى زى (مەمەد عەبدولكەرىم خەتابى)
 سەركىزىيەت بىلەن بەرسىنگىرتىپ چەكدارى بىلەن خۇشە گىرت و شىيان
 گوللاندىيە ۱۹۲۱-زىدى شەرى (ئەنۋال) دا بىلەن سەركىزىيەت بىلەن سەركىزىيەت و كۆمە
 (رېف) دىن دىنار دا دامبەزىيەت، كۆمە بىلەن سەركىزىيەت.

ژۇنجاڭ سەركىزىيەت (خەتابى) بىلەن سەركىزىيەت، بىلەن جەننەت ئارامىي
 لىدىن فرەنسىيە، چۈنكى ژۇنجاڭ ترسان كۆمە بىلەن دىنار وان نەكەتتىن لى

رۇزىيەت سەركىزىيەت بىلەن دىنار ئەتىلىش
 بىلەن سەركىزىيەت بىلەن مەرسىيە، لىدىن دىنار
 ئىسپانىيە پىكىرىتىن و ژۇنجاڭ لىدىن سەركىزىيەت
 كۆمە بىلەن (رېف). خەتابى شىيان بۇ مەرسىيە
 ئىككىنچى سال (گوللاندىيە ۱۹۲۵ – گوللاندىيە ۱۹۲۶) سەركىزىيەت
 سەركىزىيەت دىنار بىلەن سەركىزىيەت، بەلى پىشى
 ژۇنجاڭ چەندىن ئەتىلىش كۆمە بىلەن رېف سەركىزىيەت

ژۇنجاڭ، گىرگىزىيەت ئەتىلىش بىلەن پىكىرىتىن ژۇنجاڭ

۱- رۇبىرىيەت بىلەن سەركىزىيەت بىلەن دىنار مەزىن يىن ئەتىلىش (فرەنسىيە،
 ئىسپانىيە) كاركى گران بىلەن، زىدىبەرى پىشىتەفانىيە سەركىزىيەت يەنە مەركىزىيەت
 فرەنسىيە و ئىسپانىيە.

۲- فرەنسى بەرى كۆ بچنە دۇخى ھېرش برى، چەك و ھېزەكا ئىكجار مەزن ئىناوو مەراکشى.

۳- پاشايى مەراکشى دەستى خۇ دگەل داگیركەراندە تىكەل كرىوو ھەفكارى يا وان دكر دژى خەتابى.

۴- ھەولدان بۇ ھندى كۆ ب ماقى ئوتونومى شۆرمشگىران سار بگەن. دەرئەنجام داگیركەر شىان د سى ھېرشىن مەزندا بنگەھى خەتابى بگرن و خەتابى ژى ل سال ۱۹۲۶ز خۇ دا دەستى وان كر پاشى بۇ گزىرتا (پىۋنىۋن) ل زەريا ھندى دوور ئىخست، ھەتا سال ۱۹۴۷ز ل فى گزىرتى مافە پاشى ھاتە فەگواستەن بۇ فرەنسا و پاشتر ژى بۇ مسرى دا چوو بەر دلوفانىا خودى.

و- كورتیهك دهرباره پرسیا فلهستینی و شورەشین وی:-

فلهستین ل سالاً ۱۹۱۷ز ژ لایئ هیژین ئینگلیزیه ب سەرگردایهتیا جنهرا (ئه‌للیب) هاته داگیرکرن کو بهری هینگئ پشکهک بوو ژ دهولهتا عوسمانی ژ نهجامئ ههولئین بزافا سههيوونی (زايونيزم) کو بزافهکا ئايینی و پامیاری و برفره خوازی و داگیرکه‌ری بوو، ههردهم ههول د دا بۆ کومکرنا جووهیان و فه‌گوهاستنا وان بۆ فله‌ستینی ب مه‌ردهما دروستکرنا دهولهتهکا به‌رفره بۆ خزم‌تکرنا به‌رژمونه‌ندیئ ئیمپریالیزمی ل ده‌فه‌ری، شیا بریتانیا رازی بکه‌ت ب ده‌رکنا سۆزوبه‌لئنا (بلفۆر) ل چریا دویئ ل سالاً ۱۹۱۷ز. و پاشتر ژى هەر ئیک ژ ئه‌مريکا و فرهنسا و ئیتالیا ژى پشته‌فانی لی‌کر.

سۆز و به‌لئنا (بلفۆر) کو ژ لایئ (ئارثر جیمس) (وه‌زیرئ ده‌رفه‌یی بریتانیا) ب شیوئ نامه‌کی ده‌رچوو کو ده‌قی ویدا هاتیه ((دهولهتا پاشایی خودان رومه‌ت ب چافه‌کی سۆزیه‌ به‌ریخۆ دده‌ته دروستکرنا نیشتمانه‌کی نه‌ته‌وه‌یی بۆ گه‌لی جووه‌ی ل فله‌ستینی، و ب سانه‌ی کرن و ب جه‌ ئینانا نه‌فی ئارمانجی دی هه‌ول دین، و چ تشته‌کی وه‌سا ژى نائیته کرن کو مافی مولکی ئایینی یی وان تاییفان به‌یته گوه‌ورین کو جووه‌ی نین و د فله‌ستینی دا دژین)).

ل سالاً ۱۹۲۰ز بریتانیا سه‌په‌رشتی کرنا خو (الانتداب) ب سهر فله‌ستینی دا سه‌پاند وه‌ک ریکه‌ک بۆ ده‌ستفه‌ئینانا سۆز و به‌لئنا بلفۆر، سه‌په‌رشتی کرنا (ئنتداب) بریتانیا ل سهر فله‌ستینی یا به‌ردهوام بوو هه‌تا سالاً ۱۹۴۸ز ده‌می کو دهولهتا ئیسرائیلی ل سهر ئاخا فله‌ستینی هاتیه دامه‌زراندن.

شۆره‌شین فەلەستینی دناقبەرا هەردوو جەنگین جیهانی یی ئیکی و جەنگی

جیهانی دویی (۱۹۲۰ - ۱۹۳۹ز):

۱- شۆره‌شا ۱۹۲۱ز:-

ل گولانا ۱۹۲۱ز فەلەستینیان هی‌رش کره سەر داگیرکەهین جووه‌ییان یین (رحبوت، النضيرة، بتاح، تکفا، دیران، اليهودية) هەروەسا جووه‌یان ژێ هی‌رش کره سەر باژیری (قەلقیلیه) و تالان کر به‌لی داگیرکەران خو ژ هی‌رشا جووه‌یان بیدنگ کر. به‌لی د هەمان دەمدا به‌ره‌نگاریا هی‌رشا فەلەستینیان کر ب فرۆکان و ب جووره‌ها چەکی‌ن دی.

پاشی فەرمان‌ڕه‌وایی ئینگلیزی لیژنا (هایکرافت) دامەزراند و فی لیژنی ژێ ئەگەرین پیکدادانین گولانا ۱۹۲۱ز بقی رەنگی خاری لیکدايه:

- ۱- سیاسەتا میری دقیت وەلاتەکی نەتەومی بۆ جووه‌یان دابمەزینیت.
- ۲- میری پرس و راپوێژ ب ریکخراوا سەهیۆنیا جیهانی کر ئەو ریکخراو ژێ ببوو حکومەتەك دناف حکومەتەکی‌دا، هەمبەر بقی ژێ عەرەب پشت گوهافی‌تبوون.
- ۳- هژمارەکا گەلەك ژ جووه‌یان د کاروبارین میری دا هاتبوونە دامەزراندن.
- ۴- بیی هیچ ناستەنگەك مشەختی‌ن جووه‌یان ب کۆم دەاتنە فەلەستینی.

۲- شۆره‌شا بوراق ۱۹۲۹ز:-

د ۱۴ تەباخا ۱۹۲۹ز دا (۶۰۰۰) جووه‌ی پرانیا وان ژ ریکخراوا (المكانة) یا ترسینەرا سەهیۆنی بوون ل (تەل ئەبیب) خۆنیشاندا ئەك دژی عەرەبان کر، و ل رۆژا د دویف دا کو ریکەفتی ئەینی و ژ دایک بوونا پیغەمبوری (س.خ) بوو

سەھيۇنيان ب شىۈمكى مەزىنر وشەر فرۇشتەنەكا بلندتر قودس برى و بەرەف
(البراق) چوون و پىكدادەنەك دناقبەرا عەرەب و جووھيان دا روويدا، ھەر
چەندە پۇلىس شيان ژىك فەكەنەفە بەلى چەند جارین دى شەر و پىكدادان
روويدانەفە پاشى شەرى پرانيا باژیرین قودس و نابلوس و خەلیل فەگرتن
ھەتا گەھشتیە باژیرین حەیف و یافا.

پشتى ب داوى ھاتنا شۆرەشى دەولەتا ئىنگلیز وەك نەرىتى خۇ لیژنەك
ھنارد ب نافى لیژنا (شۆ) بۇ فەكولینى ژ ئەگەرین شۆرەشى بەلى چ كەسان
گوھداریا راسپاردین وان نەكر، چونكى راسپاردین وان پىكھاتبوون ژ:-
سنوردانان بۇ مشەختكرنا جووھيان بۇ فەلەستینى، و راوستاندنا
فەگوھاستنا زەفى وزاران بۇ جووھيان، و دابین كرنا مافین عەرمبان.

ئەگەرین سەرنەكەفتنا شۆرەشا بوراق (۱۹۲۹ز):-

- ۱- نەبوونا سەركردایەتیەكا شۆرەشگیرانە دناف بزافا نیشتیمانیدا.
- ۲- شۆرەش یا لاواز بوو، چونكى یا پرت و پرت بوو و سیمایەكى جوتیارنە
ژى پىقە یى دیار بوو.
- ۳- نە پیلان و نەخشین باش و گوھ نەدان ب رىكخستنا جەماوەرى.
- ۴- سەركردایەتیا بزافا نیشتمانى ئنگلیز ب دوژمنى خۇ یى سەركى نەدزانى.
- ۵- نەبوونا رىكخستەكا شۆرەشگیرانە.
- ۶- بار و ھەلویستى جیھانى یى وی سەر دەمى رىكا سەركەفتنا بزافا رزگارى
خوازان د وەلاتین داگیركەردا نەدا، د ھەمان دەمدا ئیستعمار وسەھيۇنیەت
ل قۇناغا گەرم و گور و ھیزى دا بوون.

۳- سەرھلدا نا ۱۹۳۳ز:-

ژ ئىنجامى ب جووھى كرنا فەلەستىنى چەند خۇنىشادانەكىن موكوم ل
سالاً ۱۹۳۳ز باژىرى قودسى فەگرتن پاشى گەھشتە يافا و خۇنىشادەران چەند
داخوۋى ھەبوون ژ وانا:-

- ۱- راپوستاندنا مشەختبوونا جووھيان بۇ فەلەستىنى.
- ۲- دانانا ياسايەكى كو ب چ رەنگان نەھىلىت مولكاتيا ئەردى ژ عەردبان فە
بۇ جووھيان بەھتە فەگوھاستن.
- ۳- دامەزراندنا حكومەتەكا نىشتمانى يا بەرپرسىار ھەمبەر كومىتەكا
ھەلبۇاردى كو ب رېژا ھۇمارا خەلكى وەلاتى ھەفېشكىي تېدا بکەن.

۴- بزاڤا قەسام:-

پشتى برىارا سىدارەدانى ل سەر (عزالدين قەسام) ل سوريا ھاتىھ دان
ژبەر پشكدارىا وى ل سەرگردايەتيا شۆرەشا ژىر كەفتى يا شىخ صالح ئەلەلى
(الشيخ صالح العلى) پەنا برە بۇ فەلەستىنى و ل دويڤ وى وەسا بوو كو
نەشىت سەرکەفتنى ب دەستقە بەھنيت بىي:-

- ۱- ئىكەتيا ب رېڤەبرنا شۆرەشى.
- ۲- دامەزراندنا رېڤخراوفا شۆرەشگىرانە يا ب ھىز.
- ۳- رېڤخستا جەماومرى و ئىخستنا كارى.
- ۴- دانانا پلان و نەخشىن زانستى د كارى شۆرەشگىرى دا ژ رووى رامىيارى و
سەربازى فە.
- ۵- روونىا بىر و بووچونان.
- ۶- ھەول دان بۇ بەرھەفكرنا بارودۇخى ژ بوو مەرەما پەقاندنا شۆرەشى.

قەسامى پىشتى رېڭخراوا خۇ بەرفرەھەكرى و بدەست كەفتنا چەند پارچىن چەكى دمست ب گوشتنا ھندەك ژ ئەفسەرىن ئىنگلىز و ھندەك ژ گومان لىكرىن عەرەب كر كو ھارىكاريا دەزگەھىن داگىركەران و سەھىيۇنىيان دكر. ل ۱۵ئى چرىا دوىى ل سالاً ۱۹۳۵ز دناقبەرا شۆرەشگىران و پۇلىساندا پىكدادانەك رۈويدا ل نىزىك گوندى (ئەلسبارد) شىخ (مەھمەد الحلولى) كو ئىك بوو ژ ئەندامىن ئەوى رېڭخراوى ھاتە شەھىد كرن. پاشى ل ئىقارىا ۱۸ئى چرىا دووى نىزىكى (۵۰۰) سەربازىن ئىنگلىزى دۆرپىچا قەزا (جەنن) دا و د شەرەكى نە ھەقسەنگ دا عزەدىن قەسام و چەند ھافالىن وى ھاتنە شەھىد كرن.

ئەزمۇون و سەربۇرىن بزاقا قەسام:-

- ۱- ئەو شۆرەش وەك خەتىرەكا رۇناك بوو، بەلى ب لەز ھاتە قەمراندن دگەل ھندى ژىدا دەسپىكا خەبات و بەرخۇدانى بوو وشىوى رېڭخستنى دا.
- ۲- بزاقا (قەسام)ى لاوازى و دوو دلىا سەركردايەتيا بزاقا نىشمانى يا نىمچە دەرەبەگى ئاشكراكر.
- ۳- فى بزاقى دەرگەھ بۇ جەماۋەرى قەكر كو سەركردايەتتى ژ سەركردىن كەفن بىستىنىت.
- ۴- رېڭخراوا (قەسام)ى ژبەر ھندى كو چاقىدىرىكنا سىخورى ب سەردا ھاتبوويە سەپاندن، قەبارى وى بەرەف كىمبوون چوو و بتنى ھژمارەكا باومرپىكرى مابوون.

۵- قەسام كەفتە د شاشىيەكا سەربازى يا سەردكى دا چونكى ھەمى چالاكيتىن خۇيىن راميارى و سەربازى پۇاندنە ئىك دەقەرى كۆ ژوريا فەلەستىنە (قەزا جەنن) بوو، ئەقى چەندى ژى رىكا ژنافىرنا وى بساناھى كر ل بەردەم داگىركەران و نەھىلا پەرمىشكىن وى بگەھىتە جەپىن دى.

۵- شۆردشا ۱۹۳۶ز:-

ئەگەرىن وى:-

۱- زىدەبوونا نە رازىبوونا فەلەستىنيان دژى سىياسەتا حكومەتا برىتانى، بۇ ھندى فەلەستىنى بگەتە دەولەتەكا جووھى ل سەر حسابا ئاكنجىيىن وى يىن راستەقىنە.

۲- پەشىمان بوونا ئىنگلىزان ژ وان سۆز و پەيمانىن كۆ دا بووينى ژ بوو سەربەستيا فەلەستىنى و دانانا ئىك دەولەتا عەرمىيا سەر بخۆ.

۳- رەشبىنيا سەرگرد و پۇلىن گەلى فەلەستىنى ژ بوو گەھشتا مافىن خۇيىن رەوا ب رىيا دانوستاندان دگەل لىژنىن ئىنگلىزاندا - د وى باوهرىي ژىدا بوون باشتىن رىك خەباتا چەكدارانەيە.

۴- خرابىا ئىنگلىزى دگەل فەلەستىنيان و رىككەفتن دگەل جووھياندا.

۵- پلە و پايىن كارگىريىن گرنگ ب سەر جووھياندا دابەشكربوون و فەلەستىنى ژى بى بەھرەكربوون.

۶- ل سەر بازگەھىن ئىنگلىزى د فەلەستىنى دا و ژ دەرڧەيى فەلەستىنى ژى چەك بوو جووھيان دچوو.

۷- ل سەر دەستى شەھىد (قەسام)ى جۆرەك ژ رېڭخستى ھاتە گۆرى ب
ساناھى ھانددان بۇ فەرمانا شەرکەرنە ئىككى.

۸- ب دەست كەفتنا چەند پارچىن چەكى.

۹- پىشتەفانىكەرنە شۆرەشى ژ نافخو و ژدەرەھى فەلەستىنى.

دەسپىكىن شۆرەشى ژ يافافە دەست پىكەر مانگرتنەكا گشتى پاشى قودس و
حەيفا و باژىرىن دى فەگرتن د سنوورى (يافا - تەل ئەبىب) دا پىكەدادانەك
دنافبەرا جووھى و فەلەستىنيان روويدا و مىرى ژى ھاتن و چوون قەدەغەكر
و بارى نە ئاساىى راگەھاند. ئەفا كو ھارىكاريا سەرکەفتنا مانگرتىن گشتى ل
فەلەستىنى كرى ئەو مانگرتنا گشتى بوو كو ل مسرى دا روويداى ل سالاً ۱۹۳۶ز
بۇ دەرکەرنە ئىنگلىزان و ل سورىا ل سالاً ۱۹۳۶ز بۇ دەرکەرنە فرىنسىيان. و
ھەرومسا رۇژنامەگەرىي رۇلەكى ديار ھەبوو ھاندانا مانگرتنى و درىژرە پىدان
ب وى مانگرتنى. زىدەبارى ئەنجامدانا چەندىن خو نىشادانان ل باژىرىن
عەمان - دىمەشق - تەرابلوس - صەيدا - بەغدا - مووسل و قاھىرە بۇ
پىشتەفانىكەرنە گەلى فەلەستىنى. پاشى ل ۲۵ئى نىسانا ۱۹۳۶ز بەرمىيەك ب نافى
(لىژنا عەرمىيا بلند) دروست بوو و برىارا درىژمىيدانا مانگرتنى دا.

پاشى ئىنگلىزان بۇ ژنافىرنا شۆرەشى دوو پىك ب كارئىنان-

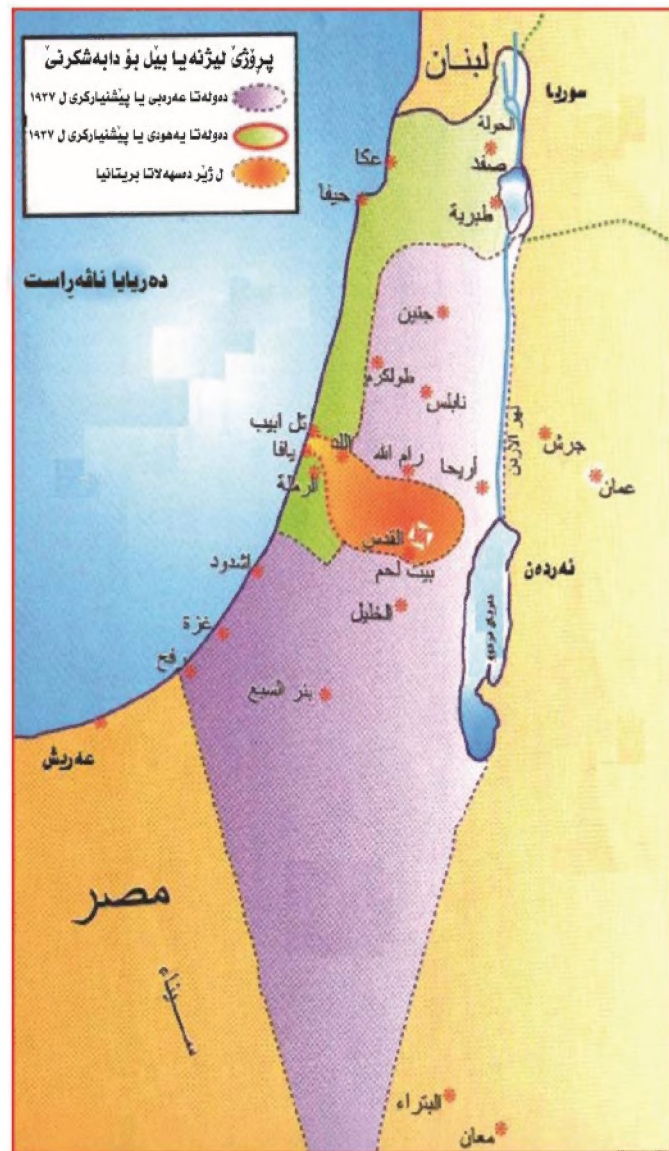
ئىك: ب رىيا تەپەسەرکەرنى و توندوتىژى دژى جەماوهرى شۆرەشگىرى
عەرەب و سەرکەردايەيتىن نافخوئىن رېڭخستى.

دوو: ب رپيا دۆرپيچدان و هندوفيلين سياسى، ب بكارئينانا دەسلەتتەين مەزن ژ لايى سەرۆكىن رژيمن عەرمەبان فە.

ئىنگىلىز شيا ب ھەفكاريا پاشايىن عەرمەبان شۆرمىش ژناف بىن و پاشى لىژنا (بىل) ھنارد دا فەكۆلىنى ل سەر ئەگەرىن شۆرمىش و ئەگەرىن بەرپابوونا شۆرمىش بگەت – و ب فى رىنگى لىكدايەفە كو (عەرمەبان دفىت سەربەستيا نەتەوايەتى ب دەستفە بىنن و د ترسن و كەر و كىن ژى ژ ھزرا دروستكرنا نىشتەمانەكى نەتەومى بۆ جووھيان) ھەيە لىژنى پشنيارا دابەشكرنا فەلەستىنى كر دناقبەرا عەرمەب و جووھيان دا بەلى عەرمەبان ل كونگرى بلۆدان كو ل سوريا ھاتبوو گریدان ل سالاً ۱۹۳۷ز ئەف پشنيارە رەت كر.

ئەگەرىن سەرنەكەفتنا شۆرمەشا ۱۹۳۶ز:-

- ۱- نەھەفسەنگى دناقبەرا ھىزىن شۆرمەشگىران و ھىزىن جووھيان و ئىنگىلىزان ژ لايى ھونەرى و كارگىرى و رىكخستنى فە.
- ۲- بارى پارچە پارچەيى و پاشكەفتن و دويشەلانكىا بىانى د دەلاتىن عەرمەبىدا رۆلەكى خراب ھەبوو ب تايبەتى ئەو رۆلى خراب كو پاشا و مير كاربەدەستىن عەرمەب د گىران بۆ ژناقبەرا شۆرمىش.
- ۳- سەركردايەتيا فەلەستىنى كو پىكھاتبوو ژ دەرەبەگ و بورجوازيين مەزن نەشيان بچنە د ئاستى رويدانان دا.
- ۴- پاشكەفتنا جفاكى و سەركردان بوو ئەگەرى نەبوونا ھزركرنەكا شۆرمەشگىرانە و رىكخراومكا جەماومەرى يابەرقرهە و نە گوھۆر.

۵- سرۆشتی تهخاتی (چینایهتی) و رامیاریا سه‌رگردایه‌تیا فه‌له‌ستینیان نه‌شیان هه‌قبه‌ندییه‌کا موکوم و به‌ره‌هم هی‌ن دروست بکه‌ن دگهل وان هی‌زین جیهانی کو دژی ئیستعمار وداگیرکرنی وچه‌وساندنی د جه‌نگین.

ناڤەرۆك

۲۱ – ۳	مەملەتەن ئوسمانى – ئىرانى و كارىگەرىا وئ ل سەر كوردستانى	پشكا ئىكى
۴۲ – ۲۲	پەيمان و رېككەفتنامىن عوسمانى – ئىرانى و پەيوندىا وان ب گەلى كوردفە	پشكا دووى
۵۲ – ۴۳	ئىستعمارا ئەورۇپى و بەرفەرەخووزى د رۆژەلەتا نافىن دا	پشكا سىيى
۸۹ – ۵۳	مىرگەھ و حكومەتىن كوردى	پشكا چوارى
۹۹ – ۹۰	بزاڤا چاكسازىا عوسمانى و كارفەدانا وئ ل سەر وەلاتىن عەرمى و كوردستانى	پشكا پىنجى
۱۱۳ – ۱۰۰	كورتە دىرۇكا رۆژنامەگەرىا كوردى و پارت و كومەل و رېكخراوین كوردى	پشكا شەشى
۱۲۹ – ۱۱۴	كوردستان ل دە م و ل پشتى جەنگى جىهانىي ئىكى	پشكا حەفتى
۱۷۶ – ۱۳۰	سەرەلدان و شۆرەشىن كوردى دناڤبەرا نىڤا دوىي يا سەدى نوزدى ھەتا داويا نىڤا ئىكى يا سەدى بىستى	پشكا ھەشتى
۲۱۳ – ۱۷۷	سەرەلدان و شۆرەشىن عىراقى و رۆلى كوردان تىدا	پشكا نەھى
۲۴۷ – ۲۱۴	بزاڤا ئىستعمارا نوويا ئەورۇپى ل نىشتمانى عەرمب د سەدى نوزدىدا	پشكا دەھى